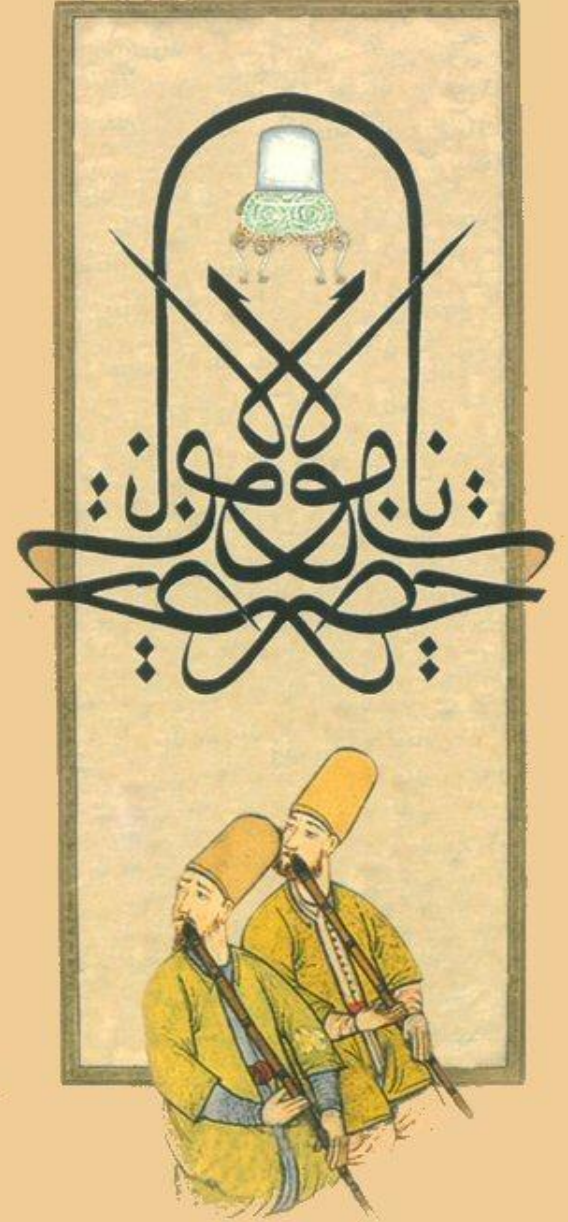
"HER GÜN BİR YERDEN GÖÇMEK NE İYİ.
HER GÜN BİR YERE KONMAK NE GÜZEL.
BULANMADAN, DONMADAN AKMAK NE HOŞ.
DÜNLE BERABER GİTTİ CANCAĞIZIM,
NE KADAR SÖZ VARSA DÜNE AİT...

ŞİMDİ
YENİ ŞEYLER SÖYLEMEK
LAZIM"

Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî



ÜÇÜNCÜ CILT

Sahife

Sahif

Sahife

Sahife

ÜÇÜNCÜ
CİLT

Mevlâna'nın bu cilde yazdıkları mukaddimenin hülâsası ve izahı

Hikmetler Tanrı askerleridir. Müridlerin kalblerini kavileştirir. İlimlerini cehl, adaletlerini de zulm şaibesinden tenzih eder. Cömerdliklerini riya, ilimlerini akılsızlık lekesinden temizler.

Ahirete aid olup müridlerin anlayışından çok uzak kalan şeyleri onlara yaklaştırır. Bilhassa ibadet ve taâtlarında ve her türlü içtihadlarında zorluklar kolaylaşır. Ve yine bu ilâhî hikmetler Allah'ın gizli sırlarından ârifleri haberdar eder. Dumandan meydana gelen şu gök kubbesine nuranî ve rahmanî ve dürri olan felek hâkimdir. Akıl, nasıl topraktan meydana gelen suretlere ve bu suretlerin zahirî ve bâtinî duygularına hâkim ise, bu ruhanî felek de dumandan vücut bulan feleğe ve onun parlak şahaplarına, aydınlatıcı çırağlara, güzel ve hoş esen yellere, akıp giden sulara müessir ve hâkimdir. Tanrı bu hikmetlerle kullarının anlayışını artırsın.

Şüphe yoktur ki, her okuyan aklı mikdarınca anlar. Cömerd, varlığı kadar ihsanda bulunur. Fakat çölde suyu kaybeden, denizlerin varlığını bilmekle beraber suyu yine aramaktan geri kalmaz ya..

İşte bu abıhayatı kaybedenin; dünya geçimi kendisini bu talepten alıkoymadan, sebepler ve ihtiyaçlar işini aksatmadan, dileğiyle arasına hailler girip çatmadan onu arayıp bulması gerektir, Nefsinin hava ve hevesine tabi olan, istirahatine düşkün bulunan, bir şeyden çabuk usanıp vaz geçen, kendisine emin olmıyan, zahmetlere göğüs germiyen, yalnız dünya geçimine düşen, ilme kavuşamaz. Tanrının ihsanına şükredip, takdir ettiğini yüce bilip ve nefsin aşağılık hazlarından, kendisini beğenmekten, Tanrıya sığınan kişi ilme kavuşur.

Sonra ilim istiyen kişiye bilmediğini öğretmek, zihinsizlere yumuşak muamele etmek, ahmakların ahmaklığını görüp kendini bağenmemek, anlayışı kıt kişileri horlamamak lâzımdır. Çünkü siz de evvelce böyle idiniz ya. Bu zekâyı, bu anlayışı size Tanrı ihsan etmedi mi?.. «Kur'anı biz indirdik, yine şüphesiz biz koruruz. Kur'anı duyduktan sonra onu tebdil ve tahrif edenlerin vebali, günahı onların boynuna olsun. Tanrı şüphesiz her şeyi duyan ve her şeyi bilendir.»

İZAHI ; Hikmet, bir şeyin hakikat ve mahiyetiyle uğraşan ilimdir. Hikmet; ilmî hikmet veya felsefe; ilâhî hikmet veya tasavvuf diye ikiye ayrılabilir.

İlim felsefesi, yukarıki bahislerde de uzun izah ettiğimiz gibi tecrübeye istinad ettirilmiye uğraşılan moral ilimlerin bir terkibidir. Halbuki ilimin tecrübe yoluyla hakikate ulaşılamaz. Çünkü ilim asl ile değil, hadiseler ile uğraşır ve daima değişir. Bunun için bize itminan vermez.

İlâhi hikmet ise doğrudan asla ulaşmak için cehdetmektedir; yolu da hâl ve aşktır. İlâhî hikmetin menbaı kalbdir veya daha şümullü bir deyişle gönüldür. İşte ilâhî hikmet bu sebeple gönülleri takviye ve tenvir ilmidir. Buna ilmi ledün de denilir. Bu hikmete sâlik olanlar her türlü şaibeden masundurlar. Bu hikmetin müntesipleri için bütün güçlükler kolaylaşır.

Yine bu hikmettir ki bizim idrakimizden çok uzak ve felsefe ile bilinmesi mümkün olmıyan ilâhî sırların inkişaf yolunu gösterir . Velhasıl bu âlemin hakikatı bu hikmetle bilinir. Ve bu hikmet her şeye hâkimdir.

Dumandan, yani esirden meydana gelen bu gördüğümüz gök kubbesine de nuranî, rahmanî ve dürrî felek hâkimdir.

Tabiî ilimlerin iddiasına göre gök kubbesinin aslı esir, yani seyyal bir dumandır. İşte bu felek, dürrî feleğin, yani aklı küllün tedbir ve tasarrufu altındadır.

Bu noktayı biraz daha açıklıyalım. Yukarıki bahislerde de tafsil edildiği üzere Hak'kın, muhtelif tenezzüllerinin mebdei aklı küldür. Buna Nuru Muhammedî Hakikati Muhammediyye de denilir ki, Hak'kın ilk tecelli ettiği nur budur. İşte aklı kül, bu kudretiyle bütün eşya ve mevcudata ve bütün akıllara hâkimdir.

Şimdi Mevlâna bu hikmet ve sırları beyandan sonra bazı vasiyetlerde bulunuyorlar. Her şeyden evvel nefsin heva ve hevesinden geçmelidir ve bu mücahededen futur getirmemek lâzımdır. İlim istiyene bilmediğini öğretmek; kısa idrâklilere yumuşak muamelede bulunmak; kendini beğenmemek; anlayışı kıt kişileri horlamamak gerektir, diyorlar ve nihayet mukaddimelerini şöyle bitiriyorlar: «Kur'anı biz indirdik yine şüphesiz biz koruruz.» Yani Kur'anı yok etmek ve onu tahrif etmek kimsenin elinde değildir, ve onun hükmü kıyamete kadar bakidir. Nitekim o yüksek kitabın imhasına kıyam edenler ve tahrifine uğraşanlar hüsrandan başka bir netice elde edememişlerdir. Kalbleri tasdik ettiği halde gururlarından, sözlerinden dönememişlerdir.

Hamdüsena âlemlerin Rabbısı Tanrıya.

* * *

Cenabı Pir bu mukaddimeden sonra Hüsameddin Çelebiye bazı hitaplarda bulunuyorlar ki, bu hitapların bir kısmını alarak izahına çalışalım:

Ey Hak'kın ziyası Hüsameddin ! Üçüncü cildi de meydana çıkar. Bir şeyin üç kerre tekrarı yani sözde, işde, ibadat ve taatta daima üçlemek sünnettir. Peygamber bazan selâmı üç defa tekrar ederlerdi. İşte bunun gibi üçüncü cild mesneviyi de üç defa tekrarlamak kalblerde tam bir taharet hasıl eder.

Mevlâna diğer bir hitabında, sırların hazinelerini aç ve özürleri bırak, diyorlar. Malûmdur ki Hazreti Hüsameddin şiddetli riyazat ve takvadan dolayı zaif düşmeleri ve sonra haremi âlilerinin vefatıyla hasıl olan teessür, ikinci cildin iki sene kadar gecikmesine sebep olmuştu. İşte Mevlâna bu hitabıyla Hüsameddin'e bu noktayı hatırlatarak üçüncü cilde başlarken mazeret serdetmemelerini tavsiyede bulunarak buyuruyorlar ki; «Senin kuvvetin Hak'kın kuvvetinden sızıp gelmektedir; damarlarının atışından hasıl olan hararetten değil...» Yani hal ehlinin bu kadar riyazat ve takvaya ve nefislerin bu kadar hakir ve zelil bir vaziyete sokmalarına rağmen maddî ve hayatî kudretleri daima üstündür. Zaten bütün kuvvetlerimiz zâhiren uzviyetin eseri ise de bu unsur ve uzuvlara o kudreti veren yine Hâliktır. Diğer bir izahla maddi kuvvet hayvanî ruha aittir. İnsanî ruh, kudretini Hak'dan alır, ve o kuvvetin kaynağı aşktır. İşte ehlullahın; maddî kuvvetin dayanamıyacağı belâlara sabırları, mukavemetleri bu ilâhî aşktan gelmektedir. Bu muhabbet, bu ilâhî cünun onlara hiç bir maddî acıyı duyurmamaktadır,

Şimdi Mevlâna bu noktayı temsilî bir şekilde şöyle ifade ediyorlar: Bu parlak güneşin çerağı ne fitilden, ne pamuktan ve ne de yağdandır. İşte bunun gibi ehlullahın kuvveti de ne yemekten ve ne de tabaktandır.

Nihayet Cenabı Hüdavendigâr bahsi şöyle neticelendiriyorlar :

Her mizacın mayası unsurlardır. Fakat ey Hüsameddin senin mizacın bunların hepsinden üstün bir payededir. Çünkü ehlullahın cisimleri nuru ilâhî ile tahmir edilmiştir ve kendileri tamamiyle Hak'kın sıfatlarıyla bezenmişlerdir.

Cenabı Pir bu hitaplardan sonra maddî ve manevî gıdalar hakkında izahlarda bulunuyorlar.

Şu iki mesnevi bunu göstermektedir :

1 — حلق بخشد جسم را وروح را ـ حلق بخشد حق بهر عضوت جدا

2 — پس معانی راچو اعیان حلقهاست ـ رازق حلق معانی هم خداست

Tercemesi :

1 — Tanrı, cisme münasip olan boğazı cisme ve ruha muvafık olanı da ruha ihsan etmiştir.

2 — Maddî şeyler gibi manâların da boğazları vardır. Onlar da bununla rızıklanırlar.

İZAHI : Hak, bilcümle mevcudata bir boğaz vermiştir. Onunla yeyip içmektedirler.

Toprakta mevcut olan boğaz, suyu içer, nebat hasıl olur. O nebatı hayvan yer ve insan da hayvanı ekleder. Böylece bütün mevcudat, birbirlerinin gıdası olurlar. Âlem baştanbaşa yiyen ve yenilenlerden ibarettir.

Unsuri hayata bağlanmış olan mevcudatın maddî birer boğazı olduğu gibi mânaların da vardır. Tanrı cisme verdiği boğazı ruha da bahşetmiştir. Ne vakit nefsin; şehvete mensup boğazı, Hak'kın hidayetiyle boşalır; yani hergün bir ahlat yığını hasıl eden maddî boğazdan ve gıdadan geçersek behimî mizaç yerine ruhanî bir mizaç hasıl olur ve sâlik, Hak yolunda yavaş yavaş ilerledikçe nihayet maddî lokmadan geçerek nuranî ve ruhanî bir gıda ile nimetlenir. Mevlâna bu noktayı şöyle izah ediyorlar : Ana karnındaki çocuk, evvelâ kan emer, doğunca süde başlar ve nihayet lokmaya erişir. Çocuğun kandan ve sütten kesilerek lokmaya geldiği gibi sen de yavaş yavaş lokmadan kesilerek manevî gıdaya ulaşırsın.

Şimdi Mevlâna bu hakikati idrâkteki gafletimizi şu mesnevileriyle temsilî bir şekilde ne güzel ifade ediyorlar:

O Cihanın temsilî izahı

1 — کرجنین را کس بکفتی در رحم ـ هست بیرون عالمی بس منتظم

2 — یك زمینی خرمی باعرض وطول ـ اندروبس نعمت و بحد اکول

3 — کوهها وبحرها ودشتها ـ بوستانها باغها وکشتها

4 — آسمانی بس بلند وپرضیا ـ آفتاب وماه وانجم با سها

5 — درصفت ناید عجایبهای آن ـ تودرین ظلمتچهٔ در امتحان

6 — خون خوری درچارمیخ تنکنا ـ درمیان حبس وانجاس وعنا

7 — اوبحکم حال خود منکر بدی ـ زین رسالت معرض وکافر شدی

8 — کین محالست وفریبست وغرور ـ زانکه وهم کور ازین معنیست دور

9 — همچنین کین خلق عام اندرجهان ـ زان جهان ابدال میکوید نشان

10— کین جهان چاهیست بس تاریك وتنك ـ هست بیرون عالمی بی بوو رنك

11— هیچ در کوش کسی زیشان نرفت ـ کین طمع آمد حجاب ژرف وزفت

12— همچنان که آن جنین را طمع خون ـ کان غدای اوست دراوطان دون

13— ازحدیث این جهان محجوب کرد ـ خون تن را در دلش محبوب کرد

14— زین همه انواع نعمت ماندمرد ـ غیر خون او می نداند چاشت خورد

Tercemesi :

1 — Eğer birisi ana rahmindeki çocuğa dese ki: «Dışarıda muntazam bir âlem var»

2 — «Ve o arada enine boyuna geniş bir yer yüzü ve üzerinde nice nimetler ve sonsuz yiyecekler,

3 — Dağlar, denizler çöller, bostanlar, bağlar,

4 — Yüksek ve ziyadar bir gök; güneş, ay ve nice parlak yıldızlar var»

5 — Velhasıl o yer yüzünün acaiplikleri vasfa, tarife gelmez. Sen niçin bu karanlıkta mihnet içindesin ?

6 — Bu daracık çarmıhta kan yemektesin ve pislik içinde hapsolmuş kalmışsın.

7 — Çocuk kendi haline bakarak bu söylenenleri tamamiyle inkâr eder ve bu haberden yüz çevirerek kâfir olur ve

8 — Bu muhaldir, yalandır, derdi. Çünkü körün vehmi bu mânadan çok uzaktır.

9 İşte dünya halkı da buna benzer. Ehlullah onlara o cihandan alâmetler göstererek:

10 — Bu cihan çok karanlık bir kuyudur. Bunun dışında renksiz ve kokusuz, yani vasfa sığmaz bir âlem vardır, dedi mi:

11 — Bu söz hiç birisinin kulağına gitmez. Çünkü bu dünya tamaı onlara en büyük ve en kuvvetli bir hıcap olmuştur.

12 — İşte çocuğun da kana tamaı ve gıdasının böyle aşağılık yerlerde olması

13 — O cihanın sözünü idrâk etmekten onu hicapta bırakmış ve beden kanı onun gönlünün mahbubu olmuştur.

14 — Türlü nimetlerden mahrum kalan çocuk, kuşluk taamında kandan gayri bir şey bilmez.

İZAHI : Hazreti Peygamber bir hadisi şeriflerinde: (مثل المؤمنين في الدنيا كمثل الجنين في بطن امه الخ..) «dünyada müminin vaziyeti ana karnında çocuğun durumu gibidir.» buyuruyorlar.

Yukarıki bahislerde de geçtiği üzere Mevlâna, Tanrı aşkıyla mest olan ehlullahtan gayri bütün halkı çocuklara benzetmişlerdi. Çocuklar, büyüklere ve bilhassa mütefekkirlere nazaran ne kadar idrâkten mahrum iseler, halk ta ehlullah muvacehesinde o kadar mahrumdurlar. Yukarıki tercemede söylendiği gibi cenin tamamiyle şuursuz olduğundan kendisine söylenen sözlere yabancıdır. O, bütün dünyayı bu karanlık yerden ibaret sanır. İşte dünya halkı da buna benzer. Ehlullah onlara öbür âlemden türlü alâmetler gösterdiği halde görmiyorlar. Çünkü onlar körlüğün en büyük müsebbibi olan hırs ve tama' içindedirler. Bu neden muhal olsun?.. İnsan şöyle bir düşünse kendisi nereden gelmiştir? Kara topraktan türlü seferler yapa yapa nihayet meniye inkılâp ederek oradan da bu şekli almadı mı? zekânın, idrakin ve nihayet insanı kâmilin aslı o meni değil mi ? Şimdi dikkat edelim. Bu şekil ve bu yüksek idrâk ile insan hiç meniye benzer mi? Meni bu kuvvetiyle hiç toprağa müşabih midir? O halde topraktan insana kadar bu tekâmül kudreti gözümüzün önündeyken bu insanlığın fevkinde, bizim aklımızın alamıyacağı vasıflarda melekûtiyyete doğru tekâmülü ve bu tekâmülün daimî seyrini neden kabul etmiyelim?

Sonra bir dumandan şu intizam ve terakkiye erişen bizim âlemimizin maverasında akıllara hayret verecek nihayetsizlik âleminin mevcudiyeti ve bizim âlemimizin onun yanında karanlık bir kuyu gibi kalması neden inkâr edilmelidir? Çünkü her şey her an-bir hal ve tekâmüle ulaşmaktadır. Bu nişanlar bize gösteriyor ki bizim ilmimizin üstünde vasfa sığmıyan daha yüksek bir ilim; yine bu nebatî ve hayvanî hayatın arkasında ebedî ve yüksek bir hayat vardır. Söylediğimiz gibi bir toprak ve nihayet bir meniden koskoca bir zekâ nuru çıkaran Hâlık; hiç şüphesiz bizi, bu zekânın tasavvur edemiyeceği kadar üstünde bir âleme ulaştıracaktır. Buna dünyada ulaşamıyanlar orada da kördür. Fakat her şeyin âhiri kendinden bir evvelkisinin tekâmülü olmasına göre bu kemale bu dünyada ulaşamıyanların nihayetsiz bir umman içinde çalkana çalkana nice merhaleler aşarak daima tekâmüle doğru gidecekleri muhakkaktır Fakat biz, bizden evvelkilerin daima ardında kalacağız. Eğer böyle bir tekâmül yok, böyle bir idrâk yok, her şey vücut bulup ve nihayet mahvolacaksa, haberimiz olmadan şu

geliş ve gidişin ve nihayet kâinat ve hayatın zuhur ve vücudunun mânâsı kalır mı ?..

Hırslarından fil yavrularını yiyenler ve bu husustaki nasihatleri dinlemiyenlerin hikâyesi

Hindistanda akıllı bir adam, dostlarından iki üç kişinin uzak bir yerden geldiklerini, aç ve çıplak bir vaziyette olduklarını gördü. Merhameti coşup onlara «Hoş geldiniz» dedikten sonra «Biliyorum, karnınız bomboş, çok açsınız, bu yüzden çok mihnetlere uğramışsınız. Fakat dostlar; aman, Allah için olsun sakın fil yavrusu yemeyin. Şimdi gideceğiniz yollarda çok fil vardır. Benim öğüdümü dinleyin de bu fillerin yavrularını avlamayın. Onlar gerçi pek lâtif ve semizdir amma anaları pusudadır, onları korur, yavrusunun ardından feryad ve figan ederek fersahlarca yol yürür ve onları arar durur. Aman kendinizi tehlikeye atmayınız. Otlara, yapraklara kani olun, fil yavrularına dokunmayın. Ben sizi pişmanlıktan kurtarmak için vazifemi yaptım. Sakın tamahlanmayın?» dedi ve «haydi uğurlar olsun» diyerek arkadaşlarını selametledi. Onlar yolda kıtlığa düştüler, aç ve susuz kaldılar. Ansızın yolda yeni doğmuş güzel bir fil yavrusu gördüler. Sarhoş kurtlar gibi onun başına üşüştüler ve tertemiz yeyip ellerini yıkadılar. Yalnız yoldaşlarından biri eski öğüdü hatırlıyarak yemedi. Nihayet hepsi yatıp uyudular. O aç adam sürüyü bekliyen çoban gibi uyanıktı. Birden ne görsün kızgın bir fil çıktı, geldi. Önce o gözetliyenin ağzını üç kerre kokladı: fakat ondan hiç bir koku almadı. Bir kaç kerre onun etrafını dolaşarak bıraktı, sonra uyuyanların hepsinin ağızlarını kokladı ve derhal yavrusunun kokusunu aldı. hemen hepsini param parça etti ve cesetlerini havaya kaldırıp yere vurarak parçaladı.

Mevlâna şimdi bu hikâye üzerine şu mesnevileri söyliyorlar :

Gıybet, halkın etini yemektir

1 — کوشتهای بندکان حق خوری ـ غیبت ایشان کنی کیفر بری

2 — ای خورنده خون خلق از راه برد ـ تا نیارت خون ایشانت نبرد

3 — مال ایشان خون ایشان دان یقین ـ زانکه مال از زور آید دریمین

4 — مادران فیل بچکان کین کشند ـ فیل بچه خوآره را کیفر کشند

5 — هم بر آرد خصم فیل از بودمار ـ فیل بچه میخوری تو ای پارخوار

6 — بوی رسوا ٓ ردمکر اندیش را ـ فیل داند بوی طفل خویش را

7 — بوی کبر و بوی حرص و بوی از ـ درسخن کفتن بیاید چون پیاز

Tercemesi :

1 — Sen de Tanrı kullarının etlerini yemektesin. Onları gıybet ederek günaha giriyorsun.

2 — Ey halkın kanını emen, bu yoldan uzaklaş !... Ta ki onların kanı, seni savaşa düşürmesin.

3 — Şunu bil ki halkın malı onun kanı demektir, çünkü, o mal büyük çalışmalarla, büyük kuvvetler sarfıyla ele geçer.

4 — O fil yavrularının anaları kin güderler ve yavrularını yiyenlerden intikam alırlar.

5 — Ey rüşvet yeyici, sen de fil yavrusu yemektesin. Sana düşman olan fil seni de mahveder.

6 — Hiylelere sapanları o koku rüsvay eder. Fil, yavrusunun kokusunu bilir.

7 — Kibrin, hırsın, şehvetin kokusu söz söylerken soğan gibi kokar.

İZAHI : Gıybet, yani herkesi arkasından çekiştirmek, en kötü huylardan biridir. Gıybet; çekiştirdiği adamın etini yemek, kanını içmek demektir. Nitekim (Hümeze) suresindeki şu âyeti celile bu kötü huya sapmış olanlar hakkındadır. (ویل لکل همزة لمزة) «gıybet edenlerin vay haline !...»

Hümeze : İnsanların arkalarından ayıplarını söylemek, türlü isnadlarla çekiştirmektir.

Lümeze : Gıybeti nakleden, bir insanın yüzüne karşı kaş göz oynatarak eğlenen demektir.

Lûgatlere göre bu kelimelerin her ikisi de gıybet mânası taşımaktadır. Şimdi Tanrı bu fena huya sülûk edenler hakkında şedit bir hitapla: (Gıybet edenlerin vay haline buyuruyorlar.

Sûrenin aşağı tarafına doğru da (Bunlar mal toplar ve daima onu sayar dururlar ve sanırlar ki o mal kendilerini ebedî yaşatacaktır. Onlar «Tamu» ya, yani Allah'ın yürekleri yakan gülevli ateşine atılacaklardır.)

Müteakiben Mevlâna rüşvet alanlara da hitap ederek, bunları da fil yavrusunu yiyenlere benzetiyorlar ve halkın malı; kanı demektir; çünkü o mal ne sıkıntılarla toplanmıştır; rüşvetçi bir gün intikama uğrıyacaktır buyuruyorlar. Hakikaten böyle değil mi? Eğer rüşvetçi bunu kimse sezmez zannediyorsa kat'i olarak aldanıyor. Çünkü kibrin hırsın, rüşvetin, şehvetin kokusu, soğan gibi ağızda kokar; ne kadar saklanır-

sa saklansın koku inkâr edilmez. Nihayet bir gün bunun cezası mutlaka çekilecektir.

Dostların hatası, yabancıların doğrusundan daha iyidir.

O, gerçek sözlü ve doğru özlü Bilâl, ezan okurken «Hayyalesselâ» lâfzında olan «Hay» kelimesini «Hey» diye okurdu. Bazı münâfıklar Peygambere dediler ki «Ya Rasulallah, İslâm binası yeni kuruluyor, bu hata hiç doğru değildir Ey Tanrı Rasulü.. Bilâl'ın yerine daha fasih okuyan bir müezzin getir.»

Bunun üzerine Peygamberin hiddeti coştu ve buyurdu ki : «Ey aşağılık adamlar, Tanrı yanında Bilâl'ın (Heyyi) si yüzlerce Ha'dan, Hı'den; yüzlerce dedikodudan iyidir. İşi çok karıştırmayın, ben de sırrınızı açmayayım».

NOT : Hazreti Peygamber bir hadisi şeriflerinde «Allah, söze değil, kalbe ve niyyete nazırdır» buyurmuşlardır. Muhakkaktır ki Bilâli Habeşî (Hayye) ve (Heyye) kelimelerini mânâ itibariyle tefrik edebilecek kudrettedir. Fakat kendisinin şivesi böyle olabilir. Asıl ilim; kelime ilmi değil, mânâ ilmidir. Mesele talâffuzda ve surette değil, mânada ve kalbdedir. İşte Mevlâna bu kıssasıyla lâfzı mânaya tercih eden ve asıl ilmi; vücuh, sarf ve nahiv gibi bir takım kaidelerden ibaret zanneden kaal ehline güzel bir ders veriyorlar.

Tanrının, Musa aleyhisselâma: «Beni günah işlemediğin bir ağızla çağır» diye vahyetmesi

Tanrı, Musa'ya: «Ya Musa... hacet vaktinde bana suç etmediğin, kötü söylemediğin bir ağızla sığın» dedi.

Musa: «Yarabbi .. bende böyle bir ağız yok» deyince Tanrı: « O halde başkasının ağzıyla dua et. Çünkü başkasının ağzıyla nasıl günah edebilirsin. Ey Musa sende öyle muamelelerde bulun ki, bütün ağızlar senin hakkında hayır duada bulunsunlar. İşte senin günah etmediğin ağız, başkasının günah etmediği özürler dilediği ağızdır. Yahut ta kendi ağzını temizle ve ruhunu çevik eyle..»

Hakkın zikri pâktir. Hak ağıza gelince her türlü mülevvesat zail olur. Zıdlar, zıdlardan kaçar ve iki zıd bir yerde cem'olmaz.

NOT : Bu kıssada Tanrı'nın, Musa'ya: «bana başkasının ağzından dua et» demelerindeki hikmet şu olacaktır. Yani Tanrı Musayâ: «Sen bana öyle bir adamın ağzından dua et ki, onlar, senin gıyabında gece ve gündüz sana hayır duada bulunanlardan olsun. İşte sen de ey Mu-

sa bana, bunlar gibi, başkası için günah işlemiyen yani gıybet yapmıyan kimselerin ağzıyla dua et.»

Görülüyor ki, ağzı manevî kirlerle telvis eden tek kötü huy gıybettir. Bu da bir taraftan Tanrı'nın zikriyle, diğer taraftan hem cinsi hakkında daima hayırlı ve senakâr cümleler sarfıyla temizlenir.

Yalvaranın (Allah) demesi, Hak'kın (Lebbeyk) demesinin ta kendisidir

Birisi her gece (Allah) der durur ve bu zikirden ağzı tatlılaşır, manevî zevk alırdı.

Bir gün şeytan: «Ey geveze adam!... bunca Allah demene rağmen sana onun «lebbeyk» dediğini duydun mu? Sana O'ndan bir cevap bile gelmiyor. Böyle utanmadan hangi yüzle Allah deyip duracaksın», dedi.

Adamın gönlü kırıldı; başını yere koydu ve rüyasında yeşiller giyen Hızır'ı gördü. Hızır ona: «kendine gel, neden Allah'a zikretmekten feragat ettin!.. daima zikrettiğin addan nasıl usandın»!.. dedi. Adam; «Hak'dan bana cevab olarak: (Lebbeyk) sesi gelmiyor.. kapudan sürüleceğimden korkuyorum» deyince Hızır: «Senin Allah demen, Allahın sana Lebbeyk demesidir.. senin niyâzın, yanıp yakılman, Hak'kın haberciliğinin en yüksek delilidir» dedi.

Şimdi Mevlâna bu hakikati şu mesnevileriyle yüksek bir şekilde açıklıyorlar:

Dualar derd ile yapılırsa makbuldur

1 — جان جاهل زین دعا جز دور نیست ـ زانکه یارب کفتنش دستور نیست

2 — بر دهان وبر دلش قفلست وبند ـ تا ننالد باخدا وقت کزند

3 — دادمر فرعون را صد ملك ومال ـ تاكه كرد او دعوئ عز وجلال

4 — درهمه عمرش ندید او دردسر ـ تا ننالد سوی حق آن بد کهر

5 — داد او را جملهٔ ملك جهان ـ تا نخواند مر خدارا درنهان

6 — درد آمد بهتر ازملك جهان ـ تانخوانی مرخدارا درنهان

7 — خواندن بی درد از افسرد کیست ـ خواندن بادرد ازدل بردکیست

Tercemesi :

1 — Bilgisiz adamın canı, bu duadan uzaktır. Çünkü onun yarabbi demesine izin verilmemiştir.

2 — O cahilin ağzında ve kalbinde kilid ve bağ vardır. Ta ki Hak'ka karşı yalnız zarar gördüğü ve derde uğradığı zaman feryadü figan etmesin.

3 — Tanrı, Firavne nice mal ve mülk verdi. Hatta Firavn bu yüzden Tanrılık davasına bile kalktı.

4 — O bed tiynet, Hak'ka tazarru etmesin diye ömründe baş ağrısı bile görmedi.

5 — Hak'kı gizli gizli anmasın diye ona bütün cihan mülkünü verdi.

6 — Hüdayı daima zikretsin diye derd ve belâ mümine cihan mülkünden daha evlâ geldi.

7 — Derdsiz dua soğuktur. Derd ile yapılan dua ve niyâz gönülden gelir.

İZAHI : Bizim derin bir bağlılık ve tam bir kalb halisliği ile (Allah) diye Tanrıyı anmamız, onun bize (lebbeyk) demesidir. Yani lebbeyk bu anışta gizlidir.

Sonra bu anışlar, bu niyâzlar, Hak'kın bize verdiği haşyetin akisleri olmalıdır. İşte Hak, sevdiği kullarını ekseriya derd ile imtihan eder. Halbuki dünyaya, şehvete esir olan kimseyi Hak, kendi ismi celâlinin zikrindan mahrum etmiştir. Meselâ Fir'avn'e en büyük saltanatı, en büyük serveti vermiş ve ömründe başını bile ağrıtmamıştır. Taki kendisinden uzak kalan ve ulûhiyet davasına bile kalkışan bu küstah, her hangi bir elemle bir derdle kendisini anmasın.

Zaten bütün zamanını hay ve huy ile geçiripte derdli anlarda Hak'kı anmak makbul değildir. Muhakkaktır ki derdler ve ıztırablar bizi Hak'ka yaklaştırarak manevî hayatımızı kavileştiren en büyük âmildir. Eğer derd ve elem servetten, mansıptan ve nihayet saltanattan daha aşağı olsaydı Allah bunları en sevgili kulları olan Peygamberlere, velilere... vermez ve bil'akis dünyanın en büyü mansıp ve malini onlara bahşederdi.

Yalnız şurasını derhal söyliyelim ki zenginlik, mansıp mutlaka Hak'kın sevmediği insanlara verilir gibi bir düşünce hasıl olmasın. Cemiyetin nizamı için her şey lâzımdır. Eğer zengin veya mansıp sahibi bu servet ve mevkiini iyi hazmederse şüphesiz o da cemiyete hayırlı olacaktır. Bunun için Hak, herşeyi herkese, herkesin ezelî istidat ve ayni sabitine göre vermiştir.

Hülâsa, ehlullahın mensup olduğu ilâhî saltanat ve kalb zenginliği karşısında, cihan saltanatı ve maddî servet fanidir, hiçtir.

Köylünün şehirliyi aldatıp bir çok ısrarla köye davet etmesi

Eskiden bir şehirli ile köylünün tanışıklığı vardı. Köylü şehire geldikçe şehirlinin evine misafir olurdu. İki üç ay şehirlinin misafîri olur, sofrasına çökerdi. Şehirli, köylünün ne ihtiyacı varsa koşar, yapardı. Köylü bir gün şehirliye dedi ki: «A efendim, sen hiç bir yere çıkmaz mısın?.. Sen de bizim köyümüze gel.. bu ilkbaharda bütün çoluğu, çocuğu alarak bize getir, yahut yazın meyve zamanı gelerek uzun zaman kalmanı rica ederim.. baharın köy çok hoş olur»

Şehirli başından savmak için ona vaadde bulundu ve böyle vaidlerle aradan sekiz yıl geçti, Köylü, her yıl ne vakit geleceksin diye ısrar ederdi. Şehirli de: «Gelecek yıl, işten güçden kurtulursam gelirim» derdi. Köylü de cevaben: «Ey kerem sahibi!.. ben ve ailem sizi ve bütün çocuklarınızı bekleyip duruyoruz» diyordu. Böylelikle seneler geçti. Nihayet son defa köylü tam üç ay şehirliye misafir oldu. O da, ona büyük ikramlarda bulundu. Köylü tekrar vaadini hatırlattı. Şehirli dedi ki: «Hakikaten çok arzu ederim; malûm ya her şey takdire bağlıdır. İnsan yelkenli gemiye benzer. Rüzgârı estiren bakalım onu ne tarafa sürecek.»

Köylü tekrar ısraretti, ve and verdi. Bunun üstüne daha ,on yıl geçti. Şehirlinin çocukları: «Baba, köylüye bu kadar hakkın geçti, onun için ne zahmetler, çektin! Ayni zamanda köylü seni köye götürmekliğimiz için bize de gizli ricalarda bulundu» dediler.

Şehirli dedi ki: «Yavrum, doğru amma, iyilik ettiğin adamın şerrinden sakın demişler.. Köylü ile dostluğumuz son haddine vardı. Korkarım ki, bir şey olur da aramız fenalaşır.»

Aradan bir müddet sonra köylü haber üstüne haber yolladı; bir taraftan da çocuklar: «Baba, gezer oynarız, ne olur gidelim» demeğe başladılar. Bunun üzerine şehirli razı oldu, bütün aile yol hazırlığını yapıp neşeli bir halde yola düştüler. Çok seviniyorlardı. « Gittiğimiz yer güzel bir çayırlık. Orada ne güzel eğleniriz!. sonra kışlık ihtiyacımızı da köyden tedarik ederek şehire döneriz» dediler. Bir ay sonra yorgunluktan perişan bir halde köye vardılar.

Konuklar, köylünün evini sorup buldular ve koşarak kapıyı çaldılar. Fakat kapıyı bir türlü açtıramadılar. Şehirli, bu aykırı hareketten deli gibi oldu. Tam beş gün, geceleri soğuktan, gündüzleri sıcaktan perişan bir halde sokakta kaldılar. Nihayet şehirli köylüye rast geldi : «Yahu !. ben filân kişiyim?! adım da şu.. bir türlü buluşamadık» dedi.

Köylü ; «Olabilir; fakat sen kimsin, nesin?!. ben seni tanımayorum.. ben gece gündüz Tanrı'nın işlerine hayran kalmış gitmiş bir

adamım. Seninle hiç bir suretle mukayyed olamam !. benim kendi varlığımdan bile haberim yok. Aklım Tanrı'dan başka hiç bir varlıktan agâh değil» diyordu.

Şehirli dedi ki : «Yahu ! . şehire gelip soframda bulunan sen değil miydin?! seninle büyük dostluk yapmadık mı?. Aylarca bana konuk olmaz mıydın?» diye anlatıp duruyordu. Köylü de: «Saçma sapan ne söylenip duruyorsun !.. ben ne seni tanıyorum, ne de adını biliyorum» diyordu.

Artık bıçak kemiğe dayanınca bir gün şehirli tekrar evin kapısını çaldı ve «Ev sahibini çağırın» diye bağırdı. Köylü yüzlerce ısrardan sonra kapıya gelip: «Ne istersin, ne var?» deyince, şehirli dediki : «Ben bunca hakdan vaz geçtim. Beş gündenberi sokaklarda soğuktan mahvolduk.. Ey sevgi güneşi zavale eren arkadaş ! Kanımı bile döksen helâl ederim.. yalnız şu yağışlı gecede bize bir bucak ver de kıyamette bunun ecrine nail ol» dedi.

Köylü : «Orada bağcının ısındığı bir bucak var.. bağcı orada kurd bekler. Kurd gelirse onu öldürür. Sen de bu zahmeti çekebilirsen ne âla !.. değilse kendine başka bir yer ara» deyince şehirli cevaben : «Sana yüzlerce hizmette bulunayım!. bize tek bir yer ver. Yayı da oku da ver elime, ben bekliyeyim.. Bizi gece vakti yağmur altında, çamur üstünde bırakma» dedi.

Nihayet o bucak boşaltıldı; şehirli çoluk çoçuğuyla o daracık yere girdi. Şehirli bütün gece elinde yay ve ok, her tarafı gezip dolaşmaktaydı.

İşte şehirli bu şekilde beklerken ansızın bir tepeden saldırıp gelmekte olan bir kurd karaltısı göründü. Şehirli, yayını kurup bir ok attı ve hayvanı vurdu. Hayvan tepeden aşağı düştü ve düşerken bir yellendi. Köylü «Eyvah» diye bağırarak ellerini dizlerine vurdu : «Behey mürüvvetsiz ! eşşeğimin sıpasını vurdun» dedi. Şehirli : «Yok canım, dev gibi bir kurd !. karaltısına baksana !. »

Köylü : «Hayır yellendi ya!. ben ondan tanıdım. Onun yellenmesini suyu şaraptan nasıl ayırt edersem, öyle fark ederim. Nihayet benim sıpamı vurdun, dilerim Allah'dan neş'e yüzü görme» diye bağırdı.

Şehirli : «İyi bak!. Vakit gece!. İnsan geceleyin iyi göremez».

Köylü : «Hayır!. bu bana gün gibi aşikâr».

Nihayet şehirli dayanamadı, sıçrayıp köylünün yakasına yapıştı. Dedi ki : «A.. Hilebaz sersem!. A, bunak mendebur!. bu karanlık içinde eşşeğin yellenmesini tanıyorsun da beni nasıl tanımıyorsun? Gece yarısı eşek sıpasını tanıyan adam güpe gündüz dostunu nasıl tanımaz!. Bir de utanmadan kendini ârif gösteriyor ve benim kendimden bile haberim yok, günlüme Tanrı'dan başka hiç bir şey sığmıyor diye müstağ-

rak bir hâl gösteriyorsun!. Sen Tanrı şarabı değil, ayran içmişsin!. senin gibi eşeğin sözüne inanan da kör ve sağır bir eşektir.»

Şimdi Mevlâna, bu hikâye üzerine şu mesnevileri irad buyuruyorlar:

Köy aklın mezarıdır

1 — این سزای آنکه شد یارخسان - یا کسی کرد از برای ناکسان

2 — بندهٔ یك مرد روشن دل شوی - به که بر فرق سر شاهان روی

3 — شهریان خود رهزنان نسبت بروح - روستایی کیست کیج و بی فتوح

4 — ده مرو ده مردرا احمق کند - عقل را بی نور و بی رونق کند

5 — قول پیغمبر شنو ای مجتبا - گور عقل آمد وطن در روستا

6 — هر که در روستا بود روزی وشام - تا بماهی عقل او نبود تمام

Tercemesi :

1 — Alçaklarla dost olanın, adam olmıyanlara adamlık muamelesi yapanların, lâyığı budur.

2 — Gönlü aydın bir kimsenin kulu olmak, padişahın başına taç olmaktan iyidir.

3 — Şehirliler bile ruha nisbetle yol vururken, köylü kim oluyor ki.. feyizsiz bir ahmak...

4 — Köye gitme, köy insanı ahmak eder: aklı, nursuz, fersiz bir hale sokar.

5 — Ey temiz adam! peygamberin sözünü dinle!. Köyde yurt tutmak, aklın kabridir. (Hadis şudur: (لاتسکن الکفور فان ساکن الکفور کساکن القبور) Köyde eğleşmeyiniz! köyde sâkin olanlar kabirde eğleşenler gibidir.)

6 — Köyde sabah ve akşam bir gün kalanın aklı bir ay yerine gelmez.

İZAHI : Terceme sarihtir. Beyitlerin ayrıca izahına lüzum yoktur. Yalnız bu münasebetle köy ve köylü hakkındaki görüşlerimi şurada mümkün mertebe izaha çalışayım.

Malûmdur ki: asırlardanberi, olduğu gibi bırakılmış olan köylerde bilhassa şark köylerinde bütün şümulüyle hiç bir hayat ve medeniyet eseri görülemez. İşlemiyen zekâ ham madde gibidir. Ham madde işlenmedikçe hederdir. İşte bunun için köyü işliyecek, köye medeni istikameti verecek şehir ve şehrin yüksek cemiyetidir. Çünkü köy iptidaî bir topluluktur; zekâ oradan bir şey alamaz. Şehirler bile binnisbe yüksek seviyede değilken köyden ne beklenebilir. İşte bunun için Mevlâna her şeyden mahrum olan köylerde yurt tutmak, aklı mezara sokmaktır, diyorlar fakat, artık muasır cemiyette zihinler değişmiş olduğundan bir milletin büyük çoğunluğunu teşkil eden köylünün de gözünü açmak, ona da medeniyetin ışığını aksettirmek lâzımdır. Bilhassa demokratik idare tarzını kabul eden milletlerde köy kalkınması esaslı bir vazife olmuştur. Fakat, köy her hususta kendi muhitine, kendi muhitinin şartlarına göre kabiliyet gösterebileceğinden köylüyü köye göre yetiştirmek, onu; götürebileceği kültür kabiliyetinin daha üstüne zorlamamak lâzımdır. Yani köylüye köyün istidat ve şartlarının üzerinde temamen bir şehir terbiyesi vermeğe kalkmak, onun köylülük hüviyet ve hususiyetinin tamamen kaybolmasına sebep olmakla ki bundan fena aksülameller zuhur ederek binnetice içtimaî iş bölümü haleldar olur.

İşte devleti idare edenlerin içtimaî nizam namına düşünecekleri en mühim nokta budur.

Seba'lıların nimetten azmaları, vefa ve şükrün fazileti

Tanrı, Seba' kavmine büyük bir genişlik ve rahatlık verdi; bağlar, bahçeler ihsan etti. Fakat o kötü yaradılışlı adamlar nimete şükredemediler. Vefa göstermekte köpekten aşağı kaldılar. Bu kavim ham ve nankör insanlardan teşekkül etmişti. Tanrı'nın kendilerine bu kadar ihsanına karşı o derece nankör idiler ki, «Biz bu köşkleri, bağları, bahçeleri istemiyoruz. Şehirler birbirine pek yakın. Ne bir boş çöl var; ne de güzel bir ova !..»

Öğütçüler onlara çok nasihat verdiler. Fakat onlar hiç birini dinlemedi. Koyunlar bile kendilerine zarar verecek olan kurdun kokusunu duyunca kaçarlar. Bunlar ürkmediler, çekinmediler.

Onlar, bir çok mazlumlar için kuyu kazdılar amma kazdıkları kuyuya kendileri düştüler.

Mevlâna bu kıssa üzerine şu mesnevileri irad buyuruyorlar :

Hakikî can gönül ehlinin gıdasıyla beslenir

1 — پس غدای سکر و وجد و بیخودی - ازدر اهل دلان برجان زدی

2 — بازاین در را رها کردی زحرص - گرد هر دکان همی کردی زخرص

3 — بردران منعمان چرب دیك - می‌دوی بهر ثرید مرده ریك

4 — چربش اینجا دانکه جان فربه شود ـ کار نا امید اینجا به شود

Tercemesi :

1 — Gönül ehlinin, kapısından senin canın üzerine nice gıdalar düştü.

2 — Sonra hırs yüzünden o kapıyı bıraktın; her dükkânın etrafını dönüp dolaşıyorsun.

3 — O çömleği yağlı ihsan sahiplerinin kapısına bir tirit için koşup duruyorsun.

4 — Şunu bil ki, asıl can burada yağlanır. Ümitsiz olan işler burada açılır ve iyileşir.

İZAHI : Mevlâna bu kıssada yukarıda bahsettiğimiz gibi tamamiyle azgın bir hale gelen Seba' kavmine tariz ediyorlar.

Seba, San'a'ya üç günlük mesafede güzel bir şehir olup (Mearib) ismiyle de anılırdı. Burada oturan kavim, yukarıda söylendiği veçhile nail oldukları nimetlere şükretmediler ve bu hareketlerinden dolayı ağır felâkete uğradılar. Şöyle ki; Mearib'in (Seylül'arem) ismiyle anılan su seddi bir gün bir ande infilak ederek sular bütün şehiri sardı ve şehir şimdi bu vak'ayı Seba' sûresindeki şu âyeti celile etraflı bir şekilde izah etmektedir:

لقد كان لسبأ في مسكنهم آية جنتان عن يمين وشمال كلوا من رزق ربكم واشكروا له بلدة طيبة ورب غفور فاعرضوا فارسلنا عليهم سيل العرم

Maali :

(Seba' kabilesinin beldelerinde, cenabı Hak'kın kudretine delâlet eden biri solda diğeri sağda bahçeler vardı. Tanrınızın rızkından yiyin ve ona şükredin! Yurdunuz ne güzel bir yurd ve Tanrınız ne yarlığayıcı bir Tanrı! Sonra onlar imandan yüz çevirdiler, biz de onlara seylül'arem denilen büyük seli yolladık.)

Âyetin aşağılarına doğru (onlar nankörlüklerinin cezasını böylece çektiler) buyuruyorlar. Bahçelerinde meyve ağacı yerine acı ağaçlar bitti.

Tarihen de sabit ve bugün de görülmektedir ki, her hangi bir kavim Allah'tan uzaklaşır, haksızlığa ve zulme başlar, ilâhî emirlere karşı gelirse, hiç şüphesiz cezalanacaktır ve bunların nümunelerini heran her yerde vakit vakit görmekteyiz.

Doğanın kazları sudan ovaya çağırması

Doğan, kaza: (Sudan çık da şekerler akan ovaları bir gör) dedi.

Akıllı kaz dedi ki: «Ey sudan uzak olan doğan, su bizim kalemizdir, neş'emizdir.»

NOT: Burada doğan'dan maksad şeytan kazdan maksad da müminlerdir. Su'dan murad ise şeriat ve tarikat rükünleridir. İşte şeytan doğan gibidir. İnsanları bu şekilde azdırır; şeriat ve tarikattan bu şekilde inhiraf ettirerek azğınlığa sevkeder. Eğer mümin «dön geri, ey aşağılık mahlûk, biz senin davetinden uzağız, o yurt senin olsun» diyebilirse selâmete erer.

İşte yukarıki hikâyede şehirli, köylüye inanmamış olsaydı, başına bu felâket gelmiyecekti. Fakat âlemin zerreleri birbirine girse yine Tanrının kaza ve kaderine karşı bütün tedbirler hiçtir.

Şimdi bu fıkra üzerine Mevlâna tuğyandan ve benlik davasından uzak derin bir tevazu'un insanı en yüksek dereceye erişdireceğini şu mesnevilerile gösteriyorlar:

Toprağın büyük kudreti hakkında

1 — چون خلقنا کم شنیدی من تراب ـ خاك باشی جست ازنورو متاب

2 — بین اندر خاك تخمی کاشتم ـ کرد خاکی ومنش افراشتم

3 — حملهٔ دیگر توخاکی پیشه کیر ـ تاکیم برجمله میرانت امیر

4 — اصل نعمتهای کردون تابخاك ـ زیر آمد شد غدای جان پاك

5 — ازتواضع چون زکردون شدبزیر ـ کشت جزؤ آدمی حی ودلیر

6 — پس صفات آدمی شد آن جماد ـ بر فراز عرش پران کشت شاد

7 — کز جهان زنده زاول آمدیم ـ باز از پستی سوی بالا شدیم

8 — جمله اجزا در تحرك در سکون ـ ناطقان که «انا الیه راجعون»

Tercemesi :

1 — (Sizi topraktan yarattık) sözünü işittin ya, Hak senden toprak olmanı dilemektedir.

2 — Hak buyuruyor ki: «Dikkat et, toprağa nice tohumlar ektim; sen de toprağa mensubdun, senin cismini bir takım vasıflarla yükselttim.

3 — Tekrar bir hamle et de topraklığı kendine sanat yap, alçalı.. Ta ki seni bütün beylerin üzerine emir yapayım.

4 — Bütün nimetlerin aslı felekten yere düştüler de bu alçalmaları, pâk olan canın gıdası oldu.

5 — Çünkü bunlar tevazuları sebebiyle toprağa inince diri ve yiğit olan adamın cüz'ü ve uzvu oldular.

6 — Bu suretle o cemad olan unsurlar insanlık sıfatını kazandılar ve arşa yükselerek şad oldular.

7 — Bizde daha önceden dirilik âleminden geldik. Tekrar aşağılıktan yine yükseklere çıktık.

8 — Cihanın bütün cüzü'leri, hareket ve sükûn hallerinde «Biz ona dönüyoruz» demektedirler.

İZAHI : Birinci beyit (Taha) sûresindeki şu âyeti kerimeye işarettir.

الذی جعل لکم الارض مهداً وسلك لهم فيها سبلاً وانزل من السماء ماءً فاخرجنا به ازواجاً من نبات شتى كلوا وارعوا انعامكم ان فى ذلك لآيات لاولى النهى منها خلقنا كم وفيها نعيدكم ومنها نخرجكم تارةً اخرى

Maali şerifi : (O Allahtır ki, arzı döşek yaptı. Orada size yollar açıldı; gökten yağmurlar yağdırdı ve dedi : «Biz o yağmur ile her sınıf otları bitirdik, onları yeyiniz ! hayvanlarınızı otlatınız ! muhakkaktır ki, akıl sahipleri için orada ne ibretler vardır. Sizi yerden yarattık ve yine oraya iade ederiz; ve oradan bir kerre daha çıkarırız»).

Âyeti celiledeki halk, yani yaratma kelimesini tasavvuf erbabı zuhur mânâsına alıyorlar ki, yine ikisi de bir demektir. Esasen bütün mükevvenat Hak'kın mazharıdır. Hak; muhtelif tenezzülleriyle nihayet şuhud âlemine inmiş olmasına göre bütün varlık ondandır veya O'dur. Binaenaleyh mükevvenat Hak'dan hariç olmadığına göre zuhur tabiri daha münasiptir. İşte Hak'la beraber, Hak'kın ilminde olan toprağın şuhud âlemine tenezzülü, ona her şeyin kendisinden zuhur etmesi kudretini vermiştir ve hususiyle ruh ve aklın en mütekâmil şeklini taşıyan insan kendisinden zuhur etmiştir.

Kezalik, güneşin ziyası ve yağmur, toprağa kadar indiklerinden dolayı onların bu tevazuları kendilerini bütün nimetlerin asli unsuru yapmış ve bu unsurların vücuda getirdiği gıda, hariçte alelâde bir cemad iken insana dahil olunca onun uzuvlarını teşkil ederek arşa kadar yükselmişlerdir.

Nitekim Mevlâna, şu mesnevisinde bu hakikatı izah buyuruyorlar :

نان چو درسفره ست باشد اوجماد ـ درتن مردم شود اوروح شاد

(Ekmek sofrada bir cemaddır. Fakat insanın tenine girince o, neşeli bir ruh oldu).

Nihayet Mevlâna : «Cümlemiz hayatın asli ve kudsî kaynağından geldik; tekrar oraya rucu edeceğiz ve âlemin hareket veya sükûnda bulunan bütün cüzüleri, lisanı hâl ile, (Biz de Rab'bımıza dönüyoruz) demektedirler» buyuruyorlar.

İleride uruç hakkında uzun malûmat verilecekse de burada, meselenin açıklanması için şu mesnevileri tedkik edelim.

(Ben cemad idim. Öldüm; nebat oldum. Nebattan da ölerek hayvan ve hayvanlıktan da öldükten sonra insan oldum; İnsanlıktan da ölünce melekûtiyet mertebesine geleceğim. Artık bundan sonraki urucum tarife gelmez. O, olurum) buyuruyorlar ki, bu oluşlar birer haşr ve her haşr bir uruçtur. Fakat bu uruç herkeste bir değildir. Melekûtiyet mertebesi ve onun daha üstünde ulûhiyete yaklaşmak yani O, olmak ehlullaha mahsustur. Cismin zulmetinde kalanlar ise tabiat âlemine reddedilerek) derecesine göre uzun tesaffiden sonra diğer uruca vasıl olurlar.

Hülâsa, her zerre uruç ederken saf bir hale gelmişse yükseklikler gider. Değilse tabiat âlemine reddolunur. Kitabımızın mukaddimesinde bilhassa Pisagor'un tasavvufunu tetkik ederken bu mutalaayı görmüştük.

Mecnun'un, Leylâ'nın mahallesi civarında oturan bir köpeğe iltifatı

Mecnun, bir köpeği okşamakta, öpmekte ve onun için yanıp erimekteydi. Bunu görenler Mecnunu alay ediyorlar ve diyorlardı ki: «A ham Mecnun!. yaptığın hareket ne delilik, ne sersemliktir. Köpeğin ağzı daima pis şeyleri yer ve ardını bile diliyle temizler.»

Köpeğin ayıplarını bu şekilde sayıp dökenlere karşı Mecnun dedi ki: «Sen, baştanbaşa nakıştan ve suretten ibaretsin. O köpeğe, gel de benim gözümle bir bak!. bu köpek diye tahkir etdiğ'n mahlûk, Hak'kın yeddi kudretiyle tılısımlanmıştır. Bu köpek Leylâ'nın mahallesinin bekçisi.. Köpeğin canına, irfanına dikkat et ki, ne güzel bir yerde yurd edinmiş. Fakat bunları sana anlatmağa imkân yok. Sus vesselâm!..»

Şimdi Mevlâna bu kıssa üzerine surete tapanlara karşı şu iki beyiti söyliyorlar:

Suretten geç!.,

1 — كرز صورت بكذريد اى دوستان ـ جنتست وكلستان در كلستان

2 — صورت خود چون شكستى سوختى ـ صورت كل را شكست آموختى

Tercemesi :

1 — Dostlar, suretten geçerseniz her yer sizin için cennettir, gülistandır.

2 — Suretini kırdın mı, her şeyin suretini kırmayı öğrendin demektir.

Kısa bir not :

Mâna gözünden mahrum olanlar daima surete bakarlar ve aşkları hep onun üzerinedir. Sen evvelâ kendi suretinden geçerek Hak'dan fanî olunca her şeyin suretini tamamiyle kırarsın.

İlâhî aşk hakkında yukarıda uzun izahat yapıldığı gibi ileride pek çok bahislerde buna tekrar avdet edeceğiz.

Çakalın boyacı küpüne düşmesi ve çakallar arasında tavusluk davasına kalkması

Bir çakal boyacı küpüne düştü. Orada bir müddet kaldı. Sonra boyanmış olarak çıkıp: «Ben cennet tavusuyum» demeğe başladı. Postu boyanmış ve güneş de o posta vurunca türlü renkler gösteriyordu. Yeşil, kızıl, pembe ve sarı renkler içinde öbür çakallara göründü. Hepsi de: «A çakalcık bu ne hal!.. büyük bir neşe içindesin; sürurundan âdeta bizden nefret ediyorsun. Bu büyüklüğü nereden elde ettin?» dediler. Fakat çakallardan birisi: «Sen, ya hiyle yapıyorsun, yahut hakikaten bir neşe içinde Mimbere çıkmaya ve lâfla ulu görünerek halkı kendine meftun etmeğe kalkışıyorsun.» dedi.

Bunun üzerine o rengarenk çakal, kendisini kınayanın kulağına dedi ki: «Hele bir kerre bana ve rengime bak!.. Gül bahçesi gibi ne de güzel bir hale geldim. Bendeu uzaklaşma, secde et bana!. Sen benim şu güzelliğime bak da dünyanın medarı iftiharı ve dinin rüknü diye çağır!.. Tanrı lûtfuna mazhar oldum.» Bunun üzerine çakallar onun etrafına toplandılar ve: «Peki.. şimdi sana ne diyelim» diye sordular. Çakal: «Müşteri yıldızına benzer erkek arslan deyin» dedi.

Bunun üzerine çakallar dediler ki: «İyi amma, can tavusları gülbahçelerinde cilvelenirler!.. sende bu kudret var mıdır?..»

Çakal: «Yok canım!. çöle düşmeden nasıl Mina'ya vardım diyebilirim» dedi.

Öbür çakallar: «Peki.. tavus kuşları gibi bağırabilir misin?..» diye sordular. «Kara taştan kaynak çıkar mı hiç» diye cevap verdi. Bunun üzerine çakallar dediler ki: «tavusun güzellik elbisesi gökten gelir; hiyle ile, dâva ile hiç o güzelliği elde edebilir misin?..»

NOT : Bazı kimseler vardır, hiyle ile, gösterişle kendi varlıklarının çok üstünde bir mansıba geçerler veya ummadıkları bir servete nail

olurlar. İşte böyleleri eski hallerini unutarak süslü libaslar ve türlü konforlar içinde derin bir gurura düşerler, kendilerinin ne olduklarını bildikleri halde sahte bir tavırla ne yapacaklarını şaşırırlar.

İşte Mevlâna bunları kazara boyacı küpüne düşmüş çakala benzetiyor. Fakat bunların bu halleri uzun sürmez. Nihayet foyaları meydana çıkar, herkese maskara olurlar. Bunun için Mevlâna: (Doğruluk ve yanıp yakılma velilerin ve Peygamberlerin âdetidir. Utanmazlık ise, aşağılık adamın sığındığı bir iştir) buyuruyorlar.

Aşağıdaki hikâyede yine böyle sahte tavırlılardan bahsetmektedir:

Yalan dâvalarda bulunan birisinin, dudağını kuyruk parçasıyla yağlaması ve herkese : ben şunu yedim, bunu yedim, diyerek böbürlenmesi

Aşağılık bir adam bir kuyruk parçası buldu. Her sabah bıyıklarını onunla yağlar ve herkese : «Evde şunu yedim, bunu yedim» diye övünür ve hatta bunu isbat için eliyle bıyıklarını sıvazlardı. Bunun bu sahte sözlerine karşı karnı, lisanı hâl ile : (Allah yalancıların hilesinden korusun ! Senin lâfın bizi ateşlere yaktı; o yağlı bıyığın kökünden kopsun. A yoksul !. Şu kötü davan olmasaydı belki bir kerem sahibi bize acırdı) diyordu.

Bunun için Mevlâna şu mesnevileri söyliyorlar:

Eğilme doğru ol !..

1 — كهف اندر كژ محتسب اى محتلم ـ آنچه دارى وانما وفاستقم

2 — ورنكويى عيب خود بارى خمش ـ ازنمايش وزدغل خودرا بكش

3 — كرتو نقدى يافتى مكشاد دهان ـ هست دره سنكهاى امتحان

4 — كفت يزدان از ولادت تابحين ـ يفتنون كل عام مرتين

Tercemesi :

1 — A cenabet !.. mağarada eğri büğrü yatma! nen varsa aşikâre göster, doğru ol!..

2 — Eğer aybını söylemezsen bari sus!.. gösteriş ve hiyle ile kendini öldürme.

3 — Eğer bir para elde ettiysen ağzını açma! Çünkü yolda imtihan taşları vardır. (Mihenke vururlar)

4 — Tanrı, doğumundan itibaren bulunduğu zamana kadar her sene imtihanlar yapar.

İZAHI : Cemiyetin en fena ve en çekilmez adamları, öğüncek dediğimiz küstahlardır. İşte bunlara karşı Cenabı Pir; eğribüğrü yürüme olduğun gibi görün! servetinden ve parandan bahsetme, Tanrı insanı doğduğundan ölümüne kadar daima sınamakta ve intibaha davet etmektedir; diyorlar ki, surei tevbedeki şu âyeti celile bu hakikati apaçık göstermektedir. (اولا يرون انهم يفتنون فى كل عام مرة اومرتين ثم لايتوبون ولاهم يذكرون) =Görmiyorlar mı ki, her yıl bir veya iki defa musibete uğrıyorlar da yine tevbe etmiyorlar ve akıllarını başlarına almıyorlar.)

Görülüyor ki, Tanrı yaptıkları kötülüklerinden dolayı herkesi zaman zaman cezalandırır ve intibaha davet eder. Fakat onlar gafletlerinden bu cezaların birer imtihan olduğunu bilmezler; olağan şeydir deyip geçerler. Ve nihayet şiddetli musibetler baş gösterir. Şu halde insan daima nefsini murakabe etmelidir. Uyanık bir adam, hayatında kendisine gelen en ufak bir acının bile sebebini araştırır ve bundan mütenebbih olarak hulusu kalp ile tevbe eder.

Aşağıdaki Fir'avn kıssası da yine böyle küstahların uğrıyacakları felâketin en parlak bir örneğini göstermektedir.

(Fir'avn) un, Musa aleyhisselâmı rüyasında görmesi ve endişesinden bazı tedbirlere girişmesi

Fir'avn'un çalışıp çabalamasına Allah'ın tevfiki yar olmadığından her tedbiri bozulmuş ve harab olmuştu.

Fir'avn birgün rüyasında Musa'nın doğacağını ve kendisinin milk ve saltanatını elde edeceğini görmüştü. Fir'avn'un maiyetinde bir çok kâhinler, düş yorucular, müneccimler vardı. Rüyasını onlara açtı ve bunun için bir tedbir istedi; onlar tedbirlerinde dediler ki:

«Padişahım, onun doğmasına mani olmak üzere şimdiden şöyle bir tedbir ittihaz edelim. Şehirde münadiler nida ederek bütün halkı bir meydana toplasınlar ve kendilerini hükümdarın davet ettiğini ilân etsinler. Onların hepsi bu daveti şeref addedeceklerdir. Sizin onlara yüzünüzü göstermeniz bir ihsan olacaktır: bu suretle doğum günü malûm olmasına göre halkı karılarından ayırarak Musa'nın ana rahmine düşmesine mani oluruz.»

Tellâlların nidasını işiten bütün halk koşa koşa meydana geldiler. Çünkü o vakite kadar böyle şerefli bir davet şöyle dursun, Fir'avn'un yüzüne bile bakmak kimsenin haddi değildi. Kazara bir kimse hükümdara tesadüf etse yüzünü duvara çevirirdi. Bunun için halkın, Fir'avn'un yüzünü görmesi büyük bir arzu ve şerefti.

Nihayet tellâlların nidası üzerine bütün halkın erkekleri iyi elbiselerini giyip meydana geldiler. Fir'avn, meydandaki tahtından onları

seyrediyordu: hazinedarı İmran da yanındaydı, Fir'avn ona dedi ki: «İmran, bu gece sen de evine gitmiyeceksin, sen de bizde kal»

Nihayet padişah halvethanesine gitti. İmran da orada kaldı ve padişahın dediği yerde yattı. Gece yarısı karısı koşa koşa İmran'ın yanına geldi ve İmranı kucaklıyarak onun dudağını öptü ve uykudan kaldırdı; bunun üzerine İmranın şehveti galebe ederek kadınla münasebette bulundu ve karısına bu işin kimseye söylenmemesini tenbih etti. İşte tam bu sırada idi ki, meydan tarafından bir takım na'ralar ve feryadlar gelmeğe başladı. Padişah korkusundan yalınayak dışarıya fırladı: «Bu ne feryaddır» diye döğünüyordu. İmranı çağırttı, «Bu nedir?» diye sordu. İmran cevaben: «Padişahım, herkes sürurundan raks ediyorlar, bağrışıyorlar» dedi. Fir'avn dedi ki: «Belki öyledir amma beni bir endişe sardı.»

Nihayet Fir'avn bir aşağı, bir yukarı gezinerek perişan bir halde sabahı etti ve İmranı çağırtarak ona «Şimdi git, bu feryad ve figanın aslı nedir, anla» dedi.

İmran meydana gitti ve halka bağırarak dedi ki: «Bu ne feryaddır!..° kükümdarın sizin na'ralarınızdan istirahati bozuldu»!...

Bunun üzerine müneccimler İmranın etrafına toplanarak: «Ey emir, Allah'ın takdiri bizi esir etti. Şahın düşmanı vücuda geldi ve galip oldu. Çünkü biz bu gece o doğacak çocuğun yıldızını gökte gördük; işte bunun için feryad ediyoruz» dediler.

İmran bundan çok memnun oldu. Çünkü kendisi de İsrail oğullarındandı. Fakat zâhiren büyük bir elem göstererek bu vakıadan dolayı elini başına vurdu ve «Eyvah» diyordu. Nihayet İmran onlara bir takım acı sözler söyledi ve bunu keşfedemediklerinden dolayı tekdir etti. dedi ki: «Sizin hüneriniz ve nücum ilmini bilmeniz bu muydu?.. Ben sizi ateşe vuracağım; burnunuzu, kulağınızı koparacağım.»

Bunun üzerine müneccimler bir tedbir buldular ve dediler ki: Biz doğum gününü hesaplarız.

Bunun üzerine şöyle bir tedbir ittihaz olundu. Bu def'a halkdan yalnız kadınlar, O sene içinde doğurdukları çocuklarıyla meydana geleceklerdi.

Padişah vakti gelince yine tahtını meydana kurdurup tellallar çağırttı. Tellâllar diyorlardı ki: «Padişah kadınlara elbise verecek, ihsanlarda bulunacak, çocukların başlarına altın külâhlar konacak hele bu ay doğanlar yok mu, bilhassa onlar padişahın hazinelerine ulaşacaklar» diye bağırdılar.

Kadınlar sevindiler, çocuklarıyla beraber çıktılar ve padişahın çadırına kadar gittiler.

Kadınların hepsi toplanınca, erkek çocukları hemen o anda analarının kucaklarından aldılar ve hepsinin başını kestiler.

Musayı doğurmuş olan İmran'ın karısına gelince elini eteğini çekmiş ve bu kargaşalık esnasında başına gelecek felâketten kurtulmuştu. Fakat o azgın Fir'avn evlere ebe kadınları hafiye olarak göndermekteydi. Bu hafiyeler mahalle mahalle dolaştılar. Bir çok müzevirler «Bu evde bir çocuk vardır, pek akıllı ve güzel bir çocuktur» diye hafiyelere haber verdiler. Hafiyeler hemen eve girdiler. Niye uğradığını bilemiyen İmran'ın karısı ilâhî ilhamla çocuğu, o anda yanmakta olan tandıra atıverdi. Fakat çocuk yanmamıştı. Hafiyeler geri döndüler ve çocuğu bulamadıklarından dolayı meyus oldular. O sırada bazı müzevirler çocuğun evde olduğunu bu memurlara tekrar haber verdiler. Bunlar Fir'avn'dan bir kaç para koparmak için tekrar o eve girdiler. yine bu sırada Musa'nın anasına: «Çocuğu suya at, ümidini kesme, onu Nil'e bırak» diye bir vahiy geldi. Azgın Fir'avn dışarıda binlerce çocuk öldürürken Musa evinin içinde baş köşede yetişmekteydi. Şöyle ki, ilâhî vahiy mucibince Musa'nın anası Hazreti Musa'yı emzirip ve bir tabutun içine koyarak Nil'i mubareke salıvermişti. Bu sırada Fir'avn, karısı Asye ile birlikte Nil kenarında oturuyorlardı. Karşıdan gelen tabutu görünce Asye hemen koştu, tabutu denizden çıkardı. Kapağını açınca gördüler ki, içinde çok güzel bir çocuk vardı. Asyenin muhabbeti kaynadı. Fir'avn ise onun öldürülmesini istediyse de Asye bırakmadı ve çocuk saraya götürüldü. Aradan uzun zaman geçti. Hazreti Musa yetişti ve kendisine peygamberlik verilerek bilhassa Fir'avn tarafına gitmesi ve onu Hak dinine davet etmesi emrolundu. Bunun üzerina Musa Fir'avn'e geldi ve, «Ey Fir'avn!. Ben âlemlerin Rabbısı olan Allah'ın paygamberiyim.» diyerek imana davet etti. Fakat Fir'avn, Musayı tekzip etti ve inad yoluna saparak: «Eğer sadık isen bunun bir eserini göster» dedi. O vakit Musa asasını yere bıraktı ve asa koskoca bir ejderha olarak bütün sihirbazların üzerine hücum etti ve herkes kaçmağa başladı. Fir'avn bu hali gördüğü halde yine imana gelmiyerek Musaya «Ey Musa... Halkı niçin bu kadar korku içinde bıraktın? Bir çoklarını da öldürdün. Senin asanın korkusundan hepisi yüzüstü düşerek birbirlerini çiğnediler, Halbuki sen halkı, kendine tabi olmıya davet etmekteydin. Fakat bu halin onlara fena tesir yaptı. Şimdi herkes daima senin şerrinden kaçacaklardır» dedi.

Bunun üzerine Musa : «Ey Fir'avn !.. Sen benim bu davetimi benden bilme, Hak'dan bil !. Eğer Hak'kın emri benim kanımı dökmekse korkum yoktur. Ben ancak Allah nezdinde makbul olayım» dedi. Bunun üzerine Fir'avn Musa'ya cevaben dedi ki : «Ey Musa, bütün âlem bizim hüküm ve fermanımız altındadır.. Sen mağrur olma ! Senin asana karşı bütün dünyadaki sihirbazları toplarım ve senin cehlini bütün

şehir halkına gösteririm. Eğer buna razı isen bu sihirbazları toplamak için bana uzun bir mühlet ver. Bu mühlet her halde kırk günden aşağı olmaz».

Musa dedi ki : «Bana bunun için bir izin yoktur. Sana mühlet vermeğe mabudumdan memur edilmedim».

Fir'avn mühlet hususunda ısrar etti ve nihayet Musa'ya mühlet için vahiy geldi ve Fir'avn'e dedi ki : «Ey Fir'avn !. Emri ilâhî geldi.. Sana istediğin mühlet verildi». Bunun üzerine Fir'avn memleketin her tarafına adamlar göndererek bütün sihirbazları Mısır'a davet etti. Mısır'ın Sa'd vilâyetinde iki yiğit vardı ki, bunlar sihirbazlar arasında büyük şöhret almışlardı. Öyle ki, ay'ı inek şekline koyup ondan süt sağmışlardı. Bu iki sihirbazın daha nice harikul'ade gösterileri vardı.

Fir'avn'un emri, onlara da gitti, şöyle ki: «Mısır şehrine iki derviş geldi, bunların birine Musa ve diğerine de Harun diyorlar. Onların bir asası var ki, bazan ejderha olur ve herkes o ejderhanın dehşetinden korku içindedirler»... Bu söz üzerine her iki sihirbazın da gönüllerine bir korku düştü. Düşünmeğe başladılar.

Nihayet analarına dediler ki : «ana !. bize babamızın kabrini göster; Bir niyyetimiz var» ve üç gün oruç tuttular. Nihayet babalarının kabrine gidip şöyle hitap ettiler : «Baba !.. Sen doğruluk âlemine gitmişsin ! Sureta bir toprakta yatıyorsun amma hakikate agâhsın ! Bize padişahtan korkunç bir haber geldi. İki kimse hükümdarı tazyik etmekte imişler ! Onların bir asaları varmış, o asa her türlü şur ve şerri yapmaktaymış. Ey baba !. Asanın bu hareketi sihir midir, yoksa emri Hüda mıdır? Bize bunu haber ver, ona göre hareket edelim» dediler.

Sihirbazların babası rüyada bunlara dedi ki : Suallerinize ap açık cevap vermek kabil değildir. Fakat size bir nişan göstereyim, bu sır o veçhile aşikâr olsun. Ey benim gözümün nurları !. Siz doğruca o mahalle gidin. O ḫasmın yattığı ve istirahat ettiği evi bulun. Fakat bu ziyareti öyle bir zamana rast geti.in ki hasımlar uykuda bulunsunlar. İşte bu sırada asayı elde etmeğe gayret edin. Eğer asayı elinize alıp kaçabilirseniz onun sahibi sihirbazdır; değil de asayı çalmaya muktedir olamazsanız o asa Hak'ka mensuptur. İşte size bu nişanı verdim, buna göre hareket edin» dedi.

Bunun üzerine her iki sihirbaz da babalarının kabrini öperek ayrıldılar ve uykudan uyandılar.

Birkaç gün sonra Mısır'a geldiler ve Musa'nın evini bularak gördüler ki, bir adam bir hurma ağacının dibinde uyumakta idi. Bunu görünce rüyadaki nişan olduğunu anladılar. Bunun üzerine çarçabuk asayı almaya kasdettiler. Aradılar nihayet asayı bulunca onu kapmak için

hücum ettiler. Fakat asa büyük bir ıztırab içinde öyle bir hareket gösterdi ki sihirbazların her ikisi de korkularından dermansız kaldılar ve nihayet asa ejderha olarak onlara hücum etti. Güçlükle kaçtılar. Bunun üzerine anladılar ki, asanın sahibi olan Musa asumana mensup bir adamdır. Bunun üzerine Musa'nın huzuruna girdiler ve dediler ki : «Ey ilâhi dergâhın has kulu !. sen bizi affet. Biz bir imtihan için geldik. Bu vakıa bizi hakikate dâvet için kâfidir» dediler ve Musa'nın huzurunda baş koydular. Bunun üzerine Musa bunlara dedi ki : «Sizi affeyledim ve sizinle sır ve mâna itibariyle aşina oldum, yani sizi görmeden tanımıştım».

Sahirler, Musa'dan ayrıldılar ve Fir'avn'e kadar geldiler. Fir'avn onlara çok ağır hediyeler verdi, çok ihsanlar yaptı. Bunlar vaziyetten Fir'avn'i haberdar etmediler.

Nihayet muayyen vakit geldi, bütün sihirbazlar toplandı. Herkes marifetini gösterdi. Nihayet asa, o büyük ve kudsî ejderha, hepsini sildi, süpürdü, herkes kaçacak yer arıyordu. Sihirbazlar yere kapanıp secde ettiler. ve «Harun ile Musa'nın Rabbına iman ettik» dediler, ve Musa'yı takip ederek kemali selâmetle denizden geçtiler; Fir'avn ise mensuplarıyla birlikte gark olup gitti.

Şimdi Mevlâna bir de, Fir'avn kıssasıyla münasebeti olan şu hikâyeyi anlatıyorlar:

Bir yılancının donmuş bir ejderhayı ölü sanarak iple bağlayıp Bağdad'a getirmesi

Bir yılancı yılan tutmak üzere dağları gezmekteydi. Derken dağın birinde iri fakat donmuş bir yılan gördü. Yılanın şekli insana dehşet veriyordu. Yılancı halkı hayretlere düşürmek için o ejderhayı tutup bir ipe bağladı ve doğruca Bağdada geldi. Bir kaç para elde etmek için o çadır direği gibi ejderhayı çarşı pazar çekip sürüklemekteydi ve bir ejderha getirdim, onu avlamak için ne zahmetler çektim diyordu. Yılancı ejderhayı ölü sanıyordu. Fakat iyi dikkat etmemişti, ejderha diri idi. Kıştan, soğuktan donmuş, ölü gibi görünüyordu. Herkes: «Bir yılancı ejderha getirmiş.. Görülmemiş bir şey! Bunu nasıl avlamış» diye hayret içinde konuşuyorlardı. Yılancı, halk iyice toplansın, diye yılanı göstermiyordu. Nihayet yüzbinlerce herze vekili toplandı. Binbir ayak bir ayak üstündeydi. Yılancı yılanın üstündeki kilimi kımıldattıkça halk parmaklarının ucuna basıp boyunlarını uzatıyorlardı. Soğuktan donan ejderha, üzerine örtülen kilimlerin altında ısınmıştı. Yılancı kilimi açınca Irak'ın şiddetli güneşi yılanın üstüne vurdu ve yılan yavaş yavaş kımıldamıya başladı.

Ölü sanılan yılanın kımıldadığını görünce halkın hayreti bir iken yüzbin oldu. Şaşkınlıklarından naralar atarak kaçmıya başladılar.

Ejderha halkın gürültüsünden çatır çatır bağlarını kopardı ve kilimlerin altından sıyrıldı. Halk kaçarken birbirini çiğnedi; bir çok adamlar ayaklar altında öldüler. Yılancı hayretler içinde düşünüyordu. «Ben meğerse dağdan ne getirmişim» diyerek katılıp kaldı. O sırada ejderha o ahmak yılancıya hücum ederek onu parçaladı ve bir lokma ediverdi. Sonra da bir direğe sarılıp kendisini sıktı ve karnında herifin kemiklerini çatır çatır kırdı.

Mevlâna, bu iki kıssa üzerine büyük hikmetler taşıyan şu mesnevileri söyliyorlar ki, onları ihtiva ettikleri hikmet ve hakikate göre safha safha terceme ve izaha çalışacağız:

Nefis de bir ejderhadır

1 — آنچه درفرعون بود اندر توهست ـ لکن اژدرهات محبوس چهست

2 — آتشت راهیزم فرعون نیست ـ ورنه چون فرعون اوشعله زنیست

3 — نفس اژدرهاست اوکی مرده است ـ ازغم بی آلتی افسرده است

4 — کر بیابد آلت فرعون او ـ که با مر او همی رفت آب جو

5 — آنکه او بنیاد فرعونی کند ـ راه صد موسی و صد هارون زند

Tercemesi :

1 — Fir'avnda olan sende de var; fakat senin ejderhan kuyuda mahbustur.

2 — Senin ateşinde Fir'avnın kuru odunu yok. Yoksa senin ki de onun ateşi gibi gülevlidir.

3 — Senin nefsin de bir ejderhadır; o nasıl olurda ölür. Fakat aletsizlik derdinden yani fırsat bulamamak yüzünden donup kalmıştır.

4 — Eğer Fir'avnun âleti, yani kudreti sende de olsaydı ki -o, ırmağın bile kendi emriyle aktığına kani idi.

5 — O zaman senin nefsin de Fir'avnluğa başlar, yüz tane Musa, yüz tane Harun'un yolunu vururdu.

İZAHI : Yukarıdaki hikâye de Fir'avnun tüyleri ürpertici zulümlerini gördük. Şimdi Mevlâna bu mesnevileriyle de hepimize hitap ederek (Sizin nefsiniz de bir ejderhadır ve Fir'avunda olan azgınlık, Fir'avunda olan gülevli nefis ateşi sizde de var) diyorlar. Yani yukarıki

hikâyede gördüğümüz yılan gibi, nefis de ölü değildir, uyuşuk ve donmuş bir haldedir. Çünkü elinde kudret yok. Eğer Fir'avnun mansıbı onda da olaydı, bak nasıl coşar ve kendisini hidayete dâvet edenlerin yollarını nasıl vururdu.

Görülüyor ki, nefis, derd içinde, mahrumiyet içinde olur ve bilhassa riyazat ile zebun bir hale konursa tuğyan edemez. Onu azdıran; mal, mansıp ve şehvettir.

Câmid bir halde gördüğümüz eşyanın hayatiyyet kudreti

1 — عالم افسرده است ونام او جماد ـ جامد افسرده بود ای اوستاد

2 — باش تا خورشید حشر آید عیان ـ تا ببینی جنبش جسم جهان

3 — چون عصای موسی اینجا مارشد ـ عقل را از ساکنان اخبارشد

4 — پارهٔ خاکی تراچون مرد ساخت ـ خاکها را جملگی باید شناخت

5 — مرده‌زین‌سواندوزان‌سوزنده‌اند ـ خامش اینجه وان طرف گوینده‌اند

6 — ماسمیعیم وبصیریم وخوشیم ـ باشما نا محرمان ما خامشیم

7 — چون شما سوی جمادی می روید ـ محرم جان جمادان چون شوید

8 — از جمادی عالم جانها روید ـ غلغل اجزای عالم بشنوید

9 — فاش تسبیح جمادات آیدت ـ وسوسهٔ تأویلها ترابایدت

10 — چون زحس بیرون نیامد آدمی ـ باشد ازتصویر غیبی اعجمی

Tercemesi :

1 — Âlem donmuş ve adı cemad olmuştur; zaten câmid donmuş demek değil mi üstadım.

2 — Sabret, haşr güneşi doğsun da cihan cisminin cünbüşünü, hareketini o vakit seyret !...

3 — Musa'nın asası burada nasıl yılan oldu. Âkıl olanların her şeyi buna kıyas etmeleri gerektir.

4 — Bir avuç topraktan ibaret olan seni nasıl insan şekline soktu.

Bunun için bütün toprakları anlayış ve bilgi sahibi olarak tanımak gerek.

5 — Onların hepsi, bu tarafa yani bu âleme göre ölü, fakat o tarafa yani hakikat âlemine göre diridir. Burada susuyorlar amma o tarafta söylemektedirler.

6 — Bütün bunlar (Cemadat ve nebatat) derler ki: Biz işitiriz! görürüz ve sizinle memnun ve neş'eliyiz! Fakat nâmahrem olanlara karşı susmaktayız.

7 — Çünkü, namahrem olanlar cemad tarafına yöneliyorlar. O hal de bunlar cemadın canına nasıl mahrem olurlar.

8 — Cemad âleminden can âlemine gidin de bütün unsurların gul gulesini, şamatasını duyun.

9 — O zaman her şey faş olur ve cemadatın tesbihini apaçık duyarsın da, tevil vesvesesine kapılmazsın.

10 — İnsan zahirî duygulardan çıkmazsa gayp âlemine tamamiyle yabancı kalır.

İZAHI : Âlemde gördüğümüz her şey, bütün cisimler zahiren câmid bir haldedir. Fakat sen onu, bütün sırların açıldığı haşir günü bir gör, nasıl cünbüşler yapıyorlar. Bunun için bütün cisimleri Musa'nın asasına kıyas et ki, o asa, Fir'avuna karşı nasıl ejderha olmuştur.

Sonra senin şu güzel suretinin aslı olan toprakta da kendi istidadına göre anlayış ve biliş kudreti vardır. O, bize göre ölü gibi duruyor, Fakat hakikat âlemine karşı diridir. Bize karşı susuyor. Fakat Hak'ka ve ehlihale karşı nutka sahiptir.

Şimdi Mevlâna, bir takım mesnevileriyle cemadatın hayatiyyet kudretine dair misaller veriyor ve buyuruyorlar ki: «Dağ, Davud gibi güzel sesler çıkardı; rüzgâr Süleyman' ın tahtını götürdü, toprak Karun'u yuttu, taş Cenabı Peygambere selâm verdi.»

Hülâsa, bütün cisimler görür ve işitirler, bunu ancak mahrem olan ehlullah anlar, nâmahrem olanlar fehmedemezler.

Ne vakit bu kesafet âleminden can âlemine gelirsek bu hakikatlere o zaman şahit olacağız ve bütün eşyanın derin bir ahenk içinde tesbihini işiteceğiz.

Mevlâna burada eşyanın bizatihi nutuk sahibi olduğunu ve tesbih ettiklerini inkâr eden mutezilenin bir takım tevile saptıklarını anlatıyor.

Mutezileye göre eşya tesbih edecek selim âzâ ve bünyeye malik değillerdir. Binaenaley (وان من شیء الا یسبح بحمده ولكن لاتفقهون تسبیحهم) âyetinden maksad, bütün eşyanın bir ibret levhası olarak bizlere Hakkı

tesbih etmeği hatırlatmaları ve binnetice bizim tesbihimize vasıta olmalarıdır ki bu da yine onların tesbih etmeleri demektir. Yani «hayra delâlet eden hayrı yapan gibidir» mantukunca bütün unsurlar kendileri değil, bizi tesbihe davet etmektedirler.

Mevlâna mutezilenin bu tevillerine karşı «hâl ve aşkın nurundan habersiz olanlar bunu böyle tevil ederler ve insan bütün zahiri duyguları atıp Hak'da fanî olmadıkça gayb âlemine ve onun bütün sırlarına yabancı kalır» buyuruyorlar.

Allah'ı yalnız mihnet ve derd halinde değil, her zaman anmalıdır

1 — وقت محنت كشتهٔ الله كو - چونكه محنت رفت كويى راه كو

2 — اين ازان آمد كه حق رابى كمان - هر كه بشناسد بود دائم برآن

3 — وانكه درعقل و كمان هستش حجيب - كاه پوشيدست وكه بدريده جيب

4 — عقل بفروش وهنر حيرت بخر - رو بخوارى نه بخارى اى پسر

Tercemesi :

1 — Mihnet vaktinde Allah demeğe başlarsın. Fakat o mihnet ve sıkıntı geçti mi, yol nerede dersin!

2 — Bu, şundan ileri gelmektedir. Her kim Hak'kı, şeksiz, şüphesiz yakinen tanır ve bilirse daima bir hal üzeredir ve her an onun zikrindedir.

3 — Fakat akıl ve şüphe icabı altında kalan kimse gâh örtülüdür, gâh yenini ve yakasını yırtmıştır.

4 — Akıl ve hüneri sat, hayranlığı al! Oğul, fakirlik ve horluk tarafına git Buharaya değil.

İZAHI : İnsan, mansıbın ve servetin verdiği fazla sürur ve neş'e halindeyken ekseriya azgınlaşır ve Allah'tan uzaklaşır. Fakat, bir mihnet, bir elem geldi mi, «Aman Allah» diye feryada, yalvarmağa başlar. Mihnet geçince yine eski tuğyan yolunu arar. Halbuki Allah'a kalben bağlananlar yalnız mihnet vaktinde değil, daima onun zikrindedirler, ki asıl bağlılık ta budur.

Nitekim şu ayeti celile bu hakikate işaret buyurmaktadır :

فاذا مس الانسان ضر دعانا ثم اذا خولناه نعمة منا قال انما اوتيته على علم بل هى فتنة ولكن اكثرهم لا يعلمون

(İnsanın başı bir derde uğradı mı bize dua etmeğe, yalvarmağa başlar. Sonra o zararı kaldırdığımız zaman «Ben işgüzarlığımdan do-

layı bu nimete erdim» der. Hayır, öyle değil... Belki bu nimet bir imtihandır: fakat onların çoğu bunu bilmezler.)

Bunun için aklı cüz'i ile şüphe insan ile Allah arasında bir hicaptır. Bazan elem ve felâketler bu hicabı yırtar, Allah'a yaklaşırız. Fakat bu takarrup tam bir iman ve ikan mahsulü olmadığından elemler ve kederler geçince yine yoldan çıkarız. Bunun için Mevlâna: «Sen bu akıl ve hüneri sat derin bir hayret içinde ona bağlan!» diyorlar. İşte ehlullah, bu aklı maaşin yerine iman ve hayreti koymuşlar ve şüpheden tamamiyle sıyrılmışlardır. Bunun için daima Hak'ka bağlıdırlar.

Zaman ve mekân mefhumu bize göredir

1 — اين حكايت نيست پيش مردكار - وصف حالست وحضور يارغار

2 — لامكانى كه در او نور خداست - ماضى ومستقبل وحال از كجاست

3 — ماضى ومستقبلش نسبت بتست - هردو يك چيزند پندارى كه دوست

4 — يك تنى اورا پدر مارا پسر - بام زير زيد بر عمرو آن زبر

5 — نسبت زير وزبر شد زان دو كس - سقف سوى خويش يك چيزست بس

6 — نيست مثل آن مثالست اين سخن - قاصر از معنىٔ تو حرف كهن

7 — چون لب جو نيست مشكاب بيند - بى لب وساحل بدست اين بحر قند

Tercemesi :

1 — Hâl ve marifet ehlinin önünde bu, bir hikâye değil, belki halin vasfıdır.

2 — İçinde Hüda'nın nuru bulunan mekânsızlık âleminde geçmiş, geleçek, hâl nerede?.. (O, zaman ve mekân mefhumundan uzaktır.)

3 — Geçmiş, gelecek sana nisbetlidir. Yoksa hakikatte ikisi de birdir. Fakat sen iki sanırsın.

4 — Bir adam, bir kimsenin babasıdır; fakat bizim oğlumuzdur. Zeydin altında olan dam, Amr'in üstündedir.

5 — Alt ve üst o ki kimseye nisbetledir. Yoksa dam, tek bir şeydir.

6 — Bu söz, onun misli yani ayni değildir: misalidir. Köhnelesmiş harfler, yeni mânayı ifadeden âciz ve kısırdırlar.

7 — Madem ki burası ırmak kenarı değil, ağzını kapat!.. Çünkü bu şeker denizinin kıyısı kenarı yoktur.

İZAHI : Musa ve Firavn kıssasını sen, geçmişin (Esatir) i olarak anma. Nitekim Kur'anı Kerimin bir çok hakikatlerini de münafıklar (ان هذا الا اساطير الاولين) [Bu Kur'an değil, ancak mazinin hikâyeleri, hûrafeleridir] demişlerdi.

Halbuki bu vakıalar halin de vasfıdır ve Cenabı Pir bir mesnevilerinde Musa da, Firavn'da senin varlığındadır. Bu iki hasmı sen kendinde ara buyuruyorlar, ve müteakiben kıyamete kadar Musa'dan daima örnekler vardır, değişen, kandil yani cesed ve surettir. Kandilin nuru ise aynidir, diyorlar ve bu suretle zaman ve mekân mefhumlarının izafiliğini şöyle anlatıyorlar :

Hüdanın nuru bulunan mekânsızlık âleminde geçmiş, gelecek ve hâl diye bir zaman mefhumu yoktur. Bu, ancak muayyen ve mahdut kesafet âleminin itibarî ve izafî makulesi olup hiç bir katiyyeti yoktur. Mekân da böyle... Vahdetin nihayetsiz ummanı içinde alt, üst, sağ, sol, arka, ön nasıl düşünülür. O, hepsini ihata etmiştir; her yer o, ve her şey o'dur.

Şimdi Cenabı Pir bu mefhumların itibariliğini şöyle bir misalle anlatıyorlar. Meselâ bir adam, altta bulunan bana göre üsttedir; üstte bulunan diğer bir şahsa göre de alttadır. Halbuki dam tektir. Nazıra ve rasıda göre değişir. Sonra ben falanın babasıyım amma falan kimsenin de oğluyum. Şu halde tek olan şahıs bir kimseye izafetle baba, diğer bir kimseye izafetle oğludur.

Bu mühim noktayı zamanımızın fizik ve riyaziye âlimi ve izâfiye felsefesinin müessisi Aynıştayn da sezmiştir. Sezmiştir, diyorum, çünkü ilim ve felsefe: müntesiplerini, hakikatle kaynaştıramaz. Bunlar hadiselerle uğraşırlar. Bunun için bilgileri ancak sezişten ibarettir. Hakikatin içine giremezler.

Aynıştayn diyor ki: «Sür'at; mesafenin, zamana nisbetine müsavidir.» İşte bu mutaalaya istinaden, meselâ tayyareciye göre saniyelik zamanın, arzdaki şahsa nazaran bir saniyeden hayli ziyade olmasını kabul etmek zaruridir. Şu halde vesaite göre tul ve zaman tamamen mütehavvil ve izafidir.

Sonra Aynıştayn, bir demir yolu civarında bulunan bir şahsa göre sür'atle geçen bir trenin uzunluğu trenin tevakkuf kalindeki uzunluğuna müsavi değildir. Görülüyor ki, zaman ve mekân mefhumları tamamiyle izafi ve itibaridir.

Şimdi tekrar kemali hürmetle Mevlânamıza dönelim. Buyuruyorlar ki: «Ben, bunları birer misal olarak veriyorum; misal, hiç hakikatin kendisi olur mu? O köhne harfler, mananın iç yüzünü yani manaların

manasını anlatmakta o kadar kısa ve o kadar mahduttur ki bu hakikati bize misalden başka anlatacak başka vasıta yoktur. Biz ehlullah gibi birbirlerini ezelden tanıyan, ezelden ruhî aşinalıkları bulunan ermiş insanlar değiliz ki, harfsiz ve kelimesiz konuşalım.

Hakikatlerin misal ve teşbih tarikiyle anlatıldığını Kur'anı Kerimin bir çok âyetlerinde de müşahade ediyoruz. (Nur) suresindeki :

الله نور السموات والارض مثل نوره كمشكوة فيها مصباح

(Allah göklerin ve yerin nurudur. Onun nuru, içinde çerağ bulunan kandilin ışığı gibidir.)

Ayeti celile, Allah'ın nurunu kandilin ışığına benzetiyor. Hak'ın nuru elbette kandildeki ışığın misli değildir. Tasviri mümkün olmıyan vasfa gelmiyen onur, nasıl kandilin ışığına benzer. Bu benzetiş, nurun tek, kandilin ise bir çok olduğunu göstermek ve tevhidi anlatmak için bir misaldir.

Sonra bir hadisi şerifte (Ben, Rab'bımı güzel bir surette gördüm) buyuruluyor. Hak, suretten münezzehtir. Fakat geygamber, güzelliğin, surette Hak'kın bir tecellisi olduğunu izah etmek istiyorlar.

Kur'anda da, (Müteşabihat) denilen birbirine benziyen türlü mânalara gelen âyetler vardır ki bu âyeti kerimeler mânaları kesin olan [Muhkemat] âyetleriyle mukayese edilerek tefsir edilir. İşte bunu kavrıyamıyanlar, ya, zahire yapışıp kalıyorlar, yahut inkâra gidiyorlar. Kur'anda Cennet, ve cehenneme, azap ve nimetlerin envaına dair ve sair buna benzer birçok tasvirler vardır ki, bunlar birer misaldir. Esasen Kur'anın bir çok âyetleri birbirini tefsir etmekte ve bu misallerin hakikatlerini göstermektedir. Meselâ : (Hümeze) suresindeki وما ادريك ما الحطمة نار الله الموقدة التى تطلع على الافئدة (Hutame veya Tamu nedir?. O, Allah'ın bir ateşidir ki kalbleri sarar) âyeti celilesinde, tamu veya Cehennem ateşi, kalbin veya vicdanın azabı ile tefsir ediliyor. (Bu anlayışımı yüksek ilim erbabının tedkikine arzediyorum. İkaz edilsem minnettar olurum)

Müteakiben Mevlâna, bu derin hakikatleri payansız bir ummana benzeterek, «Bu ummanın ne kenarı, ne hududu vardır. Bu, aklı cüz'i ile anlaşılamaz, ağzını kapa» diyorlar.

* * *

Musa ve Fir'avn kıssası münasebetiyle bir teşbih

Kur'anı Kerim, Musa'nın asasına; Hazreti Muhammed'in vefatı, Musa'nın uykusuna; Kur'anın tağyirine kasdedenler de o iki sihirbaza benzer ki bunlar, Musa uyurken asayı çalmak istemişlerdi.

Şimdi Cenabı Pir bu teşbih üzerine Hazreti Peygamber ve Kur'anı Kerim hakkında aşağıdaki mesnevileri irad buyuruyorlar ki, bu mesne-

vilerin yalnız tercemelerini alarak kısmen izahını yapmağa çalışıyoruz:

1 — Tanrı, Mustafaya va'd lûtfunda bulunarak dedi ki : «Sen ölsen bile bu din ve bu kitap ölmez».

2 — Senin kitabını ve mücizeni ben yükseltirim o kitaba bir şey ilâve etmeğe veya ondan bir şey eksiltmeğe cür'et edenlere ben mani olurum.

İZAHI : Hacr sûresindeki şu âyeti celile buna işaret buyumaktadır.

(انا نحن نزلنا الذكر وانا له لحافظون)

Maali : Kur'anı biz indirdik ve onu yine biz muhafaza edeceğiz.

Bu âyeti celile üzerine fazılı muhterem Ömer Rıza merhumun Tanrı Buyruğu isimli tefsirinde şu kayda rast geldik, hülâseten alıyoruz.

«Kur'anı Kerim nasıl nazil olduysa ve nasıl tebliğ edildiyse öylece mahfuz kalmış ve zerre kadar tahrife uğramamıştır. İslâmiyetin düşmanları bile bunu itiraf ediyorlar. Nitekim İngiliz müsteşriklerinin en ileri gelenlerinden ve islâmiyetin en husumetkâr münekkitlerinden «Sir William Miur» diyor ki: «On iki asır, metninin bütün satvetini bu kadar muhafaza edebilen başka bir kitap yoktur».

Müteakiben Ömer Rıza Doğrul; İngilterede bir âlimin, Kur'anda tahrif yapıldığı iddiasının nasıl boşa çıktığını şöyle anlatıyor: «Bir kaç sene evvel İngilterede Dr. «Mingana» namında bir âlim, Kur'anda bir takım tahrifler olduğunu iddia ederek nazarı dikkati celbetmişti. Bu zat, ya Hazreti Osman'a muasır ve yahut ondan evvel bir mushafın bir kaç yaprağını elde etmiş ve bunları Dr. (Aknes Levis) namında bir zat istinsah edip kendisine vermiştir. bunun üzerine o da sayfeleri tetkik ederek üç yerde üç kelimenin (Hüve, kâffe, mâleküm) kelimelerinin eksik ve bir yerde de Allah kelimesinin fazla olduğunu görmüş isede tetkik neticesinde, yanlışlığın Kur'anda değil, Kur'anın bu sahifelerini istinsah eden zatde olduğu tahakkuk ederek sürülmek istenilen leke busuretle zail olmuştur.»

Görülüyor ki, Kur'nın inzali zamanlarında; şiir ve belağatin en ileri gittiği Arabistanda, ona tanzire ve tahrife kimse muktedir olamadığı gibi. kılı kırk yaran Avrupa müsteşriklerinin tedkikleri, Kuranın bir noktasının bile tahrife uğramadığını gösteriyor. Çünkü, onun muhafızı, Hak'dır.

3 — Ben, seni her iki âlemde de korurum. Senin sözünden çıkan âsileri hor ve hakir bir hale korum,

İZAHI : Bu mesnevi; Hazreti Peygambere, küffarın şerrinden gece ve gündüz çok sıkışık bir halde bulundukları sırada nazil olan şu ayeti celile'ye işaret etmektedir. يا ايها الرسول بلغ ما انزل اليك من ربك وان لم تفعل فما بلغت رسالته والله يعصمك من الناس ان الله لا يهدي القوم الكافرين

Maali: (Ey peygamber!.. sana Tanrı tarafından nazil olanı herkese bildir!.. Böyle yapmazsan peygamberlik vazifesini ifa etmemiş olursun. Allah seni insanlardan korur. Şüphe yok ki, Allah, kâfir olanlara hidayet etmez.)

Hazreti peygamber Mekke'de yalnız Kureyş'in düşmanlığıyla karşılaşıyordu. Fakat, Medine'ye hicretten sonra kuvvetli bir cemaat teşkil eden yahudi'lerinde şiddetli fesatlarına maruz kaldı. Bundan başka kureyşiler, Arapların diğer kabilelerini de peygamber aleyhine teşvik ediyorlardı. İşte bu ayeti celile, peygamberin yukarıda söylediğimiz gibi çok sıkışık bir halde bulundukları sırada nazil olmuştur. Neticede Yahudiler hükümdar Buhtünnasar'ın elinde türlü felâketlere uğradılar ve bir çokları öldürüldüler, nihayet babil hükümdarının hucumuna uğrıyarak onlara esir düştüler. Daha sonra Romalı Titüs'ün hamlesi karşısında mahvolup gittiler.

4 — Biz bu dini kıyamete kadar baki kılacağız. Sen, onun neshedileceğinden korkma

Yani senin dinin, diğer dinler gibi bir zaman sonra neshedilmez.

O, kıyamete kadar bakidir. Çünkü gelecek asırların her cepheden ihtiyaçlarını ve her türlü tebekkül ve idraklarını içine almış ve maddî, manevi tekâmülün son merhalesine ulaşmıştır.

5 — Ey bizim Rasul'ümüz.. Sen sihirbaz değilsin, doğrusun!.. Sen de Musa gibi risalet hırkasını giymişsin.

İZAHI : Bu mesnevide «Sad» suresindeki şu âyeti celileye işaret ediyor.

وعجبوا ان جاءهم منذر منهم وقال الكافرون هذا ساحر كذاب

Meali : (Kâfirler, içlerinden birisinin kendilerine peygamber olarak gelmesine taaccüp ettiler ve bu adam büyücüdür, yalancıdır dediler).

6 — Kur'an sana Musa'nın asası gibi oldu. O kitap, küfürleri ejderha gibi sömürür, mahveder.

7 — Felsefeci senin aleyhine söyler amma senin nurunun oku onun ağzını oklar, onu susturur.

8 — Nitekim öylece oldu. Hatta bu va'dden daha üstün şeyler vukua geldi. Fakat, o, uyudu, bahtı, ikbali uyumadı.

NOT : Peygamberlerin ve kitabın emirlerine uymıyanların, maruz kaldıkları felâketi, sırası geldikçe yukarıki bahislerde gösterdik. Bugün de aynidir. Şiddetli bir tuğyan içinde yolunu şaşıran milletler, eğri gidişlerini doğrultmazlarsa ayni akibete uğrarlar. Hazreti Peygambere sahir diyenlerin, yalancı diyenlerin akibetleri de malûmdur. Bunun için milletçe doğru yola girmemiz, felâhımızı temin eder. Aksi hal muhakkak felâketi muciptir. Bunun için (Hacr) sûresindeki şu âyeti ce-

lileyi hareketlerimizin düsturu yapmağa candan çalışmalıyız. وماأهلكنا من قرية الا ولها كتاب معلوم ماتسبق من امة اجلها ومايستأخرون (Hiç bir topluluğu helâk etmedik ki, o topluluk için tekaddüm ve teahhuru kabil olmıyan ecel mukadder olmasın. Hiç bir ümmetin mukadder eceli ne tekaddüm ve ne de taahhur eder).

Kezalik (Ağraf) sûresindeki şu âyeti celile de bunu teyit etmektedir. ولكل امة اجل فاذا جاء اجلهم لايستأخرون ساعة ولايستقدمون

(Her bir milletin eceli, sonu vardır. Onun eceli gelince ne bir lahza geri kalır, nede bir lahza ileri gider.)

Bir milletin eceli: onun ınkıraza uğradığı, yahut işlediği fenalıklardan dolayı cezaya çarpıldığı andır. bu ayet Mekkelilerin başına gelecek felaketten bahsediyor. Fakat beyan umumîdir. Her hangi bir millet bütün şumulüyle Hak'dan inhiraf ettiği ve şiddetli bir tugyan içinde bulunduğu zaman mutlaka bu hareketlerinin cezasını görecektir.

Filin nasıl bir hayvan olduğu ve şekli hususunda ihtilâf

Karanlık bir ahırda bir fil vardı. Hintliler onu halka göstermek için getirmişlerdi. Fili görmek için o karanlık yere pek çok halk toplandı. Ahır o kadar karanlıktı ki, fili göz ile görmek mümkün değildi. Herkes bu zulmet içinde hayvana elinin ayasıyla dokunuyordu. Birinin eli filin hortumuna dokundu. «Bu bir oluk gibidir» dedi. Başka birisinin eline hayvanın kulağı geçti, o da «Fil bir yelpazeye benzer,» dedi. Bir başkasının avcuna da: ayağı geçmişti, o da «Fil bir direğe benziyor» dedi. Yine bir başkası da sırtını elledi: «Fil bir taht gibidir» dedi. Hülâsa herkes filin neresini ellediyse fili ona göre anlatıyordu. Hepsinin görüşleri birbirine aykırı idi. Birisi «Dâl» dedi, öbürüsü «Elif»....

Herkesin elinde bir mum olaydı sözlerinde aykırılık kalmazdı.

Şimdi Mevlâna, bu hikâye üzerine şu mesnevileri irad buyuruyorlar :

His gözünün mahdutluğu

1 — چشم حس همچون کف دستست پس ـ نيست اورا بر همهٔ او دسترس
2 — چشم دريا ديكرست وكف دكر ـ كف بهل وز ديدهٔ دريا نكر
3 — جنبش كفها ز دريا روز وشب ـ كف همی بينی ودريا نی عجب

4 — ماچو کشتيها بهم بر می‌زنيم ـ تيره‌چشميم ودرآب روشنيم
5 — ای تو در کشتیٔ تن رفته بخواب ـ آب را ديدی نكردر آب آب
6 — آب را آبيست كو می‌راندش ـ روح را روحيست كو می‌خواندش
7 — اين سخن هم ناقصست وابترست ـ آن سخن كه نيست ناقص آن سرست
8 — كر بكويد زان بلغزد پای تو ـ ورنكويد هيچ از آن ای وای تو
9 — ور بكويد در مثال صورتی ـ بر همان صورت بچفسی ای فتی
10— ليك پايت نيست تانقلی كنی ـ يامكر پارا ازين كل بركنی
11— حرف حكمت خوركه شدنور ستير ـ ای تو نور بی‌حجب را نا پذير
12— آنچنان كز نيست درهست آمدی ـ هين بكو چون آمدی مست آمدی
13— راههای آمدن يادت نماند ـ ليك رمزی برتو برخواهم خواند
14— هوش را بكذار وآنكه هوش دار ـ كوش را بربند وانكه كوش دار
15— نی نكويم زانكه خامی تو هنوز ـ در بهاری تو نديدستی تموز

Tercemesi :

1 — His gözü elin ayası gibidir. Filin bütün azasını birden ellemeğe, kavramağa muktedir değildir.

2 — Denizi gören gözle, köpüğü gören göz başka başkadır. Köpüğü bırak ta deniz gözüyle bak.

3 — Köpüklerin gece ve gündüz cünbüşleri denizdendir. Ne gariptir ki sen, yalnız kefi görüyorsun da denizi görmiyorsun.

4 — Biz gemilere benziyoruz. Bu aydın denizin içinde gözlerimiz bulanıyor da birbirimize çarpıyoruz.

5 — Ey, ten gemisine binerek uykuya dalan adam, gerçi suyu gördün amma, asıl suyun suyuna nazar eyle.

6 — Suyun da suyu vardır ki, o su, öbürüsünü sürüp götürüyor. Ruhun da bir ruhu vardır ki, öbürüsünü istediği yere çekip götürmektedir.

7 — Bu söz hem noksandır, hem de semeresiz ve neticesizdir.

O söz ise baştan yani hakikat tarafından gelmektedir (Nakıs değil, kemâl içindedir.)

8 — Eğer o söz sana söylense ayağın kayar; söylenmese vay haline . (O şeyin hakikatine vakıf olamazsın.)

9 — Eğer bir misal ile söylense o misalin suretine yapışır, kalırsın.

10 — Ayağın yok ki varlığını bu taraftan öbür tarafa nakledebilesin. (Bu senin için çok müşkildir, çünki nefsani hayata çalışmışsın.) Yahud bu ayağı çamurdan koparıp çıkarabilesin.

11 — Nuru setreden hikmet harfini at!.. çünkü sen hicapsız olarak nuru kabul edemiyorsun.

12 — Yokluktan varlık âlemine geldin. Fakat nasıl geldin, tamamiyle sarhoş ve kendinden geçmiş olarak....

13 — Geldiğin yollar hatırında kalmadı. Fakat sana bir sır söyliyeyim:

14 — Bu aklı bırak ta öbür aklı tut! Bu kulağı kapa da tamamiyla kulak ol.

15 — Hayır, sana bu remzi söylemem. Sen henüz hamsın, bahar vaktindesin, temmuzu görmedin.

İZAHI : Duygularımızın bizi daima aldattıklarını ve onların ancak mahdut sahada aklı maaşın hükmüne tabi olduklarını yukarıdanberi söyledik. Cenabı Pir, «His gözünü elin ayasına benzeterek» karanlık yerde her hangi bir şeyi avcumuzla yoklarken edindiğimiz bilgi elbette mahduttur ve bizi aldatır» diyorlar. Hakikaten his gözü, hakikati idrâk yolunda o kadar zulmet içindedir ki hiç bir şeye dürüst olarak ıttılaı yoktur ve daima sendelemektedir. Bunun için Mevlâna : «His gözü kefi görür de onun denizden olduğunu bilemez. O göz ancak surete nazırdır. Sen denize, köpüğe, suya değil; suyun suyuna, ruhuna bak» diyorlar.

Burada suyun suyu, madde ve bütün eşyada sari olan Allahın hüviyetidir. وجعلنا من الماء كل شئ حى (Biz her şeyi sudan diri kıldık) âyeti celilesi veçhile her şey gibi su da Hak'kın hayat sıfatını taşımaktadır.

Ruhun ruhundan murad da : İlk halk olunan nuru Muhammedi'dir ki, bilcümle ervah ondan feyz alırlar.

Müteakiben Mevlâna, «Bu sözler» diyor, «hakikati anlatmakta kasırdır, noksandır, na tamamdır. Eğer insanı kâmil size bunun iç yüzünü anlatsa o sözün kuvvet ve şiddetinden sendelersiniz, ayağınız kayar. Senin anlıyacağın kadar söylese vay haline, yani olduğun yerde sayar, hakikatten mahcup kalırsın. Misalle anlatsa, misali hakikat zannıyla

ona yapışır kalırsın».

— Yukarıki bahislerde misalin kıymeti hakkında uzun izahat verilmişti. Tekrar izaha lüzum görülmemiştir. —

Hülâsa, seni bu süfli mertebeden, bu çamurdan koparıp atacak bir ayağa malik değilsin. Nitekim Surei Rahmandaki şu âyeti celile bu hakikate işaret etmektedir:

يامعشر الجن والانس ان استطعتم ان تنفذوا من اقطار السموات والارض فانفذوا لاتنفذون الا بسلطان

«Ey, ins ve cin cemaati! Göklerle, yerin kenarından kaçabilirseniz çıkın!. Kaçamazsınız!. Çıkamazsınız.. Çıkmanız büyük bir kuvvete mütevekkiftir ki, ona malik değilsiniz. Ancak O'nun izin ve kuvvetiyle geçebilirsiniz.» Âyeti celile gösteriyor ki, bu nefsani kesafet içinde o nur âlemine geçecek kudretimiz yoktur. Ne vakit nura, hikmete hicap olan suretten sıyrılabilirsek o yüksek seyre ulaşırız. Surete kapılıp kalmamız bize ezeldenberi geldiğimiz yolları unutturmuştur. Yani yukarıda bahsettiğimiz cemaddan insana kadar yaptığımız seyir, hatırımızda değildir. Bunu tabattur etmek için tamamiyle göz ve kulak olmak lâzımdır.

Bu da daima söylediğimiz gibi tamamiyle nefisten geçmekle olur. O vakıt mebde, ve meadı anlarız. İşte bunun için Mevlâna, «Sen henüz hamsın! bu sırrı anlıyamazsın! Temmuz güneşi yani hakikat güneşinin harareti ne vakit seni kemale getirirse o vakit anlıyabilirsin», diyorlar,

Şimdi Mevlâna, aşağıki mesnevilerinde bu bahsi tamamlıyan mühim açıklamalarda bulunuyorlar.

Taasup ham meyve gibi dalına sarılıp kalmaktır

1 — این جهان همچون درختست ای کرام ـ ما بر او چون میوهای نیم خام

2 — سخت کیرد خامها مر شاخ را ـ زانکه درخامی نشاید کاخ را

3 — چون بپخت و کشت شیرین لب کزان ـ سست کیرد شاخهارا بعد ازان

4 — سخت کیری وتعصب خامیست ـ تاجنینی کارخون آشامیست

5 — چیز دیکر ماند اما کفتنش ـ باتو روح القدس کوید نی منش

6 — نی تو کویی هم بکوش خویشتن ـ بی من وبی غیر من ای هم تومن

7 — متصل نی منفصل نی ای کمال ـ بلکه بی چون وچکونه واعتلال

Tercemesi :

1 — Ey ulular!. bu cihan bir ağaç gibidir. Biz o ağacın üzerindeki yarı ham meyveler gibiyiz.

2 — Ham meyveler dallarına sıkı yapışmışlardır. Bunun için köşke, saraya lâyık değildirler.

3 — Fakat, onlar kemale geldi mi ve dudaklara lezzet verdimi, artık dallara yapışamaz, düşer.

4 — Bir şeye yapışıp kalmak, taassup göstermektir, hamlıktır. Cenin de ana rahminde işte böyle yapışıp kalmıştır, işi gücü kan emmektir.

5 — Söylenecek bir şey daha kaldı, amma onu sana Ruhulkudüs söylesin!

6 — Hayır, (Ruhulkudüs değil) sen kendin, kendi kulağına söylersin. Hakikatte ortada ne ben varım, ne de benden başkası! Sen de benim, ben de senim.

7 — Ey kemal sahibi Tanrı, ne seninleyim, ne de senden ayrı!.. Seninle olan halim keyfiyetsiz ve illetsizdir.

İZAHI : Mevlâna : «Cihan bir ağaçtır. Biz de o ağacın yarı ham meyveleri gibiyiz» diyorlar ve basit insanı ham ve kemallı insanı da olmuş meyvelere benzetiyorlar. Hakikaten basit ve idrâkten âciz insan daima ham meyvanın dala sarıldığı gibi muayyen bir düşünceye ve nefsanî arzulara saplanır kalır. Fakat kemâle gelmiş insan olmuş meyvenin dalında durmadığı gibi bu kesif unsur âlemiyle alâkasını gevşetir ve nihayet kemâle erer.

Sonra bir şeye sımsıkı yapışmak, taassubun en büyük alâmetidir. Zaten taassup demek, olduğu yerde saymak ve ileriye değil, geriye saplanıp kalmaktır. Bunun için mutaassıplara daima ham vasfı verilmiştir.

Yukarıda da söylediğimiz gibi idrâksiz ve mutaassıp insanlar, ana karnındaki çocuklar gibidirler. Maddî ve manevî bütün nimetlerden mahrum bir halde oraya sarılmışlar, ancak kan emerler.

Şimdi Mevlâna kemâlin ve hamlığın ne olduğunu bu şekilde izahtan sonra hakikatin sırlarına geçerek bu sırrı size Ruhulkudüs (Cibril) söylesin, diyorlar, sonrada «sen o insansın ki, hakikatin nuru senin kalbini kapladı mı, bütün ihtilâflar kalkarak sen, o; o, sen olursun. Harfsiz, kelimesiz nice sırlar senin kalbine sanih olur.» buyuruyorlar. Sonra Mevlâna, Hak'la olan münasebet ve irtibatımız hakkında «Biz, Hak'ka ne bitişik ve ne de ondan ayrıyız, onunla sebepsiz ve illetsiz, vasfa sığmıyan bir haldeyiz, buyuruyorlar.

Şimdi bu münasebeti, meşhur mutasavvıf Fahrüddin Iraki şu be-

yitleriyle ne güzel anlatıyorlar:

ای دوست ترا بهر مکان می جستم - هردم خبرت از این و آن می جستم

دیدم بتو خویشرا توخود من بودی - حجلت زده ام کز تو نشان می جستم

(Dostum!. Seni her yerde ararım; her zaman şundan bundan haberini araştırırım. Şimdi sen, benim, kendim olduğunu seninle görüyorum. Senden nişan aradığıma, sana karşı utanç duyuyorum).

Şu beyit de yine vahdetin en güzel bir tasvir numunesidir:

ظهور تو بمنست و وجود من از تو - ولست تظهر لولای لم اکن لولاك

(Senin zuhurun benim ile ve benim varlığım ise sendendir. Eğer ben olmasam sen zâhir olmazdın ve sen olmasan ben vücut bulmazdım).

Her iki beyit te vahdeti vücudun en güzel tasviridir. Hak'kın bilinmeğe olan muhabbetidir ki kenzi mahfiden zuhuruna sebep olmuş ve bütün mükevvenatın vücudu da onun varlığıyla zuhura gelmiştir. Yukarıda bu noktayı uzun uzadıya izah etmiştik.

Şimdi Mevlâna Halik'tan başka vücut olmadığını, fakat bizim, vahdeti kesret suretinde müşahede ettiğimizi, halbuki vahdet deryasına dalınca söyliyenle dinliyenin, görenle görülenin bir olduğunu, aşağıdaki mesnevileriyle temsilî bir şekilde şöyle izah ediyorlar.

همچو آن وقتی که خواب اندر روی - تو ز پیش خود به پیش خود شوی

(Uykuya daldığın zaman rüyada kendi önünden yine kendi önüne yani kendinden yine kendine gidersin).

بشنوی از خویش پنداری فلان - باتو اندرخواب گفتست آن نهان

(Kendi kendinden bir şeyler işitir ve uykuda gizli bir adamın seninle konuşuyor olduğunu zannedersin).

Yani rüyada nice seyirler yapar, nice şahıslar görür, onlarla konuşursun. Halbuki (ayn vahid) halindesin. Kendi indinden yine kendine gidiyorsun. Konuşan da sen, muhatap ta sensin. Gördüğün, duyduğun şeylerin hepsi sende mündemiçtir. Bu kesretler hep senin vücudunda vâkidir. İşte vahdette kesret ve kesrette vahdetin misali budur.

Şu vaziyet ve şu sırlar bize gösteriyor ki insan, yine Cenabı Pîrin şu mesnevisinde tasvir buyurdukları gibidir:

آن توی زفتست که آن نهصد توست - قلزمست وغرقه گاه صد توست

(Senin bu muazzam varlığın dokuz yüz katıdır. O bir bahri muhittir ki yüzlerce âlemin gark olacağı yerdir).

Yani, ey insan, senin bu varlığın binlerce tabakadır. O, bir nihayetsiz deryadır ki, yüzlerce âlem bütün mevcudatıyla onda müstağraktır. Ona nisbetle bahri muhit bir katra, nur ise basit bir zerredir.

Görülüyor ki, insan, nihayetsiz sırlarla dolu bir hazinedir. Bütün mükevvenat bizim benliğimizin içindedir. Her şey orada görülür, her şey orada halledilir. Fakat bu hayal âlemine kapılıp kaldığımız için kendi kendimizi daimî bir tarassut ve müşahadeye vakit bulamayoruz ve o muazzam deryayı, yine o muazzam âlemi göremiyoruz. İşte bunun içindir ki, hakikî olmıyan bir kesret içinde benliğimiz dağılıp gidiyor. Onu toplıyabilsek, ona vechi bakiyî ayna yapabilsek, bütün mükevvenatı, esrar ve hafayasıyla oradan seyredeceğiz.

Nuh aleyhisselâmın oğlunu imana davet etmesi

Malûmdur ki Hazreti Nuh'un kavminden, iman etmiyenlere Allah tufanı musallat etmişti. Nuh'un oğlu Kenan da kâfirler arasındaydı. Nuh, oğlunu tufandan vikaye için iman etmesini istemiş ve onu iman edenlerle birlikte gemisine davet etmişti. Kenan bu daveti kabul etmedi, ve dedi ki: «Baba, ben sana tâbi olmam. Ben yüzme öğrendim ve nihayet dağlara sığınırım.» Buna cevaben Nuh: «Kendine gel, buna, belâ tufânının dalgası derler. Bugün yüzme bilenin eli, ayağı bir işe yaramaz» dedi. Kenan cevaben: «Ben ne vakit senin nasihatini dinledim ki, sana uyayım. Senin sözün bana tesir etmez» dedi. Bunun üzerine Nuh: «Ey babanın canı, bunu yapma, naz günü değildir!. Bu dergâha naz sığmaz»dedi. Bunun üzerine Kenan: «Yıllardanberi bu sözleri söylersin, bunlar benim kulağıma girmez» cevâbını verdi.

Hülâsa Nuh ne demişse oğlunun kulağına gitmedi ve her ikisi de bu konuşmada iken bir dalga Kenan'ın başına vurdu ve onu gark ve helâk etti.

Hazreti Nuh, Kenan'ın helâkini görünce Hak'ka yüzünü çevirip dedi ki: «İlahi!. sen bana, senin bütün ailen tufandan kurtulur demiştin. Sel, ehlimi helâk etti.» Bunun üzerine Cenabı Hak buyurdu ki: «Sen nübüvvet sıfatıyla beyazsın; O gömgök müşriktir. Ey Nuh!. Senin oğlun, dibine kurt düşmüş ağrıyan diş gibidir. Onu kopar at ki, başkaları zarar görmesin. İstersen bütün gark olanları tekrar haşredeyim. Senin kalbini kırmak istemem. Yalnız şunu bildireyim ki, senin surî ve zahirî olan evlâdın, benim nebilerime ve velilerime ehlolmaz.» Ehliyet için sıhrî yakınlık değil batınların uygunluğu şarttır.

Bunun üzerine Nuh Cenabı Hak'ka karşı «Yarabbi, sen ne murad edersen ona razıyım. İstersen beni de gark et!. Senin hükmün bana

candır. Ben masnua nazar etmem. Şayed edersem orada seni görürüm. Ben senin sun'unün âşıkıyım. Senin sun'une aşık olan nurlanır, masnuunun aşıkı ise kâfir olur. Madem ki oğlum sana âsi oldu, kâfirdir. Küfre rıza ise küfürdür.»

Şimdi Mevlâna küfür ve küfre rıza hakkında aşağıdaki mesnevileri irad buyuruyorlar:

(Küfre rıza küfürdür) hadisi şerifiyle (Her kim benim kazama razı olmazsa benden başka bir Rab arasın) hadisi kudîsisnin uzlaştırılması

1 — كفت نكتهٔ « الرضا بالكفر كفر » - اين پيمبر كفت و كفت اوست مهر

2 — باز فرمود اوكه اندر هر قضا - هر مسلمانرا قضا بايد رضا

3 — نى قضاى حق بود كفرو نفاق - كه بدين راضى شوم باشد شقاق

4 — ور نيم راضى بود آن هم زيان - پس چه چاره باشدم اندرميان

5 — كفتمش اين كفر مقضى نه قضاست - هست آثار قضا اين كفر راست

6 — پس قضارا خواجه از مقضى بدان - تا شكالت دفع كردد در زمان

7 — راضيم در كفر زان روكه قضاست - نى ازين رو چه نزاع خبث ماست

8 — كفر ازروى قضا خود كفر نيست - حق را كافر مخوان اينجاميست

Tercemesi :

1 — Peygamber küfre rıza küfürdür, dedi ve hakikati söyledi. O'nun sözü bir hüccettir.

2 — Tekrar buyurdu ki; her müsliman için kazaya rıza lâzımdır.

3 — Kâfirlik ve münafıklık Tanrı'nın kaza ve kaderiyle değil mi? Fakat buna razı olursak ilk hadise göre kötülük etmiş oluruz.

4 — Razı olmazsak o da kazaya razı olmamaktır ve bir suçtur. O halde ikisinin arasında hangi çareye baş vuralım.

5 — Ona dedim ki; Bu küfür kaza ve kaderin kendisi değil eseridir.

6 — O halde ey hoca... Kazayı, kazanın eserinden bil, ve her ikisinin arasını ayır ki müşkilin hallolmuş olsun.

7 — O cihetten küfre razıyım ki kazandır. Bir cihetten de razı değilim ki bizim niza' ve habasetimizdir.

8 — Küfür, kaza cihetinden küfür değildir. Burada Hak'ka kâfir deme!

IZAHI : Kaza, ezeli âzalde Allah'ın eşyada hükmüdür. Burada ezeli âzal yani ezellerin ezeli tabirinden maksad henüz âlemi ervahın zuhurundan mukaddem Hak'kın, her şeyin asılları olan âyanı sabite ile istitarı (gizlenmesi) dır ki daha hiç bir şey vücuda bürünmemiş, onun zati mutlakında bilkuvve mevcut ve bilfiil madum idi.

İşte Hak'kın eşyada hükmü, eşyanın, ayânı sabitedeki gayri me'cul hakikatinin iktizasına göredir.

Her şeyin asılları saadet ve şekavetten, imân ve küfürden, ikbal ve idbardan, kemal ve noksandan ve sair hallerden ilmi ilâhîde ne surette taayyün etmişlerse, Hak'da ona göre bükmetmiş ve ilâhî meşiyyeti onları izhara yani vücuda getirmeğe taalluk edince ademde ne hal üzere sabit iseler o hal üzere tecelli etmişlerdir. Binaaneleyh burada Hak'kın cebri bahis mevzuu olamaz, Hayırın da şerrinde halikı o'dur. Yukarıda saydığımız vasıfların hayr ve şer oluşları ve mükellefiyet ve mesuliyet meselesi, âlemi vücuda geldikten sonra Hak'kın şerden çekinerek hayra gitmemiz yolundaki emrinden sonra vaki olmuştur. İşte لا يسئل عما يفعل وهم يسئلون âyeti celilesinin hahikati Allah'ü âlem budur.

Kadere gelince: Kader ezelde verilen hükümlerin şahadet âleminde muayyen ve mukadder bir zamanda zuhurudur. Cenabı Hak kaderi, — Hak'ın marifetine sahip ehlullah müstesna — herkesten gizlemiştir! Ezeli hükmün ne zaman ve ne şekilde tecelli edeceğini bilemeyiz. Kaderin sırrı hakkında aşağıdaki bahislerde uzun izahat verilecektir. Şimdi gelelim Yukarıda zikrettiğimiz kaza ve kaderin hükmüne karşı azaba müstahak olan küfür ehlinin suallerine, diyorlarki :

1 — Yarabbi!.. Küfür ve isyanı bize sen verdin, sonra da bizi suçlu buluyorsun: doğru mudur, bu bize bir zulm değil mi?

Cevap : Kaza ve takdirim ilmime, ilmim de istidadı malûmunuza tabidir. Siz bana bu istidadı verdiniz, ben de öylece hükmettim.

2 — Bizim zatimize o istidadı veren kimdir?

Cevap : Eşya hali ademde Hak'kın ilmi ilâhisinde ne surette sabit olmuşlarsa öylece zuhur etmişlerdir. Hali icaddan evvel yani henüz vücuda bürünmemiş ve gayri mec'ulde iken Hak'kın cebri yoktur, ve bu surette Allah için hücceti baliğa sabit olur.

Şimdi esas bahse avdet edelim : Yukarıda yaptığımız izaha göre küfür kaza cihetinden küfür değildir. Belki mertebei kazada Hak'kın celâlet, settariyet ve kahhariyet sıfatlarıdır. Binaenaleyh kazayı ilâhî mertebesinde henüz icad olmadığı için nefsanî ve tab'a müteallık habaset ve kabahat yoktur. Bu habaset küfürde değil, küfrün eserinde (makzî) dir. Yani nefsi emmarenin kârıdır ve kaza, âsarı kazanın ay-

nı değildir. Bunun için Cenabı Pir küfre kaza cihetinden razıyım; fakat kazanın eseri olan habasete razı değilim, ki o bizim eserimizdir. buyuruyorlar ki, لا يرضى لعباده الكفر (Hâk, kullarının küfrüne razı değildir) âyeti celilesi de bunu teyit etmektedir. Gerçi hayrın da, şerrin de, küfrün de hâlikı, Hak'dır. Fakat icadı küfürden küfür lâzım gelmez. O büyük kudret her şeyde kendi sun'unün kemalini göstere-cektir. Nitekim Mevlâna şu mesnevileriyle bu noktayı ne güzel açıklıyorlar:

زشتیٔ خط زشتیٔ نقاش نیست – بلکه ازوی زشت را بنمود نیست

(Hattın çirkinliği nakkaşın çirkinliği demek değildir. Belki bundan san'atkârın, çirkini de mükemmel yapabilmek kudretine sahip olduğunu göstermekrir.)

Binaenaleyh âlem bir meşherdir. Herşey zıddıyla inkişaf eder. Küfür olmasa iman, çirkin olmasa güzel, ilim olmasa cehil, nasıl temyiz edilecekti. Sebep ve zıdlar âlemi olan bu âlemde -ehlullah müstesna- başka türlü vasıtai temyiz yoktur.

Yine Mevlâna ikinci cild mesnevisinde :

خود اگر کفرست و گر ایمان او – دست بان حضرتست و آن او

Küfür olsun, iman olsun Cenabı Hak'kın yedi kudretiyle dokunmuştur, ve onun şe'nidir.)

O halde bu nokta da kulun mükellefiyet ve mes'uliyeti nasıl izah edilecektir. Buna karşı kulun ihtiyar ve iradesi vardır. Bu kuvvetler teklife sebep olmuştur. Kul, ihtiyar ve iradesini hâyıra sarfederse Allah hayırı, şerre sarf eserse şerri halkeder, deniliyor. Fakat irade tecezzi eder mi ? Sonra istediğimiz şer ve hayrın hâlikı yine kendi olunca bizim ihtiyar ve irademiz ne ifade eder. Bu noktada, tenkidini yüksek ve kemalli insanlara bıraktığım kanaatim şu merkezdedir Mesuliyetten mütevellit azap Hak'kın kuluna eziyyeti demek değildir. Belki, şerre tevessül edenin azaba müstahak olması o kul hakkında eza değil, Tanrının bir lûtfudur ve bir ıslahtır; Çünkü azap en yüksek bir intibah vasıtasıdır. Felâket geldikçe insanın Hak'ka yakınlığı ziyadeleşir. Belâ, mihnet suretinde bir rahmet ve bir nımeti mahsusadır: İşte bunun için Peygamberler ve ehlullah, nefislerinde zıdları toplamış olduklarından onlarca nimet ve nikmet her ikisi de aynidir.

Nihayet Mevlâna : Bu kabil münakaşalar, (ilmi kelâm) erbabının kılükalinden ibaret olup hakikatlerin keşfine faydası yoktur. Bundan başka aşkın ve hayretin yüksek sırlarını, zevkini izale eder. Daha ile-

riye gidersem dalâlete uğrarım; buyuruyorlar ve kılükal ashabıyla, hal erbabının arasındaki farkı şu fıkra ile izah ediyorlar :

Hayretin mubahase ve düşünceye mâni olduğuna dair hikâye

Saçı sakalı kır bir adam, bir berberin önüne geldi: «Ey yiğitim!.. Sakalımdaki beyazları, siyahlardan ayır, onları yol! yeni bir gelin aldım» dedi.

Berber, adamın sakalını dipten tıraş ederek kılları önüne koydu ve: «Benim bir işim çıktı, bunları sen ayır», dedi.

NOT : Ankaravî bu bahiste siyah kıldan maksadın sual, beyaz kıldan maksadın ise cevap ve sakal kıllarının da kılükal olduğunu beyan etmektedir.

Yani berberin sakalı dibinden keserek adamın önüne koyduğu gibi ehlihal de yüksek ve ilâhî meselelerde kılükali dibinden budayarak ancak hayreti ihtiyar etmişlerdir. Çünkü hayret, lüzumsuz mubahaseye manidir.

*
* *

Diğer bir fıkra :

Birisi, Zey'de (Falan kimseye) bir tokat vurmuş. O da, tokat vuranın üzerine hücum edince adam: «Dur!.. Senden bir şey soracağım.. cevabını ver, sonra beni döğ» demiş, ve şu suali sormuş: «Ben, senin kafana vurunca şırak diye bir ses çıktı. Şimdi bu ses benim elimden mi çıktı, yoksa senin kafandan mı?». Adamcağız demiş ki: «Derdden acıdan başımı alamadım ki bu düşünceye dalayım. Senin derdin yok, bunu sen düşün.»

NOT : Şimdi Mevlâna bu fıkra ile ehlullahın, derin bir aşk ve hayret içinde yukariki bahiste geçen küfür ve iman, kaza ve kazanın eseri gibi surî kılükale giremiyeceğini anlatıyorlar. Onlar aşkın büyük derdi içindedir. Tecellinin verdiği hayret, onları bütün boş sözlerden geri çekmiştir.

*
* *

Diğer bir hikâye :

Ashabı kiram arasında hafız çok azdı. Gerçi bunlar Kur'anı Kerimin hıfzını candan istiyorlardı amma, o yüce kitabın yüksek mâna ve sıfatlarının verdiği hayret ve bağlılık buna mani oluyordu.

Şimdi Mevlâna bu kıssa münasebetiyle suret ve mânâ ve kadimin vasıfları hakkında şu mesnevileri irad buyuruyorlar:

1 — در صحابه کم بدی حافظ کسی - کرچه شوق بود جانشانرا بسی

2 — زانکه چون مغزش دراکندورسید - پوستها شد پس رقیق وواکفید

3 — قشر جوز وفستق وبادام هم - مغز چون اکندشان شد پوست کم

4 — مغز علم افزود کم شد پوستش - زانکه عاشق را بسوزد دوستش

5 — وصف مطلوبی چو ضد طالبیست - وحی وبرق نور سوزندهٔ نبیست

6 — چون تجلی کرد اوصاف قدیم - پس بسوزد وصف حادث را کلیم

Tercemesi :

1 — Sahabenin ruhlarında Kur'ana karşı bir şevk vardı amma aralarında hafız pek azdı.

2 — Çünkü onların özleri dolmuş ve kemale gelmişti. Bunun için kışırlar zayıflamıştı.

3 — Ceviz, fıstık, bademin içi olunca kabuğu azalır ve incelir.

4 — İlmin içi fazlalaşınca yani ilmin hakikati kemale gelince kışırı azalır. (Burada ilmi ledün murad edilmektedir). Çünkü maşuk âşığını yakar.

5 — İstenilenin vasfı, istiyenin vasfının zıddıdır. Vahy ve nurun şimşeği Peygamberi yaktı.

6 — Kadîmin vasıfları tecelli edince kelim, hâdisin vasfını yakar.

İZAHI : Mevlâna bu mesnevilerinde suretle mânânın kıymetini anlatırken : Ashap, Kur'anın derin mânâsının verdiği tefekkür ve hayret içinde onu hıfza vakit bulamadılar. Bunun için hafız çok azdı. Bir şeyin içi, özü kuvvet buldu mu, kabuğu incelir. Kur'anın mâna azameti karşısında onun elfaz ve sureti, - eşsiz belâğatine rağmen - zayıf kalmıştır.

Ceviz, badem kemâle gelerek içi dolunca kabuğu inceldiği gibi ilmin özü olan ledün ilmi de kalbde tecelli edince zahirî ilim bir kışır haline gelir.

Nitekim maşukta âşıkını yakar, onu inceltir. Ve nihayet âşık maşukun suretinde fani olur.

Müteakiben Cenabı Pir, âşıkla maşukun vasıfları birbirine zıttır, nitekim vahyin vasfa sığmıyan şimşeği peygamberin beşerî sıfatını tamamiyle yaktı, Peygamber vahyi alırken: « انا سنلقى عليك قولا ثقيلا »

(Biz senin üzerine kavlisakili ilka ederiz.) Yani sana en ağır kelâm ile hitap eyleriz.

Âyeti celilesi veçhile kelamullahın ağırlığı karşısında büyük bir ızdırap ve heyecan içinde kalır, alnından ve bütün vücudu saadetlerinden su gibi terler dökerlerdi. Bu ağırlığın ve şiddetli heyacanın sebebi: vahyin, harfsiz ve kelimesiz vasfa sığmıyan bir sada içinde gaipten gelmesi ve onun mânâsının idraki hususunda çekilen derin müşkilattır. İşte böyle gaybî bir sadadan manalar istihraç edebilmek ve onu söz mertebesine getirmek, elbette Hazreti Peygamberi ağır bir heyacan içinde bırakacaktır. Bazı ülema ve mutasavvıflar, bilhassa Şeyh Ekber Hazretleri bu sadaya (salsalatülceres) çan sadası gibidir, diyor.

Nihayet Mevlâna, kadîmin vasıfları tecelli edince hâdisin vasfı tamamiyle yanar. İşte Cenabı Peygamber vahyin nüzulü esnasında bütün sıfatı beşeriyyeden tecerrüt etmişlerdir, fahrü âlemin sıfatı beşeriyyesindeki bu mahv, hiç bir nebi ve velininkine kıyas edilmiyecek derecede üstündür.

Bir âşıkın; maşukunun huzurunda aşk mektubu okuması ve sevgilisinin bu hareketi beğenmiyerek medlul (delâlet eden) meydanda iken delil aramak çirkindir; bilinen şeye ulaştıktan sonra bilgi ile uğraşmak mezmumdur demesi

Bir âşık sevgilisini huzuruna çağırdı, ve ona yazdığı aşk mektubunu cebinden çıkarıp okumağa başladı. Mektupta maşukunu öğen ve kendisini acz ve meskenet içinde gösteren bir çok yalvarmalar vardı. Sevgilisi hoşlanmadı, dedi ki : «Bunlar eğer benim için ise vuslat zamanında boş yere vakit ve ömür zayi etmektir. Ben senin yanındayım, sen bana mektup okuyorsun. Bu âşıklık alâmeti değildir»

Bunun üzerine âşık sevgilisine dedi ki : «Evet, sen benim önümde hazırsın. Fakat senden ayrı iken duyduğum lezzet ve zevki, visalde iken bulamıyorum. Geçen sene senden ayrı iken hissettiğim zevki şimdi duymıyorum. Çeşmeyi görüyorum amma su yok. Benim su yolumu birisi vurmuş olmasın.»

Sevgilisi ona dedi ki : «Şu halde ben senin maşukun değilim. Sen bana mı âşıksın, yoksa benim aşkım vasıtasıyla olan hallere mi? Şu halde ben senin tamamiyle istediğin sevgili değilim, ondan bir cüz'üm.»

NOT : Terceme sarih ise de meseleyi biraz daha açmağa çalışalım. Âşıkın, sevgilisi huzurunda mektup okuması müşahede zevkine vakit bırakmaması demektir. Sonra hakikî aşk hiç bir hal ve vasıtaya tabi olmıyarak sevgiliye kayıtsız bağlanmaktır. Çünkü aşk, tecezzi kabul

etmiyen bir külliyettir. Binaenaleyh firkate aşk gibi vasıta ve hale mevkuf olan aşk, hakiki değil, aşkı cüz'i olur ki, âşık, bir gün ayrılıktan da zevk almayınca maşukun kendisini de unutur. Yukarıki bahislerde de uzun izah ettiğimiz gibi aşkı cüz'î, asla değil, surete olan aşktır. Suret bozulunca veya fânî olunca o da biter. Hakikî aşk fanî güzelliğe değil, o vasıta ile daim ve bakî olan Hak'ka ulaşan aşk'tır.

Şimdi Mevlâna hakikî aşk üzerine şu mesnevileri irad buyuruyorlar :

Hakikî aşk; fanî surete değil, ebedî ve ilâhî olan aşktır.

1 — خانهٔ معشوقه‌ام معشوق نی - عشق بر نقدست برصندوق نی

2 — هست معشوق آنکه اویکتابود - مبدأ ومنتهاآت او بود

3 — چون بیابی‌اش نمانی منتظر - هم هویدا او بود هم نیزسر

4 — میر احوالست نی موقوف حال - بندهٔ آن ماه باشد ماه وسال

5 — منتهی نبود که موقوفست او - منتظر بنشسته باشد حال جو

6 — آن که یك دم کم دمی کامل بود - نیست معبود خلیل آفل بود

7 — وان که آفل باشد وکه آن واین - نیست دلبر «لااحب الافلین»

Tercemesi :

1 — Ben senin sevgilin değilim, sevgilinin eviyim. Halbuki aşk peşindir sandıkta değil...

2 — Sevgili ona derler ki, tek'dir. Evvelimizde O'ndan, son gidişimizde O'na olacaktır.

3 — Onu buldun mu başkasını beklemezsin. O, hem aşikâr, hem gizlidir.

4 — O, Hallerin emiri ve sahibidir, halin mahkûmu değil... Aylar ve yıllar o ay yüzlünün kuludur.

5 — Hale mevkuf ve mahkûm olan, hal arıyan kişi, işin sonuna varamaz ve kemal mertebesini bulamaz.

6 — Bir an eksilen ve bir an ziyadeleşen, Halil'in mabudu olmaz, batar gider.

7 — O sevgili ki söner; gâh şöyle, gâh böyle olur; o güzel değildir. Ben batıp gidenleri sevmem.

İZAHI : Görünüşe, renk ve sıfatlara olan aşk muvakkattır. Bun-

lar zail oldu mu aşkta söner. Hakiki maşuk olan Hak'kın da zat ve sıfatı vardır. Zate ulaşmıyan sâlikin aşkı sıfata mevkuftur. Bunun için sâlik, renksiz ve suretsiz olan zati Hak'kın aşkına henüz tamamiyle ehliyet kesbedememiştir.

İşte Mevlâna, maşukun varlığını aşkın evine ve geçici renk ve sıfatlarını da nakde benzetiyorlar. Aşkın derinliklarine ulaşamıyanlar renk ve sıfatlarda kalmışlardır.

Sonra maşuk tek'dir bir kattır. Kalp de tek'dir. bu itibarla bir kalpde yalnız bir maşukun aşkı olur, iki sevgili olamaz. Tek olan hakiki maşuk ta evvel ve ahir olan Hak'dır, ve hakikî aşk da ancak onadır. Yine hakiki âşık yalnız halin mahkûmu değildir; bütün hallerın hakimidir, ve onun aşkı, sevgilisinden ayrı veya onunla beraber olmak gibi hallere bağlı değildir.

Bunun için Hazreti Halil İbrahim'in, bir an Allah tanıdığı yıldızları, gündüz göremeyince «Ben uful edenleri sevmem» demesi gibi, hakikî âşık da sevgilisinin ziyadeleşen, noksanlaşan ve daimî bir karar ve kemal üzerinde olmıyan hüsnüne değil, onda tecelli eden zati Hak'ka âşıktır. Çünkü o, bâkidir ve bütün mükevvenatı kaplıyan ebedî nurdur.

Peygamber Davud aleyhisselâm zamanında bir adamın gece ve gündüz «Yarabbi bana eziyetsiz ve elemsiz helâl rızık ver» diye dua etmesi

Davud Peygamber zamanında birisi herkesin önünde daima şöyle dua ederdi: «Yarabbi, bana eziyetsiz, zahmetsiz bir rızık, bir servet ver. Beni tenbel yaratan sensin. Madam ki beni tenbel halkettin; rızkımı da çalışmadan ver. Tenbellere ve gölgelikte uyuyanlara da elbette bir rızık vermişsindir. Benim de rızkımı ayağıma getir. Çocuğun ayağı olmadığı için, anası, ona nasıl ihsanlar yağdırırsa sen de bana zahmetsiz ihsanlarda bulun»!..

İşte bu adam gece ve gündüz bir çok günler bu duayı eder dururdu. Halk da onun sözlerine gülerdi, ve derlerdi ki: «Bu sersem adam ne söyliyor, yoksa birisi buna esrar mı yutturdu. Rızık, çalışmakla elde edilir. Herkes bir san'at, bir iş tutmuş, onunla rızkını temin etmektedir. Rızıkları, sebeplerine tevessül ederek elde edin! evlere kapılarından girin! denmiştir.

Davud bile bir peygamber olduğu halde çalışıyor, mucizeler gösteriyor, sesine dağlarda ses veriyor kuşlar da... Bunca yüceliği ile beraber Tanrı, onun rızkını bile çalışmadan vermiyor. Halbuki sen, bayağı bir adamsın. Hemencecik, ticaretsiz eteğini doldurmak istemektesin.»!

Hülâsa herkes bu adamla alay ediyorlardı ve bazan da: «Haydi yürü! rızkın ulaştı, müjde geldi. Sana gelenden bize de ver» diyorlardı.

O, bu alaya ve halkın sözlerine hiç ehemmiyet vermiyor, yine duadan, niyâzdan ayrılmıyordu.

Nihayet bir gün kuşluk çağında yine ağlayıp inliyerek bu çeşit dua edip dururken karşıdan bir öküz evine doğru kuştu. Boynuzu ile kapıya vurarak kilidi kırdı, içeri girdi, adam hemen sıçrayıp öküzün boynuzlarını bağladı ve boğazını kesti. Derisini yüzdürmek için gövdesini alıp koşa koşa kasaba götürdü. [Bu kıssa, aşağıda Davud kısasında tamamlanmıştır.]

NOT : Sebepsiz ve çalışmaksızın rızık elde etmek ilâhî âdete uygun değildir. Fakat, yukarıda da irade ve ihtiyar bahsinde uzun izah edildiği veçhile Allah bazan sebebi yırtarak doğrudan ve vasıtasız ihsanda bulunur. İş, tamamiyle Hak'ka bağlanarak göz yaşlarıyla yalvarmaktadır.

Mesneviyi nazmedenin özürü ve Tanrı'dan yardım dilemesi

Ey doğacak çocuğun oynaması gibi, mânaları içimde oynatıp duran Tanrı! Madem ki, bunun tamamlanmasını diliyorsun, kolaylaştır. Sen olmadıkça senin inayetin bulunmadıkça nazım ve kafiyenin ne değeri olabilir.

Ey bilgi sahibi padişah! nazım da, kafiye de senin emrinin kuludur. Bütün eşyanın her birinin başka başka tesbihi var. Birinin halinden diğerinin haberi yok.

Konuşan, söz söyliyen iki kişi bile yekdiğerinin halinden haberdar olmazlarsa duvarla kapı nasıl birbirini anlar ve duyar. Sunnî de, cebri de tesbih ederler. Birbirlerine dalâlette kalmış diye isnadda bulunurlar. Halbuki her ikisinin de hakikatten ne haberleri var ki. Fakat her ikisinin de birbiriyle ihtilâf halinde olmaları hakikati meydana çıkarır. Bir cinsi, öbür cinse mensup olmıyandan izhar eder.

Cenâbı Pîrin devam eden bu münacaatından şu mesnevileri alarak terceme ve izahına çalışalım :

Hakikatler, ihtilâflarla meydana çıkar.
Kahır, lutufda; lutuf kahırda gizlidir

1 — کوهر هریك هویدا میکند ـ جنس ازنا جنس پیدا میکند

2 — قهر را ازلطف داند هرکسی ـ خواه دانا خواه نادان یاخسی

3 — ليك لطف قهر درپنهان شده ـ يا كه قهرى دردل لطف آمده

4 — كم كسى داند مكر ربانى ـ كش بود دردل محك جانى

5 — باقيان زين دوگمانى مى‌برند ـ سوى لانه خود بيك پر مى‌پرند

Tercemesi :

1 — Cenabı Hak herkesin aslını, mayasını, kendine cins olmıyandan aşikâr eyler.

2 — İster bilgi sahibi, ister cahil, ister aşağılık olsun herkes kahri lutuftan ayırt edebilir amma,

3 — Fakat kahır içinde gizlenen lutfu, yahut lutufda gizlenen kahrı,

4 — Pek az kişi bilir. Meğer ki gönlünde canın mihengi olsun.

5 — Bu ikiden bakileri şek ve şüphe içindedirler ve kendi yuvalarına bir kanatla uçup gitmek istiyen kuşlara benzerler.

İZAHI : İnsanlar birbiriyle ihtilaf halindedirler. Bu zıddiyet aralarında bir çok savaşlara ve münazaalara sebep olmaktadır ki, ولايزالون مختلفين الا من رحم ربك (İnsanlar a r a s ı n d a k i ihtilaf zail olmaz. Ancak Hak'kın rahmet eylediği kimseler müstesnadır) âyeti celilesi bu hakikate işaret buyurmaktadır. Fakat her şey zıddıyla inkişaf eder kavlinin muktezasınca, birbirine zıd her cinsin gevheri, aslı bu ihtilâfla meydana çıkmaktadır. Böyle bir zıddiyet olmasa, hiç bir şeyin hüviyyeti aşikâr olmazdı. İster âlim, işter basit bir kimse olsun herkes kahrı, lutufdan ayırt eder; fakat kahrın lutufda, nimetin nikbette gizli olduğunu idrâk edebilmek, pek az kimselere nasip olmuştur. Onlar da, gönüllerinde bunu ayırt edebilecek bir mihenk bulunan ehlullah ve kemâl erbabıdır. Onlar her şeyi olduğu gibi müşahade etmektedirler. Fakat diğer insanlar nimetin zımmında bir felâket olabileceğinin ve meşakketin içerisinde bir genişlemenin zuhur edebileceğinin farkında değildirler. Kahra karşı feryad, neş'e karşısında tuğyan ederler; Her ikisini de devam edecek sanırlar ve derin gafletleri buradadır. Bunun için Hazreti Fahri âlem bütün kâinatın sırlarına vakıf oldukları halde yine «Yarabbi, bana Hak'kı, hak; batılı, batıl ve herşeyi olduğu gibi göster» diye dua buyururlardı. Halbuki biz bu gizliliğin ilâhî bir imtihan olduğunun farkında değiliz. Her hangi bir nimete ve servete karşı tuğyan ediyor ve felâket karşısında da ahü zarda bulunuyoruz. Halbuki servet, nimet ve mansıbı daima hazmedeceğiz ve bütün bir cemiyet, bizim yardımımızdan daima müstefit olacaktır: gelen felâketlere de sabredeceğiz elbette gam bulutlarının dağılacağı ve güneşin açacağı bir sıra gelecektir.

Hülâsa her şey bizim salâhımız içindir.

Müteakiben Mevlâna, gaflet içinde bulunan insanları kendi yuvalarına tek kanatla uçan kuşlara benzetirler. Aşağıdaki mesnevler bu hakikati bir daha teyid etmektedir.

İlimde zan ve yakine misal

1 — علم‌را دوپر گمانرا يك پرست ـ ناقص آمد ظن بپرواز ابترست

2 — مرغ يك‌پر زودافتد سرنكون ـ باز بر پرد دوگامى يافزون

3 — أفت وخيزان ميپرد مرغ گمان ـ بايكى پر براميد آشيان

4 — چون زظن وارست علمش رونمود ـ شد دوپران مرغ يك پر پركشود

5 — بعدازان يمشى سوياً مستقيم ـ نى على وجه مكباً اوسقيم

6 — بادوپر بر مى‌پرد چون جبرئيل ـ بى گمان وبى مكر بى قال وقيل

Tercemesi :

1 — İlmin iki kanadı vardır. Şüphenin ise tek... Zan noksandır, epterdir, uçamaz.

2 — Tek kanatlı kuş çabuk baş aşağı düşer. Tekrar bir daha uçmak ister amma nihayet iki adımdan ziyade gidemez.

3 — Şüphe kuşu ümit yuvasına tek kanatla düşerek kalkarak gitmeğe uğraşır.

4 — Fakat şüpheden kurtuldu da ilim sahibi oldu mu, o tek kanatlı kuş iki kanatlı olur ve açılır.

5 — Ondan sonra yüz üstü, eğri büğrü değil doğru yolda iyi bir istikamette uçar.

6 — Cebrail gibi iki kanatla, hilesiz, şüphesiz, kıylü kalsiz uçar.

İZAHI : Mevlâna bilgi ile şüpheyi ayırt ederken şöyle bir teşbih yapıyorlar: Bilginin kanadı iki, fakat vehim ve şüphenin tektir. Tek kanatla uçulamaz, ve Maksada ulaşılamaz. Biraz yürürken baş aşağı düşeriz. Nitekim vehm içinde yaşıyanlar ve her şeyden şüphe edenler daima tereddüdün şiddetli sıkıntısı içinde bocalarlar; Bir şeye hemen inanırlar ve inandıklarından çabuk dönerler. Her hangi bir kimse, onlarda olmıyan bir şeyi var gibi gösterseler, bunu söyliyenlerin sözlerine çabucak inanarak isnad olunan şeyin kendilerinde bulunduğu vehmi içinde günlerce muztarip olurlar.

Sonra Cenabı Pirin burada iki kanatlı ilimden maksadı bir de şu şekilde izah olunabilir. Ledün ilmi, ilmi zahir gibi eşyanın hadisleriyle uğraşarak müntesiplerini daima şüphe ve zan içinde bırakmaz. Bu ilim, eşyanın Hakkalyakın bilgisidir. Her şeyin aslını, mahiyetini olduğu gibi gösterir. İlmi ledün, Cebrail, yani aklıküldür. Kıyl ü kalsiz, hiyle ve şüphesiz hakikat âleminde iki kanatla uçar. Halbuki aklı cüziye saplanan zahir ilmin âlimleri ise daima tereddüt içindedirler. Zannın ve vehmin eğribüğrü yollarından giderler.

İşte aşağıdaki hikâye vehmin insanı ne hale koyduğunu çok açık bir şekilde göstermektedir.

***

Halkın tazimi ve müşterilerin rağbeti yüzünden bir adamın hastalanmasının misali olarak bir muallimin hikâyesi

Bir mektebin çocukları hocalarından bıkmışlar ve daima çalışıp çabalamadan usanmışlardı. Çünkü hocaya Allahdan bir hastalık gelmiyordu ki bir kaç gün mektepleri tatil edilsin. Ne yapıp yaparak hocalarını bir derde düşürmek için birbirleriyle görüşüp anlaştılar ve şöyle bir tedbir düşündüler. Talebenin içinden birisi çok zeki idi. Dedi ki : «Hoca mektebe gelince (Nasılsın hocam, neden böyle benzin sararmış; her halde bu hava çarpmasından yahut sıtmadan ileri geliyor, istirahat etseniz) deriz. Hoca elbette bu sözden bir vehme düşecektir. Sıra ile hepimiz bu şekilde söyleyerek vehmini artırırız, diye kararlaştırdılar. Ertesi günü oldu; çocuklar bu düşünce ile mektebe geldiler. İlk defa bu zeki çocuk hocaya selâm verip : «Hocam, hayır ola. Benzin sararmış» dedi. Hoca : «Bir şeyim yok, saçmalayıp durma, geç yerine otur» dedi; Dedi amma hocayı yavaştan bir vehim kapladı. Derken öbür çocuklar da aynı sözü tekrar ettiler.

Bunun üzerine hoca vehim ve korkudan hastalandı birdenbire yerinden sıçrıyarak başına şalını örttü ve kendi kendine «Zaten sevgisiz, bu vaziyette iken halimi sormadı. Rengimin solukluğunu haber vermedi. Benden kurtulmıya yol arıyor» diye karısına kızgın bir halde evine geldi; çocuklar da hocanın ardına düştüler.

Karısı, «Hayır ola, hoca! neye erken geldin, ne oldu?.. başına bir şey mi geldi?» diye sorunca,

Hoca dedi ki : «Körmüsün yahu!. halime bak! Yabancılar bile derdimle ilgileniyorlar da sen aldırmıyorsun».

Kadın : «hocam! senin bir şeyin yok. Boş yere endişeleniyorsun. Bir vehme kapılmışsın» dediyse de hoca : «ah! sen ne inad insanmışsın! halime bir bak, tirtir titriyorum» diyordu.

Kadın: «Hocam, bir ayna getireyimde bak! Yalan mı söyliyorum» dediyse de hoca: «Git, aynan da batsın, sen de bat! Benimle böyle daima inad ediyorsun. Yatağı ser, yorganı getir, ben bir yatayım, başım pek ağırlaştı» diyordu.

Nihayet koca karı yatağı döşedi; hoca yattı, inim inim inliyordu çocuklarda orada oturup ders okumağa başladılar. Diyorlardı ki: «Bunca tedbirler kurduk, yine zindandayız.»

Hepsi birden bağıra bağıra okumaya başlayınca o zeki çocuk: «Çocuklar! bizim bağırmamız hocaya fena gelir, yavaş yavaş sessiz çalışalım» dedi. Hoca bunun üzerine: «Doğru söyliyor, başımın ağrısı fazlalaştı, haydi gidin» bunun üzerine çocuklar bırakıp gittiler.

Çocukların mektepten erken gelmesine anneleri kızarak: «Bugün mektep var, niye geldiniz» diye sordular. Çocuklar: «Her nasılsa hocamız hastalandı, perişan bir halde evine gitti» dediler. Anneleri cevaben: «Siz bir ayran için yüz yalan söylersiniz. Hele sabah olsun hocanıza gideyim de bu işin aslını öğreneyim!» çocuklar, «Pek alâ, anla» dediler.

Sabah olunca kadınlar hocanın evine gittiler. Bir de baktılar ki, hoca ağır bir surette yatmakta ve kan terler içinde inlemekte idi. Ziyaretçiler: «Hayır ola hocam, Allah sağlık versin, vallahi hiç haberimiz yok» dediler.

Hoca: «Benim de haberim yoktu. Bu kahbe oğulları haber verdiler işte... Ben çalışıp çabalıyor, kıylü kalle meşguldüm. Meğerse içimde dehşetli bir hastalık varmış» dedi.

Hikâye burada sona erer. Şimdi Mevlâne bu hikâye üzerine vehmin ne büyük bir afet olduğu hakkında şu mesnevileri irad buyuruyorlar:

Vehmin derin bir âfet olduğu hakkında

1 — عقل جزوی آفتش وهمست وظن ـ زانکه در ظلمات شد اورا وطن

2 — فال بد رنجور کرداند همی ـ آدمی را که نبودستش غمی

3 — قول پیغمبر قبولش یفرضوا ـ ان تمارضتم لدینا تمرضوا

4 — چون بجد مشغول باشد آدمی ـ او ز دید رنج خود باشد عمی

Tercemesi :

1 — Aklı cüz'inin âfeti vehimdir, zandır. Çünkü o aklın vatanı karanlıklardır.

2 — Bir şeyi kötüye yorma, vehimlenme; hiç bir gamı ve endişesi yok insanı hasta eder.

3 — Hasta değil iken kendinizi hasta gösterirseniz sahihden hasta olursunuz. Bu, Peygamberin hadisidir; makbuldur ve ona itaat farzdır.

4 — Bir işle hadden ziyade meşgul olan kimse kendi hastalığını göremez körleşir.

İZAHI : Aklı cüz'i vehim ve karanlıklar içindedi.. Onun bilgisi bu zulmetten sızan malûmattan ibarettir, yakin ilmi değildir. Bunun için hakikati idrâkten âcizdir. Vehilm öyle bir âfettir ki, buna tutulanlar, hiç bir hastalıkları yok iken her şeyi kötüye yorarlar. Bu sebeple daima bir keder ve endişe içindedirler. Bunun için Peygamber «hasta olmadığınız halde temaruz (kendini hasta göstermek) ederseniz hakikaten hasta olursunuz» buyuruyorlar. Bu hadisi şerif, vehmin fenalığına işaret ettiği gibi hiç bir şeyi yok iken kendisini hasta gösterenlerin ve bu yüzden vazifesini bırakanların da nihayet büyük bir hastalığa uğrıyacaklarını beyan etmektedir.

Sonra Cenabı Pir, bir işe ifrat derecede sarılanlar da kendi elem ve acılarını duymazlar, diyerek bu hakikate surei Yusuf'taki bir âyeti celileyi işhad ediyorlar. Âyeti kerimenin maali sudur : (Bir gün Hazreti Yusuf'un karısı Zeliha, kendisini yarıştıran Mısır kadınlarından bazılarını evine davet ermişti. Misafirlere türlü meyveler ikram etti ve onları soymak için birer de bıçak verdi. Kadınlar meyveyi soyarlarken Zeliha Hazreti Yusuf'un halvethanesine girerek Peygamberi kadınların yanına dâvet etti. Yusuf gelip onların karşısına oturunca kadınlar bu güzellik karşısında hayran kaldılar ve tamamen kendilerini unuttular. Öyle ki, derin bir dalgınlık ve bibuşluk içinde ellerindeki meyve bıçaklarıyla bileklerini kestiler ve dediler ki : «Bu insan değil, ancak bir melektir»).

Sonra Mevlâna şiddetli bir muharebe esnasında şecaatle harp eden askerler, kendilerini o kadar kaybederler ki, aldıkları derin yaralardan haberdar olmazlar, buyuruyorlar.

Hülâsa; nefsi emmareden geçerek Hak'da fani olmak gibi bir mertebeye ulaşmak başka bir mazhariyettir. Fakat derin bir hırs içinde kendisini unuturcasına meşguliyet, insana iyilik getirmez.

Akıl yaratılış itibariyle herkeste bir midir, yoksa zekâlar arasında bir fark var mıdır ?...

Mevlânamız bu meselede şöyle buyuruyorlar: (Halkın aklı, yaratılış itibariyle birbirinden farklıdır. Fakat mutezileye göre müsavidir.

Onlar: «akıllardaki bu ayrılık, tecrübe ve ilim tahsilinin ziyade ve noksanlığına tabidir diyorlar».

Mutezile: ehli sünnet itikadından dönen bir taifeye verilmiş bir isimdir. Bunlar; büyük günah irtikap edenler ne mümin, nede kâfirdir, demişler ve bunun üzerine (Vâsıl İbni Ata) nın: (Bunlar bizden ayrılmıştır) sözü kendilerinin bu ismi almasına sebeb olmuştur. Şimdi bahse gelelim.

Mevlâna akıl hakkında aşağıdaki mesnevileriyle şu hakikatleri söyliyorlar :

Akıl Hakkında bir inceleme

1 — اختلاف عقلها در اصل بود ـ بر وفاق سنیان باید شنود

2 — بر خلاف قول اهل اعتزال ـ که عقول از اصل دارند اعتدال

3 — تجربه وتعلیم بیش وکم کند ـ تا یکی را از یکی اعلم کند

4 — باطلست این زانکه رأی کودکی ـ که ندارد تجربه در مسلکی

5 — خود فزون آن به که آن از فطرتست ـ تاز افزونی که جهد وفکرتست

6 — تو بگو داده خدا بهتر بود ـ یا که لنگی راهوارانه رود

7 — آن تفاوت هست در عقل بشر ـ که میان شاهدان اندر صور

8 — زین قبل فرمود احمد درمقال ـ در زبان پنهان بود حسن رجال

Tercemesi :

1 — Akıllardaki ayrılık yaratılıştadır. Bu hususta sünnilere uymak lâzımdır.

2 — Bu hüküm, mutezilenin reyleri hilafınadır. Onlar, akıllar, yaratılışta aynı derecededir;

3 — Tecribe ve talim aklı çoğaltır, azaltır; bir adamı diğerinden, derecesine göre daha bilgili yapar, derler.

4 — Bu söz batıldır. Bir çocuğun, her hangi bir meslekte tecribe sahibi değilken bile bazı isabetli fikirleri olabilir.

5 — Yaratılışta olan âkıl, aynı çalışma ve fikirle elde edilen akıldan daha üstündür.

6 — Sen söyle! . Allah'ın vergisi mi daha iyidir, yahut topalın rahvanı taklidi mi?

7 — İnsanların akıllarındaki fark, güzellerin suretleri arasındaki ayrılık gibidir.

8 — Ahmet erkeklerin güzelliği dillerinin altında gizlidir, buyurdu.

İZAHI : Tercemede sarahaten gösterildiği üzere akıl Mevlânamıza göre herkeste bir değildir. Yaratılış itibariyle ayrıdır. Hiç şüphe yoktur ki, mutezile burada tamamiyle yanılıyor. Filhakika ilim, zekâyı yükseltir, fakat tahsili ilme de fıtrî bir kabiliyet gerektir Herkes tahsil ederken aynı derecede istidat gösterebilir mi? Meseleyi bir kerre maddî olarak ele alalım

Dimağî teşekkül her adamda bir midir? Elbette değil. Sosyolojik ve antropolojik tedkiklere göre veraset, iklim, cemiyet, tarihî zaruretler ve daha bir çek faktörler her ferdi maddî ve manevî teşekkül itibariyle başka başka hazırlamıştır. Müsavat mümkün değildir. Buna karşı : inkişafsızlık zekâ noksanlığından değil, onu işletecek şartların olmamasındandır. Bunun için müsait şartlar altında yetişmiş bir cemiyet içerisinden çıkan bir mütefekkiri Hotantolarda görmiyoruz. Eğer onlar da aynı şartlar içerisinde terbiye ve talim gerselerdi aralarından ne zekâlar fışkırabilirdi. Nitekim Afrika zencileri içinden talim ve terbiye ile meselâ müzik alanında ne yüksek san'atkârlar yetişmektedir. Vahşet âlemini de yine talim ve terbiye ile medenî bir cemiyet haline koymak mümkündür; denilirse, bu mutalaa, tezimize aykırı değildir.

Şüphesiz terbiye ve talim, inkişafın büyük âmilidir. Fakat her ferde müsavi tekâmül bahşetmemektedir. Burada yine aslî kabiliyet ve istidat kendini gösterir. Kabiliyetler işlenebilir, fakat tesiri herkeste hiç bir vakit müsavi olamaz.

Ne hacet.. normal her iki adamın hatta iki kardeşin talim ve terbiyesinde ne kadar müsavi şartlara riayet edersek edelim neticede her ikisinde de müsavi bir zekâ ve müsavi bir kemal göremeyiz.

Eğer insanlar, aynı akıl, aynı hassasiyet içinde aynı tahsili görerek müsavi derecede kültüre sahip olsalardı, herkes aynı iktidar da olur, herkes Mevlâna olur, herkes kâşif olur, herkes mucid olur ve o vakit üstün kemalin hiçbir kıymeti kalmıyarak âlemin nizamı bozulurdu. Bunun için insanlar, yalnız zekâ ve kabiliyette değil, karakterde, servette, rızıkta ve her sahada birbirinden farklı zuhur etmişlerdir. Herşey zıddıyla inkişaf eder. Her sahada herkesin muhtelif derecede olması ferdleri bir birinden üstün olana bağlamakta ve bu zencirleme bağlılık âlemin nizamını temin etmektedir.

Tekrar Mevlânamıza dönelim:

Hikâye münasebetiyle buyuruyorlar ki: Hocasından bir müddet kurtulmak için tedbirinde isabet gösteren bir çocuğun zekâsı neden

diğer talebede görülmüyor? Çocuk henüz tecribe ve meslek sahibi değildir. Sonra ne kadar çalışırsak çalışalım, aynı talim ve terbiye ile yetişenler arasından fıtrî zekâya sahip olanlar diğerlerinden üstündür.

Müteakiben Mevlâna, güzellikler arasında görülen ayrılık, akıllarda da vardır, bunun için erlerin hüsnü, dilinin altında gizlidir; buyuruyorlar ki المرء مخفى تحت لسانه (Kişi lisanının altında gizlidir) hadisi şerifi bu hakikate işaret etmektedir.

Yalnız şurasını söyliyelim ki beyti şerifte erkeklerin hüsnü, lisanının altında gizlidir, buyurulmasına göre kemal sahibi erkekler, suret itibariyle güzel olmasalar bile, aklın en yüksek mimarı olan sözde gizlenen mânâ, surete de aksederek erkeğe manevî bir güzellik ve derin bir cazibe vermektedir. Hakikaten böyle kâmil ve âriflerin sözleri karşısında onlara karşı duyduğumuz rabıta çok derindir, ayrılamayız.

BEDEN VE RUH

Ten, ruhun elbisesi gibidir. Bu el de ruhun elinin yenidir. Bu ayak ise ruhun ayağının çizmesidir.

Şimdi Mevlâna, aşağıdaki mesnevileriyle bu hakikati şöyle açıklıyorlar.

1 — تابدانی که تن آمد چون لباس - رو بجو لابس لباس را ملبس

2 — روح را توحیدالله خوشترست - غیر ظاهر دست وپای دیکرست

3 — دست وپا درخواب بینی وأتلاف - آن حقیقت دان مدانش از کزاف

4 — آن تویی که بی بدن داری بدن - پس مترس ازجسم وجان بیرون شدن

Tercemesi :

1 — Bil ki ten, ruhun libasıdır. Git! . elbiseyi giyeni ara. Libasa sürtünüp kalma.

2 — Ruha, Allahı tevhid çok hoş gelir. Görünmiyen bir başka el ve bir başka ayak vardır.

3 — Rüyada bir çok el, ayak görür ve bir çok kimselerle ülfet edersin. Sen, bunları hakikat bil. gelip geçici sanma.

4 — Sen bedensiz bir bedene sahipsin. O halde bu cisimden hariç kalacağından, (Cisminden ruhun çıkacağından) korkma.

İZAHI : Hazreti Hüdavendigâr; cismi, ruhun elbisesine benzeterek: İnsanda görünmiyen başka bir el, başka bir ayak ve nihayet başka bir varlık vardır ki, cisim onun libasıdır, buyuruyorlar.

Filhakika elbise; eskir, parçalanır ve nihayet atılır. Fakat ruh ebedîdir. Bunun için marifet ehli, araz olan elbiseyi değil, onu giyen ruhu ararlar. Buna delil mi istiyorsun? İşte rüyalarımız.... Ruh, uykuda iken misal âleminin lâtif ve temas kabil olmıyan cismine girmiştir. Bunun için rüyada neler neler görüyoruz. Bir lahzada ne seyahatler yapıyoruz. Nice insanlarla ülfet ediyoruz da bu uyku halinde yanımızda oturanları ne görüyor, ne de sözlerini duyuyoruz. Cesed, boylu boyuna yatakta serilip kalmıştır.

O halde sen uykuda bedenden sıyrılarak muvakkat bir ölüm halinde iken, misal âleminde nasıl bedensiz seyahat ediyorsan, ruhtan tamamiyle ayrılınca da tasavvura sığmıyan daha ne âlemler göreceksin. Öyle ise ruhun, cisimden çıkacağından ne endişe ediyorsun?..

Hülâsa, bu el ve ayak ve nihayet bütün uzviyyet, ebedî ruhun bir âleti gibidir. Onu tasarruf eden, onu işleten ruhtur, ve nihayet beden, onun emri altında bir heykeldir.

Bu noktada ârifler şöyle beyan buyuruyorlar. Ölümü müteakip mezara gömülen; bir et, kemik yığınından ibaret olan ceseddir. Ruh, misâl âleminde, temas kabil olmıyan lâtif bir cisme bürünerek seyretmektedir.

Nitekim bu hakikate aynen şahid olduğunu iddia eden Wiltse adındaki ecnebî bir doktorun «İç varlık» mecmuasında okuduğum müşahedelerini kısaca aşağıya yazıyorum :

«Ben artık bir ruhtum ve şu anda, ayaktan başa doğru, vücudumu terketmeye başlamıştım. Diz kapaklarıma, göğsüme geldiğim halde bir fevkalâdelik hissetmiyordum. Fakat son durağım olan kafa içine girdiğim zaman artık kendimi, kendi ruhî varlığımı görebiliyordum. Şeffaf ve mavimtrak bir renkteyim. Ve nihayet kolaylıkla vücudu terkettim. Başımın ucunda oturanları ben görüyordum, onlar beni görmüyorlardı. Bir balon köpüğü gibi aşağı yukarı inip çıkarak sallanıyordum. Ve büyük bir hayret içinde cesedimin karyolada yatmakta olduğunu gördüm. Ellerim ve yüzüm sapsarıydı ilh...» Nihayet doktor diriliyor ve müşahedelerini işte böyle anlatıyor ki bu vakıa bize, Cenabı Pirin ve bütün ehlullahın bu yüksek müşahedelerinin tamamiyle hakikat olduğunu gösteriyor. Biz ebediyyen hayattayız. Ancak yukarıki bahislerde ruhu mahcup, ruhu vasıl hakkında yaptığımız izahat veçhile ruhanî seyrimiz, tekâmülümüzün derecesine göre devam edecektir.

***

Dağda halvet eden bir dervişin hikâyesi

Dağlarda oturan bir derviş vardı. Yalnızlık onun nedimi ve arkadaşı idi. O, Tanrı şarabını içmiş, erkek ve kadın herkesin sözünden usanarak dağlara iltica etmişti. O dağlarda bir çok meyveli ağaçlar vardı. Derviş yalnız meyvelerle gıdalanır, başka hiç bir şey yemezdi ve derdi ki: «Yarabbi.. Seninle ahdim olsun bu ağaçlardan bundan sonra meyve toplamıyayım. Rüzgârla yere düşen meyvelerden başka hiç bir dala uzanmıyayım.»

Bir müddet nezrine vefa etti. Nihayet kaza ve kaderin imtihanları geldi.

Sözlerinizde daima (İnşallah – Allah isterse) deyin. Derviş bunu demedi.

Bu ahd üzerine meyve ağaçlarını beş gün silkmedi. Fakat açlık ateşi sabrını tüketiyordu. Bir dalda bir kaç Armut gördü. Yine sabrederek kendisini çekti. Bu sırada bir rüzgâr geldi, dalı eğdi. Açlık, zayıflık ve bir taraftan da kaza ve takdir zahidi nezrine vefa etmekten alıkoydu, ahdini bozdu, daldaki armudu kopararak yedi. Fakat hemen Tanrı azabı ilişti ve onun kulağını çekti.

Bu sırada yirmiden fazla bir hırsız kafilesi oraya gelip konmuştu. Çaldıkları şeyleri aralarında taksim ediyorlardı. İçlerinden birisi meseleyi emniyet memuruna haber vermişti. Memurlar oraya gelerek hepsini yakaladılar.

Emniyet memuru pek ziyade hiddetlenerek cellada emretti, hırsızların sol ayağını ve sağ elini kestiler. Bu arada yanlışlıkla zahidin eli de kesildi. Cellad onun ayağını da kesmek üzere iken içlerinden en büyük rütbeli bir memur cellada yetişip dedi ki: «Behey köpek.. kendine gel. Bu falan şeyhtir, Tanrı ehlidir.. neden onun elini kestin» diye bağırdı.

Cellâd elbisesini yırtıp yana yakıla o yüksek memura vaziyeti anlattı, sonra da: «Tanrı şahid ki, bilemedim» diye şeyha özürler diledi. Şeyh dedi ki : «Ben bunun sebebini biliyorum, suçumu da anlıyorum. Ben ona yeminin hürmetini terkettim, ahdimden döndüm; bunun kötülüğünü çekiyorum. Bu bana kısmetmiş, sana helâl ediyorum. Sen bunu bilmiyerek yaptın. Tanrı emrine itiraz etmek nerede».

Nice kuş vardır ki, uçup dane arar. Boğazı, boğazının kesilmesine sebep olur. Nice balık vardır ki, su içinde her şeyden eminken boğazının hırsı yüzünden oltaya tutulmuştur. Nice namuslu, örtülü kadın vardır ki, ferciyle boğazının şomluğundan dolayı rüsvay olmuştur. Yine nice bilgili ve iyi huylu kadı vardır ki, boğazının yüzünden rüşvet almış, utanarak yüzü sararmıştır.

İşte Bayezid, bu yüzden çekindi. Kendisinde namaz kılma hususunda bir tembellik gördü. O çok akıllı şeyh, bunun sebebini düşündü. Bu tembelliği fazla su içmesinde buldu. «Tam bir yıl su içmiyeceğim» dedi ve dediğini yaptı: Tanrı da sabır ve tahammül verdi. İşte bu yüzden Sultan oldu, ârifler kutbu oldu. Şeyhin de eli, boğazı yüznüden kesildi ve adı halk arasında (Şeyhi akta' - Eli kesik şeyh) kaldı.

Onu birisi ottan çöpten yapılmış bir gölgelikte ziyaret etti. İki elle zembil ördüğüuü gördü.

Şeyh ona : «Ey canımın düşmanı.. neden böyle küstahlık ederek yanıma geldin. Neden izinsiz içeriye girdin» dedi. Adam : «Sevgimden, fazla iştiyakımdan» deyince şeyh gülümsedi ve dedi ki : «Öyle ise gel!. Fakat ey ulu kişi bunu gizle! ben ölmeden ne bir dosta, ne bir aşağılık kişiye, hiç bir kimseye söyleme».

Bundan sonra bir çok halk onu iki eliyle zembil örerken pençeresinden gördüler.

Şeyh : «Yarabbi!. Sen bilirsin. Ben gizliyorum, sen aşikâr ediyorsun» dedi.

Bunun üzerine ona şöyle bir ilham geldi : «Bir kaç kişi senin elinin kesik olmasını kınadılar, sana münkir oldular! O derviş, her halde yalancı bir adamdı ki, Tanrı onu bu hırsızlar arasında rüsvay etti diler. Ben de onların bu sapıklıklarını istemedim, şu kerameti aşikâr ettim, ve iş işliyeceğin zaman sana iki el ihsan ettim ki, kimse senden şüpheye düşmesin. Çünkü sen, ölümden, bedeninin cüzlerinin ayrılmasından korkmaktan geçtin!. Vehmi bırakmak senin için ulu bir siper oldu!»

Şimdi Mevlâna bu kıssanın mütemmimi olarak kaza ve kaderin duzağı hakkında şu fıkrayı naklediyorlar.

* * *

Kaza ve kaderin tuzağının; eseri görünen, kendisi görünmiyen bir şeye benzetilmesi

Bir devletlinin oğlunu görürsün, çula çuvala bürünmüş, baş açık, yalın ayak!.. belâlara müptelâ olmuş, bir kahbenin sevdasıyla yanıp tutuşuyor. Malını mülkünü satmış, hatta elbisesine varınca elden çıkarmış, hor ve hakir bir hale gelmiş, Düşmanlarının istediği gibi, tepesi üstüne yuvarlanıp gidiyor.

Zavallı adam bir zahid gördü mü : «Ey ulu!. Allah için bana bir himmet et!. Kötü bir sevdaya düştüm, maldan nimetten oldum. Senin himmetine muhtacım, belki kurtulurum» der.

Bu sefil herkesten, kendisine dua etmelerini istemektedir ve her zaman : «Aman beni kurtarın, beni kurtarın» demektedir.

Eli de açık, ayağı da! Onu ne bağlamışlar ve ne de ayağında bir bukağı var.

Şimdi bu adam hangi bağdan kurtulmak istiyor, hangi hapisten çıkmak diliyor.

Hangi bağdan olacak, takdir bağından, gizli olan kaza bağından halâs olmak istiyor.

Şimdi Mevlâna kaza ve kaderin bağ ve tuzağı hakkında yukarıdaki kıssayı da alâkadar eden şu mesnevileri irad buyuruyorlar :

Kazanın bağını çözmek elimizde değildir

1 — هرزمان دلرا دکر رأیی بود – آن نه ازوی لیك ازجایی بود

2 — پس چرا ایمن شوی بر رأی دل – عهدی بندی تا شوی آخر خجل

3 — این هم از تأثیر حکمست وقدر – چاه می بینی ونتوانی حذر

4 — از کدامین بند میخواهد خلاص – وز کدامین حبس می جوید مناص

5 — بند تقدیر وقضای مختفی – که نبیند آن بجز جان صفی

6 — کرچه پیدانیست آن درمکمنست – بدتر از زندان وبند آهنست

Tercemesi :

1 — Gönlün her zaman başka bir dileği vardır. Fakat o dilek kendisinden değil, başka bir yerden gelmektedir.

2 — O halde ne için gönlün dileğine emin olarak ahidde bulunursun da, sonra mahcup olursun.

3 — Bu da yine Tanrının hikmet ve kaderinin tesiridir. Kuyuyu görürsün de ondan sakınmağa muktedir olamazsın.

4 — O kişi zade (hikâyede geçen sefih) : «Hangi bağdan kurtulmak ister, hangi hapisten çıkmak diler!..

5 — Kaza ve kader bağından ise o gizlidir. Onu ancak saf ruhta olanlar görür.

6 — Gerçi o bağ ortada değil, kaza ve kaderin pusu kurduğu yerdedir. Fakat zindandan da biter, demir bağlardan da!...

IZAHI : Hikâyenin başlığında da zikredildiği veçhile inziva çok tatlıdır, Nitekim Allah : «Ben, beni zikreyliyen kimsenin yanında otururum ve bana istinas eden kimsenin enisiyim» buyurdu. Âriflerden birinin şu yüksek beyiti de bu hakikati ifade eylemektedir :

گر باهمه چو بی‌منی بی همهٔ - ور بی همهٔ چو با منی باهمهٔ

(Madem ki bensiz'sin, herkesten de ayrısın; madam ki benim ilesin, herkesten ayrı olsan bile yine cümle ile berabersin).

Gerek Hadisi Kudsî ve gerekse beytin manalarından anlaşılıyor ki, hakikî inziva Hak'la beraber olmaktır. Bunun için Ehlullah zaman zaman inzivayı ihtiyar etmişlerdir. Hatta birçok ilim adamları inzivayı severler; fakat bu sözlerden Ehlullahın daima cemiyetten ayrı yaşadıkları ve bunun her zaman lüzumu olduğu kanaatine gitmiyelim. Risalet haliude Peygamberler tam bir insanı kâmil olarak halkı imana davet ederler ve onlarla sohbet ederlerdi. Fakat vahyde münzevi idiler. Ehlullah ve bilhassa Cenabı Pir zaman zaman devrin ulemasıyla, ârifleriyle, siyasi adamlarıyla, devlet adamlarıyla, halkla temas eder, yüksek nasihatlerde bulunurlardı. İnziva, Ehlullahın ancak bir ilham kaynağıdır, Zaman zaman halkdan çekilirler. Böyle bir inziva elbette çok yüksek bir hayata kavuşmaktır.

Şimdi kıssanın **tehliline gelelim :**

Bundan evvelki hikâyede zahidin ahdini bozduğunu ve bu yüzden eli kesilmek suretiyle büyük bir derde uğradığını görmüştük. Şimdi Cenabı Pir ahdin, kaza ve kaderle olan münasebeti hakkında ezcümle şöyle buyuruyorlar :

Gönlün her zaman bir çok düşünceleri ve dilekleri var. Bu düşüncelerimiz arasında bir fikir kalbe doğar ve insana musallat olur. Sebebi meçhuldur. Bu fikrin tasallutunda irademiz yoktur. Bu, Hak'kın iradesine bağlıdır. Böyle olduğu halde bir takım ahidlerde bulunuruz, bu işi şöyle yapacağım; falan şeyi böyle halledeceğim; ahdettim bir daha şu şeyi yemiyeceğim; oraya gitmiyeceğim ve saire gibi bin türlü dileklerde bulunur ve Hak'kın huzurunda olduğumuzu unutarak kendimizi faili muhtar bir varlık zannederiz. Halbuki (Surei Esra) daki ولا تقولن لشئ انى فاعل ذلك غدا الا ان يشاء الله (Bir şey için ben, bunu muhakkak yapacağım deme! ancak Allah murad ederse yapacağım, de!..) âyeti celilesi sarihtir; her şey Hak'kın iradesine, kaza ve takdirine bağlıdır. Halbuki derviş böyle yapmadı; Hal ehli bir adamken kendi ihtiyar ve iradesinin üstündeki kaza kuvvetini unutarak nefsine derin bir güvenle meyvelerden yemiyeceğini kat'i söyledi ve bu ahdi yaparken onu yerine getirecek olan hakikî faili muhtarı unuttu; Hak da onu intibaha dâvet etti. Bunun için «Ben yaparım, o işe ancak ben hâkimim» gibi benlik davası bizi hiç şüphe yok kaza ve kaderin tuzağına düşürür. Nitekim yukardaki hikâyede o zengin çocuğunun aşk yüzünden ne hale geldiğini, bütün malını mülkünü kaybederek plaspareler içinde sokaklara düştüğünü gördük. Her türlü sefahate koşan kendisi olduğu halde herkese : «Beni kurtarın» diye bağırıyor ve her rast geldiği zahidlerden, müttaki kimselerden dua etmelerini istiyordu. Bu sefih adam neden kurtulacaktı? İşte eli, ayağı çözük koşup durmaktadır! Neden mi dediniz?.. Kaza ve kaderin çemberinden!..

Nice demir bağalar çatır çatır kırılır, atılır; fakat kaza kuvveti ne demirle, ne çelikle ölçülür; o bağı kırmak bizim kudretimizin içinde değildir. Zavallı bedbaht önünde kuyuyu gördü de kaçmak isterken ona doğru gitti ve düştü.

O bağı ancak ehlullah görür, zahir ehli bundan mahrumdur. İşte bunun için Cenabı Pir yine bu bahse ait diğer mesnevilerinde diyorlar ki «Ehlullahtan gayri herkes işin iç yüzünü görmediği için her sözü, her vakıayı tevile kalkarlar». Meselâ bu sefih adamın nikbet ve mezelletini ve herkesten istimdadını onun akılsızlığına verirler. Güya kendileri akıllı imişler. Kaza gelince akıl mı kalır? Dünya yerinden oynar. Bunu yukarıda görmüştük.

Müteakiben Mevlânamız tevil hakkında (Tebbet) suresinde aşağıdaki âyeti celileyi işhad ediyorlar. Ebu Lehebin karısı Cenabı Peygambere türlü eziyetler yapardı; geçeceği yollara sırtında taşıdığı çalıları, dikenleri, odun parçalarını kordu. İşte bunun üzerine.. ... ذات لهب وامرأته حمالة الحطب فى جيدها حبل من مسد (Ebu Leheb'in kendisi ve onun odun hammalı karısının boynunda hurma liflerinden bükülmüş bir ip vardır) âyeti geldi. Peygamber, onun boynunda bu mânevî boyunduruğu ve çekeceği âzbı açıkça görüyordu. Ondan başka bir göz onu göremezdi. Halbuki ehlizahir tevile giderek : «Bu kadın Ebu Süfyanın kız kardaşıdır; en yüksek servet ve samana sahiptir. Binaenaleyh buradaki odun hammalından maksat husumet ateşi demektir. Çünkü o, odun hammalı olamaz» dediler. Halbuki dediğimiz gibi Fahri âlem o boyunduruğu aynen görüyorlar. Onun zahirinde, sabit olan aslını müşahade ediyorlardı.

Bunun için ehli şuhud, şakiyi saidden ayırır. Zahire bakmaz ve bir kimsenin mukadderatını aynen müşahede eder. Fakat bu sırrı herkese açmazlar.

Aşağıki şürhlerde bu mühim bahse tekrar temas edilecektir.

Bir kuyumcunun, işin sonunu görerek, kendisinden ödünç terazi istiyen bir kimseye çok yerinde bir cevabı

Birisi, kuyumcunun birine giderek : «Altın tartacağım, bana bir terazi ver» dedi.

Kuyumcu dedi ki : «Babacığım, haydi git, bende kalbur yok».

Adam : «Benimle alay etme, ver şu teraziyi» dedi.

Kuyumcu cevaben dedi ki : «Dükkânımda süpürge yok».

Adam : «Ben senden terazi istiyorum; sağırlıktan gelme; şu tarafa, bu tarafa gidip durma ver teraziyi» dedi.

Kuyumcu tekrar dedi ki : «Ben sağır değilim, sözünü duydum. Söylediğim sözleri mânâsız sanma! sen, kuvveti, kudreti kalmamış bir ihtiyarsın. Hiç şüphe yok zayıflıktan elin titriyecek, tartacağın altın da külçe değil, tozu var, tartarken elin titriyecek, altın tozlarını yere dökeceksin. Sonra bana bir süpürge ver de dökülen altın tozlarını süpüreyim diyeceksin. Sonra altını süpürüp bir yere toplayınca da aman bana bir kalbur ver diye tutturacaksın. Ben işin sonunu önceden gördüm. İyisi mi başka bir yere git».

NOT : Her hangi bir iş olursa olsun evvelden iyice düşünerek, işin alacağı neticeyi kestirmeye uğraşmak şüphesiz bir irfan eseridir. Fıkradaki kuyumcunun ihtiyatı yerindedir. İşin sonunu görmüş ve ihtiyarı ikaz etmek istemiştir.

İşte bunun için ihtiyat ve tedbir en yüksek selâmet kaynağıdır. Bilhassa politika adamları ve memleket idarecileri için, işin sonunu görmek en başta gelen bir meziyettir. Politikacılar; ilmin, tarihin, zekâ ve tecrübenin verdiği kudretle işin sonuna muttali olurlar. İş adamları da yine zekâ ve tecribelerinin kuvvetiyle mümkün mertebe yapacakları işin sonunu düşünürler. Yalnız şurasını söyliyelim ki, ihtiyat ve tedbiri, tereddüt ve vehimle karıştırmamak lâzımdır.

Şimdi bu hakikati Mevlâna şu iki mesnevisiyle ne güzel açıklıyorlar :

1 — عاقلان خود نوحها پيشين كند ـ جاهلان اخر بسر برمى زنند

2 — زابتداى كار اخر را ببين ـ تا نباشى تو پشيمان يوم دين

1 — Âkil olanlar önceden feryad ederler Cahiller ise belâ gelince başlarına vururlar.

2 — İşin evvelinden, sonunu gör; Ta ki kıyamet gününde peşiman olmıyasın.

Görülüyor ki; bir kimsenin zekâsının derecesi, her işin sonunu görebilme kuvvetiyle ölçülür. Sonunu görmiyenler nihayet nedamet edeceklerdir. Nitekim âzâb ehli kıyamet gününde başlarına geleceği görünce : «Yarabbi!.. bizi tekrar eski dünyamıza gönder, ehli salâhtan olacağız» diyecekler, fakat bu feryadları hiç faide vermiyektir.

Nitekim şu ayeti celile bu hakikati göstermekte ve bizi intibaha dâvet etmektedir. « ايحسب الانسان ان يترك سدى » (İnsan zanneder mi ki başıboş hayvan gibi bırakılsın). Elbette bir sorğu günü gelecek ve amellerimiz iyi veya fena gözümüzün önüne konacaktır.

Firavun sihirbazlarının, el ve ayaklarının kesilmesinde gösterdikleri cesaretin sebebi

Yukarıda Firavn hikâyesinde görmüştük. Musanın asası büyük bir kudretle sihirbazlara galebe ederek onların her şeylerini yutunca hepsi birden yere kapanmışlar ve imanın nuru onların kalblerini yakarak Musa'ya iman etmişlerdi. Bunun üzerine Firavn pek ziyade hiddetlenerek : «Sizin elinizi ayağınızı keseceğim ve hepinizi bacaklarınızdan asacağım» diye haykırmıştı.

Sihirbazlar Firavn'nun bu hiddetine hiç aldırmıyarak ona yüksek cevaplar verdiler ve ölüm tehdidi karşısında kaldıkları halde bile bize hiç bir şey olmaz, nihayet Rab'bımıza inkılâp ederiz» demişlerdi (Surei şuara) daki « قالوا لا ضير انا الى ربنا منقلبون » âyeti celilesi bu noktayı işaret buyurmaktadır.

İşte Mevlâna bu sürede sâhirlerin bu ateşli müdafaalarını tekrar ele alarak mecazi hayatın hiçliğini ve asıl hayatın ölüm olduğunu şu mesnevileriyle tebellür ettiriyorlar :

Bu fanî hayat bir rüyadan ibarettir. Her şeyin Allah indinde bir hakikati vardır

1 — اصل اين تركيب را چون ديده اند ـ از فروع وهم كم ترسيده اند

2 — اين جهان خوابست اندر ظن مئيست ـ كررود در خواب دستى باك نيست

3 — كر بخواب اندر سرت ببريد كاز ـ هم سرت برجاست وهم عمرت دراز

4 — حاصل اندر خواب نقصان بدن ـ نيست باك و نى دوصد پاره شدن

5 — اين جهان را كه بصورت قائمست ـ كفت پيغمبر كه حلم نائمست

6 — از ره تقليد تو كردى قبول ـ سالكان اين ديده پيدا بى رسول

7 — روزدرخوابی مکو کین خواب نیست ـ سایه فرعست اصل جز مهتاب نیست

8 — خواب وبيداريت آن دان ای عضد ـ که بیند خفته کو درخواب شد

9 — او کمان برده که این دم خفته ام ـ بی خبر زان کوست در خواب دوم

Tercemesi :

1 — Onlar bu terkibin, (vücut cüzü'lerinin terkibi) aslını gördükleri için vehmin ferilerinden pek korkmazlar.

2 — Bu cihan bir uykudur, bir rüyadır, zan ve şüphe içinde kalma! Uykuda bir el giderse korku yoktur.

3 — Eğer uykuda (rüyada) senin başını kesseler hakikatte başın yine yerindedir. Hem de ömrün uzun olur.

4 — Hasılı uykuda (rüyada) bedenin noksanlığından, hatta ikiyüz parça olmasından niye korkuyorsun!

5 — Suretle kaim olan bu cihan içiu, Peygamber : «Uyuyanın rüyasıdır» buyurdu.

6 — Sen bunu taklid yoluyla kabul ediyorsun; sâlikler daha rivayet edilmeden evvel bu hakikati gördüler.

7 — Sen gündüz de uykudasın!.. Bu uyku değil, deme! Gölge feridir, asl olan ancak mehtabdır (Hak'kın ışığıdır).

8 — Ey yiğit, uykun da, uyanıklığın da rüya içinde rüya görmektir., bunu böyle bil!..

9 — O kimse yalnız gece yattığı zaman uykudayım sanır. Bilmez ki, kendisi ikinci uykudadır.

İZAHI : Avni Konuk (asli terkibi) şöyle izah etmektedir. (Eşyayı kesife suretlerinden her bir şeyin ilmi ilâhi'de sabit hakikatleri vardır. Ondan sonra bu hakikatler nuranî ve mücerred bir cevher olan ruha akseder, ve ruhlar mertebei misâlde muayyen olan suretlere mün'akis olur; Ondan sonra anasırdan terekküp eden cisimlere akseder. Şimdi her bir ruh, kendi hakikatinin gölgesi; süveri misaliyede, ruhun gölgesi; her cismi kesifi şahadî de, sureti misaliyenin gölgesidir. Böyle olunca yukarıdaki birinci beyit şöyle izah olunabilir.

İman nuruyla hakikate erişen sâhirler veya ehlullah, vehim ve hayâlden ibaret olan fanî vücuttan sıyrılınca, derece derece misâl âlemine ve nihayet hakikatin mücerred nuruna yükselmişlerdir. Artık asıllarına

kavuşan onlar fer' olan bu kesif terkibin, bu unsurî varlığın dağılmasından niye endişe etsinler. Firavn isterse onları parça parça etsin. Bir gölge olan fer'in zevali ne ifade eder. Aslı bakidir. İşte Firavn sahirlerdeki bu kudreti göremediği için onları nihayet ölümle tehdit ediyordu

Sonra Mevlâna, «bu cihan bir uyku, bir hayalden ibarettir.» diyorlar.

Şu halde zahidin elinin kesilmesinden ne çıkar. Ruh, cesed dağılınca da misal âleminde kendi elini ayağını bulacak, cismanî kesafetten kurtularak lâtif cisme girecektir. İşte bunun içindir ki. Hazreti Fahri âlem. « الناس نيام فاذا ماتوا انتبهوا » (Nâs uykudadırlar. Öldükleri zaman uyanacaklardır) buyuruyorlar ki, bu dünya hakikat âleminin bir gölgesinden ibaret olup bu kesafet âleminden kurtulunca hayatımızın bir rüyadan ibaret olduğunu anlayarak uyanacağız.

Bu hakikati büyük şarih Avni Konuk merhum şöyle izah buyuruyorlar:

(Âlemi kesafette cari olan her şey gayb âleminin manalarından bir manânın suretidir. Halk, kesif olan cismin karanlık örtüsü içinde bu manâyı göremezler).

İşte bunun için Hazreti Peygamber, «bu dünya, uyuyanın bir rüyası gibidir.» buyurdular.

Nitekim Molla Câmî şu beyitlerinde:

كل ما فى الكون وهم او خيال ـ او عكوس فى المرائى او ظلال

(Bütün mükevvenat, eşyanın aynalara aksetmesi veya aslın gölgesi gibi vehim ve hayalden ibarettir) diyorlar.

Bunun için Mevlâna (başın, rüyada kesilse ne olur? Hakikatte o baş yerindedir. Hakikat âleminin vakıaları buraya daima makûs gelmektedir. Rüyada ne görürsek ekseriya burada onun zıddı görünmektedir) diyorlar.

Nihayet Cenabı Pir, biz yalnız uykuda değil, kendimizi uyanık sandığımız zaman dahi uyku içindeyiz. Şu halde uyuyunca rüya içinde rüyadayız, demektedir.

Hülâsa bu hayat, dediğimiz gibi asl olan büyük nurun, hakikî mehtabın bir gölgesidir. Gölge asılla kaimdir. İşte bu hakikati, ehlullah olduğu gibi müşahede etmektedirler. Bizimki ancak bir taklidden ibarettir.

Devenin önünde giden katırın : «Ben yol yürürken daima yüzüstü kapanırım. Sen ise pek nadir olarak düşüyorsun» diye şikâyeti

Katırın biri bir deveye : «Arkadaş! yokuş olsun, iniş olsun en dar yolda bile güzelce gidiyorsun, hiç kapanmıyorsun; ben ise daima tepesi üstü düşüp durmadayım, bunun sebebi ne, bana anlat» dedi.

Deve dedi ki: «Benim gözüm senin gözünden daha kuvvetlidir. Sonra ben, yukarıdan bakarım. Bu sebeple hiç düşmem. Yüksek bir dağın başına çıktım mı en son çukuru bile görürüm. Tanrı bütün inişleri, çıkışları bana gösterir. İşte bu yüzden düşmekten kurtulurum. Sen ise üç adım ötesini göremezsin. Hiç körle gözlü bir olur mu?.

NOT : Mevlâna bu kıssada, kâmil ve ileriyi gören insanı, vakur ve ihtiyatkâr bir hayvan olan deveye ve eğribüğrü giderek bu yüzden daima düşen ve felâketlere uğrıyan sefih ve cibilletsizleri de katıra benzetiyorlar.

Hayatta her adımı atarken bastığı yeri ve oradan da ileriyi görmek, olgunluğun miyarıdır. Maddî bakımdan kör ile gören nasıl bir olmazsa manevî bakımdan da basiretsiz bir adamla hakikati müşahede eden elbette bir değildir ve zaten hayatımız boyunca bütün düşkünlüklerimizin sebebi, basiretten mahrumiyettir.

Şimdi Mevlâna bu noktayı daha iyi aydınlatan ve ruhî zerreler hakkında derin hikmetleri ihtiva eden aşağıdaki Mesnevileri söyliyorlar:

Hayat unsurları ve haşr meselesi

1 — چون جنین رادرشکم حق جان دهد ـ جذب اجزا در مزاج او نهد
2 — تاچهل سالش بجذب جزؤها ـ حق حریصش کرده باشد در نما
3 — از خورش اوجذب اجزا میکند ـ تاروبود جسم خودرا می تند
4 — جذب اجزا روح را تعلیم کرد ـ چون نداند جذب اجزا شاه فرد
5 — جامع این ذرها خورشید بود ـ بی غدا اجزات راد اندر ربود
6 — آن زمانی که در ایی تو ز خواب ـ هوش وحس رفته راخواند شتاب
7 — تابدانی کان ازوغائب نشد ـ باز آید چون بفرماید که عد

Tercemesi :

1 — Tanrı, ana karnında çocuğa can verdi mi onun mizacına cüzüleri çekmek kabiliyetini de verir. (Vücudunun devam ve kuvveti için çocuğa gıda almayı öğretir).

2 — Kırk yaşına kadar cüzü'leri çeker ve bu hırsla kendini yetiştirir.

3 — Bu cüzü'leri çekmesi yani ana karnında kan yemesi, onun cismini, enine ve boyuna geliştirir.

4 — Cüzüleri çekmeyi ruha öğreten padişah, nasıl olur da cesedin cüzü'lerini bir araya getirmeyi bilmez.

5 — Bu zerreleri bir araya toplıyan hakikat güneşi, gıdasız olarak ta senin varlığını dilediği gibi bir araya getirir.

6 — Ne zaman uykudan uyanırsın, evvelce senden giden akıl ve duyguyu, Hak derhal vücuduna iade eder.

7 — O halde şunu bil ki, onlar (Akıl ve duygular) senden gaip olmaz. Hak «Geri git» buyurunca tekrar gelirler.

İZAHI : Mevlâna yukarıki kıssada imân nuruyla hakikati gören sâhirleri tekrar bahis mevzuu yapıyorlar. Onlar ölümü nimet saymışlar ve Hak'ka avdet edeceklerine iman etmişlerdi. Bu münasebetle Cenabı Pir, Fir'avn siyretinde olanlara ve haşri inkâr edenlere karşı şu misali veriyorlar: Cenin ana rahminde canlandığı zaman hayatını idame için kan emerek vücudunun nescini o unsurlardan dokumaktadır. İnsanlar doğduklarından itibaren kırk yaşına kadar bu gelişmede devam ederler. Bu yaştan sonra vücutta artık tevekkuf başlar ve uzviyyet, kendi mevcudıyla kendini idare eder. Acaba rahimdeki ceni ne bu hayat unsurlarını kendilerine çekmeyi kim talim etmiştir ve unsurlara bu hayat kudreti nereden gelmiştir? Elbette Hak ve Hak'tan.

Şu halde Ademden başlıyarak nihayet aslımız olan topraktan itibaren nasıl halden hale inkılâp ederek insanlık mertebesine gelmişsek, ölümden sonra da tamamen dağılan cüzü'leri birleştirip iade etmek hiç şüphesiz yine Hak'kın yedi kudretindedir.

Hülâsa, bir avuç toprakta hayat kudretini terkip edenin, inhilâlden sonra da onu tekrar birleştirmiye kaadir alacağı aşikârdır. Buna inanmamak bir küfrü inadî olur.

Müteakiben Mevlâna: haşri, uykudan uyanma suretinde temsil ediyorlar : Uykuda iken tamamen ölüm halindeyiz ne akıl, ne duygu, hiç bir şeye malik değiliz, fakat uyanınca bütün şuur ve duygularımızla nasıl tekrar benliğimize avdet ediyorsak, ölümün, nisbetle uzun uykusundan da öyle haşredileceğiz. Nitekim (Zümer) sûresindeki şu âyeti celile bu hakikati göstermektedir:

الله يتوفى الانفس حين موتها والتى لم تمت فى منامها فيمسك التى قضى عليها الموت ويرسل الاخرى الى اجل مسمى

(Allah ölenlerin ve uykuya varanların ruhlarını alır. Üzerine mevt hükmolunanların canlarını tutar, yani nezdinde alıkor; eceli gelmiyen-lerin canlarını da muayyen vakte kadar geri gönderir.)

Âyeti celilenin meali şerifinden anlaşılıyor ki, ölenlerin ruhları, zâ-hir ve bâtın tamamiyle cesedden ayrılıyor. Uyuyanların ruhu ise zahi-ren ayrılmıştır. Eceli müsemma yani vakti muayyeninde kabzedilmek üzere yine iade edilir. Zaten yukarıda da söyledik. Bizim âlemimiz misal âleminin bir gölgesidir; hayatımız da öyle. Binaenaleyh gayb â-leminde olan her şeyin, misal âlemindeki örnekleri bizim âlemimize de aksetmektedir. Bunun için rüyalarımız misal âlemindeki vakıaların bir aksidir. Uyku, ölümün örneği; uyanış, haşrin bir misalidir. Bunun için herşey bize bir ibret levhası olmalıdır.

Bu mühim bahse aşağıdaki Üzeyr kıssasında tekrar temas edilmek-tedir.

Üzeyr aleyhisslâmın merkebinin ölüp çürüdükten sonra bütün cüzü'lerinin Tanrı izniyle toplanması ve Üzeyr'in önünde tekrar merkep olması

Milâddan evvel 599 senesinde Asurriye hükümdarlarından Buhtun-nasar Kudüs'ü fethetmiş ve Beni İsrail'i esir olarak Babil'e sevketmiş-ti. İşte bu sıralarda Üzeyr aleyhisselâm harap olan Kudüs'ün İlyada köyünden geçerken yorgun düşerek bir ağacın altına oturmuş ve eşe-ğini de oraya bağlamıştı. Üzeyr orada biraz incir ve üzüm yedi ve kendi kendine düşünerek ve harap olan köye şöyle bakarak: «Allah burasını ölümden sonra nasıl diriltir» gibi bir düşünceyle haşri, mu-hal telâkki etmişti. İşte tam bu tefekkür esnasında Üzeyr ölüverdi, ve aradan tam yüz sene geçmiştiki Tanrı onu tekrar diriltti ve kendi-sine: «Uykuda ne kadar zaman kaldın?» diye sordu. O da: «Bir gün belki-de bir günden daha az» deyince: «Allah Yüz yıl kaldın.. hele bak, ye-diğin yemek, içtiğin su bozulmamış duruyor. Bir de bindiğin merkebe ve onun kemiklerine bak. O kemikleri nasıl dizerek yerli yerine koyacağız» dedi ve nihayet merkep eski halini aldı. Bu vakıa Bakara sûresinin 259 uncu âyetinde aynen mezkûrdur. Müfessirlerden Ömer Rıza Doğrul, Üzeyr'in bu yüz sene ölümü keyfiyetini. Buhtunnasar tarafından Ku-düs'ün istilâsından sonra Yahudî milletinin yüz sene esirlikte geçirdi-ği zillet ve izmihlâlin bir remzi olarak tefsir etmektedir.

Şimdi Mevlâna, haşr hakkında Hak lisanından şu mesnevileri irade ediyorlar :

Tekrar Haşir Hakkında

1 — درنكر در صنعت پاره زنى - كوهمى دوزد كهن بى سوزنى

2 — ريسمان وسوزنى وقت خرز - آنچنان دوزدكه پيدانيست درز

3 — چشم بكشا حشر را پيدا بين - تا نمايد شبهت در يوم دين

4 — تابينى جامعى ام را تمام - تانلرزى وقت مردن زاهتمام

5 — همچنانكه وقت خفتن ايمنى - ازفوات جمله حسها پى تنى

6 — برحواس خودنلرزى وقت خواب - كرچه مى كردد پريشان وخراب

Tercemesi:

1 — Şu yamacılık san'atına bir bak! Eski parçalarını iğnesiz olarak dikmektedir.

2 — Öyle dikerki, ne iplik var, ne iğne... ne de terzi meydandadır.

3 — Gözünü aç. haşri aşikâr gör de kıyamet günü için hiç bir şüp-hen kalmasın.

4 — Benim toplayıcılığımı gör de ölüm vaktinde bu hayata ehem-miyet vererek korkundan titreyip durma!

5 — Uykuya yatarken bütün duygularının mahvolmayacağından eminsin ya,

6 — Bunun için uyku halinde duyguların darma dağın olsa da onların mahvolacağından korkup titremezsin.

İZAHI : Bu kıssa da yukarının tam bir mütemmimidir. Mesele-nin ehemmiyetine mebni bahsi biraz daha inceliyelim :

1 — (Ademi mahız)da hiç bir şey mevcut değilken büyük kudretin nuruyla yuğurulan bu zerreler onun sun'uyla nasıl şu şekli almışlarsa, dağıldıkları zaman da tekrar toplanıp zuhur edeceklerdir. Bundan ni-çin şüphe ediliyor. Eğer bunları ne yapan, ne de yoğuran var, tabii şartlar içinde her şey kendi kendine terekküp ve kendi kendine tahal-lül ediyor. hayat bir terkip ve tahlilden ibarettir, bir kütle dağıldı da her zerre kâinat içinde bir yere uçup gitti mi, onların tekrar toplan-ması nasıl mümkün olur deniliyorsa, evvelâ şu noktaya cevap verelim: O birleşip ve dağılan zerrelerin her birine o hayat kabiliyeti nereden gelmiş ki. iddianız veçhile şartını bulunca hayat zuhur edebilsin.

2 — En naçiz bir san'atın bile bir yapıcısı vardır. Meselâ çiviyi çakan olmazsa bir çöp kendi kendine kalkıpta kunduranın tabanına gidebilir mi? O halde akılları tamamen susturan hayatın büyük sanii nasıl inkâr olunur.

3 — Haydi münkirlerin inkârına biran için iştirâk edelim.

Kendi kendini muayyen şartlar içinde terkip eden her hangi bir kütle, bu terkibe nasıl erişmişse ki mümkün değildir- yine muayyen şartlar dahilinde dağıldıktan sonra da tekrar kendi kendine birleşebilmeleri neden mümkün olmasın. O halde tabiatın her bir bucağından her zerre rast gele ve kendi kendine birleşerek koskoca bir hayat zuhur ediyor da bu hayat unsurları dağıldıktan sonra tekrar bir takım şartlar dahilinde bu birleşmeyi niçin yapamasınlar?

Hülâsa bu cepheden münkirler yayadırlar ve küfrü inadî içindedirler. Kaldı ki bu koca eseri san'at, Hâlıksız nasıl zuhur eder. Bu noktayı burada bırakarak tekrar Mevlânamıza dönelim.

Yukarıda dediğimiz gibi uyku ölümden başka bir şey değildir, Yatarken kaybolan bütün duygularımızın yine geleceğinden emin bulunuyoruz. O halde ölümden niye endişe etmeliyiz Fakat biz hayatı yalnız hayvanî telâkki ettiğimiz için cesedle beraber her şeyin bittiğine inanıyoruz. Halbuki yukarıdaki izahatımız veçhile sağlam bir imânımız varsa ölüm nihayet bir intikalden ibarettir.

*
* *

Bir Şeyhin, oğullarının ölümüne ağlamaması

Vaktiyle bir yol gösterici Şeyh vardı. Yer yüzünde göğe mensup bir çırağdı.

Peygamber: (ileri giden Şeyh kavminin arasında peygamber gibidir) dedi.

Bir sabah ailesi ona dedi ki: «A güzel huylu, yüreğin nasıl da katı, biz senin oğullarının ölümünden iki büklüm olarak ağlıyoruz da sen hiç ağlamıyor, hiç feryad etmiyorsun.. bu neden, eğer gönlünde merhamet yoksa senden ne umabiliriz».

Şeyh, bu sözü söyleyen karısına dedi ki : «Arkadaş.. merhametim şefkatim yok, yüreğimi katı sanma. Biz Tanrı'ya küfranı nimette bulunan kâfirlere, değil, halk onları taşlıyor diye köpeklere bile acırız. Ben beni ısıran köpeğe bile dua eder ve Ya Rabbi sen onu bu huydan geçir, derim.»

Kadın cevaben: «Peki, mademki herkese acıyorsun, ecel celladı oğullarını öldürdüğü halde neden ağlamıyorsun? Göz yaşları, merhamete delildir.. Yürek yanmadıkça göz yaşarmaz» dedi.

Şeyh kadına dedi ki: «Koca karı.. kış mevsimi temmuz ayına benzemez. İsterse hepsi ölsün, isterse diri kalsın.. Gönül gözünden kaybolmuyorlar ki.. Gözümün önünde duruyorlar. Ağlayış, ya elemden olur, ya ayrılıktan Halbuki ben aziz sevgililerimle daima vuslattayım. Bu cihandan kendimi gizledim mi, onlarla beraberim.»

NOT: Ehlullahın her şeyi ilâhî kazaya atfederek hiç bir hadiseden şikâyetçi olmadıkları ve her vakıayı olduğu gibi karşıladıkları hakkında aşağıda Behlül hikâyesinde uzun tafsilat verileceğinden şimdi mesnevilerin terceme ve izahına geçelim.

*
* *

His, aklın; akıl da canın esiridir

1 — حس اسیر عقل باشد ای فلان ـ عقل اسیر روح باشد هم بدان

2 — دست بستۀ عقل را جان باز کرد ـ کارهای بسته‌را هم ساز کرد

3 — حسها و اندیشه بر آب صفا ـ همچو خس بکرفته روی آب را

4 — دست عقل آن خس بیکسو میبرد ـ آب پیدا می‌شود پیش خرد

5 — حس را بی‌خواب خواب‌اندر کند ـ تا که غیبیها زجان سر بر زند

6 — هم بیداری ببیند خوابها ـ هم ز کردون بر کشاید بابها

Tercemesi

1 — His, aklın esiridir. Şunu da bil ki akıl da canın esirdir.

2 — Can aklın bağlı elini çözdü mü, en müşkil işler hallolur.

3 — Hisler ve endişeler saf suyun yüzünü çörçöp gibi kaplamıştır.

4 — Aklın eli, o çöplerin her birini bir tarafa atar, su meydana çıkar.

5 — Duyguları zahirî olmıyan bir uykuya daldırır da gayba mensup sırlar can âleminden baş vururlar (zuhur ederler).

6 — İnsan uyanık iken rüya görür, göklerin kapıları açılır.

İZAHI ; Heman her bahiste tekrar ettiğimiz gibi bizi doğru yoldan çıkaran, hissî hareketlerimizdir.

Bundan kurtulmak için aklın hakimiyeti lâzımdır. His, aklın. akıl da canın hükmü altındadır. Binaenaleyh can, aklın bağını çözdü mü, duygularımızı sıkı tutar ve o vakit doğru yolu görürüz.

Cenabı Pir hakikati, saf bir suya, duyguları ve onlardan gelen vehim ve hayalleri de o suyun yüzünü kaplıyan çörçöplere benzetiyorlar. Can, Aklın kudretli elini açınca çörçöp atılır ve kemal başlamış olur. İşte o vakit sâlik daha evvel âlemi misalde rüya suretinde gördüklerini, merhalede ilerledikçe uyanık olarak müşahade etmeğe başlar. Bütün sırların kapıları açılır ve karanlıklar fetholur.

Kör şeyhin Mushafı yüzünden okuması ve Kur'anı okurken gözlerinin görmesi

Yoksul şeyhin biri vaktiyle kör bir pirin evinde bir mushaf gördü. Bir temmuz ayında ona misafir gelmişti. Şeyh kendi kendine «Burada mushafın ne işi var.. Bu adam nihayet bir kör» dedi. Daha sonra «Bende ne sersem adamım. Bunun için pirden hiç bir şey sormayıp sabretmek daha doğru olur» dedi ve sabretti, ansızın müşkülü halloldu. Gece yarısı bir Kur'an sesi duydu. Heman uykusundan sıçrıyarak baktı ki, kör Kur'an okuyor, hem de doğru olarak... Sabırsızlandı ve pire sordu : «Gözün kör olduğu halde bu satırları nasıl okuyabiliyorsun. Sonra okuduğun satıra bakarak elini harflerin üstünde nasıl gezdiriyorsun? Şu halde mutlaka harfleri görüyorsun.»

Kör dedi ki : «Ey ten bilgisizliğinden kurtulan, bunu Tanrı yapamaz mı, niye şaşıyorsun? Ben Tanrı'ya daima yalvarıyorum: «Rabbim, insan, canına nasıl düşkünse, ben de Kur'ana öyle düşkünüm. Fakat hafız değilim ki ezberden okuyayım diye dua ederim. İşte bu duanın tesiriyle Tanrı : Ey Kur'ana düşkün adam! Senin bize karşı öyle bir bağlılığın var ki, bunun mükâfatı olarak ne vakit Kur'an okumak istersen ben de senin gözlerini bağışlıyacağım» diye nida geldi. Ve dileğim oldu. Ne vakit okumak üzere mushafı elime alırsam Tanrı gece çırağı gibi gözlerimin nurunu ihsan etmektedir.»

NOT : Her şey yedi kudretinde olan Tanrı kendisine tamamiyle bağlanmış olan körün gözlerini açmıştır. Hele basiret gözü açık olduktan sonra zahirî göz o nurun yanında ne olur ki..

Sonra, heyecandan ve bilhassa hakikî bir arzunun tahakkukundan mütevellit heyecandan ani olarak gözlerin açıldığını bazı vakalardan anlıyoruz.

*
* *

Lokman'ın Peygamber Davud'u demir halkalar yaparken görüp merak etmesi ve sebebini sormıyarak sabredersem anlarım demesi

Lokman bir gün Davud'un yanına gitti. Peygamberin bir takım demir halkalar yapmakta olduğunu gördü.

Lokman, silâh yapma san'atını pek görmemişti, şaşırıp kaldı. Kendi kendine : Bu nedir acaba, şunu bir sorsam, bu kat kat halkalarla ne yapıyorsun desem» diye söyleudi, Fakat sabretti, sormadı. Nihayet Davud, demir zırhı yapıp tamamladı, ve lokmanın önünde bedenine geçirip giyindi, sonra «Arslanım! bu savaşta yaralanmamak için güzel bir siperdir» dedi.

Şimdi Mevlâna bu kıssa üzerine şu mesnevileri irad ediyorlar :

1 — صبر را باحق قرين كرداى فلان - آخر «والعصر» را آكه بخوان

2 — صد هزاران كيميا حق آفريد - كيميا بى همچو صبر آدم نديد

1 — Ey insan (Vel'asrı) sûresinin sonunu dikkatlice oku da bak. Tanrı, o sûrede sabrı, Hak'la beraber andı.

2 — Tanrı, yüzbinlerce kimya yarattı amma insan sabrı gibi bir kimyayı hiç kimse görmedi.

NOT: Sabrın en yüksek bir olgunluk nişanesi olduğu muhakkaktır. Sabırsızlık, derecesine göre az ve çok basitliğe delâlet eder. Sabrın büyüklüğüne, Vel'asr sûresi en yüksek ilâhî bir işarettir.

والعصر ان الانسان لفى خسر الا الذين آمنوا وعملوا الصالحات وتواصو بالحق وتواصوا بالصبر

Sûrei şerifede Cenabı Hak, «bütün insanların hüsranda olduklarını ve ancak iyman edenlerle iyi amelde bulunanların, ve birbirlerine, hakla ve sabırla muamele etmeyi tavsiye edenlerin, hüsrandan kurtulacaklarını» beyan buyuruyorlar.

Görülüyor ki, hakiki müminin sözü, hareketi hep Hak'ka dayanır ve onun bu hali şahsına munhasır değildir. Başkalarını da Hak' bildiği bu yola çağırır ve onlara: Hak'ka bağlanmayı, Hak'ka hizmet etmeyi, haklı hareket etmeyi, Hak üzerinde birleşmeyi tavsiye eder.

Sabıra gelince : Hak davası sabr davasıdır. Çünkü, Hak'ka uymak, Hakkı kabul etmek çok müşküldür. Zaman olur ki Hak çiğnenir. O zaman, hak namına mücadele ve görülen fena aksülameller insana türlü ızdıraplar verir, bir çok eziyetler çekilir.

İşte Hak uğrunda bu felâket ve meşakkatlere sabretmek ve başkalarına da hakkın ve sabrın en yüksek bir ahlâki fazilet olduğunu telkin etmek, Allah'ın en sevgili kullarına ihsan ettiği büyük bir mazhariyettir. İşte âyeti celile ancak bu sıfatlarla muttasıf olanların hüsrandan kurtulacaklarını tebşir etmiştir.

Şimdi bu mühim bahse yüksek şairimiz Mehmet Akif'in şu değerli şiirleriyle nihayet verelim.

Hâlikın na mütenahî adı var. En başı Hak,
Ne büyük şey kul için, hakkı tutup kaldırmak.
Hani ashabı kiram ayrılalım derlerken,
Mutlaka sûrei (Vel'asr) ı okurmuş, bu neden?
Çünkü meknun o büyük sûrede esrarı felâh,
Başta imanı hakikî geliyor, sonra salâh.

Sonra Hak, sonra sebat. İşte kuzum insanlık,
Dördü birleşti mi yoktur sana hüsran artık.

***

Bazı veliler, Tanrı hükümlerine razı olurlar; Yarabbi. bu hükmü çevir diye niye niyâz etmezler.

İki kısım veli vardır. Bir kısmı dua ehlidir, bazan hayır dua ve bazan da bed dua ederler. Diğer kısım ise Tanrı hükümlerine razı olmuşlardır; kaza ve takdirin def-ine çalışmak onlara haramdır. Bunlar, kaza ve kaderde husnsî bir zevk bulurlar. Bundan kurtulmayı dilemek onlarca küfürdür.

Tanrı bunların kalbine öyle bir hüsnü zan vermiştir ki, matem ve gamdan dolayı yas elbisesi giymezler. Belki her mihneti nimet ve her zahmeti rahmet bilerek şükrederler.

Aşağıdaki Behlûl kıssası, kaza ve kadere rıza göstererek her şeyi olduğu gibi görmenin büyük bir kemâl eseri olduğunu izah etmektedir.

***

Behlûl'ün dervişe sual sorması

Behlûl, dervişin birine: «Derviş, nasılsın?.. anlat bakalım» dedi.

Derviş halini şöyle tasvir etti: «Dünyadaki işler, daima bir adamın dilediği gibi olur;

Seller, ırmaklar muradınca akar, yıldızlar onun istediği gibi hükmeder;

Hayatla ölüm, ona çavuş olur, emrine uyup dilediği yere giderse; yolcuların, sâliklerin hepsi, onu izler, yolda kalanlar onun tuzağına tutulursa; onun fermanı, onun rızası olmadıkça âlemde hiç bir ağız gülmezse; İşte ben de bu saydığım vasıfları haiz adamın hali gibi bir haldeyim» dedi.

Behlûl, «Doğru söyledin, zaten bu halin nurundan da belli, iyi amma bu hale nasıl eriştin, bana bir anlat» dedi.

Derviş dedi ki: «Herkesçe muhakkaktır ki, âlem Tanrı emrine ram olmuştur. O padişahın kaza ve kaderi olmadıkça ağaçtan yaprak bile düşmez. İşte ben de bu emre inkıyad ettim.»

Şimdi Mevlâna, dervişin bu yüksek hale nasıl eriştiğini onun lisanından şöyle izah buyuruyorlar:

Kaza ve kadere teslimiyet

1 — چون قضای حق رضای بنده شد - حکم اورا بندهٔ خواهنده شد

2 — بی تکلف نی پی مزده و ثواب - بلکه طبع او چنین شد مستطاب

3 — زندگی خود نخواهد بهر خود - نی پی ذوق حیات مستلذ

4 — هرکجا امر قدیم را مسلکیست - زندگی و مردگی پیشش یکیست

5 — بهر یزدان می زید نی بهر گنج - بهر یزدان می مرد نه از خوف رنج

6 — هست ایمانش برای خواست او - نی برای جنت و اشجار وجو

7 — ترك كفرش هم برای حق بود - نی زبیم آنکه در آتش رود

8 — این چنین آمد زاصل آن خوی او - نی ریاضت نه بجست وجوی او

9 — انکهان خندد که او بیند رضا - همچو حلوای شکر اورا قضا

10 — بندهٔ کش خوی و خلقت این بود - نی جهان بر امر و فرمانش رود

11 — پس چرا لابه کند او یا دعا - که بگردان ای خداوند این قضا

Tercemesi :

1 — Ne vakit Hak'kın kazasına kul tamamen razı olur ve hükmün zuhurunu kalben arzu eder yani başına gelen her şeyi bir nimet ve bir zevk olarak kabul ederse,

2 — Bu razı oluş bir sevap ve menfaat için değilde, tamamen hasbî olur, yani kul, Hak'kın hüküm ve iradesini garazsız, ivazsız isterse;

3 — Artık o kul yaşamayı, kendi zevki için istemez;

4 — Ezelî emre uymayı bir meslek olarak alır ve nazarında yaşamakla ölmek bir olur.

5 — Yaşarsa Tanrı için yaşar, hazine ve para için değil, ölürse yine Tanrı için ölür; korkudan veya hastalıktan değil...

6 — Onun imanı ancak Hak'kın rızası için olup cennet, ağaçlar, ırmaklar için değildir.

7 — O'nun küfrü terkedişi dahi Tanrı için olur; ateşe gitmek korkusuyla değil..

8 — Onun huyu zaten yaratılıştan böyle gelmiştir. Riyazat ve tâattan, arayıp taramadan değildir.

9 — İşte böyle bir kul, Hakkın rızasını görünce güler. Kaza ona şeker helvası gibi tatlı gelir.

10 — Şimdi bir kulun huyu ve yaratılışı böyle olursa bütün cihan onun emrine tabi olmaz da ne olur?

11 — O halde ne için «Ey Huda, bu kazayı benim başımdan gi-der» diye dua etsin. Çünkü Hak'dan ne gelirse hayırlıdır.

Yani, kemal ehli herşeyi Mevlânın rızası için yapar; nefsinin ikti-zası için değil...

NOT : Yukarıki hikâyede, oğullarının ölümüne ağlamıyan şeyhde, işte bu mesnevilerle vasıflarını gösterdiğimiz ârifler gibidir. Onun için çocuklarının ölümü ona helva gibi tatlı gelmişti.

Ancak bu dereceye yükseliş, her devirde insanları salâha götür-meğe memur olan evliyaya munhasırdır. Diğer kemal ehli de bu dere-ceye yaklaşabilirler amma bu olgunluğa yetişemezler.

Hakkın kazası ister büyük bir derd ve elem, isterse zevk ve neş'e şeklinde tecelli etsin, ehlullah için birdir Azap onlara öyle manevî bir neş'edir ki, felâketin en son şiddeti karşısında dahi «oh, şükür Ya Rab-bi» derler ve böyle bir kemal ehli için artık dünya her cepheden bir Cennettir, ve her şey onun hüküm ve emri altındadır.

Halbuki halk, türlü kayıtlar, türlü ihtiraslar içinde olduklarından cemiyet içinde görülen bütün savaşlar, mubarezeler bu gafletten ve Hak'kın kazasına tam rıza göstermemekten gelmektedir.

Yalnız bu noktada bir lahza tevakkuf ederek heman kaydedelim ki : «İnsanları çalışmağa sevkeden ihtirasları, arzularıdır. Bu hisler söylenilen şekilde öldürülerek insan mutlak bir teslimiyet içinde kalırsa tamamiyle âtıl ve bâtıl kalır ki şüphesiz bu hiç te makbul değildir,» diye bir mutalâa öne sürülürse cevabımız şudur : «Evet, ehlullahı böy-le anlıyanlar vardır. Fakat şunu kat'i bilelim ki onlar, cemiyeti atale-te değil, maddî ve manevî çalışmaya teşvik ederler. Nitekim. Cenabı Pîr:

گر بیان معنوی کافی شدی - خلق عالم عاطل وباطل بدی

(Eğer manevî beyan kâfi olsaydı halkı âlem, âtıl ve batıl kalırdı) buyuruyorlar.

Binaenaleyh kazaya, mutlak olarak teslimiyet zaten zarurî olmak-la beraber bizi atalete değil, bil'akis maddî ve manevî her hâdiseyi se-rinkanlılıkla ve daha iç yüzünden mutalea etmeğe sevkeder. Ve bu ha-reket, cemiyet içinde yüksek iki ahlâk rüknünün doğmasına sebep olur ki, o da tolérance (Tesamüh - Hoşgörme) ve hasbîlik (Yaptığını şahsî bir menfaat kasdıyla değil, Hak için yapma) dır.

İşte yukarıdaki mesnevilerde görüldüğü veçhile ehlullah bu iki bü-yük vasfı nefislerinde toplamışlardır, ve ârifliğin esası da budur.

Böyle bir tesamüh ve hasbîliğe sahip olan ârifler, ve halkı idare eden diğer kemâl sahibi insanlar, topluluğu, tenbelliğe götürmek değil, bil'akis tesamühsüzlük yüzünden onların ayaklarına vurulan zincirleri

kırarlar ve bir taraftan da ferdleri şahsî menfaat arzusundan geçirerek insaniyet için hizmete sevkederler. Çünkü cemiyette bu iki ahlâki rük-nün çok geri oluşu, halkı, bir taraftan dar bir görüş zaviyesi içinde bırakıyor, diğer taraftan da şahsî menfaat sebebiyle kötü niyyete gö-türerek hayatı, derin bir azap kaynağı haline sokuyor.

İşte erbabı kemâl, insanlara bu iki fazileti telkin etmekle onlara müsterih ve mutmain bir nefes almayı, daha sonra Hak'ka, adâlete, in-sanlığa rabtı kalbederek daha derin bir emniyet içinde çalışmayı te-min ediyorlar.

***

Dekuki ve kerametleri

Dekuki, âşık ve ve keramet sahibi bir zat idi. Yer yüzünde gök-teki ay gibi seyreder dururdu. Daima seyahat ederdi. Bir yerde az otururur, iki günden fazla kalmazdı. Derdi ki: «Bir evde iki günden fazla oturursam kalbim oranın sevgisi ile alevlenir. Bunun için fazla kalmam, sefere devam ederim.»

Dekuki bu seyahatlerinde daima Tanrı haslarını, büyük zatleri arardı. Zaten seferden maksadı da bu idi.

Ayniyle Hazreti Musa da böyleydi. Yüce bir peygamber olduğu hal-de kendini görmüyor, Hızırı arıyordu.

Birisi Dekuki'ye «dikenliklerde, taşlıklarda yalın ayak nasıl gidiyor sun» dedi. Dekuki dedi ki: «Ben Hakkın yüksek kudretleri karşısında daima hayretler içindeyim. Kendimde değilim ki, cesedin acısını du-yayım.»

Nihayet Dekuki seyahatini şöyle hikâye eder: «Gide gide bir gün bir deniz kıyısına vardım. Vakit akşamdı. Ansızın ta uzaktan sahilde yedi mum gördüm. Oraya doğru koşmaya başladım. Bu mumlar, ne çeşid mum? Halk nasıl oluyor da bunları görmüyor? Halkın gözünde ne şaşılacak bir bağ var ki, bunları görmekten mahrum oluyor. Bir de baktım ki, o yedi mum bir mum oldu. Nuru, gök yüzünü bile delip geçmekteydi. Biran sonra o, yine yedi mum oldu. Gözün bir an için-de gördüğünü dil, yıllarca söylese anlatamaz. Kulak, idrâkin biran içinde duyduğu şeyleri yıllarca dinlese bitmez. Sonra o yedi mum yedi tane ağaç oldu. İnsan onların yeşilliklerinden neşeleni-yordu. Dalları ta Sidre'ye kadar yükselmişti. Kökleri yerin dibine ka-dar geçmişti. Olgunluktan yarılan meyvalardan su gibi nur fışkırmak-taydı. Asıl şaşılacak şey, o çöllerden yüzbinlerce adam geçiyor da on-ların gölgesini bile görmüyorlardı. Halk çürük meyveleri toplamakta ve bunun için birbirlerine girmekteydi. Bu meyvelerden haberleri yok-tu. Bahtım yaver oldu, ileriye doğru yürüdüm. Bir de baktım ki! o

yedi ağaç bir ağaç haline gelmişti. Dondum kaldım. Bir müddet sonra ağaçlar yedi tane adam oldu. Hepsi de Allah'ın huzurunda namaz da idiler. Gözlerimi uğuşturup bu yedi adam kimlerdir diye bakmaktaydım. İçlerinden biri (Veli.. Ey temiz dost.. biz namazda sana uymak istiyoruz) dediler.»

Dekuki namaz kıldırmak üzere onların önüne geçti. Bunlar cemaatle namaz kılmakta iken denizde bulunan bir gemiden (imdat!..) diye bir feryadın koptuğunu Dekuki duydu. Gemidekiler korkudan bağırıp çağırmakta idiler.

Dekuki bu kıyameti görünce merhameti coştu, göz yaşlarıyla (Ya Rabbi, bunları kıyıya çıkar) dedi. Nihâyet gemi kurtuldu ve cemaatin namazı da tamamlandı.

Kimin gönlü illetlerden gıllü gişten arınmışsa onun duası ululuk sahibi Tanrı'ya kadar gider.

Şimdi Mevlâna bu bahis üzerine şu mesnevileri irad ediyorlar:

Ruhun vasıfları, tenin vasıfları

1 — از ره ومنزل ز کوتاه و دراز - دل چه داند کوست مست ودانواز

2 — آن دراز و کوته اوصاف تنست - رفتن ارواح دیکر رفتنست

3 — توسفر کردی ز نطفه تا بعقل - نی بکامی بود و نی منزل نه نقل

4 — سیر جان بی چون بود دردوردیر - جسم ما ازجان بیاموزید سیر

5 — آن که یك دیدن کند ادراك آن - سالها نتوان نمودن اززبان

6 — هم دران ساعت زساعت رست جان - زانکه ساعت پیر کرداند جوان

7 — جمله تلوینها ز ساعت حاصلست - رست ازن تلوین که از ساعت برست

8 — چون ز ساعت ساعتی بیرون شوی - چون نماند محرم بیچون شوی

9 — درشریعت هست مکروه ای کیا - درامامت پیش کردن کور را

10 — کرچه حافظ باشد وچست وفقیه - چشم روشن به اکر باشد سفیه

11 — کور را پرهیز نبود از قذر - چشم باشد اصل پرهیز وحذر

12 — این نجاسهٔ ظاهر از آبی رود - آن نجاسهٔ باطن افزون می شود

Tercemesi :

1 — Gönül o sevgilinin sarhoşudur. Yoldan, menzilden, onun, uzun ve kısalığından ne haberi var.

2 — Yolun uzun ve kısalığı tene ait bir vasıftır. Ruhların gidişi bir başka gidiştir.

3 — Sen nutfeden akıl âlemine kadar sefer yaptın. Fakat bu sefer, ne bir adımla yapıldı, ne bir yerde konakladın, ne de bir yerden bir yere naklettin.

4 — Canın seyri vasıfsız ve keyfiyetten hariçtir. Bizim cismimiz seyri, candan öğrenmiştir.

5 — Gözün bir anda gördüğünü dil yıllarca söylese anlatamaz.

6 — Can o saatte zaman kaydından kurtuldu. Çünkü zaman insanı genç iken kocaltır.

7 — Bütün renkler zamandan meydana gelir; zamandan kurtulan, renkten de halâs olur.

8 — Zaman âleminden bir lâhza hariç kalırsan keyfiyetsiz olarak Tanrıya mahrem olursun.

9 — Ey ulu; şeriatta körün imamlığı mekruhtur.

10 — Hatta imam; hafız, akıllı ve fakih dahi olsa gözü açık olan bir sefihin imamlığı daha evlâdır.

11 — Kör, pislikten çekinmeye muktedir değildir. Çünkü pislikten sakınmanın aslı gözdür.

12 — Bu zahirî necaset su ile giderilir. Fakat bâtın necaseti arttıkça artar.

İZAHI : Dekuk Musul'un şarkında bir kaza ismidir. Dekukî de oralıdır, ve ârif bir zattır. Fakat maalesef tercemei haline tesadüf olunamadı.

Dekuki hikâyede gösterildiği gibi halktan uzlet eder ve kimseye karışmazdı. Fakat bu çekilişi halkı sevmemek ve ondan kaçmak için değildi. Onlara çok faydalı olmağı ister ve bir baba şefkati gösterirdi.

Nitekim şu hadisi şerif ülfet ve muaşeretin ehemmiyet ve lüzumunu gösterir. « المؤمن يألف ويؤلف ولاخير فيمن لايألف ولايؤلف »

(Mü'min ülfet eder, görüşür ve kendisiyle de görüşülür. Ülfet etmiyen ve kendisiyle görüşülmesini arzu etmiyenden ayır yoktur).

Görülüyor ki, cemiyete faydası olmıyan inziva nihayet bir papazlıktır.

Bunun için Dekukî çok seyahat ederdi. Muhakkaktır ki seyahat, cihan kitabından hergün bir sahife okumaktır. Dünya ona ibretle bakanlar için, her sahifesi, yüksek bir marifet taşıyan büyük bir kitaptır. Bunun için mutasavvıfların, âriflerin ve hayatı hakkıyla anlamış kültür sahibi adamların hemen hepsi daima seyahat ederler

Seyahat etmiyen, daima ayni yerde kalan, nihayet bir kör gibidir. İnsan hazinelere sahip olsa dâhi, monoton bir hayattan bıkar, usanır. Değişiklik insan ruhunun en yüksek bir neş'esidir. Bunun için erbabı kemal seyahati her şeye tercih ederler.

İşte Dekukî de derin bir aşk içinde Hak yolunda seyretmekteydi. Zaten ârifler için seferde, yolun kısa veya uzun olmasından neçıkar? taşların, dikenlerin ayakları yaralayıp kanlar içinde bırakmasının ne tesiri vardır? Böyle acılar tenin vasıflarıdır. Nitekim nutfeden insan oluncaya kadar ana rahminde ne seyirler, ne seferler yaptık. Hem de öyle bir sefer ki, ne adımları var, ne de bir yerde konaklamıştır. İşte aşkın, ârifin seyri de böyle vasıfsız ve tariften hariçtir.

Bunlar ancak manevi gözle bir lâhzada görülebilir, Fakat lisan onu senelerce anlatsa bitiremez. Çünkü bu görüş bir anda nihayetsizliği kaplamıştır.

Şimdi Mevlâna, böyle bir seyrin zuhura gelmesi ancak zaman kaydından kurtulmakla olur, buyuruyorlar. Çünkü yukardan beri tekrar ettiğimiz gibi insanı muayyeniyete götüren ve dar bir hudut içinde bırakan zamanın, mekânın ve sair makulelerin dar bir çerçevesidir. Onlardan sıyrılınca tenin vasfı olan uzunluk, kısalık kalır mı? Her şey bir lâhza içinde seyrolunur ve insan bu manevî kuvvet içinde daima terü taze kalır ve Tanrıya ulaşır.

Sonra Cenabı Pîr kıssada, Dekuki'nin misal âlemindeki seyahat ve müşahadelerini anlatırken çıktığı sahilde yedi mum gördüklerini beyan buyurmuşlardır. Bu yedi mumdan maksad yedi âriftir. Yedi mumun tekrar birleşmesi de ârifler arasında taayün itibariyle bir ayrılık varsa da zat cihetinden bir olduklarına işarettir. Mumların insan olması ve ziyalarının gök kubbelerini aşmaları da velilerin asıllarına intikallerine ve ağaçların meyveleri ise ehlulullahın ilimlerine birer remizdir.

Ehlullahın beyanlarına göre âlem yedi kutbun idaresi altındadır. Onlar emri ilâhî ile âlemi surette tasarruf vazifesiyle mükelleftirler, ve dünyayı onlar idare ederler, insanları onlar korurlar.

Sonra Cenabı Pîr, yine hikâyede Dekukînin tesadüf ettiği insanlara namazda imamlık yapması vesilesiyle imamlığın hakiki vasfını şöyle izah buyuruyorlar. Şeriatta körün imamlığı mekruhtur. Hatta kör olan imam hafız ve fakih de olsa imameti caiz görülmemektedir.

Çünkü kör, pisliği göremez, üzerine bulaşır, ve bu pislik namaza manidir. Halbuki Hazreti Pirin anlayışlarına göre burada körlükten maksat kalb gözünün körlüğü, basiretin kapanmasıdır. Körün görmesinden dolayı aldığı pislik, su ile temizlenir. Fakat içi kör, benliği pis olanların bu pislikleri ne ile temizlenebilir. Bunun için kalb gözü açık olanlar, hatta sefih dahi olsalar basiretleri kapanık hafız ve fakihlere tercih olunur; buyuruyorlar. Bakınız, Mevlânamız ne büyük bir kalb ve ruh adamıdır. Öyle ya, kalb temizlenmedikçe her türlü körlüğü içeradan çekinmiyen kallaşların açık olan gözleri bir sanat âleti olmaktan başka nedir?

Hülâsa, asıl imam gönül gözü açık olanlardır.

Davud Aleyhisselâm zamanında zahmetsiz halâl rızk elde etmek istiyen bir fakirin duasının kabul olunması bahsine rücu

Yukarıda geçen bir hikâyede, Tanrı'dan, eziyetsiz rızk istiyen bir fakirin bazı hallerini söylemiştik. Fakat araya başka şeyler girdi, bu hikâye de öylece kaldı. Şimdi onun halini anlatacağım:

Öküzün sahibi koşa koşa gelerek fakire «Neden benim öküzümü kestin? Seni ahmak hilebaz, seni» dedi.

Fakir : «Ben Tanrı'dan rızk istedim, duam kabul edildi. O benim rızkım oldu; tutup kestim» diye cevap verdi.

Öküz sahibi hiddetlenerek fakirin yakasına sarıldı, çeke çeke Davud Peygamberin yanına kadar götürdü.

Adam : «Bu ne çeşid dua.. beni de, kendini de maskara ettin» diyordu.

Fakir : «Ben Tanrı'ya dua ettim, duam kabul edildi, ey kötü sözlü. Sen başını taşlara vur!» Bu söz üzerine öküz sahibi «Müslümanlar! Allah için söyleyin, dua nasıl olur da benim malımı ona mal eder. Eğer dua ile mal ele geçseydi bütün âlem dua eder; mal, mülk sahibi: olurdu. Şeriatta böyle bir şey görülmüş müdür?»

Buna karşı fakir yüzünü göğe karşı tutarak : «Ya Rabbi.. Benim halimi senden başka kimseler bilmez. Gönlüme o duayı sen ilham ettin».

Bu esnada Davud Peygamber evinden çıkarak mürafaha mahalline gelmişti. Davacı dedi ki : «Ey Tanrı'nın Peygamberi!. Bana imdad et. Öküzüm bu adamın evine girmiş, o da öküzü kesmiş. Hakkımı isterim.»

Bunun üzerine Davud Peygamber, fakire sordu : «Neden, sana haram olan bu öküzü kestin».

Adam dedi ki : «Ey Davud.. Yedi yıldır gece gündüz dua etmek-

teyim. Ya Rabbi, bana halâl ve zahmetsiz bir rızk ver, diye yalvarıyordum. Kime istersen sor, herkes bilir. Bu dualardan sonra bir de baktım ki evime bir öküz giriverdi. Gözüm karardı. Amma lokma için değil, duam kabul oldu diye sevindim».

Bunun üzerine Davud: «Bu sözleri bırak. Dâvâna şeri delil getir. Delilsiz bir hüküm vermek fena bir harekettir. Bu öküzü sana kim bağışladı? Satın mı aldın, mirasa mı kondun?»

Davud'un bu ihtarı üzerine fakir secde ederek dedi ki: «Ey benim yanıp yakıldığımı gören Tanrım! Davud'un gönlüne de bir ilham bırak»

Bu sözleri söyledikten sonra hıçkırarak ağlamağa başladı. Bu öyle bir ağlayıştı ki, Davud'un gönlü yerinden oynadı. Bunun üzerine Davud, dâvâcıya: «Bugün bana mühlet ver, bu dâvânın görülmesinde ısrar etme. Halvete gidip namaz kılayım da bu ahvali bir de sırları bilen Tanrı'dan sorayım. Namazda Rabbime bağlanırım, namaz gözümün nurudur. Bu nurla o sır zuhur eder» dedi, ve mahkeme tehir olundu.

Davud kapısını kapayıp acele halvete girdi. Tanrı, ona bu işin hakikatini bildirdi. Ertesi günü iki dâvâcı ile halk gelip Davud'un huzuruna dizildiler.

Davacı, yine aynı iddiasını tekrarladı, bir çok ağır sözler söyledi. Bunun üzerine Davud: «Sus.. bu davayı bırak, öküzü bu müslümana halâl et. Madem ki Tanrı senin sırrını açmadı, Hak'kın bu sır örtücülüğüne şükret» dedi.

Öküz sahibi: «Bu nasıl hüküm, bu ne biçim adalet. Benim için yeni bir şeriat mi kuruyorsun. Senin adaletin yerlere, göklere yayılmıştı» diyerek, bağırıyordu.

Davud ondan sonra dedi ki: «A inadcı.. bütün malını, mülkünü şimdi bu fakire bağışla. Yoksa sana söylüyorum, işin fena olacak, yaptığın zulm ve cefa meydana çıkacaktır.»

Davacı bunun üzerine elbisesini yırtarak: «Davud!. sen her an zulmünü artırıp durmaktasın » dedi.

Davud tekrar; «Ey bahtı körleşmiş herif!.. artık yavaş yavaş karanlıklar basmağa başladı. Senin gibi bir eşeğe saman bile yazık. Böyle olduğun halde sen yine gözünü baş köşeye dikiyorsun ha!.. Yürü, çocukların da onun kulu, kölesidir, karın da.. artık fazla söz söyleme» dedi.

Bu hüküm üzerine davacı iki eline taş almış göğsünü döğmekteydi. Halk da, Davud'u kınamaya başladı. Halbuki dâvâcının gönlünde ne var, bilmiyorlardı ki...

Bunun üzerine Davud şöyle söyledi : «Dostlar!. Artık o gizli şeyin meydana çıkması zamanı geldi. Hepiniz kalkın da şehirden dışarıya çı-

kalım, o gizli sırrı öğrenelim. Filân ovada bir ağaç vardır, dalları gürdür, çoktur birbiriyle birleşmiştir. O güzel ağacın kökünde kan var. Bu kötü talihli herif, onun altında e f e n d i s i n i öldürmüştür. Tanrı'nın hilmi bunu şimdiye kadar örttü. Fakat bu kaltaban, buna hiç şükr etmedi. Efendisinin çoluğuna, çocuğuna hiç bir şey vermedi, haklarını hak etmedi. Bu mel'un herif şimdi de bir öküz için onun oğlunu yere vuruyor» dedi ve halkla beraber şehirden çıkıp o ağacın altına vardılar. Davud ; «Şu herifin ellerini bağlayın. Suçunu meydana koyalım da adalet bayrağını ovaya dikelim» dedi. Sonra dedi ki : «Ey köpek!. Sen bu adamın atasını öldürdün. Sen o zatin kölesiydin ve onun kanına girdin; malını mülkünü zabt ettin. Fakat Tanrı bunu meydana çıkardı. Senin o karın yok mu?, o da, öldürdüğün efendinin cariyesiydi. Şu halde ölen adamdan erkek, dişi ne doğduysa hepsinin mirascısı bu adamdır. Nihayet sen bir kölesin. Senin eline geçen de efendine aittir.

Sen burada efendini zari zari ağlatarak öldürdün. Acelenden bıçağı da adamcağızla beraber toprağa gömdün. İşte başı da şuracıkta gömülü, bıçak ta.. Haydi kazın şurasını. Bu köpeğin adı da bıçakta yazılıdır »

Yeri kazdılar, bıçağı da, kesik başı da bulup çıkardılar. Halka bir velveledir gitti, Hepsi de tövbe ettiler. Ondan sonra Davud, öküzü kesene : «Gel buraya hak sahibi, bu yüzü karadan hakkını al» dedi. Ayni bıçakla o adamın da öldürülerek kısas edilmesini emretti.

Şimdi Mevlâna bu kıssa üzerine yüksek hikmetleri ihtiva eden şu mesnevileri irad buyuruyorlar :

Tanrı'nın suçların, cezalarını imhal buyurması ve hiç bir kimsenin yaptığı zulmün yanına kalmıyacağı hakkında

1 — ظالم از مظلوم کی داند کسی - کوبود سخرهٔ هوا همچون خسی

2 — ظالم از مظلوم آن کس پی برد - کو سر نفس ظلوم خود برد

3 — ورنه آن ظالم که نفسست از درون - خصم هر مظلوم باشد از جنون

4 — سك هماره حمله بر مسکین کند - تا تواند زخم بر مسکین زند

5 — شرم شیرانراست نی سك را بدان - که نگیرد صید از همسایگان

6 — کافر و فاسق درین دور گزند - پردهٔ خود را بخود برمی درند

7 — ظلم مستورست در اسرارجان - می نهد ظالم پیش مردمان

8 — حلم حق گرچه مواساها کند- لیك چون از حد بشد پیدا کند

9 — خون نخسید درفتد درهردلی - میل جست وجوی و کشف مشکلی

10— اقتضای داوری رب دین - سر برآرد ازضمیر آن واین

11— کان فلان چون شدچه شدحالش چه گشت- همچنانکه جوشد ازگلزار کشت

Tercemesi :

1 — Bir insan saman çöpü gibi hava ve hevesine tutulur kalırsa zalimi mazlumdan nasıl ayırt edebilir.

2 — Zalimi mazlumdan ayırt eden, zulümkâr nefsin boynunu vurmuş olan kimsedir.

3 — Yoksa içden içe nefsine zebun olan zalim, deliliğinden dolayı her mazlumun hasmı olur.

4 — Köpek daima miskine, âcize hücum eder. Eğer muktedir olursa o zavallıyı ısırır da..

5 — Şunu bil ki, utanma ve hayâ arslanlar içindir, köpek için değil.. Arslan kendisine komşu olanları avlamaz.

6 — Kâfir olsun, fâsık olsun bu kötü devirde herkes kendi perdesini kendisi yırtar.

7 — Zulm ve günah can sırları arasında örtülüdür. Zâlim onu halkın gözünün önüne kor.

8 — Tanrı'nın hilmi, günahkârlara suçlarının cezası için mühlet verir amma, haddini aşınca meydana çıkarır.

9 — Kan uyumaz. Her hangi bir katl üzerine gönüllere onu araştırmak ve anlamak meyli düşer.

10 — Rabbın adaletinin iktizası olarak şunun bunun gönlünde bu sırlar başlarını kaldırır.

11 — Filân ne oldu, şimdi ne halde, kim öldürdü, gibi hatıralar topraktan ekin fışkırır gibi coşmağa başlar.

İZAHI : Yukarıki hikâyede gördüğümüz vechile öküzünün kesilmesinden dolayı fakiri dava eden adam vaktiyle kendi efendisini öldürmüş zalim bir köledir. Böyle zalimler bir kerre nefislerinin havasına uyarlarsa, Allah'tan ve kuldan hayayı ve korkuyu unuturlar ve azgın sokak köpekleri gibi daima âcizlere hücum ederler. Halbuki arslan karakterinde olan yüksek insanlar derin bir şefkat ve haya içinde daima âcizleri himaye ederler. Bir Âyeti Celilede «ان الحسنات يذهبن السيأت» (Muhakkak haseneler, iyilikler; kötülükleri giderir) buyuruluyor. Yani hayır ve hasenat ile suçlarımızın kötü akislerinden kurtulabiliriz amma günahlarımızda ısrar etmemek şartıyla...

Canu gönülden tövbeden sonra tekrar günahta ısrar edersek ve bu da tekerrür ederse bir gün suçun vizrini çekeriz. Yalnız şurasını derhal söyliyelim ki: katil, hırsızlık, nüfuzundan istifade ederek başkasının malını zaptetmek, rüşvet ve sair buna mümasil suçlar yalnız nefsimizde kalmıyarak aharın hakkına, hayatına kasd olduğundan bunlar ancak ihkakı hakla affolunabilirler, tövbe ve nedamet kâfi değildir.

İşte davacı öküz sahibi de bu cinayeti yaptıktan sonra öldürdüğü efendisinin ne ailesine bakmış, ne de hakkını hak etmiştir. Aynı zamanda dâvâ ettiği kimse öldürdüğü efendisinin oğludur ve bütün mallar onundur. Şimdi bu vaziyet karşısında Hazreti Davud'un bu kadar ihtarına rağmen öldürdüğü efendisinin oğluna bir öküzü bile feda etmemesi, kendi bıçağını kendi boğazına geçirmek suretiyle kısas hükmünün icrasına ve bütün mallarının asıl sahibine iadesine sebep olmuş ve ilâhî adalet tecelli etmiştir.

Bahsi bitirmeden şurasını da söyliyelim ki, günahlarımızın vizrini behemehal dünyada göreceğiz. Ahiretteki azap başkadır. Öyle zannediyorum ki, halk bu noktada gafildirler. Ne hacet emsalini her an görmekteyiz.

Müteakiben Hazreti Pir, katil ve buna benzer cinayetlerin meydana çıkması hususunda halk vicdanının nasıl sızladığını izah ederken : «Kan uyumaz. Herkes, falan ne oldu, kim öldürdü vesaire gibi zulmün izharı hususunda o kadar hassasiyet gösterir ki, münbit bir arazi de ekinin fışkırması gibi suç da bütün alâmetleriyle her taraftan dürtüp çıkmağa başlar. Şuna inanalım ki, halkın bu telâşları zulm ile dökülen kanın kalblere akseden bir coşkunluğudur. Allah adaletini böyle izhar eder. Nitekim İbrahim sûresindeki şu âyeti celile zalimlerin ibret nazarları önüne bu hakikati en parlak bir şekilde koymaktadır.

فلا تحسبن الله غافلا عما يعمل الظالمون انما يؤخرهم ليوم تشخص فيه الابصار

(Allahı, zâlimlerin yaptığından gafil sanma! Onları, gözlerinin apaçık ka ıp bir yana dikileceği güne tehir eder.)

***

İnsanın nefsi, öküzü dâva eden kanlı adama benzer.

Mevlâna bu sürede nefsi emmarenin, efendisini öldüren dâvacıya benzediğini ve aklın da bu habis nefsin esareti altında kal-

dığını beyandan sonra aklı cüz'inin herşeyi sebeplere bağladığını beyan ediyorlar ve aklı maaş ile aklı kül hakkında şu mesnevileri irad ediyorlar :

Felsefeci ma'kulâta bağlıdır

1 — بند معقولات آمد فلسفی - شهسوار عقل عقل آمد صفی

2 — عقل عقلت مغز و عقل تست پوست - معدهٔ حیوان همیشه پوست جوست

3 — چونکه قشر عقل صد برهان دهد - عقل کل کی کام بی ایقان نهد

Tercemesi :

1 — Filozof ancak ma'kulâta (aklı maaşın anlıyabileceği şeylere) bağlanmıştır. Fakat sofiler aklı, küllün şehsuvarı (binicisi) dırlar.

2 — Senin aklının aklı, yani aklı kül içdir. Aklı cüz'i ise kabuktur. Hayvan midesi daîma kabuk arar.

3 — Kabuktan ibaret olan aklı cüz'i, bir şeyi anlatmak için yüzlerce delil verir. Aklı küllî ise yakınsız hiç bir yere ayak koymaz.

İZAH : Kitabın mukaddimesinde ve sonra diğer bahislerde aklı cüz'i ve aklı küllî hakkında uzun uzadıya izahat verilmiştir. Şimdi burada onları kısaca bir daha hatırlatalım :

Aklı maaş, ancak mecazi ve mahdut hayatımızı idare eden akıldır. Filozoflar bu aklın esiridirler. Çünkü felsefe ancak bu akla dayanır. Filozoflar, hakikatların aklı cüz'i ile idrâk edileceğine kani olarak bu aklın maverasında hakikatleri idrâk eden aklı külliyi inkâr ederler. İşte bunun için Mevlâna, felsefeci, ancak makulâtın bağı, zenciri içinde iken, ehlullah, aklı küllün vasıftan hariç aydınlığı içinde hakikatleri yarmaktadır, diyor ve bu aklı, aklı küllün bir kabuğu olarak mutalâa ediyor. Çünkü bu akıl ancak sathı görür, içi göremez, mahiyete nufuz edemez. Ancak eşyanın hadiseleri üzerinde incelemeler yapar. ve her şeyin aslını da göremediği için nazariyyeleri şüphe ve tereddütle malûldur. Halbuki ehlullah hadiseye değil, dogrudan mahiyete nazırdır. Görüşü, vasıta ile değil, şuhudîdir: Hakkalyakin bilgidir.

Nihayet Mevlânâ hakikatten uzak kalanlar için, «onlar şekdedirler» diyor ve inkârlarını zekânın değil, ahmaklıklarının eseri olarak kabul ediyor.

Aşağıdaki bahis ahmaklardan daima kaçınmasının lüzum ve zaruretini çok güzel izah etmektedir.

***

İsa Aleyhisselâmın ahmaklardan dağa kaçması

Bir gün İsa aleyhisselâm dağa doğru koşup gidiyordu. O kadar kaçıyordu ki, sanki arkasından bir arslan ona hücum etmekteydi.

Birisi ardından koşup dedi ki: «Ya İsa, neden böyle kaçıyorsun? Peşine takılan bir kimse yok.» İsa acelesinden cevap vermedi. Adam bir müddet peygamberin ardından koştu ve bağırdı; «Allah rızası için bir an olsun dur!.. ne kaçıyorsun? Ardında ne düşman ne de bir kimse geliyor. Neden kaçıyorsun a kerem sahibi.»

İsa dedi ki: «Ahmaktan kaçıyorum.. yürü, benim yolumu kesme!. kendimi ondan kurtarayım?»

Adam dedi ki: «Körün gözlerini, sağırın kulaklarını açan mesih sen değil misin?»

İsa; «Evet, benim» dedi.

Adam : «Gayb efsunlarını ölüye okuyunca onu av bulmuş arslan gibi sıçrayıp dirilten sen değil misin?

Âlemde bu kadar mucizelerin varken sana tâbi olmayan kim?» dedi.

İsa dedi ki : «Allah'ın zatı pâkine kasem ederim ve onun pâk zatıyla sıfatları hakkı için söyliyorum ki, onun ismi âzamını köre okudum, gözleri açıldı; sağıra okudum kulakları duydu; taş gibi dağa okudum yarıldı; ölüye okudum dirildi. Fakat ahmağın gönlüne yüzbinlerce kerre okudum da yine hamakat ve cehaletten kurtulmadı».

Bunun üzerine adam : «Tanrı adının köre, sağıra, ölüye tesir edipte ahmağa müessir olmamasının hikmeti nedir? Körlük de sağırlıkta illet; ahmaklık ta illet.. Neden ona tesir etmiyor?» dedi.

İsa dedi ki : «Ahmaklık Tanrının bir kahrıdır. Hastalık ve körlük ise kahır değil, bir iptilâ ve imtihandır. Bu Allahın muhabbetinden ileri gelir.

İptilâ acınacak bir illettir, ona merhamet olunur. Amma ahmaklık öyle bir illettir ki, onun illeti yalnız kendinde kalmaz, onunla musahabet edene de geçer. Hülâsa ahmağa vurulan bağ Tanrı mühürüdür, ona çare bulmağa imkân yok».

Şimdi Mevlâna bu kıssa üzerine şu mesnevileri irad buyuruyorlar :

Ahmaklardan kaç!...

1 — زاحمقان بگیریز چون عیسی گریخت - صحبت احمق بسی خونها بریخت

2 — اندك اندك آبرا دزدد هوا - آنچنین دزدد هم احمق از شما

3 — گرمیت را دزدد وسردی دهد - همچو آن کو زیر کون سنگی نهد

4 — آن گریز عیسی نی ازبیم بود ـ ایمنست او از پی تعلیم بود

Tercemesi :

1 — Ahmaklardan İsa gibi kaç! ahmakla sohbet çok kanlar döktü.

2 — Hava, azar azar suyu nasıl çalarsa, ahmak ta dininizi böyle çalar.

3 — Tıpkı kıçın altına konulan taş gibi ki vücudun hararetini çalar ve soğukluk verir.

4 — İsa'nın kaçması korkusundan değildi; O, korkudan emindir. Bu kaçışı bize, bu hakikati öğretmek içindir.

İZAHI: Ahmak denilince biz temyizden mahrum, ağır canlı, intikali noksan, velhasıl her cepheden anlayışı kıt kimseleri hatırlarız. Bunlar bilerek, bilmiyerek fenalık yapabilirler. İşte bunun için «akıllı düşman, ahmak dosttan daha iyidir» halk sözü çok yerindedir.

Fakat âriflere göre asıl ahmak; ختم الله على قلوبهم وعلى سمعهم وعلى ابصارهم غشاوة âyeti celilesi veçhile Allah'ın, kalblerini, kulaklarını, gözlerini velhasıl basiretlerini mühürlediği kimselerdir. Bunlar hakikat nurunu göremiyen nefsi emmarelerinin esiridirler. Asıl hakikati hayalden temyiz edememişlerdir. İşte bunun için ârifler ahmağı, çirkin ve fena olduğunu bildiği halde bir şeyi mevziinin gayriye koyan kimsedir, diye tarif ederler.

Cenâbı Peygamber bir Hadisi şerifinde: «ahmak olan, cehli yüzünden günahlarının musibetini diğer müşriklerden daha ziyade çeker» buyurmuşlardır.

Şimdi mesnevilerin izahına geçelim:

Bütün fecaatler ve kanlar hepsi bu muhteris ahmaklarla sohbetten ileri gelmektedir. Mevlânâ bunu şöyle bir teşbih ile ifade ediyorlar: «Su nasıl havaya karışarak tebahhur eder, tükenirse; biz de ahmakla ihtilat ede ede onun meş'um hüviyyetini alırız. İman bir su gibi uçar gider. Sonra, mermer taştan nasıl soğuk alıyorsak, ahmağın içimize işliyen fenalığı bizi amansız bir illeti maneviyyeye uğratır.»

Müteakiben Mevlânâ, İsa'nın, ahmaktan bu kaçışını, korkudan değil, bizim gibi zaif insanları, bu meş'um mahlûkların âmânsız şerrinden korumak için bir imtisal nûmunesi olmaktır, buyuruyorlar.

* * *

Sebalıların ahmaklığı ve Peygamberlerin nasihatlarının o ahmaklara tesir etmemesi

Yukarıki bahislerin birinde Sebalıların Peygamberlere itaatsizlikleri

ve iman etmemeleri yüzünden başlarına gelen felâketi görmüştük. Mevlâna tekrar onların hamakatlerinden ve peygamberlerin nasihatlerinin kendilerine tesir etmediğinden kendilerine uzun uzadıya bahsettikten sonra, her biri ayrı ayrı yüksek hikmetler taşıyan aşağıdaki mesnevileri söyliyorlar ki, bunların kısım kısım terceme ve izahına geçelim :

Dünya serveti ve dünya ilmi üzerine bir tahlil

1 — مرد دنیا مفلسست وترسناك ـ هیچ اورا نیست ازدزدانش باك

2 — او برهنه آمد وعریان رود ـ وزغم دزدش جگر خون می شود

3 — وقت مرگش که بودصدنوحه بیش ـ خنده آید جانش رازآترس خویش

4 — آن زمان داند غنی کش نیست زر ـ هم زکی داند که بود او بی هنر

5 — چون کنار کودکی پر ازسفال ـ کوبرآن لرزان بود چون رب مال

6 — گر ستانی پارهٔ گریان شود ـ پارهٔ گر بازش دهی خندان شود

Tercemesi :

1 — Dünyaya kapılan adam hem müflistir, hem de korkmaktadır. Artık bu vaziyette hırsızdan korkmaması gerekir.

2 — Çünkü o, dünyaya çıplak geldi, çıplak gidecek. Böyle iken hırsız korkusundan ciğeri kan içinde.

3 — Hayatta iken malının gideceği korkusundan feryad eden adam ölüm zamanında evvelki korkusuna şaşar, güler.

4 — O zaman zengin hiç bir pulu olmadığını, zeki ise hünerinin hiç olduğunu anlar.

5 — Hayattaki bu korku, eteğine saksı parçalarını doldurarak kendisini mal sahibi sanan ve o saksıların üzerine titriyen çocukların haline benzer,

6 — O saksılardan bir parçasını alıverirsek ağlamağa başlar, geri verildiği zaman sevinir, güler.

İZAHI: Hayatta insanlar bir müflis mevkiindedirler. Dünyaya nasıl çıplak gelmişlerse aslına da bu şekilde gideceklerdir. O hâlde bir hiç olan bu mülk ve mala şiddetli ihtirasın ve onun kaybolmasından korkmanın ne kıymeti vardır. Binaenaleyh dünya servet ve marifetinin hiç bir değeri yoktur. İnsanlar bu hakikati, ölüm vaktinde anlayacaklar, gösterdikleri hırsa güleceklerdir.

Şimdi Mevlânâ malın üzerinde bu kadar titremenin değersizliğini şöyle bir teşbihle ifade ediyor:

Çocuklar oyun oynarlarken meselâ, eteklerine doldurdukları taş ve saksı parçaları ne ise dünya malı da odur. Çocuğun eteğinden parçalardan birini alsak ne kadar feryat eder. İade edince de ne derece sevinir.

İşte dünya malinin kıymeti budur.

Yalnız şurasını açıklıyalım ki, Mevlânâ, dünya malı faydasızdır, ilimler ve fenler boştur, gibi bir iddiada bulunmıyor. Haşa.. Mevlânâ gibi yüksek görüşlü ve bütün sözleri dünya ve ahiret için düsturulamel olacak bir mütefekkirin bu zihniyette olması katiyyen düşünülemez. Mevlânânın bundan maksadı şudur;

1 — Ehlullah mutlak olarak dünyanın servetine, mansıp ve ihtişamına hiç bir kıymet vermezler.

2 — Diğer insanlara gelince: Mevlâna demek istiyor ki, hayatta yalnız mal ve yalnız şahsî menfaat için çırpınan muhterislerle, ilim ve fenlerinin gururu içinde maneviyatı münkir ve hayatın yalnız zahirine kapılan kimselerin servet ve marifetleri değersizdir. Başkasına faydası olmayan ilim ve servet için çırpınma, elbette boştur.

Bu cihanın akıl ve ilminin üzerine titreyenler de dünya malına düşkün olanlar gibidir.

1 — همچنان لرزانی این عالمان — که بودشان عقل وعلم این جهان

2 — از پی این عالمان ذوفنون — کفت ایزد در نبی «لایعلمون»

3 — صدهزاران فضل داند ازعلوم — جان خودرا میندانَد آن ظلوم

4 — داند او خاصیت هر کوهری — دربیان جوهر خودچون خری

5 — که همی دانم یجوز ولا یجوز — خود ندانی تو یجوزی یا عجوز

6 — این روا وآن روا دانی ولیك — تو روا یا نا روایی بین تو نیك

7 — آن اصول دین بدانستی ولیك — بنکر اند اصل خود کرهست نیك

8 — از اصولیت اصول خویش به — که بدانی اصل خود ای مرد مه

9 — آن طرف که عشق می افزود درد — بوحنیفه وشافعی درسی نکرد

10 — درسشان آشوب وچرخ وزلزله — نی زیاداتست و باب سلسله

Tercemesi :

1 — Bu cihanın akıl ve ilmine sahip olan âlimlerin korkusu da buna benzer.

2 — Bir çok fenlere sahip âlimler için Tanrı Kur'anda: «Onlar bilmezler» buyurdu.

3 — Yüzbinlerce fazilet ve hünere sahiptirler amma kendilerini bilmezler.

4 — Bu çeşit âlim, her gevherin hassasını bilir de, kendi cevherinin bilgisine gelince eşek gibi kalır.

5 — Ben, caiz olanı ve caiz olmıyanı bilirim, dersin amma kendine iyi bak. Sen caiz misin, yoksa işe yaramayan bir acuze misin?

6 — Bu lâyık, şu lâyık değil demeği biliyorsun amma kendine iyi bak. Acaba sen lâyık mısın?

7 — Sen din usulünü ve ahkâmı şer'iyyeyi biliyorum. iddiasındasın amma kendi aslına bir bak; Onda bir iyilik var mıdır?

8 — Senin için usul ilmine vâkıf olmaktan, kendi aslını bilmek daha iyidir, ey ulu kişi.

9 — O tarafın, derdi ziyadeleyen aşkından Ebu Hanife ve Şafii bir ders vermedi.

10 — Onların dersleri (Ziyadat) , (Babı silsile) değildir.

İZAHI: Cenâbı Pir yukardaki mesnevilerde altın ve gümüşe titriyen harisleri, çocukların eteklerine doldurdukları saksı parçalarına olan muhabbetlerine benzetmişti. Bu beyitlerde de ilmi zahir erbabının hakikatte bir şey bilmediklerine (Rûm) sûresindeki şu âyeti celiliyi işhad ediyorlar: « يعلمون ظاهرا من الحيوة الدنيا وهم عن الاخرة هم غافلون » (Onlar, dünya hayatının zâhirini bilirler amma ahiretten gaafildirler.)

Yani yukarda zaman zaman uzun uzadıya bahsettiğim gibi asıl ile değil, hadiselerle uğraşan zahirî âlimlerin bu bilgileriyle hakikate erişmeğe imkân yoktur,

Sonra Cenâbı Pir, bu âlimlerin bir çok hüner ve marifetleri vardır, her şeyin kimyaya ve fiziğe müteallik her türlü hassalarını bilirler amma kendi mayalarını bilmezler, buyuruyorlar ve tekrar yalnız fıkıh ve usûl ilminde kalmış olanlara hitap ederek: «Sen, şu caiz, bu caiz değil. Bu lâyık, öbürüsü lâyık değil» gibi sözlerle herkesi çenber içine alıyorsun. Sen, kendine nazar eyle, hakikatini gör! İşte o vakit bizzat

kendinin caiz ve lâyık olup olmadığını anlıyacaksın. Sana usul ilminden ziyade kendi aslını bilme ilmi lâzımdır.

Malûmdur ki, fıkıh ve usul ilmiyle uğraşanlar şeriatın yalnız dış tarafından bahsederler. Bunların - müstesnalarından sarfınazar - bir çoğu dar düşünceli mutaassıp kimselerdir. Bunlar, esası çok geniş ve her türlü kolaylığı gösteren dinin hükümlerini çok daraltmışlar ve her şeyi haram, bid'at, caiz değil, diyerek halkı her türlü terakki yollarından alıkoymuşlar ve kendi menfaatlerini temin için dini âlet yapmışlardır. Tarihin her devrinde böyle mutaassıplar vardır. Bunların yüzünden çok kanlar dökülmüş ve nihayet büyük inkılâplar yapılmıştır. İşte Mevlânâ hakiki din âlimlerine değil, bu mutaassıplara hucum ediyor. Bir taraftan da yalnız zahir ilmin kifayetsizliğini de anlatarak «Bizim derdlerimizi, büyük heyecanlarımızı ziyadeleştiren aşk dersinden imamı Ebu Hanife ve İmamı Şafiî gibi en büyük müçtehitler hiç bahsetmediler; âşıkların dersi ancak heyecan, semâ ve bihuşî dersidir; Ziyâdat ve Bahı silsile (Fetvaya ait iki mühim eser) değil.. diyorlar.

Daima ümid içinde olunuz

1 — أنبيا كفتند نوميدى بدست ـ فضل رحمتهاى بارى بى مدست

2 — اى بسا كارا كه اوصعب كشت ـ بعدازان بكشاده شدسختى كذشت

3 — بعد نوميدى بسى اميد هاست ـ ازپس ظلمت بسى خورشيدهاست

Tercemesi :

1 — Peygamberler dedi : Ümitsizlik çok kötüdür, Allah'ın rahmeti nihayetsizdir»

2 — Bir çok işlerin evveli çok zordur. Fakat gittikçe açılır ve o güçlük kalkar.

3 — Ümitsizlikten sonra nice ümitler vardır. Karanlığın arkasında nice güneşler mevcuttur.

İZAHI : Hayatı sevdiren ve insanı ona bağlıyan ümittir. Bizi çalışmağa sevkeden, tenbellikten kurtaran yine ümittir. Ümit olmasaydı dünyadaki bu çalışmaları görmez ve her şeyde bu terakkiyi idrâk etmezdik. Hayatı kamçılıyan ümmit kesilirse yaşayışımız hiçe iner. Bunun için bir çok felâketler karşısında ümitsizliğe düşmemeliyiz. Çünkü ümitsizlik karanlığı bir gün açılır ve arkasından nice ümit güneşleri doğar. Hayatta her hangi iş olursa olsun başlarken zorluk çekilir, fakat sonradan bu güçlük gider. Bunun için ilk güçlüğe karşı ümitsizlik gösterilirse hiç bir şeyde muvaffakiyet mümkün değildir. Bu maddî dünya

içinde böyle olduğu gibi manen de Allah'tan ümidimizi kesmiyeceğiz. لاتقنطوا من رحمة الله ان الله يغفر الذنوب جميعا (Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Tanrı bütün günahların mağfiret edicisidir).

*
* *

Peygamberlerin Sebalılara nasihati

Seba memleketine Allah on üç Peygamber gönderdi. Peygamberler onlara bir çok nasihat ettikleri halde kabul etmediler ve dediler ki : «Siz de bizim gibi yiyip içiyorsunuz, insanlık sıfatının hepsini bizim gibi nefsinizde toplamışsınız. O halde siz Allah'ın nasıl halifesi olabilirsiniz Bütün bu sözleriniz riya ve hiyleden ibarettir. Her şahın rasulü kendi cinsinden olur. Toprak ve çamurdan yaratılmış mahlûk nerede... Hâlık nerede?... Sizin onunla ne münasebetiniz var?».

Bunun üzerine o şakilere, peygamberler dediler ki : «Peygamberlerin halktan temyizi, cism ile değildir. Belki ruhanî haller ve vahyi Rabbanî iledir. Bir şeyin hakikatini bilmeden temsil yoluna gitmek size lâyık değildir. Mesel getirmek, bir şeyin sırrına ve hakikatine vakıf irfan ehli içindir. Musa gibi büyük bir Peygamber elindekini asa gördü. Halbuki o asa değildi. Böyle intibah sahibi bir Peygamber bir çöpün sırrını bilemedi. Halbuki o çöpün batinî sıfatı ejderha idi.»

Kezalik İblis de Hazreti Adem'in hakikatini göremiyerek zahire baktı ve ben ateşten yaratıldım, o çamurdan mahlûktur, ben daha üstünüm, dedi. Şimdi aşağıdaki fıkra bu hakikati daha iyi açıklamaktadır.

Nuh, gemi yaparken, kavminin misaller getirerek alay etmesi

Nuh, ovada gemi yaparken bir çokları yüzlerce misal getirerek Nuh'la alaya kalktılar. (Kuyu bile bulunmıyan bir ovada Nuh gemi yapıyor, bu ne cahilliktir) dediler.

Biri de diyor ki : «Gemi, hadi yürü, koş»

Öbürü diyordu ki : «Bu gemiye bir de kanat tak»

Nuh da : «Ben bunu Tanrı emriyle yapıyorum. Bu istihzalarla benim işime halel gelmez» demekteydi.

NOT : Görülüyor ki, hakikat gözü kapalı olanlar her şeyin dış cephesine bakarak bir takım hükümler ve misaller veriyorlar. Halbuki zahir ve suretin zımnında hakikat gizlidir. İşte Ehlullah her şeyde bu hakikatı görmektedirler ve bize bunu ancak misal ile anlatabiliyorlar.

Zahir ehlinin görüşü ancak dış cephedir, zaten suret ve misaldir. Misale misal mi getirilir?

İşte şeytan Âdem'in ruhuna değil, çamuruna baktı. Nuh'u alay edenler iklimin yalnız zahirî vaziyetini görüyorlardı. Fakat o kurak iklimi Allah bir lâhzada tufana garketti.

O halde verdiğimiz bütün hükümlerde daima ihtiyatlı olmamız lâzımdır. Aşağıdaki kıssa ihtiyatın güzel bir misalini vermektedir:

İhtiyatın mânâsı ve ihtiyatlı adamın misali

Geçmiş kavimlerin hallerine nazar ederek onlardan ibret almak ve ileriye doğru daima rüşd ve basiretle hareket etmek lâzımdır.

İhtiyat nedir? İki tedbir arasında daima tereddüt içinde kalmıyarak seni sürçtürmiyecek tarafı iltizam etmektir.

Birisi : «Bu yedi günlük yolda hiç su yoktur. Bütün yol ayakları yakıp kavuran kumluktur» dese;

Öbürü de : «Yalan... yürü de bak, her gece, akan bir kaynak göreceksin» dese, ihtiyat : Korkudan kurtulmak ve doğruya ulaşmak için yanına su alıp yola düşmektir. Yolda su varsa yanına aldığın suyu dökersin. Fakat ya yoksa o vakit susuz yola düşenin vay haline.

O halde, ey insanlar, kıyamet günü için ihtiyatlı davranın. O nefis düşmanı yok mu? Sizin Atanızı, Cenneti âlâdan zindana attırdı.

***

Hırs yüzünden hevasına uyan ve ihtiyatı bırakan kuşun akibeti

Bir kuş, bir duvarın üstüne kondu; uzaktaki taneleri gördü. Bir ovaya bakıyordu, gönlü orasını çekmekteydi. Bir de tanelere bakıyordu, hırs kendisini sürüklemekteydi. Bu iki istek arasında çırpındı durdu. Nihayet aklı başından gitti, tanelere tamah ederek tuzağa düştü. Başka bir kuş da, tereddüdü bıraktı, tanelere meyl etmedi, sahraya uçtu gitti, ve bütün hürlerin başı oldu.

Mevlâna aşağıdaki mesnevileriyle bu hakikati esaslı bir şekilde açıklıyorlar :

Bütün fiil ve amellerimizin karşılığını göreceğiz

1 — بارها در دام حرص افتادهٔ - حلق خودرا در بریدن دادهٔ

2 — بازت آن تواب لطف آزاد کرد - توبه پذ رفت وشمارا شاد کرد

3 — کفت ان عدتم کذا عدنا کذا - نحن زوجنا الفعال بالجزا

4 — جفت کردیم این عملها با اثر - چون رسد جفتی رسد جفتی دکر

Tercemesi :

1 — Nice defalar hırs tuzağına düştün. Boğazını, kesilmek için teslim ettin.

2 — Tövbeler kabul eden Tanrı yine seni azad etti; tövbeni kabul ederek seni neşelendirdi.

3 — Eğer avdet ederseniz, sizin gibi biz de geri döneriz. Biz, fiilleri ceza ile çift eyledik. Yani (tövbenizi bozar fesada başlarsanız, biz de size azab ederiz. Biz yapılan her işe karşılık olarak bir ceza yaptık. Fiiliniz iyi ise ceza da iyidir, kötü ise ceza da kötü olur.)

4 — Bu yapılan işleri de eserleriyle çift eyledik. Bir amelde bulundun mu mutlak eşi de zuhur eder.

İZAHI: İnsan, fıkradaki kuş gibi nefsiyle aklının arzusu arasında fazla mütereddit kalırsa nihayet nefsi emmarenin isteği galebe eder. Çünkü hırs, evvelâ akla musallat olarak onu izale eder, ondan sonra istediğini yapar.

İşte fıkradaki kuş da evvelâ, sahralara, güzelliklere, ulviyyete uçmak istiyordu, Gönlünün arzusu bu idi. Fakat kötü nefs bırakır mı? Taneyi görünce ne gönül kaldı, ne akıl..,

İşte bunun için Mevlânâ: «Nefsi emmare yüzünden çok hırsa düştün. fakat tövbe ettiğin için Hak seni azad etti, amelinin cezasını çekmedin» diyerek şu hakikati açıklıyorlar. Eğer tövbe etmez veya tövbeyi bozarsanız biz de sizin gibi döner ve azaba başlarız. Zaten biz bütün fiil ve hareketleri, eserleriyle çift yarattık. Yaptığınız fiil fena ise onun eşi de fena, fiil iyi ise eşi de iyi olarak size gelip çatar, ve aynı cinsten cezasını çekersiniz.

Nitekim Surei İsra'da [وان عدتم عدنا وجعلنا جهنم للكافرين حصيراً]

(Siz itaatzizliğe dönerseniz biz de cezaya döneriz. Biz Cehennemi kâfirlera mahbes yaptık) âyeti celilesi buna işarettir.

Şu âyeti celilede, amellerimizin misalleri olduğunu gösteriyor:

[ولا تحسبن الله مخلف وعده رسله وتجاوز عن السيأت وجزاء سيئة سيئة مثلها]

(Allah, peygamberlerine ettiği vaidde hulfetmez. Amma hata ve kötülüklerden dilerse geçer, geçmezse o kötülüğe muadil bir ceza ile ceza eder'.

***

Köpeklerin her kış mevsimi «Yaz gelince, kışın barınmak için kendimize bir ev kuralım» diye ahdetmelerinin hikâyesi

Kış geldi mi, köpek ezilir, büzülür kışın soğuğu onu perişan eder.

Ve der ki : «Kışa dayanamıyorum. Sağ olursam yaz gelince taştan bir ev kurayım».

Fakat yaz gelipte ortalık ısındı mı kendisini koskocaman görür de: «İyi ama ben şu halimle hangi eve sığarım» der. Tenbel tenbel karnı tok bir halde bir gölgeye çekilir.

Şimdi Mevlâna bu kısa fıkra üzerine şu mesnevileri söylüyorlar:

Nimete şükür, nimetten daha üstündür.

1 — استخوان حرص تو در وقت درد - درهم آید خرد گردد درنورد

2 — چون بشد درد وشدت آن حرص زفت - همچوسك سودای خانه از تو رفت

3 — شکر نعمت خوشتر از نعمت بود - شکر باره کی سوی نعمت رود

4 — شکر جان نعمت و نعمت چو پوست - زانکه شکر آرد ترا تا کوی دوست

5 — نعمت آرد غفلت وشکر انتباه - صید نعمت کن بدام شکر شاه

Tercemesi :

1 — Sen de bir musibete düştün mü büzülür kalırsın. Hırs kemiklerin bitişir; küçülür.

2 — Fakat dertden kurtuldun mu ev yapmak sevdası geçer gider.

3 — Nimete şükretmek, nimetten daha hoştur. Şükre haris olan hiç nimet tarafına gider mi?

4 — Şükür nimetin canıdır. Nimet posttur, deridir. Seni sevgilinin mahallesine ulaştıracak olan ancak şükürdür.

5 — Nimet insana gaflet getirir. Şükür ise uyandırır. Padişahın şükür tuzağıyla daima nimet avlıya gör!...

İZAHI : Yukarıki bahislerde de bu noktaya temas ettik. İnsan bir musibete düşerse feryad eder. Fakat derdden kurtulunca fıkrada gördüğümüz köpek gibi tövbe binasını kurmaktan vaz geçer ve nihayet tuzağa düşer. Halbuki şükretmek nimete nail olmaktan daha iyidir. Çünkü nimet bir posttur, bir arazdır, gelir geçer.. Şükür ise candır ve bizi Allah'a ulaştıran hakikî cevherdir. Nimete müstağrak oldukça onun verdiği gurur bizi gaflet içinde bırakır, tuğyana başlarız. «ان الانسان ليطغى ان رآه استغنى» Âyeti Celilesi bu hakikatı göstermektedir. Halbuki nimet geldikçe azgınlık değil içden kaynıyan bir şükr ile Allah'a bağlanırsak daima uyanık oluruz.

* * *

Tanrının, ahirette cehennemi, dünyada zindanı yaratmasının Hikmeti, kendilerini büyük görenlerin ister istemez Tanrı'ya kulluk etmeleri içindir

Cenabı Hak. cin ve insi kendisine ibadet eylemek için halkeylemiştir; bu ibadet te tav'i yani ihtiyar ile yapılmak lâzımdır. Bir belâ ve mihnet zindanına düşüpte kerhen yani ister istemez ibadet edenlerin ibadetleri makbul değildir. Hakkın emrine irade ve ihtiyarımızla imtisal etmeliyiz.

Bu noktaya (Feshi azayim) sürhünde uzun uzadıya temas edilecektir.

NOT:

[وماخلقت الجن والانس الاليعبدون] (Biz cin ve insi ancak bize ibadet için halk eyledik) âyeti celilesi bu hakikati göstermektedir, ve ayetteki (Liyağbudûn) kelimesini müfessirler (Liyağrifûn) ile tefsir etmişler ve bu tefsire göre Hak'kın bütün mahlûkatı yaratması ancak kendisini bildirmek içindir, demişlerdir.

Aşağıdaki mesneviler tav'î ve kerhî ibadeti açıklamakta ve bunlara karşı yapılacak muameleyi göstermektedir.

Kötüye iyilik ettikçe cefa,
iyiye kerem gösterdikçe vefa görürsün

1 — این بود خوی لئیمان دنی - بد کند باتو چونیکویی کنی

2 — باکریمی گرکنی احسانی سزد - هریکی را او عوض هفتصد دهد

3 — که لئیمان درجفا صافی شوند - چون وفا بینند خود جافی شوند

4 — مر لئیمانرا بزن تا سر نهند - مر کریمانرا بده تا بردهند

Tercemesi :

1 — Alçakların huyları budur. Sen ona iyilik edersen o sana fenalık yapar.

2 — Kerem sahibi insanlara iyilik ve ihsan yaptığın zaman senin birine karşı o yediyüz verir.

3 — Alçaklar cefa gördüler mi temizlenmiye yüz tutarlar, fakat vefa görürlerse cefa etmiye başlarlar.

4 — Vur alçakların tepesine ki, yere baş koysunlar. İhsan et kerim olanlara ki, ihsana mazhar oldukça şükretsinler.

İZAHI : Evveldenberi söylenir. Birisine iyilik ettiniz mi, fenalık görürsünüz. Bu çok doğrudur. Yaptığımız iyilik, lâyık olmayana yapılırsa elbette fenalık görürüz. Bunun için iyilik, ihsan yapacağınız adamı iyi seçmek ve bu noktada çok ihtiyatlı hareket etmek şarttır. Çünkü kötüye iyilik etmek onun kötülüğüne daha geniş meydan vermektir ki, iyiliği gördükçe daha azgınlaşır ve fenalığı nihayet sana da dokunur. İyiliği iyiye yapınız. bire bin alırsınız. İşte bunun için alçakların kötülüklerine katiyen meydan vermemek ve daima tepelerine vurmak cemiyetin selâmeti namına şarttır.

***

Sofinin boş sofraya sevdalanması

Bir gün bir sofi çiviye asılmış bir sofra gördü, vecde geldi ve raks etmeğe başladı. Elbisesini yırtıyor, işte azıksızların azığı.. işte kıtlıkların devası, diye naralar atıyordu. Diğer sofiler de buna uydular, semaa başladılar.

Herzevekilinin biri sofiye : «Çiviye asılı bomboş sofrada ne var ki, seni bu derece vecde getirdi» dedi.

Sofi dedi ki: «Yürü be.. sen manasız bir suretten ibaretsin, sen âşık değilsin».

Şimdi Mevlâna bu kıssanın iç yüzünü şu mesnevileriyle açıklıyorlar:

Hakikî aşk, yokluğa olan aşktır

1 — عشق نان بی نان غدای عاشقست - بند هست نیست هر کو صادقست

2 — عاشقانرا کار نبود با وجود - عاشقانه هست بی سرمایه سود

3 — شیر خاره کی شناسد ذوق لوت - مر پریرا بوی باشد لوت وپوت

4 — آدمی کی بوبرد از بوی او - چونکه خوی اوست ضد خوی او

5 — پیش قبطی خون بود آن آب نیل - آب باشد پیش سبطی وجمیل

6 — جاده باشد بحر ز اسرائیلیان - غرقه که باشد ز فرعون عوان

7 — آنچه یعقوب از رخ یوسف بدید - خاص او بدان باخوان کی رسید

8 — ای بسا عالم ز دانش بی نصیب - حافظ علمست آن کس نی حبیب

Tercemesi :

1 — Âşıkın gıdası ekmeksiz ekmeğe olan aşktır. Aşkında sadık olan varlığa bağlanmaz.

2 — Âşıkların varlıkla işi yoktur. Âşıklar kârı sermayesiz elde ederler.

3 — Süt emen çocuk yemekten nasıl zevk alabilir.? Perinin yemeği, gıdası ancak kokudur.

4 — Âdem oğlu da perînin kokusundan nasıl rayiha alabilir?. Çünkü insanın tabiatı perinin tabiatına zıddır.

5 — Nil'in suyu kıptinin önünde kan olur. Fakat Sıbtinin önünde sudur.

6 — Deniz İsrail oğullarına şehrah (büyük cadde) oldu. Fakat zalim Fir'avnı da boğdu.

7 — Yakub'un, Yusuf'un yüzünde gördüğü nur ancak Yakub'a mahsustur. Kardaşları bunu nereden görecekler?..

8 — Nice âlimler vardır hi, hakikî irfandan nasipleri yoktur. Böyle olan âlimler ilim hafızıdırlar, ilim âşıkı değil.

İZAHI : Âriflerin en yüksek gıdaları riyazattır. Onlar ekmeğe değil, ehmeksizliğe âşıktırlar. Çünkü nefsi emmareyi coşturan türlü gıdalardır. Bunun için ehlullah çok yemekten sakınırlar. Onlar hakikî gıdayı Allah'a teveccühte bulmuşlardır. İşte kıssadaki sofinin çivide asılı duran sofraya aşkı yoklukta varlığı görmenin bir timsalidir. Onların gıdaları, periler gibi güzel kokulardır. Ecsamı lâtifenin en güzeli olan periler, yeyip içmeden varestedirler. Onlar ancak ilâhî olan lâtif kokularla gıdalanırlar. Bunların zıddı olan ifritler ise habis kokuları severler. İşte ârifler de periler gibi ilâhî nefha ile tegaddi ettikleri halde nefsi emmareye bağlı olanlar zahiren nefis kokan taamların lezzet ve kokusuna düşkündürler. Asıl lâtif kokuyu duyamazlar.

Hülâsa herkes kendi yaratılışının icaplarını görür. Nitekim Nil suyu, Musa'yı inkâr edenler için kandır, fakat İsrail oğullarına ise berrak bir sudur. Deniz Fir'avun ve tâbilerini yuttu, fakat iyman ehli olanlara bir şehrah oldu.

Yusuf'un gömleğindeki güzel kokuyu fersahlarca uzaklardan ancak Yakub hissetti. Gömleği getiren bu rayihayı duymadı.

Ârifler ledün ilminin şahikasında olduklarından o feyizli kokuyu ancak onlar duyarlar. Zahirî ilmin müntesipleri ise o ilmi ancak hafızalarında taşırlar. Bunlar ilmin âşıkı değil, hafızıdırlar. Aşka yaklaşmıyan ilim benliğimizde nihayet soğuk bir yükten ibarettir.

Şimdi Mevlâna aşağıdaki kıssada bu hakikati bir daha teyid ediyorlar.

Bir bey ile namaza düşkün ve niyâzdan zevk alan bir kölenin hikâyesi

Bir bey hamama gitmek lüzumunu duydu. Seher vakti kölesine:

«Sunğur!.. uyan. Hamam tasını, peştamalı, havluyu cariye Altun'dan al da hamama gidelim» diye seslendi, Sungur, beyin istediklerini aldı, beraberce yola düştüler. Yolda bir mescid vardı, ezan okunuyordu. Sunğur namaza pek düşkündü. Ezan sesini duyunca dedi ki: «Ey kuluna çok ihsanlarda bulunan beyim... sen şu dükkânda biraz otur da ben namazı kılıvereyim.»

Bey dükkânda oturdu. İmamla cemaat namazı kılıp camiden çıktılar. Sunğur kuşluğa kadar içerde kaldı. Bey bir müddet daha bekledi, nihayet: «Sungur!.. niye dışarıya çıkmıyorsun?» diye seslendi. Sunğur içerden: «Efendim, koyuvermiyorlar. Biraz daha sabret, şimdi geliyorum» dedi.

Bey tam yedi kerre çağırdı, bekledi ve nihayet sabrı tükendi, ve tekrar Sungur'a seslendi: «Yahu mescidde kimse kalmadı, seni koyuvermiyen kim» diye bağırdı. Sungur dedi ki: «Seni dışarıdan içeriye sokmıyan yok mu? işte beni de içerden dışarıya çıkarmıyan o'dur sana içeri girmiye izin vermiyen, benim de dışarı çıkmama mani olmaktadır.»

NOT:

[قل كل يعمل على شاكلته] Ayeti celilesi veçhile herkes kendi yaradılışıyla amel eder, ondan harice çıkamaz. Balıklar deryadan çıkamadığı gibi kara hayvanları da denize giremezler. Çünkü balığın aslı sudan ve hayvanın aslı çamurdandır. Allah'ın iradesi taalluk etmedikçe mücerred hiyle ve tedbir ile bir kimse kendi mertebesinden halâs olamaz.

O halde herkes yaradılışının icaplarına esir ise ve öyle halkolunmuşsa bizim mesaimizin kıymeti nedir. Şu vaziyete göre biz Hak'kın mutlak bir cebri altında miyiz? Acaba hiç bir azimet noktası yok mudur? işte aşağıdaki kıssa bu noktayı esaslı bir şekilde açıklıyor ve bu düğümü çözüyor.

Münkirler sözlerimizi tutmıyor diye Peygamberlerin ye'se düşmeleri

Peygamberler bile : Şuna buna nasihat edip duruyoruz. Niçin bir soğuk demiri döğüp duralım» diye hatırlarından geçirdiler. Halbuki halkın yaptığı işler Tanrı'nın kaza ve kaderiyledir. Bunu böyle bil amma nefis merkebini ibadet ve taata bir ok gibi sür, durmasın. Bir bir fırka Cennetliktir, bir fırka ise Cehennemlik. Sen bu iki fırkanın hangisindensin, bilemezsin ki. Bunun için ne olduğunu görünciye kadar çalış, çabala! Gemiye yükünü yükledin mi, Tanrı'ya da dayanman lâzımdır. Yolda gark mı olacaksın, yoksa gideceğin yere selâmetle varacak mısın? Bu ikisinden hangisi başına gelecek bilmezsin ki. Eğer ne olacağım, başıma ne gelecek, bunu bilmedikçe gemiye binmem, kuru bir ümide kapılıp şüphe ile yola düşmem: dersen hiç bir kâr elde edemezsin! Çünkü bunlar hep gayıptadır.

İZAHI :

[حتى اذا استيئس الرسل وظنوا انهم قد كذبوا جاءهم نصرنا] Âyeti celilesi veçhile peygamberler, dâvet ve irşadına memur oldukları kavimlerin kendilerine inanmadıklarına kail olarak zaman zaman yese düşmüşler ve o vakit Tanrının yardımı onlara erişmiştir.

Yukarıki bahislerde de söylediğimiz gibi peygamberlerin bir velilik, bir de nübüvvet ve risalet tarafları vardır ki, velilik esnasında onlara her şey mekşuftur. Doğrudan doğruya Tanrı'dan Vahy alırlar. Fakat nübüvvet ve risalet halinde iken beşeri sıfatları taşımaktadırlar. İşte bunun için dâvete memur oldukları kavimlerin iman etmemelerinden zaman zaman şikâyette bulunmuşlar ve o vakit [وما على الرسول الا البلاغ] ve [يا ايها الرسول بلغ ما انزل اليك] «Ey Rasul, sana ineni tebliğ et, Peygambere ancak tebliğ vazifesi verilmiştir» gibi ilâhi itaba uğramışlardır. Çünkü Allah kaza ve kaderin sırlarını, hali tebliğde iken peygamberlere setretmiş ve siz ancak tebliğ edilen emre riayet edin buyurmuştur.

Zira insanlar arasında ezelden şaki olanlar vardır ki, onlar iymana gelmezler, veya ezelden said olanlar vardır ki, zaten mümindirler, ve bazıları da ilk hallerde kâfir ve fasık iken sonunda said olmuşlardır. Bir kısmı da ilk hallerinde mümin iken sonunda şakavete sapmışlardır. İşte bunların halleri davet esnasında Enbiyaca meçhul olduğundan Cenabı Hak bunun için Peygamberleri ancak dâvete memur eylemiştir ve onlar da her ne tecelli ederse etsin hepsini davet etmekle ve Hak yolunda binbir meşakkatler çekerek mücahede etmekle emrolunmuşlardır.

Halka gelince : onlar için sırrı kader tamamiyle örtülüdür. Binaenaleyh her ferd şahsı itibariyle binnetice hidayet ehli midir, dalalet te midir: bilemez. Böyle olunca «Ben zaten şakiyim. ibadetin ne faydası var: Ben zaten said olarak mahlukum, taate ne lüzum var» diyemez. Daima Hak'ka teveccüh ederek havf ve rica içinde bulunacak ve daima Hak'ka mütevekkil olarak her işe girecektir. Meselâ, bir gemiye bindiği vakit selamet sahiline çıkacak mıyım, gibi düşüncelerle gemiye binmemek hem Allah'a itimatsızlık ve hem de her işinde daima âtıl kalmaya sebeb olur. İnsan, her türlü tedbir ve teşebbüste bulunacak, fakat Hak'ka mütevekkil olacaktır.

Şimdi bu bahis üzerine, Ankaravî şerhinde bir hatıraya rast geldim.

Sadreddini Konevi'ye Şeyh Muhiddini Arabî nakletmişlerdir. Hazreti Şeyh buyuruyor ki : (Mağrıb diyarından Rum diyarına azimet için deniz kenarına geldiğim zaman kalbimden dedim ki : «Eğer Hak Taala bana bu seferin neticesini keşfetmezse gemiye binmiyeyim ve Rum'a seferden vazgeçeyim» O sırada Hak'ka kalbî bir teveccühte bulundum, Tanrı bana ne olacağımı tamamiyle açtı. Hatta Konya'da senin validesini alacağımı ve senin ereceğin mertebeyi müşahede kıldım).

Görülüyor ki, Evliyaallah hali teveccühte iken ve peygamberler de velilik halinde iken kendilerine kaderin sırları zaman zaman açılmıştır. Şu âyeti celile bu hakikate işaret etmektedir ;

[كلا ان كتاب الابرار لفي عليين وما ادريك ما عليون كتاب مرقوم يشهده المقربون]

Meâli: [Hayır, iyilerin kitapları muhakkak en yüksek makamlardadır. Bu en yüksek makamların ne olduğunu bilir misin? Yazılmış bir kitabdır: Allah'a yakın olanlar O-na şahiddirler. — Mutaffin süresi —] Ayeti celile gösteriyor ki, mukarripler keşf ve şuhud ashabı, kaza ve kaderin yazılı kitabını görürler. Ve gaybı müşahede ederler. Amma mukallid olan halkın bu sırra vukufları yoktur. Bunun için söylediğimiz gibi cebre gitmeleri mezmumdur.

Aşağıdaki mesneviler bu noktayı daha iyi açıklıyorlar:

Bütün işler ihtimal üzerinedir,
kapıyı açan ümittir

1 — نفس اول راند بر نفس دوم ـ ماهی از سر کنده باشد نی زدم

2 — تاجر ترسنده طبع شیشه جان ـ در طلب نی سود دارد نی زیان

3 — بل زیان دارد که محروم است و خوار ـ نور او یابد که باشد شعله خوار

4 — چونکه بر بو کست جمله کارها ـ کار دین اولی کزیر با بی رها

5 — نیست دستوری بدینجا قرع باب ـ جز امید الله اعلم بالصواب

Tercemesi :

1 — Nefsi kül (aklı kül) insanın cüz'i nefsine (cüz'i akıl) tesir etti de olacaklar oldu. Balık baştan kokar, kuyruktan değil.

2 — Şişe canlı, «Cüz'i bir şeyden kırılan» korkak tabiatlı tacir ticaretinden ne kâr eder, ne zarar.

3 — Hatta kâr şöyle dursun, zarar eder. Kimde yanış varsa nuru o bulur.

4 — Bütün işler ihtimal üzerinedir. Bunun için din işini her şeyden üstün tut ki selâmete eresin.

5 — Bu kapıyı ümitten başka bir şeyle açmağa izin yoktur. Her şeyin savabını Allah daha iyi bir.

İZAHI : Daima korkak bir tacir «Acaba bu işden kâr mı edeceğim, zarar mı? diye düşünür durursa hiç bir şey elde edemez. Yukarıda mufassalan izah ettiğimiz gibi Hak'ka rabtı kalb ederek kuvvetli bir ümit içinde çalışılırsa muvaffakiyet muhakkaktır. Yine yukarıda dediğimiz gibi yaptığımız her iş ihtimale dayanmaktadır. Hiç bir kârın ne olacağını evvelden kestirmek mümküa değildir. Kaza ve kaderin sırlı kapısını zorlayıp itemeyiz. Eğer sırrı kader münkeşif olsaydı mesaî ve mücahede olmazdı. Bunun için ümit, daima ümit... İşte bizim için düsturül'amel budur

* * *

Mukallidin iymanı korku ve ümittir

Çalışanların boyunları iğ gibi incelse de insanı her san'ata sevkeden ümittir, ihtimaldir.

Sabahleyin dükkânına giden her tacir bir rızk elde etmek için koşar. Rızk ümidi olmasa nasıl olur da gidersin. Belki ezelde sana bir rızk verilmemiştir; bu ezelî mahrumiyet korkusu niçin seni çalışmadan men etmiyor, kuvvetsiz bir hale sokuyor deseler, dersin ki : «Çalıştığım halde bir şey elde edememek korkusu var. Var amma bu korku tenbellikte daha fazla; çalışmada ümit var.»

«Peki, o halde neden din işinde çalışmadığın halde ziyan etmek korkusu sana niçin gelmiyor».

Din işinde, maneviyat âleminde çalışanlar ne kârlar ettiler, ateş onlara ram oldu, Deniz onların emrine uydu; rüzgâr onlara kul oldu. Fakat senin haberin yok.

NOT : Mukallid, iyman hususunda muhakkıkların söz ve fiillerine şuur ve ıttılaları olmadığı halde taklid ile amel eden kimselerdir. Bunlar, muhakkıklar gibi keşf ve yakın sahibi olmadıklarından, iymanları ehli sünnetçe makbul ise de mutezile indinde değildir. Fakat makbul olması doğrudur. Çünkü muhakkıklara bağlıdırlar, onlara inanmışlardır.

Şimdi bu mukaddimeden sonra asıl bahsin izahına geçelim :

Mukallidler, dediğimiz gibi keşf ve yakin sahibi olmadıklarından Allah'ın kendilerine, ezelde verdiği rızkın miktarı hakkında bilgileri yoktur. Bunun için daima say ve gayrette bulunmağa mecburdurlar. Gerçi ne kadar say, ederlerse etsinler, ezelde taksim edilen rızkdan fazlasını elde etmeleri mümkün değildir. Fakat o taksimden haberleri

yoktur. Bunun için çalışacaklardır. Çünkü her san'atın, her işin saiki ümittir, atalette böyle bir ümit yoktur.

Maddi rızk hususunda bu kadar mesaide bulunurken kazanamamak korkusu içinde çırpınıp dururken neden din ve ahiret işinde bu kadar tenbeliz, ve bu ataletten neden korkmıyoruz. Halbuki bu ilâhî cehid ve gayret Peygamberlere, velilere ne dereceler verdi. Onlar bizim bağlandığımız sebeplerin hakiki müsebbibini buldular. Deniz, Nuh'a ram oldu. Ateş İbrahime gülistan kesildi. Demir, Davud'un elinde mum gibi eridi. Rüzgârlar tamamiyle Süleyman'ın emrine tabi oldu. Gerçi bunlar sade kisble değildir. Bir atiyye ve bir hidayeti Rabbaniyedir. Amma mesaisiz yine olmaz. Sonra, biz, böyle bir hidayete ulaşmıyacağımızı nereden kestiriyoruz?.

Hülâsa; maddi ve manevî daima mesaî, daima ümit, işte, hakikî hayatın mânası budur.

***

Rasul-u ekrem, Tanrının gizli velileri vardır, buyurdu

ان الله تعالى اولياء اخفياء الشعثة رؤسهم المغبرة وجوههم اذا استأذنوا على الامراء لم يؤذن لهم واذا خطبوا لم ينكحوا واذا غابوا لم يفقدوا وان حضروا لم يدعوا وان مرضوا لم يعادوا وان ماتوا لم يشهدوا وهم مجهولون في الارض ومشهورون في السماء

(Peygamberlerden başka bir taife daha vardır ki bunlar pek gizlidirler. Başlarının saçları kazınmamaktan kurcak olmuş, yüzleri tozlu, ne vakit büyüklerin yanına girmeğe izin isteseler verilmez, gayb olsalar aranmazlar, hazır olsalar dâvet olunmazlar, hasta olsalar iyadet edilmezler, ölseler kimse hazır olmaz. Bunlar yer yüzünde bilinmezler. Fakat semâ ehli arasında meşhurdurlar.)

Âlemin altı ciheti de bunların kerametleriyle dolu. Nereye baksan onların bayrakları orada dikili.

Bir kerem sahibi sana : «Gel, ateşe gir» dese heman atıl.. Beni yakar mı diye korkma.

Şimdi bu bahsi aşağıdaki kıssa tamamlamaktadır.

Sehabeden Enes'in peşkirini ateşe atması ve peşkirin yanmaması

Sehabeden Malik oğlu Enes,den rivayet edilmiştir : Birisi ona konuk gelmişti, o hikâye eder : Yemekten sonra peşkirini sararmış, kirlenmiş, yemeğe bulaşmış gören Enes, hizmetçi kadına «Bunu al da tandıra at! Bir müddet kalsın» dedi.

Enes'in sırlarına vakıf olan hizmetçi peşkiri ateşle dolu olan bir tandıra atıverdi. Bütün konuklar şaşırıp kaldılar. Çünkü peşkirin ta-

mamiyle yanıp kavrulacağını zannediyorlardı. Bir müddet sonra hizmetçi, peşkiri tamamiyle temizlenmiş olarak getirdi. Oradakiler : Ey Peygamberle konuşan zat, peşkir nasıl oldu da hem yanmadı, hem de temizlendi» dediler.

Enes dedi ki : «Mustafa, bu peşkire elini, ağzını silmişti: Onun için yanmıyor».

Şimdi Mevlâna bu kıssadan sonra şu hakikatleri söylüyor : «Ey ateşten, azabdan korkan gönül!. Böyle bir ele, böyle bir ağıza yaklaş! Bu el ve bu ağız cansız bir şeye bu kadar yücelik verirse âşıkın ruhunda neler açmaz. Kâbenin taşını, kerpicini öptü de, kâbe puthane iken kıble oldu.»

Sonra misafirler hizmetçi kadına dediler ki : «Biz bu halleri gördük. Bize anlat bakalım, nasıl oldu da Enes emredince peşkiri tandıra attın. Tutalım ki o, sırlara erişmiş. Ya sen değerli bir peşkiri tandıra nasıl fırlatıp attın».

Hizmetçi : «Ben kerem sahiplerine itimad ederim, Peşkir de ne oluyor. Bana bile heman ateşe atıl dese, derhal atılırım; Peşkiri değil, başımı bile feda ederim» dedi.

NOT : Peşkirin yanmaması tabiat âlimlerince ilmin kanunlarına uygun değildir. Aşağıdaki bahiste uzun tafsilât vereceğimiz veçhile her şeyde dilediği gibi tasarruf eden Hak, isterse sebepleri, sünnetleri yırtar.

***

Rasul-u ekrem'in, susuzluktan bunalan bir Arap kervanının imdadına yetişmesi

Çölde bir Arap kervanı susuz kalmıştı. Bütün kervan çölün ortasında bunalmışlar, ölüm haline gelmişlerdi. Ansızın o iki dünyanın imdadına yetişen Mustafa, bir yoldan çıka geldi. Kalabalık kervanın halini gördü. Develerin dilleri ağızlarından çıkmış, adamlar taraf taraf kumlara serilmiş kalmışlardı. Peygamber bu hali görünce acıdı.» Kalkın, bir kaçınız derhal karşıdaki kum yığınına doğru kosun!.. Orada zenci bir köle kırbayla beyine su götürüyor. O zenci deveciyi, devesiyle beraber ister istemez tutup bana getirin» dedi. Bir kaç kişi kalkıp kum tepesine doğru koştular. Bir müddet sonra Peygamberin dediği gibi zenci bir köle gördüler. Kırbasını doldurmuş, devetine binmiş, beyine su götürüyordu. Zenciye : «Şu tarafa gel. Seni insanların en hayırlısı olan Peygamber çağırıyor» dediler.

Adam : «Ben onu tanımıyorum, o kimdir?» dedi. «Ay yüzlü, şeker huylu Muhammed» dediler ve Peygamberi lâzım geldiği kadar anlattılar.

Zenci : «O galiba bir şair olacak.. bir kısım halkı sihirleriyle zebun etmiş. Ben ona yarım arşın bile yaklaşamam» dedi. Bunun üzerine kervancılar herifi yakalayıp zorla sürüklemeye başladılar; zenci bağırıp çağırıyordu; nihayet Peygamberin yanına geldiği zaman, Peygamber: «Mataralarınızı bunun kırbasından doldurun» dedi. Hepsi mataralarını doldurdular ve kana kana su içtiler. Bu hale gök yüzündeki bulut bile hasedinden şaşırdı kaldı. Kafile halkı Peygamberin mucizesine hayran oldular. «Ey deniz huylu Peygamber bu ne? Küçük bir kırpayı sebep ittihaz ederek Arabı da suya gark ettin, kürdü de...» dediler ve köleye dönerek «şimdi kırbanın dolu olduğunu gördün ya, şikâyet edecek bir şey yoktur» dediler. Zenci köle Peygamberin mucizesine hayran oldu. Gözünden bütün örtüler, bütün sebepler yırtılıp sıyrıldı. Böylece kayp çeşmesini görmeğe başladı.

Mustafa, köleye : «Kendine gel!. şaşırıp kalacak zaman değil. Asıl şaşılacak şey daha ileride... şimdi öyle durma, heman yola düş» dedi ve mubarek eliyle kölenin yüzünü sıvazladı ve kölenin yüzü bembeyaz oldu, nurlandı.

Köle sarhoş bir halde kervan halkından ayrıldı ve su ile dolu iki kırbasını da alarak yola düştü.

Efendi, köleyi uzaktan görünce şaşırdı. «Bu kırba bizim: devede bizim; fakat zenci köle ne oldu acaba.. bu uzaktan gelen ayın ondördü gibi bir delikanlı.. yüzünün nuru balkıyıp durmakta..» Köle yanına gelince : «Sen kimsin, Yemen'limisin, Türk'müsün.. doğru söyle!. Kölemi ne yaptın, öldürdün isen gizleme, hiyleye sapma» dedi,

Köle dedi ki : «Öldürmüş olsam yanına nasıl gelirim».

Bey : «Hey! ne söyliyorsun?. Kölem nerede, söyle!. Yoksa elimden kurtulamazsın» dedi.

Köle dedi ki : «Köle ile senin arandaki sırları birer birer tamamiyle söyliyeyim, beni satın aldığın zamandan şimdiye kadar ne gelmiş geçmişse anlatayım da kapkara vücudumdan bir sabah açılmış olmakla beraber senin kölen olduğumu anla»

Şimdi Mevlâna bu kıssa üzerine buyuruyorlar ki : «Yalnız teni tanıyanlar bizi çabucak kaybederler. Bizi tam tanımak için zat ve sıfatın tebdili lâzımdır. Çünkü ten, daima değişmektedir. Canı bilenler adetlerden ve çokluklardan sıyrılmışlar ve hakikat deryasına garkolmuşlardır. Eğer canı bilmek istersen canı, can yolunda ara! Çünkü o, kıyasla bilinemez. İstidlâl sahipleti eşyanın hakikatini akli kıyaslarla bilmek isterler ki bu mümkün değildir.

Şimdi Cenabı Pir, sebeplere bağlanarak hakiki Sâni'den habersiz olanlar hakkında şu mesnevileri irad buyuruyorlar :

Sebepleri halkedenden gafil olma !

1 — آب از جوشش همی گردد هوا - وآن هوا گردد ز سردی آبها

2 — بلکه بی علت و بیرون زین حکم - آب روبانید تکوین از عدم

3 — تو ز طفلی چون سببها دیدهٔ - در سبب از جهل بر چفسیدهٔ

4 — با سببها از مسبب غافلی - سوی این روپوشها ز ان مائلی

5 — چون سببها رفت بر سر میزنی - ربنا و ربنا ها می کنی

6 — گویدش ردوا لعادوا کار تست - ای تو اندر توبه و میثاق سست

7 — لیک من آن ننگرم رحمت کنم - رحمتم پرست بر رحمت تنم

Tercemesi :

1 — Su kaynayınca buhar olur, havaya çıkar. Havada ki buhar da soğuyunca su hasıl olur.

2 — (Fakat doğrusu şu) Yaratış, bu hikmetlerden hariç olarak sebepsiz, illetsiz ademden suyu bitirdi [vücuda getirdi.]

3 — (Ey tabiiye mezhebine salik olan) Sen çocukluğundan, cehilden dolayı ancak sebepleri görüyor ve ona yapışıp kalıyorsun.

4 — Sebepleri görerek asıl sebepleri halkedenden gafilsin!. İşte bunun için hakikatin yüzünü örten sebebe meyIediyorsun.

5 — Ne vakit ki sebepler gider, Ya Rabbi, Ya Rabbi! diye başına vurmağa başlarsın.

6 — Tanrı der ki : «Seni tekrar iade etsem, yani «Sebep âlemine gönderesem yine sözünde durmazsın» Senin daima işin bu a, tevbe ve ahdi çürük adam!,.» En'am suresindeki şu âyette işarettir. [ولو ردوا لعادوا لما نهوا عنه وانهم لكاذبون] red olunursa nehy olunma avdet eder.

7 — Fakat senin kötü ahdine bakmam Rahmetim boldur. Sana keremimden ihsanda bulunurum.

İZAHI : Yukarıda irade ve ihtiyar bahsinde uzun uzadıya izahat verildiği veçhile her şeyin hakikati bize örtülüdür, ancak âriflere mekşuftur. Bunun için ilim erbabı da dahil olduğu halde bütün halk hadiselerin aslını göremedikleri için sebeplere bağlı kalıyorlar. Meselâ, yağmurun; su buharının soğuk hava tekâsüfünden vücuda geldiğini söylerler. Evet doğrudur, zahirî sebep budur. Işte bu ve daha çok yük-

sek meseleler üzerinde müsbet ilimler, kimya ve fizik, araştırmalar yapmış, hadiselerin sebeplerini tayin ederek bir çok keşiflerde bulunmuştur. Fakat bu sebeplerin bir hâlıki vardır ki, isterse sebebi kaldırır, yırtar. Nitekim kıssada gördüğümüz veçhile Hazreti Fahri âlem sebeplerin ve ilmî kanunların dışında olarak bir damla su bulamıyan koca bir kervanı suya garketti. Bunun gibi bütün peygamberler ve veliler de sebepler haricinde ne hakikatlar gösterdiler ki, onların bu kudretleri; Hak'kın her şeyi muhit olan tasarruf kudretinin, zaman zaman kendilerine tefvizinin eseridir. Şimdi bu mutalaa karşısında müsbet ilim erbabı, «Bu olmaz, ilmî kanunlara muğayirdir» diyorlarsa, biz de onlara şu cevabı veririz : «Eğer bir halika inanıyorsanız, her şey onun sunu' ve kudretinin eseridir ve herşeyde dilediği gibi tasarruf eder. İstediği gibi tasarruf eden kudret, koyduğu sebepleri isterse yırtar. Ancak, Allah'ın her şeye sebep vaz etmesi bizim mahdut idrakimizi zahiren tatmin içindir. Aklı cüz'î hiç bir şeyi sebepsiz bilemez. Sonra sebepler şuhud âlemine mahsustur. Madum için nasıl sebep tasavvur edilebilir. Yani ademde bir şey yok ki, o şey bir diğer şeyin vücuduna sebep olsun. Ortada ne illet var, ne ma'lul... Her şey ademde, onun ilmi ilâhîsinde mevcuttur. Halk eden de O'dur, sebebi koyan da O'dur. O halde asıl müsebbibin, hâdis olan sebebi kaldırması neden istib'at olunmalıdır.»

Eğer, her şey, bir başlangıç tayini mümkün olmıyan ezeldenberi böylece kendi kendine olup gelmiştir, her şey kendi kendilerine birbirlerinin sebep ve müvellidi olmuşlar, kendi kendilerine zuhur etmişlerdir. Sonra her şeyin dozu, tertibi hep kendi kendine taayyün etmiş, kaynaşmışlar, birleşmişler, vücuda gelmişlerdir, deniliyorsa böyle bir düşünce gülünç bir inaddan, derin bir basiret karanlığından başka bir şey değildir.

Hülâsa: Hâlıkın koyduğu sebebi, hakiki sani' olarak almak basit bir görüştür.

İşte Mevlâna böyle tamamiyle sebebe bağlananlara : «Sebep elinden gidince niye Ya Rabbi, Ya Rabbi diye feryad ediyorsun» diyorlar.

Hakikaten bir adam sıkıntısız ve derin bir hayhuy içinde iken böyle inkârlarda ve dipsiz mutalaalarda bulunabilir. Fakat bir defa kazanın büyük sillesini yeyince, meselâ saadetine hakikî sebep bildiği mansıbını, servetini kaybedince niye feryat ediyor. Şu halde kaza bizi tuğyandan kurtarınca asıl faili tasdik ediyoruz. Bunun için daima her şeyi hakikî faile vermeliyiz.

*
* *

Kâfir karısının süd emer çocuğuyla Mustafa Aleyhisselâmın yanına gelmesi ve çocuğun Peygamberin mucizesiyle İsa gibi dile gelip söylemesi

Bir gün bir kâfir karısı Peygamberi sınamak için koşa koşa eşeğiyle beraber yanına geldi. Kucağında iki aylık bir çocuğu vardı.

Çocuk Peygambere : «Tanrı sana selâm söyledi Ya Rasulallah. Sana geldik işte...» dedi.

Anası kızgınlıkla : «Sus be.. bu şahadeti kulağına kim üfürdü a yumurcak!.. Bunu sana kim söyledi de böyle dilin açıldı» dedi.

Çocuk dedi ki : «Evvelâ Allah, sonra da Cebrail...»

Kadın : «Nerede Cebrail» deyince çocuk : «Nah, başının üstünde, görmiyor musun? Kafanı kaldır da bir yukarıya bak. Cebrail başının üstünde duruyor».

Kadın : «Sahi görüyor musun?» dedi.

Çocuk dedi ki : «Evet, başının üstünde, ayın ondördü gibi durmakta. Bana Peygamberi vasfediyor».

Sonra Peygamber : «Ey süt emer yavru, adın ne? Bana bunu da söyle de sonra ananın isteğine uy» dedi.

Çocuk : «Adım Tanrı yanında Abdül'aziz.. fakat bir avuç edebsize göre Abdül'uzza».

«Halbuki ben, sana bu Peygamberliği veren Tanrı hakkı için üzzadan usanmışım, ondan beriyim» dedi.

Bu sırada, çocuğun burnuna da, anasının burnuna da Cennetten Kâfurî kokusu geldi. Her ikisi de daha yaşarsak bu mertebeden düşeriz, dediler ve bu kokuya doya doya can verdiler.

Tavşancıl kuşunun Peygamberin pabucunu kapıp havalanması ve ve havada pabucu ters çevirmesi, içindeki kara yılanın düşmesi

İşte tam bu sırada idi ki Peygamber yücelerden ezan sesini duydu. Abdest tazelemek üzere su istedi. Ayaklarını yıkayıp pabuçlarını giymek üzere iken bir kuş gelip pabucunun bir tekini kapıverdi.

Kuş, yel gibi havalandı, pabucu tersine çevirdi, içinden bir yılan düştü. O tavşancıl, bu hareketiyle Peygambere bir iyilik etmek istemişti.

Kuş sonra pabucu getirip : «Buyur» diye Peygamberin önüne koydu, ve : «Bu küstahlığı zoraki yaptım; yoksa benim de edep ağacından bir dalım vardır, ben de haddimi bilirim» diyordu.

Peygamber şükretti de dedi ki : «Biz bunu cefa sanıyorduk, halbuki vefanın ta kendisiymiş. Sen benim pabucumu kaptın, ben bihuzur oldum. Sen beni gamdan kurtarıyormuşsun; Bense gama düşmüştüm. Gerçi Tanrı bize bütün gaybları gösterdi amma o sırada gönlüm kendimle meşguldü».

Tavşancıl : «Sen gafil olmazsın, bu senden uzak ey Mustafa! Benim gaybı görmem de sendeki bilginin aksindendir. Ben bu yılanı senin

nurunun aksiyle gördüm» dedi.

NOT : Kaza ve kader bazan Fahriâlemi bile kudretli eline almaktadır. Her hangi bir anda gaybların gaybına muttali Peygamber bile kazaya uğrıyorsa artık biz bu ezelî hükme karşı neye muktediriz.

Şimdi aşağıdaki mesneviler: kaza eseri olarak gaybettiklerimizin bizim selâmetimiz için olduğuna ve [عسى ان تكرهو شيأ فهو خير لكم] ayeti celilesi, bizim bidayede fena gördüklerimizin nihayet hayrımıza delâlet edeceğine işaret etmektedir

Zayi ettiğin her şey, sana gelecek bir belâyı karşılar

1 — هرچه از تو یاوه گردد از قضا ـ تو یقین دان که خریدت از بلا

2 — مالتصوف قال وجدان الفرح ـ فى الفؤاد عند اتيان الترح

3 — كفت لا تأسوا على مافاتكم ـ ان اتى السرحان واردى شاتكم

4 — كان بلاى دفع بلاهاى بزرك ـ وان زيان منع زيانهاى سترك

Tercemesi :

1 — Kaza ve kaderin eseri olarak zayi ettiğin her şey, iyi bil ki senden bir belâyı satın alır.

2 — Tasavvuf nedir? sualine karşı, bir ulu : «tasavvuf sıkıntı zamanlarında kalbde ferah ve neş'eyi bulmaktır» dedi.

3 — Tanrı, gaybettiklerinizden ye'se düşmeyin, hatta kurd koyununuzu helâk erse bile, buyurdu ki :

4 — O belâ daha büyük belâları, o ziyan, daha dehşetli ziyanları defetmek içindir.

İZAHI : İnsanın elinden bazan serveti, mansıbı, hatta evlâdı kaybolabilir. Şüphe yoktur ki bu, Hak'kın kaza ve kaderinin eseridir. Nitekim, Hadid suresindeki şu âyeti celile bu hakikati göstermektedir.

ما اصاب من مصيبة فى الارض ولا فى انفسكم الا فى كتاب من قبل ان نبراها ان ذلك على الله يسير
لكيلا تأسوا على مافاتكم ولا تفرحوا بما آتيكم والله لا يحب كل مختال فخور

(Yer yüzünde veya nefsinizde uğradığınız hiç bir musibet yoktur ki, yaratılmazdan evvel levhi mahfuzda yazılı olmasın. Bu da Allah için kolaydır. Taki, elinizden çıkanlar için tasalanmayınız ve size verdiği ile de sevinip şımarmayınız. Allah, kendilerini beğenenleri, övünenleri sevmez).

Âyeti celile sarahaten gösteriyor ki, başımıza gelenler ta ezelde

yazılmıştır. Bunun için ne gelen felâketten ye'se düşeceğiz ve nede servet ve mansıbımıza güvenerek kibir ve gurur içinde bulunacağız. Çünkü, bizi sevindiren şeylerin bir gün kayb olacağını bilmeliyiz. Bunlar bir rüzgâr gibi gelir geçer. Bunun için gelen her nevi musibet daha büyüklerini def içindir. Eğer üzerine titrediğimiz servet ve mansıp kalsa kim bilir başımıza ne belâlar açacaktı.

Sonra Mevlâna, çok geniş kalbli ve daima kazaya rıza gösteren tasavvuf ehlinin tam hüviyetini göstermek için tasavvufun bir tarifini yapıyorlar :

Tasavvuf, en ızdırablı anlarımızda Allah'a teveccüh ederek daima ferah içinde ve geniş kalbli olmaktır, buyuruyorlar.

* * *

Bir adamın, Musa'dan, hayvanların dillerini öğrenmeyi istemesi

Bir gün Musa'ya bir delikanlı dedi ki : «Ben hayvanların dillerini öğrenmek istiyorum. Bu suretle kurdun, kuşun sözlerini duyayım da dinime ait işlerde ibret alayım. Çünkü Âdem oğullarının bütün sözleri suya, ekmeğe, şan ve şöhrete ait».

Musa : «Hadi efendim, vaz geç bu hevesten. Bunun önünde, sonunda çok tehlikesi var. İbret almayı ve uyanmayı Tanrı'dan dile» dedi.

Adamın, Musa menettikçe hırsı artıyordu. Dedi ki : «Ya Musa!. Beni bu muradımdan mahrum etmek senin lûtfuna düşmez, beni meyus etme!».

Musa : «Yarabbi.. şeytan bu adamla alay mı ediyor? Öğretsem çok ziyan görecek, öğretmesem gönlüne bir kötülük gelecek» dedi.

Tanrı dedi ki : Ya Musa!. Öğret, Çünkü biz duayı reddetmeyiz».

Musa dedi ki : «Yarabbi.. sonra peşiman olacak».

Nihayet Tanrı Musa'ya : «Sen ona dilediğini ver» dedi.

Adam yalvardı : «Bari hiç olmazsa kapı dibinde yatıp duran, ev bekçiliği eden köpekle kümes hayvanlarının dillerini öğret» dedi.

Bunun üzerine Musa : «Haydi, peki.. bu ikisinin dillerini anlıyacaksın, yürü git» dedi.

Adam, sabah çağı, «bakalım sahiden bu hayvanların dillerini öğrendim mi» diye kapının eşiğinde beklemekteydi.

Hizmetçi kadın sofra örtüsünü silkerken bir parça bayat ekmek düştü. Bu parçayı hemencecik horoz kapıverdi. Köpek dedi ki : «Sen bize zulmettin. Çünkü sen buğday tanesi de yiyebilirsin; halbuki ben

yiyemem. Böyle olduğu halde bizim kısmetimiz olan şu bir parçacık ekmeği bile kapıyorsun».

Bu sözü duyan horoz : «Merak etme! Tanrı sana buna karşılık başka şeyler verebilir. Bu ev sahibinin atı sakatlanacak, yarın sabah. adam akıllı doyacaksın, kederlenme. Atın ölümü bütün köpeklere bir bayram olacak. Çalışıp çabalamadan bir haylı rızk dökülüp kalacak» dedi.

Adam bu sözü duyunca derhal atı sattı. Horozun dediği çıkmadı. Köpeğe karşı mahcup vaziyette kaldı. Ertesi günü yine horoz, ekmeği kapınca köpek tekrar, dedi ki : «A düzenbaz horoz! Bu nasıl yalan.. Hani at sakatlanacak, dediydin.. Nerede.»

Her şeyden haberi olan horoz, köpeğe : «Atı sakatlandı, sakatlandı amma başka yerde. Nihayet atını satıp ziyandan kurtuldu ve uğrıyacağı ziyanı başkalarına yükletti Fakat yarın katırı sakatlanacak, işte o nimet köpeklere nasip olacak» dedi.

O haris adam hemen gelip katırı da sattı, gûya ziyandan kurtuldu.

Üçüncü gün köpek, horoza dedi ki : «Ey yalancılar beyi.. Nerede va'din.»

Horoz : «Ne yapayım.. Acele katırı da sattı. Fakat yarın kölesi ölecek. Ölünce de akrabası yoksullara, köpeklere ekmekler dağıtacaklar» dedi

Adam bunu duyunca köleyi de satıp ziyandan kurtuldu, neşelendi. Şükürler etmekte, üç ziyandan kurtuldum diye sevinmekteydi.

Ekmekten mahrum kalan köpek üçüncü gün : «Ey.. tek çift atıp duran herzevekil, yalancı horoz!. Sen hiç doğru söylemez misin?» hani, kısmetimiz ne oldu..

Horoz dedi ki : «Haşa.. Ne ben yalan söylerim, ne de benim cinsimden olan öbür horozlar... Biz yalandan temizlenmiş hayvanlarız. Biz horozlar, müezzinler gibi doğru söyler, güneşi gözetler, vakit geldi mi öteriz. Bizi bir leğen altına kapatsalar yine içten içe güneşi gözler, onun nerede olduğunu anlarız. Tanrı bizi namaz vaktini bildirmek üzere âdem oğluna hediye etmiştir. İçimizden biri yanılır da vakitsiz öterse o ötüş ölümüne sebep olur. Nihayet O adam kölesini de sattı ve o'da satılır satılmaz öldü, Alan da iki kat ziyana girdi. Fakat yarın da kendisi ölecek, Mirasına konanlar feryadü figan ederek bir öküz kesecekler, o ölünce sana da epeyce yemek düşecek»

Şimdi habis herif horozdan bu sözleri duyunca ateşlenip doğruca Musa'ya koştu. Korkudan kapısının toprağına yüz sürmekte, «Ey Kelîm, feryadıma yetiş» demekteydi.

Musa : «Yürü yüzünü yerlere sür de kurtul!.. Haydi, müslümanlara ziyan ver, keseni iki kat doldur. Ben sana bu kaza ve kaderi duyurmuştum. Akıllı kişiye sonda görülecek şey önceden görünür. Bilgisi az olan kişiye de sonunda!.» dedi.

Adam tekrar feryad edip dedi ki : «Ey iyi ahlâklı, lûtfet; başıma kakma, yüzüme vurma; ben, iyiliğe lâyık bir adam değildim».

Musa : «Oğul! Yaydan bir okdur fırladı, geri gelmesi âdet değildir ki... Fakat bir iyilikte bulunmak isterim; ölüm zamanı iymanla ölesin. İymanla gittin mi ebedîsin» dedi.

Tam bu sırada adamın hali değişti, gönlü bulandı ölüm alâmeti göstermeğe başladı Dört kişi kendisini alıp evine götürdüler, adamcağızın ayakları birbirine dolaşıyordu.

Musa, seher vakti duaya başladı : «Yarabbi!. Sen onun iymanını alma, kendisine bu bilgi, senin harcın değil dedim amma sözümü anlamadı».

Tanrı dedi ki : «Peki.. İymanını bağışladım. Dilersen dirilteyim de».

Musa : Yarabbi, bu dünya ölümlü dünyadır, sen onu o aydınlık, yüce âlemde dirilt. Sonunda yine ölecek değil mi, ariyet dirilmede ne fayda var?»

BİR NOT : Mevlâna'nın :

سر غیب آنرا سزد آموختن ـ که ز کفتن لب تواند دوختن

Mesnevisi veçhile gaybın sırlarını, sözden ziyade sükûta kadir olanlar öğrenebilir.

Kıssada görüldüğü veçhile kendi miktarının üstünde her şeye agâh olmağı istemek sonra kendi kârını başkasının ziyanında aramak insanı akibet kazanın sillesine uğratır. Aşağıdaki bahislerde sırrı kadere vs bu sırrın bizim için bir nimet olduğuna dair tafsilât verilecektir. Şimdi aşağıdaki mesneviler, servetin ekseriya tuğyana ve fakirliğin de zühd ve takvaya vesile olduğunu göstermektedir.

Hangi cepheden olursa olsun iktidar herkese lâyık değildir

1 — نیست قدرت هر کسی را سازوار ـ عجز بهتر مایهٔ پرهیز کار

2 — فقر ازان رو فخر آمد جاودان ـ که بتقوی ماندست نارسان

3 — از بلای نفس پر حرص وغمان ـ آدمی را عجز وفقر آمد آمان

4 — جمله رندان چونکه درزندان بدند ـ متقی وزاهد وحق خوان شوند

(F. 30)

5 — چونکه قدرت رفت کاسد شد عمل - هین که تا سرمایه نستاند اجل

6 — این همه بازار بهر این غرض - بر دکانها شسته بر بوی عوض

7 — یك سلامی نشنوی ای مرد دین - که نگیرد آخرت آن آستین

8 — بی طمع نشنیده ام از خاص وعوام - من سلامی ای برادر والسلام

Tercemesi :

1 — Kudret herkese lâyık değildir. Acz ve yoksulluk perhizkârlığın en büyük mayesidir.

2 — Kudrete eli yetişmiyen kimse daima takvada kalmıştır. Yoksulluk işte bu yüzden fahredilecek bir haldir.

3 — Âcizlik ve fakirlik insana gamlerle dolu olan nefis belâsından aman verir.

4 — Rindler, fasıklar zindanda olurlarsa müttaki ve zahid olurlar, Tanrı'yı anarlar.

5 — Çünkü insanın elinden kudret gitti mi, amel kesada uğrar. Kendine gel de ecel sermayeyi elden almasın.

6 — Bütün bu pazar ehlinin alış verişlerinde bir maksad vardır. Herkes bir şey elde etmek için dükkânlara yaslanmışlardır.

7 — Ey din adamı!.. Bir kimseden bir selâm bile duymazsın ki, sonunda senin eteğini tutmasın.

8 — Ey birader!.. Ben, havasdan avamdan, bir selâmı bile garazsız olarak vereni duymadım vesselâm.

IZAHI : İnsan her hangi cepheden olursa olsun bir nimete eriştiği, meselâ : mansıp, servet ve saire gibi kudretlere sahip bulunduğu zaman, onları hazm etmek ve bunların nefse vereceği tuğyana karşı gelmek herkesin harcı değildir. Fakirlik insanı nefs belâsından kurtarır. İşte bunun için malının ve mansıbının verdiği iktidar yüzünden fısk ve fücure sapanların ellerinden mansıpları ve servetleri gitti de bu şekilde bir felâkete uğradılar mı, muvakkat de olsa takva yolunu tutarlar. İşte bu sebepledir ki mütteki insanlar fakirlikle iftihar ederler. Fakat şurasını da söyliyelim ki, servet ve mansıbından herkesin istifade ettiği insanlar da mevcuttur. Yoksa mutlak olarak zenginlik, iktidar, fena, fakirlik iyidir demek istemiyoruz. Şükreden zenginler de Tanrı'nın has kullarıdır. Fakat bu herkese müyesser değildir. Bu itibarla bizim için her şeyde Allah'dan hayırlısını temenni etmek selâmetin biricik yoludur.

Sonra Cenabı Pir; «İnsanlardan pek çoğu bütün alış verişlerinde yalnız şahsî maksadlarla hareket ederler. Bunun için sana selâm verenlerin mutlaka senden bir çıkarı vardır» diyorlar.

Hakikaten öyledir. Mansıp ve servetten düştün mü, kimse yüzüne bakmaz.

Hülâsa, havas ve avam hiç bir kimse yoktur ki, seni garazsız, ivazsız selâmlasın. Hasbîliğin yüksek kemâli pek az insanlara nasip olmuştur.

* * *

Çocuğu yaşamıyan kadının ağlayıp inlemesi, (Bu, senin riyazatına karşılıktır; senin için mücahidlerin cihadına mukabildir) diye Hak'dan cevab gelmesi

Bir kadın vardı. Her yıl bir çocuk doğururdu. Fakat çocuk altı aydan fazla yaşamazdı. Üç veya dört aylık iken ölür giderdi. Kadın bir gün feryad ederek dedi ki : «Ya Rabbi! Bu çocuklar bana dokuz ay yük oluyor, üç ay ferahlık veriyorlar ve böylece hepsi gidiyorlar.»

Nihayet bir gece o kadına rüyasında yemyeşil, ebediyet yurdunu, Cenneti gösterdiler. O tecelliye uğrayınca kendinden geçti. Sonra ona dediler ki : «Sen, Tanrı'ya sığınmada tenbellik ediyorsun. Sana karşılık olarak Tanrı bu musibetleri verdi».

Kadın : «Ya Rabbi! yüz yıl benden kan dök, evlâtlarımı öldür, razıyım. Çünkü Cennette fedakârlıkta bulunan, doğruluktan ayrılmıyanların makamını gördüm. Yavaş yavaş o bahçeye girince çocuklarımı da orada gördüm. Ya Rabbi! Onları ben kaybettim amma sen kaybetmemişsin. İnsan gaybı gören göze malik olmadıkça tam insan olamaz» dedi.

Şimdi Mevlânâ bu kıssa üzerine şu mesnevileri irad buyuruyorlar :

Ehlullahın Cenneti, misal ve misil

1 — باغ گفتم نعمت بی کیف را - کاصل نعمتهاست و مجمع باغها

2 — ورنه این عین رأت چه جای باغ - گفت نور غیب را یزدان چراغ

3 — مثل نبود آن مثال آن بود - تا برد بوی آنکه او حیران بود

4 — مغز هر میوه بهست از پوستش - پوست دان تن را ومغز آن دوستش

5 — مغز نغزی دارد اخر آدمی - یکدمی آنرا طلب گر زان دمی

Tercemesi :

1 — Keyfiyete sığmıyan nimete Cennet dedim; bağ, bahçe dedim. Çünkü orası nimetlerin de aslıdır, bağ ve bahçelerin de toplandığı yer..

2 — Yoksa ne bağı... Orada öyle şeyler var ki gözler görmemiştir. Tanrı da gayb nuruna çırağ demiştir.

3 — Bu ancak bir misaldir, onun misli değildir. Bu misal de, anlamaktan âciz ve hayrette kalanlara hakikattan bir koku alsın diye getirilmiştir.

4 — Her meyvenin içi elbette kabuğundan yeğdir. Teni kabuk ve sevgiliyi iç bil.

5 — Nihayet insan pek lâtif bir içe (insanın hakikatı) maliktir ki, Rahmana mensup isen o içi iste! Çünkü bütün ömür ancak bir demdir.

İZAHI : Kıssada görüldüğü üzere kadının çocuklarının yaşamaması ve yirmi oğlunu kaybetmesi onun kalbine derin bir ateş düşürmüş ve bu kederle Hak'ka şikâyete başlamıştı. Fakat, Hak ona, sabredenlerin, niyâz edenlerin manevî makamlarını gösterince o da Cennetteki makamını gördü.

Şimdi Mevlâna burada Cennetten kasdedilen manâyı şöyle izah ediyorlar :

«Ben; Cennet, bağ ve bahçe dedim amma bundan kasdım halkın hasretini çektiği ve dünyada ünsiyet ettikleri bahçeler ve meyveler değildir. Bütün nimetlerin aslı olan ve vasfa sığmıyan nimetlerdir. Ben bu bağ ve bahçe tabirini bir misal olarak verdim. Yoksa ehlullahın Cenneti didarı ilâhiye ulaşmaktır. Benim bu misalim, manevî meseleler hakkında biraz ışık vermiştir. Nitekim Kur'an'da göklerin ve yerlerin nuru olan ilâhî nur, bir çırağa benzetilmektedir Ve bu bir misaldir. Yoksa ilâhî nur keyfiyet ve vasfa sığmaz. Hülâsa asıl Cennet, Allah'ın salih kulları olan mukarriblerin C e n n e t i d i r ve O Cennet, [اعددت لعبادی الصالحین مالاعین رأت ولااذن سمعت ولاخطر علی قلب بشر] hadisi kudsisinde beyan buyrulduğu veçhile hiç bir insan gözünün görmediği ve kulağının işitmediği, kalbine hutur etmediği keyfiyetsiz olan Cennettir.

Sonra (Secde) sûresindeki: [فلاتعلم نفس ما اخفی لهم من قرة اعین جزاء بما كانوا يعملون] (Hiç bir kimse amellerinin mükâfatı olarak göz aydınlatacak nimetlerden kendisi için saklananı bilmez) âyeti celilesi veçhile O Cennet ve onun nimetleri maddî gözle değil basiret gözüyle görülebilir.

Müteakiben Mevlâna yine Cennetin ve onun nimelerinin manevîliğine işaretle: «Meyvenin içi lezzet itibariyle kabuğundan elbette daha iyidir» buyuruyorlar. Yani bizim cismimiz meyvenin kabuğu, ruhumuz onun içidir. Hakikî insan daima o içi arar. İşte bunun için kemal eh-

li olanlar bu fanî tenden geçerek ebedî zevke erişmeği her an isterler.

Aşağıdaki kıssa da bu hakikati göstermektedir.

***

Hazreti Hamzanın zırhsız savaşa girmesi

Peygamberin amcası Hazreti Hamza gençlik çağında savaşa daima zırh giyerek girerdi. Son zamanlarda ise muharebe saflarına zırhsız olarak katılmağa başladı. Göğsü açık vücudu çıplak olarak kendini kılınçlara atardı. Halk ona : «Ey Peygamberin amcası!. Tanrı buyruğunda nefislerinizi kendi ellerinizle tehlikeye atmayın, emrini okumadın mı?. Neden böyle zırhsız olarak tehlikeye atılıyorsun. Genç iken böyle yapmazdın. Halbuki şimdi ihtiyarladın, belin büküldü. Böyle olduğu halde hiç bir şeye aldırış etmiyorsdn» dediler.

Hamza dedi ki : «Genç iken ölümü bu dünyaya veda etme tarzında görürdüm; Fakat şimdi Muhammedin nuruyla bu fanî şehre zebun değilim ki. Şükürler olsun: Tanrı beni uykudan uyandırdı».

Şimdi Mevlâna bu kıssa üzerine büyük hikmetler saçan aşağıdaki mesnevîleri söylüyorlar.

Ölüm amelimize göre bir nimet veya bir afettir

1 — آنکه مردن پیش چشمش تهلکه است ـ امر «لا تلقوا» بگیرت او بدست

2 — وانکه مردن پیش اوشد فتح باب ـ «سارعوا» آید مراورا درخطاب

3 — هرکه یوسف دیدجان کردش فدی ـ هرکه کرکش دید بر کشت از هدی

4 — مرك هريك ای پسر همرنك اوست ـ پیش دشمن دشمن وبر دوست دوست

5 — پیش ترك آینه راخوش رنكیست ـ پیش زنکی آینه هم زنكیست

6 — روی زشت تست نی رخسار مرك ـ جان تو همچون درخت ومرك برك

7 — از تو رستست ارنکویست اربدست ـ ناخوش وخوش هر ضمیرت ازخود ست

8 — كر بخاری خستهٔ خود كشتهٔ ـ ور حریر وقز دری خود رشتهٔ

Tercemesi :

1 — Ölüm kimin nazarında tehlike ise, «Tehlikeye atılmayın» emri de ona aittir.

2 — Fakat her hangi bir kimsenin nazarında ölüm, hakikat kapı-

sının açılmasından ibaret olursa ona «Çabuk olun» hitabı gelir.

3 — Her hangi bir kimse, ölümü Yusuf gördü, canını feda eyledi; kezalik yine bir kimse ölümü kurd olarak gördü, yolunu sapıttı.

4 — Oğul!. Her bir kimsenin ölümü kendi rengindedir. Ölüm düşmana düşman, dosta dosttur.

5 — Ayna, Türkün önünde hoş renklidir, fakat zengiye göre zengidir.

6 — Gördüğün, ölümün yüzü değil kendi çirkin yüzündür. Senin canın bir ağaca benzer, ölüm onun yaprağıdır.

7 — İyi ise de sende yetişmiştir, kötü ise de... Hoş veya nahoş, gönlüne gelen her şey senin kendi zamirindir, içindir.

8 — Bir dikenle yaralanmışsan o dikeni sen ekmişsindir. Atlas olsun, ipek olsun ne giymişsen kendin eğirmişsindir.

İZAHI : Yukarıda ilk mesnevide beyan edilen ilâhî emir [ولاتلقوا ايديكم الى التهلكة] Âyeti Celilesine işaret olup her hangi işde olursa olsun tehlikeye sokulmamak lâzımdır. Fakat ölüm, ehlullah için bir nimettir, bir vuslattır. Nitekim, Surei Âli Umranda'ki : [وسارعوا الى مغفرة من ربكم وجنة الخ] (Rabbınızın mağfiretine ve Cennetine koşunuz) Âyeti Celilesi bu hakikate işaret buyurmaktadır ki magfiret ve cennete koşmak ölüme koşmaktır.

Nitekim Cenabı Pir; ölümü, hakikat kapısının açılması olarak kabul ediyor ve ölüm herkesin didarı ilâhîye aşkı nisbetinde, kimisine Yusuf kadar güzel, kimisine de kurd kadar tehaşi görünüyor, buyuruyorlar.

Ölüm iyi ise de, korkunç ise de senin maneviyatına, içine bağlıdır. Yani ölümü nimet yapmak veya âfet haline sokmak bizim amelimizin mahsulüdür. Ne ekersek onu biçeriz.

Şimdi yine bu bahse ait aşağıdaki mesneviler yukarıdakilerin bir mütemmimidir. Bunların terceme ve izahına çalışalım:

Fiil ile ceza, sebeplerle eserler birbirine benzemezler

1 — ليك نبود فعل همرنك جزا   ـ هيچ خدمت نيست همرنك عطا

2 — كر ترا ايد ز جاى تهمتى   ـ كرد مظلومت دعا در محنتى

3 — تو همى كويى كه من آزاده ام   ـ بر كسى من تهمتى ننهاده ام

4 — تو كناهى كردهٔ شكل دكر   ـ دانهٔ كشتى دانه كى ماند ثمر

5 — او زنا كردو جزا صد چوب بود   ـ كويد او من كى زدم كس را بعود

6 — نى جزاى آن زنا بود اين بلا   ـ چوب كى ماند زنارا در خلا

7 — مار كى ماند عصارا اى كليم   ـ درد كى ماند دوارا اى حكيم

8 — تو بجاى آن عصا آب منى   ـ چون بيفكندى شد او شخصى سنى

9 — يار شد يا مار شد آن آب تو   ـ زان عصا چونست اين اعجاب تو

10 — هيچ ماند آب آن فرزندرا   ـ هيچ مانده نيشكر مرقند را

11 — حمد وتسبيحت نماند مرغ را   ـ كرچه نطفهٔ مرغ بادست وهوا

12 — چون زدستت رست ايثار وزكات   ـ كشت اين دست آن طرف نخل ونبات

13 — اين سببها آن اثرها را نماند   ـ كس نداند چونش جاى آن نشاند

Tercemesi :

1 — Fiil ceza ile ayni renkte olamaz. Hiç bir hizmet ona mukabil verilen şeyle bir renkte değildir.

2 — Eğer sana bir yerden bir töhmet gelirse mutlaka zulmettiğin birisi mihnete düşerek sana bed dua etmiştir.

3 — Amma sen dersin ki, «Ben kimseye bir şey yapmadım, bir töhmette bulunmadım».

4 — Evet, fakat başka çeşit bir günah işlemişsindir. Tohumu ekdin, ekdin amma tohum meyveye nasıl benzer.

5 — Zina eden kimsenin cezası yüz sopadır. O kimse der ki : «Ben kimseyi değnekle döğmedim».

6 — Bu belâ, bu dövüş, o zinanın cezası değil mi? Fakat sopa gizli bir yerde olan zinaya nasıl benzer.

7 — Ey kelim!. yılan asaya nasıl benzer; ey hakim! derd devaya nasıl benziyebilir.

8 — Sen de o asa yerine meniyi döktün, meni bir şahs oldu.

9 — O senin suyun, doğumdan sonra sana ya bir dost oldu yahud bir yılan kesildi. Sen Musa'nın asasına şaşıyordun, bu ondan daha çok şaşılacak bir şey değil mi?

10 — Hiç su (meni) o çocuğa benzer mi? Hiç şeker kamışı şekere benzer mi?

11 — Senin hamd ve tesbihin kuşa benzemez. Çünkü kuşun nutfesi yeldir, havadır.

12 — Senin elinden çıkan cömerdlik, zekât ve her nevi hayır, o tarafta bağ ve bahçe oldu.

13 — Bu sebepler o eserlere benzemez. Fakat Tanrı nasıl oldu da o sebepleri bu eserlerin yerine getirdi. Bunu kimse bilmez.

İZAHI : İnsana gelen töhmetler, âfetler boş değildir. Bunlar mutlaka yaptığımız bir zulmün karşılığı olarak bir mazlumun bed duasının eseridir. Fakat ekseriya amelimizin cezası aynı cinsten olmaz. Bunun için bazan bir töhmet veya iftiraya uğrıyorsak bu başka bir günahımızın eseridir. Meselâ zina yapan kimse şer'i hükme göre yüz sopaya kadar cezaya çarpılır. Fakat o kimse der ki : «Ben kimseyi döğmedim» Fakat fiil ceza ile ayni renkte değildir, tezahürleri başkadır. Meselâ Musa'nın asası ejderhaya nasıl benziyebilir. Bir sopanın yılanla ne münasebeti var, diye düşünebiliriz. Fakat buna karşı hepimiz bir meninin mahsulü değil miyiz? Bu meniden olan insanlar arasında dostlar da var, yılan gibi muzır olanlar da var. Şu halde meniden, bir damla sudan türlü karakterde koskoca bir insan nasıl vücuda geliyorsa, asadan da yılan zuhur edebilir. Hatta meniden insanın zuhuru, asanın yılan olmasından daha fazla şaşılacak bir hilkat sırrı değilmidir.?

Sonra tesbih, ibadet ve taatın eseri de hakikat âleminde bağ ve bahçe şeklinde tazahür ediyor. Fakat hiç bir tesbih ve sonra rükû ve sücud cennet kuşuna benzer mi? Bu hakikati şu misalile izah edebiliriz. Meselâ kuşun nutfesi rüzgâr ve havadan ibarettir, Kuşlarda meni yoktur. O halde bir kuşun aslî maddesi bir rüzgâr, bir havadan ibaret ise hamd ve sena nefsile cennet kuşu olması, istib'ad edilmemelidir. Meryem'e Cibril'in nefhası neden İsa'yı vücuda getirmesin. Ve onu beşikte konuşturmasın. [أمن يجيب المضطر اذا دعاه] (Âllah, muztar kalanların duasını kabul eder) Äyeti Celilesi veçhile İsa'nın babasız olarak doğmasından dolayı töhmet mevkiinde kalan Meryem'in masumluğuna küçük yavru şehadet etmiş ve beşikte konuşmuştur. Fakat her istenilen şeye erişebilmeğe istihkak ve sonra istidat şarttır.

Hülâsa : Sebeb ile eserin birbirine benzememesi bizim sebeplere yapışık kalmamızdandır. Çünkü bizim gördüklerimiz eşyanın haricî suretleridir: biz aslı görmekten aciziz. Asa bize göre sopadır, fakat hakikatte ejderha imiş. Çünkü sebeplerle o sebeplerin, Hak'kın ilminde olan sabit asılları başka başkadır. Biz ayânı sabiteden haberdar değiliz.

*
* *

Alış verişte aldanmamanın çaresi

Bir dost, Peygambere : «Ben alış verişte daima aldanıyorum. Bir

şey satan veya alan kişinin hiylesi benim yolumu kesiyor» dedi.

Peygamber dedi ki : «Alış verişte aldanmaktan korkuyorsan alacağın şeyi üç gün muhayyer olarak al. Çünkü yavaş iş Rahmandandır, acele iş ise şeytandandır...»

«Önüne bir lokma atsan köpek bile önce koklar da sonra yer. O burnu ile koklar, biz aklımızla koklarız.»

«Tanrı bile bu yerleri ve gökleri altı günde yarattı. Yoksa, ol... dese olurdu, Tanrı buna kadirdi. Fakat bütün kudretiyle beraber insanı kırk yılda kemal sahibi yapmaktadır. Allah'ın yeri ve göğü altı günde yaratması kullarına her işde teenni etmeyi talim içindir. Âdemi aheste aheste tam kırk yılda insan olarak tamam eyler Evvelâ meniden insan oluncıya kadar her bir tavrı kırkar günde tekmil eyler.

Meselâ, nutfe kırk günde aleka, (kan pıhtısı) kezalik kırk gün sonra mudga (et parçası) olur ve yine kırk gün sonra ruh nefh olunur.

Dünyaya geldikten sonra da kırk yaşına varıncıya kadar derece derece tekâmül eder.

NOT : Mevlâna bu kıssada her işimizde daima ihtiyatkâr olmayı ve teenni etmeyi tavsiye ederken Tanrı'nın fiil ve kudretlerinde bile bu tedrici tekâmülün görüldüğünü anlatmaktadır.

Müteakiben Mevlâna tabiat âleminde cisim ve suretlerin birbirlerine benzerliği olmakla beraber suretlerle siretlerin katiyen benzemediklerinişu misallerle gösteriyorlar:

Yılan yumurtasıyla serçe yumurtası birbirine çok benzemektedir, Fakat neticede her ikisi de büsbütün başka bir hüviyyet gösteriyorlar.

Sonra armudun çekirdeği elmanınkine benzer. Fakat her ikisi de başka başka lezzettedir. Yapraklar birbirine benzerler, lâkin meyveler başka başkadır. Nihayet insanlar cisim itibariyle birbirlerine müşabihtirler. Fakat kimisi salih kimisi fâsıktır.

Meselâ mana ehliyle suret ehli, hidayet ashabıyla dalâlette olanlar birbirlerine benzerler. Fakat acaba salâh ve fıskın cisimle müşabeheti nedir? Hülâsa her uzvun ameli, kuşun yumurtâdan doğması gibi suret bağlıyacaktır.

Daha sonra herkes zahiren bir ölümle ölüp gidiyorlar. Fakat batın itibariyla yarısı hüsranda, yarısı da saadet ve neşe içindedir.

İşte aşağıdaki kıssa bunu izah etmektedir:

*
* *

Bilâl'in neşe ile ölümü

Bilâl, zayıflıktan hilâl gibi olmuştu. Karısı ona : «Ah.. ne hasret ne hasret» diyordu. Bilâl ona : «Hayır, hayır.. Bu ne zevk, ne neş'e.

Şimdiye kadar hayattan elem duymaktaydım. Ölümün zevkını sen ne bileceksin, vuslat» dedi. Tekrar karısı ona dedi ki : «Bu gece gurbete gidiyorsun kaybolacaksın»

Bilâl cevaben «Hayır, hayır.. belki bu gece ruhum gurbet elinden vatanına ulaşacak» dedi.

Şimdi Mevlâna Bilâl'in ağzından şu mesnevileri irad ediyorlar :

Ruhun bu dar âlemdeki ıztırabı

1 — من چو آدم بودم اول حبس کرب - پر شدا کنون نسل جانم شرق و غرب

2 — من گدا بودم درین خانه چو چاه - شاه گشتم قصر باید بهر شاه

3 — انبيارا تنك آمد اين جهان - چون شهان رفتند اندر لا مكان

4 — مرد كانرا اين جهان بنمود فر - ظاهرش زفت و بمعنى تنك تر

5 — گر نبودى تنك اين افغان چيست - چون دو تا شد هر كه در وى بيش زيست

6 — در زمان خواب چون آزاد شد - زان مكان بنگر كه جان چون شاد شد

7 — ظالم از ظلم طبيعت باز رست - مرد زندانى زفكر حبس جست

8 — اين زمين و آسمان پس فراخ - سخت تنك آمد بنهكام مناخ

9 — چشم بند آمد فراخ و سخت تنك - خندهٔ او گريه فخرش جمله تنك

Tercemesi :

1 — Ben evvelce sıkıntılar içinde haps olmuş âdeme benzerdim. Şimdi canımın nesli doğuyu, batıyı kapladı.

2 — Bu kuyuya benziyen evde bir fakir idim. Şimdi Şah oldum. Şaha bir köşk lâzımdır.

3 — Peygamberlere bu dünya dar geldi ve Padişahlar gibi : (Lâmekân) âlemine gittiler.

4 — Gönlü ölmüş kimselere bu cihan parlak göründü. Fakat bu dünya görünüşte geniş, hakikatte çok dardır.

5 — Eğer dar değilse bu feryad, bu derd nedir? Nitekim bu âleme daha evvel gelenlerin hepsi de iki büklüm oldular.

6 — İnsan uyku zamanında nasıl azad oluyor. Ruh, o ulaştığı mekânda nasıl neş'e içindedir.

7 — Zalim, zulm huyundan kurtuldu; zindana mensup olan insan hapsten halâs oldu.

8 — Pek geniş görünen bu yer ve gök, devenin çökeceği zamanlarda çok daralmaktadır.

9 — Bu dünyanın genişliği bir göz bağıdır. Gülmesi ağlama, ağlaması gülmedir.

İZAHI : Yukarıki bahislerde de geçmiştir. Peygamberler ve bütün ehlullah bu âlemi çok dar ve ten kafesinde mahbus olan ruhun ise, daima bir elem içinde olduğunu söylerler ve her an mekânsızlık âlemine intikali isterler Çünkü, bütün bu daralmalar, ızdırablar, ruhun ebedî yurduna olan hasretindendir.

Eğer bu cihan dar olmasa ahü fiğan olur muydu? Halbuki bu âlemin, âriflerden gayri bütün sakinleri daima muzdarıbdırlar. Gussa ve endişeden hâli tek insan yoktur. Hırslar, bin türlü arzular, hasedler, kıskançlıklar, insanları tamamiyle yakıp kavurmaktadır. İşte bunun için muvakkat bir ölüm demek olan uyku ve rüyalarımız. nihayetsiz ebediyet âleminin birer misali olduğu için ruh; serbestliğini, âzâdeliğini, ancak uykuda bulmaktadır.

İşte evliyaullah ölümden evvel ölme sırrına eriştikleri için büyük bir ilâhî neş'e içindedirler.

Hülâsa, dünya görünüşte geniş, hakikatte dardır. Mevlâna, bu ruh darlığını diğer bir misal ile şöyle de anlatıyorlar: Meselâ, hamam ne adar bol olursa olsun hararetin şiddeti bizi o kadar tazyik eder ki, bazan dışarıya çıkmadıkça ferahlıyamayız. Sonra meselâ, bir dar ayakkabı giyen kimsenin önünde geniş bir sahra olsa ne kadar yol alabilir. Ayakkabının verdiği ızdırab ona bütün dünyayı dar bir zindan yapmıştır. Halbuki bu gezen kimseyi görenler onu rahat zannederler, ve gezdiği gülşen içinde ne kadar muzdarib olduğunu bilmezler işte dünyadaki hayatta buna benzer.

Şimdi Mevlâna, aşağıdaki kıssada bütün bu darlıkların, karanlıkların tenden geldiğini izah ediyorlar:

* * *

Gaflet, derd, tenbellik ve gönül karanlığı gibi ne varsa hepsi de yere mensup ve aşağılık olan tenden ileri gelmektedir

Şu mesneviler bu hakikatı çok yüksek bir şekilde izah etmaktedir:

Gaflet tenden gelmektedir

1 — غفلت از تن بود چون تن روح شد - بيند او اسرار را بى هيچ بد

2 — چون زمین بر خواست از جوفلاك ـ نی شب و نی سایه باشد لی ولك

3 — هرکجا سایه ست وشب یاسایه که ـ از زمین باشد نه از افلاك و مه

4 — وهم افتد در خطا ودر غلط ـ عقل باشد در اصابتها فقط

5 — هرگرانی و کسل خوداز تنست ـ جان ز خفت جمله در پرید نست

6 — روی سرخ ازغلبهٔ خونها بود ـ روی زرد از جنبش صفرا بود

7 — روسپید ازقوة بلغم بود ـ باشد از سودا که رو ادهم بود

Tercemesi :

1 — İnsanın bütün gafleti tenden gelmektedir. Ten, ruh oldu mu, bütün sırları tamamiyle görür.

2 — Gök boşluğunda yer yüzü kalkınca benim için de, senin için de ne gece kalır, ne gölge..

3 — Nerede bir gölge ve gece varsa yerden gelmektedir; göklerden, aydan değil...

4 — Vehim, hataya düşer, yanılabilir; fakat akıl daima isbat eder

5 — Her ağırlık, her yorgunluk tenden gelmektedir. Can ise hafifliğinden dolayı daima harekette, daima uçup durmaktadır.

6 — Meselâ, kızıl beniz kanın galebesinden, çokluğundandır. Sarı yüz ise Safranın oynamasındandır.

7 — Beyaz beniz balgamın kuvvetinden, yüzün kararması ise sevdadan gelir.

İZAHI : İnsanın gafleti kesif olan cisimden gelmektedir. Fakat riyazat ve mücahedelerle cismin kesafeti kalkınca insan tam ruh haline gelir ve bütün sırlar münkeşif olur.

Zaten bütün kesiflikler, karanlıklar yerdedir. Gökler, ay, nuranidir, zulmet arzdan gelmektedir.

Mevlâna burada ilmi hey'etten bir hadiseye işaret ediyor. Meselâ ayın tutulması, arzın, ayla güneş arasına girerek gölgesinin aya vurmasındandır. Hadise tamam olunca gölge zail olur.

Hülâsa, nuranilikte gölge yoktur. Nur hafiftir, gölge kesif olan cisimdedir. Meselâ, odun yanınca dumanlamağa başlar. Çünkü odun kesiftir. Fakat tam alev haline gelince duman kesilir. Nurda kesafet yoktur. İşte bunun gibi arza mensup olan kesif beden de gaybın nu-

runa hâildir. Beden zevale yüz tutunca gölge ve zulmet kalmaz. Sırlar kalb aynasında tecelli etmeğe başlar.

Sonra Mevlâna, beniz kırmızılığının kan çokluğundan, sarılığın safradan, beyazlığın balğamdan, siyahlığın sevdadan geldiğini beyan ediyorlar Evet, izâfi âlemde her mânânın zahirî bir eseri vardır. Fakat asıl hakikî müessir Allah'tır :

İşte aşağıdaki mesneviler de Mevlâna bu hakikati daha esaslı bir şekilde izah ediyrrlar.

Sebep, kışırda kalanlar İçindir. Bütün sebeplerin ve eserlerin halıkı Tanrı'dır

1 — درحقیقت خالق آثار اوست ـ لیك جز علت نبیند اهل پوست

2 — مغز کو از پوستها آواره نیست ـ ازطبیب وعلت اورا چاره نیست

3 — چون دوم بار آدمی زاده بزاد ـ پای خود بر فرق علتها نهاد

4 — علت اولی نباشد دین او ـ علت جزوی ندارد کین او

5 — مجتهد هرکه کەباشد نص شناس ـ اندران صورت نیندیشد قیاس

Tercemesi :

1 — Hakikatte bütün gördüğümüz eserlerin hâlikı Allah'tır. Fakat, kışırda, zahirde kalanlar sebepten gayri bir şey göremezler.

2 — Bir akıl ki, posttan, yani kışırdan sıyrılmıyarak her şeyi zahirî sebebe verirse, tabibden ve illetren ona çare yoktur. Çünkü

3 — Âdem oğlu hayata iki kerre doğar (Birisi ana rahminden, diğeri tabiat meşimesinden). Bu iki doğuşu yaparsa ayağını sebeplerin arasına kor.

4 — Onların dini ilk sebep değildir. Cüz'î illet te ona bir zarar vermez.

5 — Müçtehid ne zaman nasıl bilirse her hangi bir hükümde artık kıyas endişesine düşmez.

İZAHI : Yukarıki mesnevilerde ve daha evvelki bahislerde beşerî sıfatlardan sıyrılamıyan zahir ehlin'in, kâinatta cereyan eden bütün vakıaları daima birer sebebe verdiklerini izah etmiştik, Şimdi Mevlâna bu düşüncelere karşı : «Her hâdise hakikatte Hâlik'ın eseridir. Bir akıl ki k şırdan sıyrılıp ruh olmazsa seb. bepten kurtulamaz. Bunun için hekimden ve illetten çare bulamaz. Çünkü âdem oğlu iki kerre doğar

ve bu iki doğuştan ikincisine mazhar olursa ancak o vakit sebebi atar ve Hâlik'a nazar eder.» buyuruyorlar.

Şimdi meseleyi iyi anlıyabilmek için bu iki kerre doğuş hakkında izahat verelim: Ehlullah bu mühim meseleyi şöyle izah ediyorlar. Âdem oğlu iki kerre doğar. Birisi ana rahminden tabiat âlemine, diğeri tabiat veya cisim âleminden ruh âlemine doğuştur.

Ana rahminden doğuş, insanın değrudan doğruya bu sebepler âlemine gelmesidir. Söylediğimiz gibi eğer bu ten âleminden kurtularak ikinci doğuşa yani tabiattan ruh âlemine doğmazsa derin bir gaflet içinde izafî hayatın sonuna kadar illetten, sebepten, tabibden kurtulamaz. Bunun için ehlullah bu ikinci doğuşu idrâk etmiş ve ihtiyarî ölümle mecazî hayatı nefyetmiş olduklarından onlar sebepleri değil aslı yani sebeplerin zımnında Hâlik'ın tasarrufunu aynen görmekte ve ona bağlanmaktadır.

Sonra yukarıki bahislerde geçtiği gibi her doğuş, kendinden evvelkinden daha üstün bir kemale erişmektir. Nitekim mecazî hayatta ceninden kemal sinnine kadar her merhale insanı daha üstün olgunluğa eriştirmektedir. Hele bilhassa süflî âlemden ulvî âleme doğuş artık asıl kemalin kendisi olup insan ancak bu doğuşla melekût âlemine erişebilir.

Nitekim şu hadisi şerif bu hakikati göstermektedir: ان يلج ملكوت السموات من لم يولد مرتين (İki defa doğmayan kimse melekûtu semavata giremez).

Şimdi Cenabı Pir tekrar yine sebepler hakkında hükemanın fikirlerine karşı : «Ehlullahın dini, illeti ûlâ değildir. Bunun için onlar cüz'i illetlere iltifat etmezler» buyuruyorlar.

Hükemâ ve tabiat âlimleri yukarıdanberi izah ettiğimiz gibi her hâdise ve her vakıayı sebeblere atfetmişlerdir. Onlar, «her şey kendinden sonrasının sebebi, kendinden evvelkinin eseridir; sebepsiz bir şey olmaz» derler ve böylece sebepleri Hak'ka kadar götürerek Hâlik'a illeti ûlâ tesmiye ederler.

Bu mutalaa, Hak'kın, müstakil ve dilediği gibi tasarruf kudretine aykırıdır. Nitekim, yukarıda terceme ve izahını yaptığımız mesnevilerde: Allah, ben illeti ûlâ değil, tasarrufta daima baki olan hakikî saniim: buyuruyor.

Çünkü sebep müstakil fail değildir. Hak'kın sebep koyuşu, ehlullahtan gayri butün halkın hakikî faili görememeleri dolayısıyla zahirî bilgilerini tatmin içindir, ki Hâlik, yukarıki bahislerde söylediğimiz gibi zaman zaman o sebepleri de yıkmaktadır.

Halbuki ârifler her şeyin, hakkın irade ve tasarrufu altında olduğunu müşahede ettiklerinden ehli zahir gibi her şeyi sebepten bilmezler ve bu sebeplere karşı kin tutmazlar. Meselâ kendilerine gelen her hangi bir hastalığı, bir felâketi sebepten değil, Hak'dan bilirler. Halbuki ehli zahir sebepte kaldıkları için ona kin tutarlar, bu derd bana şuradan geldi; felâketime sebep şu hâdise veya o adamdır, derler ve şiddetli bir kin ve ihtiras içinde daima sebeplere yapışır kalırlar.

Yalnız şurasını hatırlatalım ki, sebeplerin, eserleri meydana getirmesi Hâlik'ın halketmesine muallak olmakla beraber biz, yine sebeplere tevessül edeceğiz ve sonra dileğimizi faili muhtar olan Allah'tan tazarru edeceğiz. Hastalığımızda hekime muracaat edeceğiz, ilâçlar kullanacağız. Fakat şifanın ancak izni ilâhî ile olduğuna kani olacağız. Yoksa aksi hal bizi cebr ve atalete götürür ki bu büyük bir hata ve mahrumiyettir.

Sonra Cenabı Pir bu hakikati bir de nas ve içtihad misaliyle şöyle hâl buyurmaktadır.

(Müçtehit nassı görünce artık kıyası düşünmez, yani içtihad sahipleri her hangi bir meselede Kur'an ve hadisin sarih hükmünü görmezlerse o vakit kıyasa giderler. İşte bunun gibi ehlullah da her hadisenin sebepten değil, hakikî failden geldiğini daima müşahede ettiklerinden hiç bir vakit sebebe iltifat etmezler. Binaenaleyh nassın önünde kıyasın butlanı gibi, Hak'kın irade ve tasarrufu karşısında da sebep batıldır. O halde aklı cüz'inin mahsulü olan kıyas ve sebebe değil, ruhu kudainin vahyi olan nassa bağlanalım.

İşte aşağıdaki kıssa bu hakikati izah etmektedir.

***

Nas'la kıyas'ın bir teşbihi

Nas hakkında Mevlânâ'nın izahlarını havi yüksek mesnevilerinden evvel Nassın bir izahını yapalım.

Nas; lûgatte delil, baber, yükseklik, şiddetli seyr mânâsınadır. Her hangi mes'ele hakkında, mânâsında tam bir sarahat bulunan ve delil makamında irad edilen âyâtı celileye Nas denilmektedir.

Nassın sarahatı bulunduğu yerde aklın seyri yoktur. Çünkü nas, aklın erişebileceğinin üstündedir.

Kıyas'a gelince; kıyas, nas bulunmıyan yerlerde müçtehidlerin aklı cüz'iye dayanarak verecekleri hükümlerdir.

Müçtehid kimdir? Her hangi bir dinî mesele üzerinde kılı kırk yararcasına tâkat ve mesai sarfına muktedir ve her veçhile kemal sahibi ve salih olan kimse alup İşte bu kudrette olan içtihad salâhiyetini alabilir.

Amma, (fukaha) bu salâhiyeti dört mezhebin imamına hasr ve tah-

sis etmekte iseler de böyle bir tahdidin nassî ve aklî hiç bir mesnedi yoktur, ve içtihad kapısı kemal erbabına daima açıktır.

Nas hakkındaki bu mukaddimeden sonra cenabı pirin, nassı izah eden aşağıdaki mesnevilerinin terceme ve izahına geçelim.

Nas ve kıyas hakkında : akıl; eseri, ruh sanır

1 — نص وحی روح قدسی دان یقین ـ وان قیاس عقل جزئی تحت این
2 — عقل ازجان کشت باادراك وفر ـ روح اوراکی شود زیر نظر
3 — لیك جان درعقل تأثیری کند ـ زان اثر آن عقل تدبیری کند
4 — عقل اثر ازروح پندارد ولیك ـ نورخود ازقرص خوددورست نیك
5 — زان بقرصی سالکی خرسند شد ـ تا زنورش سوی قرص افکند شد
6 — زانکه این نوریکه اندرسافلست ـ نیست دائم روزوشب اوآفلست
7 — نی سحابش ره زند خودنی غروب ـ وار هید او از فراق سینه کوب
8 — این چنین کس اصلش از افلاك بود ـ یا مبدل کشته کر از خاك بود

Tercemesi :

1 — Nassı, ruhu kudsinin vahyi bil. Aklı cüz'inin kıyası bunun aşağısındadır.

2 — Akıl, canla idrâk sahibi olur ve onunla aydınlanır. Ruh nasıl olurda onun nazareti ve tasarrufu altına girer.

3 — Can, aklı cüz'iye tesir eder de, akıl ancak o tesir altında tedbire girişir.

4 — Aklı cüz'î ruhun eserini ruh zanneder. Lâkin güneşin nuru güneşin kursundan (cirm cesamet, daire) büsbütün ayrıdır.

5 — Bunun için sâlik, ruhun nurundan kurs tarafına atıldı.

6 — Çünkü aşağıda olan nur gece ve gündüz daim değildir; uful eder, söner.

7 — Fakat hakikate vasıl olan insanı kâmilin yolunu ne bulut kesebilir, ne grup... Onlar sineleri döğen ayrılıktan kurtulmuşlardır.

8 — Böyle bir kimsenin aslı ya göklerdendir, yahut topraktır da topraklıktan çıkmıştır.

İZAHI : Nas, ruhu kudsînin yani aklı küllün vahyidir. Vahyin, aklı cüz'i kıyasının üstünde olmasının sebebi budur ki, aklı cüz'i esasen bütün feyz ve nurunu ruhtan almakta ve cüz'î aklın bütün tedbirleri ruhtan gelmektedir. Eğer cüz'î akıl, ruhun tesirine tabi olmıyarak müstakillen tedbire sahib olsaydı, ilâhî sırları evvelden haber veren büyük bir kudrete sahip olurdu. Böyle olduğu halde aklı cüz'î ruhun tesirinden aldığı eseri, ruh zannederek kendisini müdebbir ve müstakil bir kudrete malik bilmektedir. Bu, ilimcilerin, hâdiseleri mahiyet sanmalarına benzer. Fakat güneşin nuru güneşin kursundan nasıl uzaksa kudsi ruhun nurundan feyz alan akıl da ruhun zatinden kıyasa sığmıyacak kadar uzaktır. Hülâsa her şeyin hakikati ile eseri birbirinden büsbütün ayrıdır.

İşte sâlik bunun için ruh güneşinin nurundan o güneşin aslına ulaşmağa çalışmakta ve bütün nefsanî heveslerden geçmektedir. Çünkü aşağıda olan nur, yani nuru hakikînin aklı dimağiye akseden nuru, daim ve baki değildir.

Fakat sâlik asla ulaşarak kudsî ruhun hüviyetinde müstağrak olunca ebedî ve daimî bir nura ulaşır. Artık ne gurup, ne bulut yani her türlü nefsanî sıfatlardan geçmiştir ve bütün manialar kalkmıştır.

İşte Mevlânâ böyle bir mazhariyete ermek için bir kimsenin ruhu ya âlemi illiyinden olmalı, veya topraktan ise onun hali değişmelidir. Bunun için aslı toprağa mensup olan cüz'i ruhlar, kâmiller tarafından terbiye olunmazsa âlemi siccinde mahbusturlar. Terbiye olunursa ruhu küllinin dairei kemalâtına dahil olurlar.

***

Şeyhin kelâmını dinliyenlerin takınmaları gereken edebler

Mevlâna bu sürhde şeyhlerin yüksek hikmetler ve feyzler saçan sözlerindeki tekrarın faidesini izah ediyorlar.

Hakikaten tekrarın büyük bir kıymeti ve terbiyetkâr fazileti vardır. Allah'ın kelâmı bile tekrarlarla doludur. Cenabı Hak bir âyeti, yeri geldikçe tekrar tekrar zikretmektedir. Nitekim فبأی آلاء ربکما تکذبان süre içinde bir çok kereler tekrar edilmektedir.

Böyle tekrarlar fesahate aykırı değil, belki ifadeye derin bir kuvvet ve ahenk verir. En yüksek kikmetler kalbe tekrarlarla yerleşir.

İşte Mevlânanın :

شمع ازبرق مکرر بر شود ـ خاك ازتاب مکرر زر شود

(Mum, mükerrer berktan alev alır. Toprak, mükerrer hararetten altın olur) mesnevisi bu hakikate işaret etmektedir.

Güneşin ziyası toprağa tekrar tekrar vurdukça güneşteki hayatiyet kudreti toprağa geçerek nice feyzler hasıl olur.

İşte bunun içindir ki, Cenabı Pir efendimiz tekrara büyük ehemmiyet vermişlerdir. Nitekim hikmetler menbaı olan mesnevii şeriflerinde bir çok tekrarlara rast gelinir. Çünkü tekrar yüksek hakikatleri idrâk hususunda bizi kolaylığa ulaştırır. Yalnız şurasını söyliyelim ki, tekrarın terbiyetkâr fazileti ancak erbabı kemâlin sözlerine münhasırdır, ve bu edebî bir tabirle (Hüsnü tekrir) dir. Yoksa kıymet taşımıyan sözlerin tekrarı ruha melâl verir.

Sonra **Mevlâna**, ehlullahın kendilerine has azamet ve kibirlerinden bahsediyorlar. Nitekim şu mesnevileri bunun bir misalidir :

1 — این رسولان ضمیر رازکو - مستمع خواهند اسرافیل خو

2 — نخوتی دارندو کبری چون شهان- چاکری خواهند ازاهل جهان

1 — Sır söyliyen bu gönül ölçüleri İsrafil huylu dinleyici isterler,
2 — Padişahlar gibi azamet ve kibir sahibidirler. Cihan halkından hizmetkârlık isterler,

İşte bunun için onların huzurunda edebe riayet şerttır. Ta ki, yüksek feyzlerinden istifade edilebilsin.

Yalnız bunların katında makbul olan edeb ve hizmet can ve gönülden ve hiç bir sebebe makrun olmıyan edebdir. Yoksa bir maslahat için olan edeb ve hizmet onların nezdinde makbul değildir.

Şimdi ehlullahın azametleri hakkında şu fıkra en güzel bir numunedir :

Sultan'ülülema, Padişah Alâeddin Selçukî ile sarayda mülâkat ettikleri zaman ikisi de bir taht üzerinde oturuyorlarmış. Bir gün Sultan-ül'ülema, Alâeddine : «Melik. sen Padişahsın; ben de padişahım. Senin saltanatın gözlerin kapanıncıya kadar devam eder. Benim saltanatım gözlerim kapandıktan sonra başlar».

İşte bunun için onların önünde edibane hareket etmedikçe emaneti sana ne vakit eriştirirler. Onların varlığı önünde kendi benliğinden boşalacaksın.

KÜÇÜK BİR NOT : Yukardaki fıkra Ahmet Avni Konuk merhumun yazma mesnevî şerhlerinden alınmıştır.

*
* *

Her hayvanın, düşmanının kokusunu duyunca çekinmesi, kendisinden sakınmak ve kaçmak mümkün olmıyan kimselere düşmanlığın büyü ziyan getireceği hakkında

Bu şürhde Mevlânâ,, her hayvan kendi düşmanının kokusunu anlar

ve ondan sakınır. Kurt, at vs.. Bütün hayvanlar bunu hissederler. Meselâ güneşin korkusundan yarasa gündüz uçamaz. Ancak gece otlıyabilir. İste Hak'kın velilerine düşman olan yarasa tabiatlı insanlar da hakikî mürşitlerin önünde uçmaya yani mubahase ve münazaraya muktedir değillerdir. Bunun için nefsanî zevklerini yarasa gibi kemâl erbabının gıyabında taşraya çıkarak karanlıkta yaparlar. Çünkü basiretleri buna mütehammil değildir.

Fakat güneş yarasanın mahrumiyetini düşünerek nurunu saçmaktan feragat eder mi? Ve yarasa o nura mani olabilir mi? İşte bunun gibi kemâl erbabı da her vakit nurunu saçıp durmaktadır. Mevlâna bu karabil yarasa siyretinde olan münkirlere şu hitabı yapıyorlar :

1 — دشمنی کیری بحد خویش کیر - تابود ممکن که کردانی اسیر

2 — قطره باقلزم چه استیزی کند - ابلهست او ریش خود برمی کند

(Eğer düşman tutarsan kendi haddinde, kendi kudretinin hududu kadar tut. Tâ ki, onu esir etmek mümkün olsun).

(Katra denizle nasıl savaşabilir? Eğer yaparsa o kendi sakalını yolar) diyorlar.

Ve yukarıdaki kıssayı tamamlıyarak, «her asrın velisi, o güneşin yani nebiler sultanının varisi ve halifesidir; onlara düşmanlık Allah'a düşmanlıktır» buyuruyorlar.

*
* *

Bir şeyi misal ve taklitle bilmekle, o şeyin mahiyetini bilmek arasındaki fark

Mevlânâ, bu bahs üzerine aşağıdaki mesnevileri irad buyuruyorlar :

1 — هیچ ماهیات اوصاف کمال - کس نداند جز بآثار ومثال

2 — طفل ماهیت ندارد طمث را - جز که کویی هست چون حلوا ترا

3 — عجز از ادراك ماهیت عمو - حالت عامه بود مطلق مکو

4 — زانکه ماهیات سرسران - پیش چشم کاملان باشد عیان

5 — دروجود ازسرحق وذات او - دور تر از فهم واستبصار کو

6 — چونکه آن مخفی نماند ازمحرمان - ذات ووصفی چیست کان ماند نهان

7 — واقعاتی که کنونت بر کشود- نی که اول هم محالت می نمود

8 — چون رهانیدت زده زندان کرم- تیه را برخود مکن حبس ستم

Tercemesi :

1 — Kemâlin mahiyetini hiç kimse bilemez. Onlar hakkında ancak eserler ve misallerle bir fikir elde edebiliriz.

2 — Baliğ olmıyan çoçuk cima'ın mahiyetini bilemez. Ona, cima' helvaya benzer denilirse onun lezzetini anlar.

3 — Ey Ammi!. Eşyanın mahiyetinin idrakinden âciz olanlar ancak avamdır, bunu umum için söyleme.

4 — Çünkü, eşyanın mahiyeti ve sırların sırrı kâmillerin gözü önünde apaçık görünmektedir.

5 — Varlık âleminde, Hak'kın sırrından ve onun zâtinden, basiret ve idrâkin çok uzak kaldığı başka bir sır nerede?...

6 — Hakkın sırrı bile kendi mahremlerinden mahfi olmazsa, bir şeyin zat ve sıfatının idraki nedir ki gizli kalsın.

7 — Şimdi sana münkeşif olan vâkıalar evvelce muhal görünmiyor-lar mıydı?

8 — Tanrı seni on zindandan kurtarmışken, Tih sahrasını kendine sitem hapishanesi yapma.

İZAHI : Zati Hak'kın, mahzı (kemalin tam kendisi) olan sıfatlarının mahiyetini herkes bilemez. Onlar hakkında ancak misaller ve eserleriyle ancak zahirî bir fikir elde edebiliriz. Burada mahiyetten maksat gayri mec'ul (vücuda bürünmiyen) olan âyanı sabitedir.

Bundan evvelki cildlerde sırası geldikçe uzun uzadıya izahlarda bulunulduğu veçhile âyânı sâbite bütün eşya ve mümkinatın ilmi ilâhideki hakikatleri olup her şeyin zahiri o hakikatin gölgesi gibidir.

İşte ehlullah, bütün mümkinatın hakikatine derece derece vakıf oldukları halde halk ve hatta zahiri âlimler bile buna erişemempişlerdir. Çünkü, insanı kâmilin marifeti, vicdanî ve zevkîdir. Zahirî ülemanın bilgisi ise zahirî ve istidalîdir. İşte Cenabı Pir, bu hakikati şöyle bir misâl ile anlatıyorlar. Baliğ olmıyan çocuğa cima'ın ne olduğunu anlatmak mümkün müdür? Fakat, bunu çocuğa anlatırken meselâ helva gibidir, denilirse, çocuk helvanın lezzetini bildiği için cima'ın tatlı bir şey olduğunu anlar. Fakat cima' zevkinin mahiyeti helvaya nasıl benzer? Bu bir misil değil, misaldir, temsildir.

Sonra birisi sana, Nuhu bilir misin? derse; evet, Nuh bir Peygamberdir ve Kur'an'ı kerimde ismi geçmiştir, gibi daha bir takım vasıflarını

söyliyebilirsiniz. Fakat bilgi Nuh'u mahiyetiyle bilmek değildir. Onu hakikatiyle bilmek, peygamberlerin en büyük vasfı olan vahyi bilmekle mümkündür. Vahiy de tarif ve tavsifin üstündedir.

İşte âriflerden gayrisinin ilâhî sıfatları temsil tarikiyle bilmesi zahirî bir bilgidir.

Sonra Cenabı Pir, âlemde idrâk ve basirete uzak kalan en büyük bir sır, Zati Hakkın sırrıdır. Hak'kın mahremleri olan ehlullah, bu sırların sırrına eriştikten sonra artık eşyanın zat ve vasfını idrâk nedir ki, buyuruyorlar.

Müteakiben Cenâbı Pir, mahiyetlere ve Hak'kın sıfat ve zatinin sırlarına vukuf mümkün değildir, diyen gafillere: «Sizin bidayetde muhal gördüğünüz bir çok hakikatler Hak'kın izniyle size inkişaf etmedi mi ?.

Tanrının irade ve kudreti karşısında olmıyacak şey yoktur. Siz ancak on zindandan yani hakikat âlemine ulaşmağa mâni olan zâhir ve batın On duygudan kurtulmağa çalışın. Beni İsrail'in serseri dolaştığı Tih ovası gibi feyzsiz ve çorak olan aklı cüz'i sahasından çıkın!.. İşte o vakit en ince sırlara nüfuz edebilirsiniz. Çünkü sizi bu fani âleme şiddetle bağlıyan ve daima aldatan bu akıl ve bu duygulardır.

Nisbet ve zahirî ihtilâf yüzünden bir şeyden hem nefiy, hem de isbatın birleşmesi

Yukarıki bahiste taklidî bilgi ile mahiyet bilgisinden bahsederken bir şeyi bir cihetten bilmek, diğer bir cihetten bilmemek noktalarını göstermiş ve Peygamber Nuh hakkındaki bilgiyi misal vermiştik. Bundan şu netice çıkıyor ki, bir şeyin vücudunda iki zıd toplanabilir. Yani bir şeyin hem nefiy ve hem de isbat edilmesi mümkündür. Bir şey bir cihetten müsbet, bir cihetten menfî, bir yüzden Hak, diğer yüzden batıl olabilir.

Meselâ, « وما رميت اذ رميت ولكن الله رمى » (O taşları attığın zaman onları sen atmadın, Tanrı attı) âyeti celilesinde hem nefiy, hem isbat mevcuttur. Şöyleki, muharebede düşmana taş atan peygamberdir. Fakat bir cihetten de her şeyin, her fiil ve hareketin hakikî faili Allah olmasına göre taşı peygamber eliyle atan Tanrı'dır. Şu halde peygamber zahiren taşı atandır amma mânen değildir.

Münkirler de peygamberi bilirler. Fakat bilişleri kendi evlâtlarını tanıdıkları gibidir. Onları yüksek kudretleriyle tanıyabilirler mi?

Ehlihalden birisi : âlemde derviş yoktur, olsa bile o, dervişlik makamına erişince yok olmuş demektir, dedi. Doğrudur; çünkü; dervişin varlığı sureti bakımındandır. Fakat beşerî sıfatları Hak'kın sıfatında

eriyince yok olmuştur. Şu halde derviş hem vardır, hem yoktur.

Diğer bir misal ile : Gündüz yanmakta olan mumun alevi zahiren vardır. Fakat güneşin ziyası karşısında o alev nedir ki... Fakat bir pamuğu o ışığa götürürseniz yanar. Şu halde mumun alevi hem vardır, hem yoktur.

İkiyüz batman bala bir okka sirke katılırsa, bu kadar sirke balda hâllolur gider. Şu halde balda sirke yoktur. Fakat bir cihetten de vardır. Çünkü tarttığınızda balın okkası artmıştır. İşte insanın beşerî sıfatları ilâhî sıfatlarda böyle mahvolur. Amma beşerî vücut yine yerindedir.

Diğer bir misal daha : Zeyd öldü, dediğimizde, bu cümlede Zeyd faildir. Amma, fail oluşu nahiv bakımındandır. Hakikatte mef'uldur. Onu öldüren kendisi değil, ölümdür. Onun elinde bir şey yoktur. Âşık bir taraftan âşık, bir taraftan maşuktur. Gerçi, aşkın zahiren şevk ve ıztırapları âşıkta görülmektedir, amma hakikî aşk, maşukta tamamen mahvi vücut etmek demek olmasına göre burada hakikî âşık maşuktur.

Hülâsa, insan bir şeyi hakikatiyle bilip göremediği için bilgileri zahirî ve hükümleri de ona göredir ve görüşleri de nisbîdir. İşte bu yüzdendir ki, âlem baştanbaşa ihtilâf içindedir. Halbuki Ehlullah bir şeyin hakikatini gördüğü için aralarında hiç bir ihtilâfa mahal yoktur.

Şimdi aşağıdaki kıssa âşığın ayni maşuk olduğunu, çünkü aşkın hareket ve fiilleri âşıktan zuhur etmekte ise de hakikatte maşuktan sadır olduğunu esaslı bir şekilde izah etmektedir.

***

Sadrı Cihan'ın vekilinin bir töhmet altına alınarak can korkusuyla Buhara'dan kaçması. Sadrı Cihan'a âşık olmasından tekrar geri dönmesi. Aşk ehli için can vermek kolaydır

Buhara Padişahı Sadrı Cihan'ın bir kulu vardı. Kendisinin nedimi ve vekili idi. Bir gün bir töhmete uğradı ve padişahın gazabından korkarak maşukundan kaçtı. On yıl müddet gâh Horasanda, gâh Deşt'te başıboş gezip dolaştı. On yıl sonra iştiyaktan takati kalmadı, sabrı tükendi ve dedi ki : «Artık ayrılığa tahammülüm kalmadı. Sabır insanı küstahlıktan alıkoyabilir mi?»

Nihayet Sadrı Cihan'ın ayrılığı âşıkın canına tesir etti, diyordu ki: «Yine oraya gideyim, onun huzurunda yerlere döşeneyim ve diyeyim ki: İşte canımı önüne attım; ister dirilt, ister başımı kes. Senin huzurunda ölmek başka yerde padişah olmaktan yeğdir.»

Nihayet bir gün : «Dostlar.. Ben gidiyorum.. Elveda» «Orası sevgilinin konağı, âşıkların vatan sevgisi işte budur. Âşıkın şehri, sevgilinin oturduğu şehirdir». dedi.

Âşıkın bu vaziyetine karşı öğütçünün biri dedi ki ; «Ey bihaber.. Eğer bir parça aklın varsa işin sonunu düşün. Pervane gibi kendini yakıp yandırma! Tanrı bir fırsat verdi kurtuldun; sonra tekrar zindana gidiyorsun, ne oldu sana».

Âşık dedi ki : «Ey öğütçü!. Sus, bana ne öğüdü veriyorsun. Aşkın bağı pek kuvvetli senin öğüdünden daha kuvvetlendi.»

Nihayet kanlı göz yaşları döken o âşık yüreği çarpa çarpa Buhara'ya yüz tuttu. İştiyakından çölün kumları ona ipek gibi geliyordu. Çöl önünde gülbahçesi kesilmişti. Nihayet Buhara'ya geldi. Onu Buhara'da gören herkes, «Durma, görünmeden hemen sıvış.. Padişah on yıllık öcünü almak için seni arayıp duruyor. Yüzlerce hile ile belâdan kurtulmuştun.. Seni buraya aptallığın mı getirdi, ecelin mi?»

Âşık dedi ki: «Ben, susuzluk bastalığına tutulmuş birisiyim. Biliyorum. Su beni öldürür. Fakat bu hastalığa tutulan sudan kaçmaz ki.. İsterse su onu yüzlerce defa öldürsün. Ben de ondan kaçtığım için perişanım.»

Nihayet âşık secdeler ederek gözleri yaşlı bir halde Sadrı Cihan'ın huzuruna gitti. Herkes; acaba onu yakacak mı, asacak mı, diye bekliyordu.

Âşıkın her şeyi yakıp yandıran ahı göklere yüceliyorken Sadrı Cihanın gönlüne merhamet gelmişti.

Nihayet âşık, Sadrı Cihan'ın huzuruna girince can kuşu bedeninden uçtu; bedeni kuru bir ağaç gibi kaldı ve tepesinden tırnağına kadar buz kesildi. Yüzüne gül suları serptiler, buhurlar, neler yaptılarsa fayda vermedi.

Padişah, onu safran gibi sararmış görünce dedi ki: «Âşık hararetle sevgiliyi arar. Fakat, sevgiliyi görünce yok olur. Sen Tanrı âşıkısın. Tanrı geldi mi sende varlık kalmaz.»

Bu suretle Sadrı Cihan, âşıkı yavaş yavaş istiğrak âleminden çekmekte, söz söyleme makamına getirmekteydi. Onun kulağına dedi ki : «Ey, ayrılığımla dünyanın soğuğunu, sıcağını, kahrını, lûtfunu gören âşık.. Kendine gel!. Şimdi ben sana dilsiz dudaksız yeniden yeniye eski sırlar söyliyeceğim, dinle! Dilsiz, dudaksız diyorum, çünkü, bu diller ve dudaklar bu nefesten ürkerler. Bu nefes gizli bir ırmağın kıyısında yetişir, meyve verir. Şimdi can kulağını aç, Tanrı'nın sırrını duymaya hazırlan.»

Âşık, vuslata çağrıldığını duyunca yavaş yavaş kımıldamağa başladı. Sonra sıçradı, neşeli neşeli bir iki döndü ve yere kapandı, secdeye vardı.

Ve dedi ki: «Ey, çevresinde canın tavaf edip durduğu Tanrı Ankası!.. Şükr olsun, Kaf dağından geri döndük. Ey misli olmıyan Sadır, nice zamandır benim halimi duymanı arzuladım durdum. Dinle bak, hizmetinden ayrıldığım andan itibaren nelere uğradım. Benim için ne evvel kaldı, ne ahir. O zayıf âşık bunları söyleyip ağlamağa başladı; padişahın gözlerinden de yaş gelmekteydi. Herkes onunla beraber ağlamağa başladı. Kadın erkek bir kıyamet oldu.

Mevlâna, bu kıssa münasebetiyle firkatin kuvvet ve kudretini aşağıdaki mesnevileriyle tebarüz ettiriyorlar.

Firkat hakkında

1 — ازفراق این خاکها شوره شود - آب زرد و گنده و تیره شود

2 — بادجان افزا وخم گردد وبا - آتشی خاکستری گردد هبا

3 — عقل دراك ازفراق دوستان - همچو تیرانداز شکسته کمان

4 — هرچه ازوی شاد گردی درجهان - از فراق او بیندیش آن زمان

5 — زانچه گشتی شادبس کس شادشد - آخر ازوی جست همچون باد شد

6 — از تو هم بجهد تو دل بروی منه - پیش ازان کوبجهد ازوی تو بجه

Tercemesi :

1 — Ayrılık yüzünden bu topraklar bile çoraklaşır, sular sararır, kokar ve bulanır.

2 — Cana can katan rüzgâr taaffün eder, veba kesilir; ateş kül haline gelir, heba olur.

3 — Her şeyi anlıyan akıl, dostların ayrılığından, yayı kırılmış okçuya döner.

4 — Dünyada hangi şeyden neşeleniyor isen tam neşe zamanında ondan ayrılacağını da bir düşün hele...

5 — Senin sevindiğin şeylerden senden evvel çok kimseler şad oldu; fakat sonunda her şey yel gibi geçti gitti.

6 — O şey senden de sıçrar (seni de bırakır), gönül koyma. O, senden sıçramazdan evvel sen ondan sıçra! (vaz geçmiye çalış).

İZAHI : Mevlâna yukarıdaki kıssa münasebetiyle her hangi bir şeyden ayrılığın verdiği büyük elemi ve kahrı şu misallerle tasvir ve izah ediyorlar.

Toprak, sudan, havadan ayrılırsa çorak bir hale gelir ve bütün neşvünema kudretini kaybeder.

Su; cereyandan kesilir, bir çukura dolarsa bulanır ve kokar.

Rüzgâr; geniş sahradan dar ve müteaffin bir yerde mahbus kalırsa veba olur.

Nihayet en kudretli akıl bile, dostlardan ayrılık yüzünden yaysız ok gibi işlemez, muattal bir hale gelir.

Bunun için, sevdiğimiz şeylerin bize verdiği neşeden ayrılmanın derin acısını önceden düşünerek onlara bağlanıp kalmamalıyız. Hayatımızda bizi neşelere götüren neler vardır. Meselâ, paramız çok, her türlü ihtiyacımızı temin ediyoruz, eğlenip gülüyoruz; yahut büyük bir mevkideyiz; herkes bizi alkışlıyor, herşeye hâkimiz. Bundan dolayı büyük bir gurur içinde neşemize payan yok.

İşte Mevlâna, bunların daimî olmadığını düşünerek onlara sımsıkı bağlanıp kalmayı tasvip etmiyor. Senden evvel nice kimseler senin gibi sevinç ve gurur içindeydi; Akıl o dur ki, dünya zevk ve nimetlerinin gelip geçici bir heves olduğunu takdir eder, bağlanıp kalmaz. Bunun için o mansıp ve nimetler senden gitmeden, onun firkatinin vereceği azabı daha önceden düşün! Çünkü bir şeyden ayrılmanın verdiği azap, vuslat zamanının neşesinden kat kat fazladır.

Tekrar Mevlânâ, kıssadaki nedimin aşkı münasebetiyle ehlullahın aşkı ve basireti ve halkın görüşü hakkında şu mesnevileri irad ediyorlar :

1 — آن طرف که عشق می افزود درد - بوحنیفه وشافعی درسی نکرد

2 — درسشان آشوب وچرخ وزلزله - نی زیادات وباب سلسله

3 — هرکه درخلوت به بینش یافت راه - او ز دانشها نجوید دستگاه

4 — دید بردانش بود غالب فرا - زان همی دنیا بچرید عامه را

5 — زانکه دنیارا همی بینند عین - وان جهانی را همی دانند دین

Tercemesi :

1 — Derdi ziyadeleştiren aşk üzerine Ebu Hanife ve Şafiî bir ders yapmadı.

2 — Onların (aşk ehlinin) dersleri fitne, raks, hareket dersidir. Ziyadat ve babı silsile değil.

3 — Her hangi bir kimse halvette görüşe yol bulur (yani hakikati

görürse) artık zahirî bilgilerin tezgâhına kapılmaz (o bilgiyi dilemez).

4 — Görüş, (halk için) bilgiden üstündür. Bu yüzden bütün halk nazarında dünya gâliptir.

5 — Çünkü dünyayı gözle görür; fakat o cihana mensup olanı da vâd olunmuş bir borç bilir.

İZAHI : Aşk öyle bir kudrete maliktir ki, aklın en yüksek mertebesine yetişen âlimler bile onu anlıyamadı. Nitekim din üzerinde derin içtihadlar yapan Ebu Hanife ve Şafiî bile bundan bahsetmediler. Çünki aşk dersi zahirî âlimlerin değil, âriflerin dersidir. Nitekim Cenabı Pîr Divanı Kebirinde dört mezhep müştehidlerinin bundan bahsetmediklerini şöyle anlatıyorlar.

1 — بوالعجب مصحفیست مصحف عشق ـ چار مذهب دروبك آیت نیست

2 — عشق را بوحنیفه درس نکفت ـ حنبلی را درو روایت نیست

3 — مالك ازكان عشق بی خبرست ـ شافعی را درو روایت نیست

1 — Aşk mushafı, acip mushaftır. Dört mezhepte de onun hakkında bir âyet yoktur.

2 — Aşk hakkında Ebu Hanife ders vermedi; Hanbelide de ondan bir rivayet yaktur.

3 — Malikî, aşk madeninden habersizdir. Şafiiden ise yine bir rivayet gelmemiştir.

Hülâsa; âşıkların dersi, fetvaya taalluk eden ziyadat ve babı silsile değil, ızdırap, yanış, sema' dersidir.

Aşk öyle bir zelzeledir ki, ârif, nihayet tasvire sığmıyan büyük bir heyecan içinde tirtir titreyerek devre, sema'a başlar. Zelzele küreyi nasıl mihverinden sararsa, aşk da gönülleri yerinden oynatır. Bu ders ağızdan dolma değil, keşfî ve zevkîdir. Bunun için âşıklar, ârifler ilmelyakin mertebesinden aynelyakin'e ulaşmışlar ve her şeyi aynen müşahede etmişlerdir. Bir şeyin vücudunu gördükten sonra delile müstenit bilgiye ne ihtiyaç kalır, Fakat, halkın görüşleri basiret nuruyla del, maddî gözledir. Bunun için daima dış görüşe tâbidirler; akılları gözlerindedir. Bu sebepledir ki, bir serap olan bu hayatı mevcut bilerek ahiretten gafildirler. Halbuki Ehlullah, âlemi sureta mevcut ve manen madum bilirler. Eğer Veliler gibi halk da, bu âlemde öbür âlemi müşahedeye muktedir olsalardı hiç şüphe yoktur ki âhireti ihmal etmezlerdi.

Görülüyor ki, yukarıki bahislerde daima tekrar ettiğimiz gibi hakikate en kesif perde ancak hasselerdir.

Şimdi Mevlânâ, yine kıssa münasebetiyle, kaza gelince aklın durduğuna dair aşağıdaki mesnevileri irad ediyorlar:

1 — ایکه عقلت برعطارد دق کند ـ عقل عاقل را قضا احمق کند

2 — هست صدچندین فسونهای قضا ـ کفت « اذاجاء القضاضاق الفضا »

3 — صدره و مخلص بود از چپ وراست ـ از قضا بسته شود کو اژدهاست

Tercemesi :

1 — Ey insan!. senin aklın, utarid yıldızını bile beğenmez; taan eder. Fakat, kaza akıllının aklını alır, onu ahmak bir hale sokar.

2 — Kazanın yüzlerce efsunları vardır. Peygamber, kaza gelince en geniş sahralar, nihayetsiz boşluklar bile daralır, buyurdu.

3 — Sağda ve solda kaçıp kurtulacak bir çok yerler varken, kaza gelince her yer bağlanır, daralır. Çünkü o bir ejderhadır.

İZAHI : Aklı cüz'iye sarılıp kalan insan, bu aklın kudretine tamamiyle inandığından her şeyi küçük görür. Bunun için Mevlânâ, senin semâlarda gezen aklın utaridi bile beğenmemektedir. (Utarid, arzdan sonra güneşten ayrılan ecramı süfliyedendir ve kâtibi felek unvanını almıştır), halbuki kendisine kuvvetle dayandığın bu akıl, kazanın hükmüne uğradı mı tamamiyle durur. En zeki, en tedbirli insan bile bu ezeli hükmün darbesi karşısında şaşırır ve ahmaklaşır. Onun hışmından kaçacak bir yer yoktur. Her yer bağlanmış, nihayetsiz feza, geniş sahralar dar bir zindan kesilmiştir. Fakat bu bizim içindir. Ârif daima kazaya rıza gösterir. Âşık için ölüm, kemalden kemale intikaldir. İşte a ağıdaki mesneviler bu hakikati gösteriyorlar.

Ölüm bir intikal ve tekâmüldür

1 — ازجمادی مردم ونامی شدم ـ وزنما مردم بحیوان برزدم

2 — مردم از حیوانی وآدم شدم ـ پس چه ترسم که زمردن کم شدم

3 — حملهٔ دیکر بمیرم ازبشر ـ تا بر آرم از ملائك پاوسر

4 — وزملك هم بایدم جستن زجو ـ « کل شیءٍ هالك الا وجهه »

5 — باردیکر ازملك قربان شوم ـ آنچه اندر وهم ناید آن شوم

6 — پس عدم کردن عدم چون ارغنون ـ کویدم که « انا الیه راجعون »

Tercemesi :

1 — Ben cemad idim, öldüm, yetişip gelişen nebat oldum; nebattan da öldüm, hayvan mertebesini buldum.

2 — Hayvanlıktan da ölerek insan oldum. O halde ölmekten ne korkarım, ne vakit noksan oldum.

3 — Bir hamle yaparak insanlıktan da ölüp melekliğe ulaşır, kol kanat açarım.

4 — Melek olduktan sonra ırmaktan atlamak (Meleklik sıfatını da terketmek) lâzım. Her şey helâk olur, ancak Onun vechi bakidir.

5 — Bir defa da melekten kurban olurda vehme, akla sığmıyan O, olurum.

6 — Artık tamamiyle yok olur (suretleri terkederim de) erganon gibi «Biz ona dönenleriz» derim.

İZAHI : Yukarıda, «Ten, candan; can, tenden kapalı değildir» Mesnevisini izah ederken uzun tafsilât verildiği veçhile; Hak'kın hayat sıfatı, kesafet âleminde her şeyin kendi istidadına göre tecelli etmiştir. Yani cemaddan insana kadar bütün eşyada, Hak'kın hayatiyet kudreti mevcuttur.

İşte Mevlâna bu intikali bir tekâmül bir ölüm ve haşr gibi vasıflandırarak diyorlar ki : «Benim aslım evvelâ cemad idi, ondan öldüm, nebat oldum. Yani Rabbanî kudretin iradesiyle sudaki hayatiyat kudreti, güneş ve hava, cemada müessir oldu; cemad, kendi vasıflarından büsbütün başka daha üstün bir varlığa inkılâp ederek onun benliğini aldı.

Sonra nebatı hayvan yedi, nebat, onun vücudunda bütün hüviyetini tebdil ederek hayvanlık vasfını aldı, nebattan hayvan oldu. İnsan da hayvanı yiyince, onun benliğinde onun vasıflarını aldı, hayvandan insan oldu. Nitekim Cenabı Pir aşağıdaki mesnevilerinde «Ekmek sofrada cemaddı, insan vücuduna girince gelişdi, ruh oldu» buyuruyorlar.

« نان چودر سفره‌ست باشد اوجماد ـ درتن مردم شود اوروح شاد »

Görülüyor ki, Cemaddan nebata kadar her istihale ve intikal, daima bir evvelkinden üstün bir varlık olarak zuhur etmektedir ve cemaddan insana kadar bu gelişme, gıdada meknuz kudretten gelen maddî bir tekâmüldür.

Yani ruh, unsurî libasa bürünmüştür ve burada unsurî tekâmül bitiyor.

Sonra insanlıktan da ölüyor, cismanî kesafetten cismi lâtif haline inkılâp ediyorum, melek oluyorum. Fakat melekiyet te dahi vahdet

mertebesi yoktur. Bu da yine diğer mertebelerde olduğu gibi zati mutlakın gayriyet libasıyla zuhur ettiği bir mertebedir. Bunda da ikilik vardır. Bu ikiliğin kaldırılması için melekiyetten de kurban olur, artık vehme, tasavvura, tefekküre sığmıyan «O» olurum.

İşte insanı kâmil, ölümden evvel ölüm sırrına mazhar olarak zati Hak'da tamamiyle fanî ve ancak onunla bakî olduğu için mertebesi melekten de üstündür.

Görülüyor ki, bu uruc vücudu mutlakın mertebesi ilminde yâni âyanı sabitede nihayet bulur ki, buna ademi izafî mertebesi denilmektedir ve bu mertebedeki varlık dahi ona izafetledir. Yani bu mahv ve fena zatin künhünde değil, sıfatında mahvolmaktır.

İşte Mevlânâ bu rücu ve ademi erganunun nağmelerinden duymakta ve ademde her şey, lâhutî bir sada ile «Biz ona dönüyoruz» diye aslına iştiyak göstermektedirler.

O halde ölümden niçin korkuyoruz. Her mertebeden öldükçe noksan değil, kemale gidiyoruz

Amma kemal, elbette herkeste bir değildir, derece derecedir. Cenabı Peygamber bir hadisi şerifinde : «İnsanlar uykudadırlar. Ölünce uyanırlar» buyuruyor ki, buradaki ölümden maksat, ölümden evvel ölmek, yani ihtiyarî ölümdür. Asıl intibah ve Hakka vusul bu ölümdedir. Tabiî ölümde her şeyin hakikati tahakkuk eder, yaptığımız amellerin suretlerini görürüz, amma.. Heyhat, Hak'ka vasıl olamayız. Nasıl ölürsek öyle haşr oluruz.

Şimdi Mevlâna, kıssadaki Nedimin aşkı münasebetiyle tekrar hakikî aşk hakkında aşağıdaki mesnevileri irad buyuruyorlar:

Cihanın bütün zerrelerinde aşkın mayasi mevcuttur.

1 — که زدل تادل یقین روزن بود ـ نی جدا و دور چون دوتن بود

2 — هیچ عاشق خود نباشد وصل جو ـ که نه معشوقش بود جو یای او

3 — چون درین دل برق مهر دوست جست ـ اندر آن دل دوستی می دانکه هست

4 — دردل تو مهر حق چون شد دوتو ـ هست حق را بی گمانی مهر تو

5 — جمله اجزای جهان زان حکم پیش ـ جفت جفت وعاشقان جفت خویش

6 — هست هر جزوی زعالم جفت خواه ـ راست همچون کهربا و برك کاه

7 — آسمان گوید زمین را مرحبا - باتو ام چون آهن و آهن ربا

8 — آسمان مرد وزمین زن در خرد - هرچه آن انداخت این می پرورد

Tercemesi :

1 — Gönülden gönüle muhakkak pencere vardır, iki gönül, iki ten gibi birbirinden uzak değildir.

2 — Vuslatı arıyan hiç bir âşık yoktur ki, maşuku onu aramamış olsun.

3 — Bu gönülde dostun muhabbet şimşeği çaktımı, bil ki, o gönülde de sevgi vardır.

4 — Senin gönlünde Hak'kın muhabbeti iki kat oldu, arttı mı, hiç şüphe yoktur ki, Hak'kın da sende muhabbeti vardır.

5 — O ezelî hükme göre şıhanın bütün cüzü'leri, zerreleri çift çifttir; Her zerre kendi çiftinin âşıkıdır.

6 — Âlemde her cüzü' kendi çiftini ister. Kehribar, saman çöpünü nasıl çekerse her zerrede kendi çiftini öyle çeker.

7 — Gök, yere lisanı hal ile «merhaba, benimle sen; mıknatısla demir gibiyiz» demektedir.

8 — Akıl erbabına göre gök erkek, yer kadındır. Gök yere ne indirirse yer onu besler, yetiştirir.

İZAHI : Gönüller arasında bizim bilmediğimiz gizli pençereler, yollar vardır. Bir gönülde hakikî bir sevgi şimşeği çaktı mı, parıltısı derhal maşukun günlüne akseder, İsterse aralarındaki mesafe şark ile garp kadar uzak olsun. Bu hakikati halktan da duyarız. Muhabbet daima iki taraflıdır. Gönlüne bak, eğer seviyorsan, seviliyorsun demektir. Nitekim Allah'a tam bir muhabbet ve bağlılığımız varsa, Hak'kın da mutlaka bize sevgisi vardır ki, buna Mâide suresindeki « يحبهم ويحبونه » (O, yani Allah onları; onlar da onu severler) âyeti celilesi buna işaret buyurmaktadır. Yani, âşıkın araştırması maşukun isteğine delildir. Bundan anlaşılıyor ki, asıl muhabbet ve talep maşuktan gelmektedir.

Mevlânâ bu hakikati « وخلقناكم ازواجا » (Biz her şeyi çift olarak halkettik) âyeti celilesine istinaden şöyle izah buyuruyorlar: Âlemde her zerre çift yaratılmıştır ve her zerre kendi çiftine âşıktır.

Meselâ; kehribar saman çöpüne yaklaşınca derhal çeker. Çünkü bunların birbirine derin alâkası vardır. O halde unsurlar arasındaki bu incizabın hakikî bir aşk eseri olduğu kabul edilmelidir. Cenabı Pirin buyurdukları gibi hava, su, toprak, ateş Hak'dan haberdardırlar, amma, bundan bizim haberimiz yoktur. Bunun için incizabın başka sebebi ne olabilir? İstidadları kadar aşk ve muhabbeti duyarlar.

Sonra yine Cenabı Pir; göğü erkeğe, yeri kadına benzetiyorlar. Gökten ne gelirse yer onu besleyip yetiştirmekte ve bir kadın gibi erkeğin gönderdiğini gayet iyi tanzim etmektedir. Meselâ göğün gönderdiği sudaki kudreti işliyerek bizim rızkımız için ne nimetler meydana koymaktadır.

Nitekim sûrei Bakarada : «وانزل من السماء ماءً فاخرجنا به من الثمرات رزقاً لكم» (Gökten suyu indirip onunla sizin rızkınız için bir çok semereler çıkardı) âyeti buna delâlet etmektedir.

Bu misallerden çıkan netice şudur ki, kâinatta her zerrenin mayesi aşktır, ve aşk, bütün mükevvenatın ahenk ve nizamını temin etmektedir. Fakat şunu iyi bilelim ki, bütün mevcudat, Hak'la var olunca aşk da, âşık da, maşuk da kendisidir.

Şimdi bu derin bahsi meşhur mutasavvıf Ensarî'nin (Lemeat) ta gördüğüm şu sözü ile bitirelim. «Allah, kendi sıfatlarını izhar etmeyi isteyince âlemi; kendini izhar etmeyi isteyince de âdemi yaratmıştır».

*
* *

Her unsurun, insanın vücudunda başka cinslerle hapsedilmiş olan kendi cinsini çekmesi

Toprak, beden toprağına : «Geri dön.. canı bırak toz gibi bizim tarafımıza gel, sen bizim cinsimizdensin. O rutubetli bedenden kurtulup bize gelmen daha doğru» der.

Beden de : «Evet.. doğru, ben de senin gibi ayrılıktan dolayı perişanım, fakat ayağım bağlı» diye cevap verir.

Kezalik sular da : «Ey yaşlık.. gurbetten gel, bize ulaş» diye bedenin yaşlığını aramaktadır.

Esîr de : «Sen ateştensin.. aslına ulaşma yolunu tut» diye bedenin hararetini çağırmaktadır.

İşte böyle unsurların ipsiz, halatsız ve birbirleriyle niza'ları yüzünden bedende yetmiş iki türlü illet vardır. Bu illetin gelmesine sebep, bedenin harabî ve nihayet inhilâlile cüzü'lerin asıllarına ulaşmalarını sağlamak içindir.

Bu unsurlar ayakları bağlı dört kuş gibidir. Ölüm, hastalık onların ayak bağlarını çözer. Ayakları çözüldü mü, her unsur kuşu hemencecik uçuverirler.

İşte bu asıllarla ferî'lerin birbirini çekişi yüzünden her an bedenimizde bir illet zuhur eder ve her cüz aslına uçmak için muvazeneyi bozmağa uğraşır. Fakat, Tanrı'nın hikmeti bu aceleye mani olur. Onları ecel gelinciye kadar sıhhat vasıtasıyla toplu tutar ve : «Ey cü-

zü'ler.. daha ecel görünmedi, ecelden önce kanat çırpmanızda bir fayda yok» der.

NOT : Şimdi Mevlâna, bedenin cüzü'leri kendi asıllarına gitmeyi dileyince ruhun hali ne olacaktır, buyuruyor. Yani ruh, bedende iken aslıyla aşınalık edememişse bedenin inhilali halinde iki taraftan da mahrum ve berzahta firkatin azabı içinde kalacaktır. Bunun için canın da ruhlar âlemine çekilmeyi dilediğini ve onun da kendi vatanına gitmeyi ve ayağını bağlıyan şu cisme ait cüzü'lerden kurtulmayı istediğini ve ruhun meyillerini aşağıdaki mesnevilerinde izah buyuruyorlar.

Tenin ve canın meyilleri

1 — کوید ای اجزای پست فرشیم - غربت من تلخترمن عرشیم

2 — میل تن درسبزه وآب روان - زان بودکه اصل او آمد ازان

3 — میل جان اندرحیات ودرحی است- زانکه جان لامکان اصل وبست

4 — میل جان درحکمتست ودرعلوم - میل تن درباغ وراغست وکروم

5 — میل جان اندر ترقی وشرف - میل تن درکسب اسباب وعلف

6 — میل وعشق آن شرف هم سوی جان- زین یحب را ویحبون را بدان

7 — حاصل آنکه هرکه اوطالب بود - جان مطلوبش برو راغب بود

8 — عقل حیران کین عجب اورا کشید - یا کشش زان سوبدین جانب رسید

Tercemesi :

1 — Can der ki : «Ey benim ferşe (yer yüzüne) mensup alçak cüzü'lerim. Benim garipliğim sizinkinden daha acıdır. Çünkü ben arşa mensubum.

2 — Tenin meyli yeşilliğe ve akar suyadır. Çünkü aslı onlardan...

3 — Canın meyli ebedî hayata ve Hüdaya'dır. Çünkü onun aslı lâmekânın canıdır.

4 — Canın meyli hikmete ve ilimleredir; tenin meyli ise bağa, çayır ve çemene, üzüm çubuklarınadır.

5 — Canın meyli terakkiye ve şerefedir. Tenin meyli ise kazanca, yiyecek ve içeceğedir.

6 — O yüksek canın meyli ve aşkı ise canadır. «Tanrı onları sever, onlar da Tanrı'yı» âyetini bundan anla.

7 — Kim bir şey isterse istediğinin canı ona rağbet eder.

8 — Akıl burada hayrandır. Acaba bu mu onu çekti, yoksa bu çekiş, oradan buraya mı erişti.

İZAHI : Mevlânâ bu mesnevilerde tenin ve ruhun meyillerini anlatıyor ve her cins kendi cinsine meyleder, fehvasınca ten, toprağa ve diğer unsurlara, yeşilliklere, bağa ve nihayet yiyeceğe, içeceğe bağlıdır. Çünkü ten arzın unsurundandır. Halbuki ruh lâmekândan gelmektedir. Bunun için ilme, hikmete, aşka bağlıdır.

Şimdi Mevlâna; bu aşkı, yukarıda da bir nebze bahsettiğimiz Maide sûresindeki (Tanrı onları, onlarda Tanrı'yı severler) Âyeti Celilesine istinat ettirerek «maşukun muhabbeti âşıktan evveldir; evvelâ maşuk âşıka meyletmese âşık kalbinde o sevgiyi bulamaz. İşte bunun gibi muhabbet evvelâ Tanrıdan gelir ve ondan sonra da kulun kalbinde zuhur eder» buyuruyorlar.

Hülâsa; istiyenin isteği, istenilenden gelmektedir.

Nitekim Mevlânanın şu iki mesnevisi bu hakikati gösteriyor.

1 — کیست آن کت میکشدای معتنی - انکه می نکذاردت کین دم زنی

2 — صد عزیمت میکنی بهر سفر - میکشاند مرترا جای دکر

1 — Ey çalışıp çabalayan kimse: seni muradından alıkoyan kimdir.?

2 — Bir yere gideyim diye yüzlerce defa karar verirsin, fakat bir saik seni başka bir yere çeker.

Görülüyor ki, hakikî mutasarrıf ve faili muhtar ancak O'dur. Her şey ondan gelmektedir. İşte aşağıdaki bahis bunu daha vazıh bir şekilde tamamlıyor.

***

Tanrı, kuvvet ve kudretin kendisinde olduğunu anlatmak için insanların karar verdikleri şeyleri bozar, zıddını meydana getirir. Bazan da kararında azmetsin, yapacağı işe tama' etsin diye bozmaz da sonunda bozar. Bu da tenbih üstüne tenbihtir.

Ey yolcu.. cereyan eden muamelelerde senin bir iş için yaptığın kasıd ve niyyetlerin rast gelir ve azmettiğin şeyler olur. Sen de bu muvaffakiyete tama' ederek tekrar bir işe niyyet ve azimde bulunursun; Fakat bu defa da Hak'kın iradesi niyyetini kırar, o kasdın husulüne mani oluverir. Eğer, niyetin husule gelmese ve Tanrı seni her hususa ümitsiz bıraksaydı bir daha emel tohumunu ekmezdin. Böyle oluncada, muradlarımızı yapıp yapmamak hususunda kahir iradenin Tanrı'da olduğu nasıl ve ne vasıta ile anlaşılabilirdi.

Şimdi Cenabı Pîr; aşağıdaki mesnevilerinde âşıkların emellerinden feragat ettiklerini şöyle teşrih ve izah buyuruyorlar.

Âkil ve âşıkların muradları hakkında

1 — عاقلان از بی مراد بهای خویش ـ باخبر کشتند از مولای خویش

2 — بی مرادی شد قلاووز بهشت ـ «حفت الجنة» شنودای خوش سرشت

3 — که مراداتت همه اشکسته پاست ـ بس کسی باشد که کام اورا رواست

4 — پس شدند اشکسته است آن صادقان ـ لیك کو خود آن شکست عاشقان

5 — عاقلان اشکسته اش از اضطرار ـ عاشقان اشکسته باصد اختیار

Tercemesi :

1 — Âkiller, muradsız kaldılar da bu yüzden Tanrı'dan haberdar oldular.

2 — Muradsızlık Cennetin kılavuzudur. Ey hoş tabiatli kimse.. Cennet, hoşa gitmiyen şeylerle kaplanmıştır.

3 — Bazan senin muradının ayakları kırıktır, hasıl olmaz; fakat çok kimseler vardır ki, onların arzuları olur.

4 — Şu halde, onun tarafından gönülleri kırılanlar O'nun yolunda olanlardır. Fakat o âşıkların gönül kırıklığı nerede?...

5 — Âkillerin gönül kırıklıkları ıztırarî ve mecburîdir. Fakat âşıkların kırıklıkları yüz ihtiyar iledir.

İZAHI : Âkiller hiç bir şeyde muradın zebunu değildirler. Muradlarının olmadığını görerek kulluklarını bildiler. Fakat bilhassa âşıklar ve ârifler hiç bir şeyde muradın zebunu değildirler. Onlar, Hak'ka muradsız ve emelsiz tamamiyle hasbî olarak bağlanmışlardır. İşte aşağıdaki âyeti celile ve hadisi şerif bunu göstermektedir.

«ولو بسط الله الرزق لعباده لبغوا فی الارض» Eğer Allah, kulunun rızkını genişletseydi yer yüzünde daima isyan ve tuğyan olurdu. « حفت الجنة بالمكاره وحفت النار بالشهوات» (Cennet, hoşa gitmiyen şeylerle muhattır. Cehennem de arzu ve şehvetlerle örtülüdür).

Yani nefsin muradlarının husule gelmemesi hikmete mebnidir, insan nefse hoş gelen azdırıcı muradının olmamasıyla Hakka daha bağlı kalır. Bunun için muradın, bazan Hak tarafından husulünün men'i daima salâh tevlid eder, ve Cennetin kılavuzu olur. Rızık da böyledir. Eğer Allah herkese bol rızık vereydi, hazmedemiyenler tuğyan ederlerdi, yeryüzü fesada uğrardı.

Halbuki, nefsin hoşuna giden şeyler de şehvetler ve arzulardır; Bunların husulü, insanı ekseriya tuğyan ve fesada sevkeder, ve bu da Cehennemlik olmıya sebep olur.

İşte bunun için Mevlânâ, bazan emellerimizin tahakkuk etmemesini, Tanrı'nın hakkımızda bir lutfu olduğunu ve bir çoklarının hasıl olan muradlarının da kendilerini kahrettiğini beyan buyuruyorlar.

Sonra Cenabı Pir; bu noktada âkil ve ârifi ayırıyorlar.

Âkiller, muradlarının olmasını isterler ve Hak'kın irade ve tasarrufu bunu men edince müteessir olmakla beraber yine ıztırarî olarak Hak'ka teslim olurlar;

Fakat âşıklar ve ârifler kendi ihtiyarlarıyla muraddan ve emelden geçmişler ve daima Hak'kın iradesine bağlanmışlardır.

Bunun için daima kazaya razıdırlar ve hatta Hak'kın kazasında lezzet ve halâvet bulurlar.

***

Meryem çıplak bir halde yıkanırken ruhulküdüs'ün insan suretinde görünmesi ve Meryem'in Allah'a sığınması

Meryem yapayalınızken canlara can katan birisini gördü. Bu o kadar güzeldi ki, gönülleri çekiyordu. (Ruhül'emin) onun gözünün önünde güneş gibi doğuverdi. Meryem çıplaktı. Endişe etti ve korkudan eli ayağı titremeğe başladı, kendisinden geçti, ve : «Bu adamdan Tanrı'ya sığınırım» dedi.

Meryem bir müddet karaya vurmuş balıklar gibi çırpındı.

O Tanrı rahmetini gösteren melek Meryem'e bağırdı : «Ben Tanrı kapısının eminiyim. Benden ürkme, Tanrı'nın yücelttiği kimselerden çekinme».

Cibril hem bu sözleri söyliyor, hem de dudaklarından saf nurlar göğe ağıyordu.

Melek diyordu ki : «Sen, benim varlığımdan yokluğa kaçıyorsun ama, ben yoklukta bir padişahım, zaten yurdum orası; sana görünen ancak sûretimden ibarettir. Seni def'alarca kurtaran o sığındığın makam benim makamım. Hülâsa ben, sığındığın yerin ta kendisiyim.»

NOT : Şimdi bu mülâkatın iç yüzüne vukuf için Kur'anı Kerimden Meryem sûresindeki âyetlerin maali şerifini aşağıya alalım:

(Bu kitapta Meryem'i de yâdet. Meryem'in ehlinden ayrılıp şark

tarafına gittiği zamanı zikret! Meryem şarka gitti ve ehli ile kendi arasına bir perde çekti. Ona Cibrili gönderdik. Cibril ona bir insan şeklinde göründü. Meryem Cibrile hitaben : «İttika sahibi de olsan senden rahmana sığınırım» dedi. Cebrail : «Ben sana Tanrının, günahlardan tamamiyle ari, tertemiz bir erkek çocuk bahşetmek için gönderdiği bir elçiden başka bir şey değilim» dedi.

Meryem : «Benim nasıl oğlum olur ki, bana hiç bir insan dokunmamıştır; Ben iffetsiz de değilim» dedi.

Cebrail aleyhisselâm : Öyle olsa da Rab'bın buyuruyor ki, bu bana göre kolaydır. Biz o çocuğu kudretimizin kemaline bir alâmet ve insanlara rahmet kılacağız; zaten bu iş de olup bitmiştir» dedi.

Meryem ona gebe kaldı ve ehlinden uzak bir yere çekildi. Orada ağrısı tuttu ve bir hurma ağacına dayandı ve : « keşke daha evvel ölseydim de büsbütün unutulup gitseydim» dedi.

Meryem çocuğuyla kavmine geldi. Kavmi ona «çok fena bir şey yaptın. Senin baban ve anan fena ve iffetsiz değildiler» diye taan etmiye başladılar. Meryem onlara beşikteki çocuğu işaret etti. Kavmi : «Biz beşikteki çocuğa ne söyliyelim» dediler. Nihayet çocuk : «Ben Allah'ın kuluyum, bana kitap verdi ve beni peygamber kıldı. Bana namaz ue zekâtla emretti. ilâh..» dedi).

Müteakip âyetlerde : (İşte İsa budur, Yahudi ve Nasara'nın şüphe ve ihtilâfa düştükleri doğru söz de budur. Bir oğul edinmek Allah'a asla yaraşmaz. Onun şanı yücedir, münezzehtir) buyurulmaktadır.

(Meryem sûresi : 16-35 inci âyetler)

İZAHI ; Bu kıssa üzerine nefh ve İsa'nın babasız olduğu hakkında muhtelif mutalealarını dinliyelim.

Şöhretli âlimlerden Mevlânâ Mehmet Ali'nin aşağıdaki mutaleasını, Ömer Rıza'nın Tanrı Buyruğundan hülâsa olarak iktibas ediyoruz. Muhammed Ali ezcümle diyorlar ki : Nassı kerimde Cibril'in temessül ettiği beyan olunuyor. Temessül, bir şeyin suretine girmek mânâsına olduğuna göre Cebrail, Hazreti Meryem'e suret âleminde değil, rüya ve misâl âleminde insan şeklinde görünmüştür. Çünkü melekler maddi gözle görünmezler. Binaenaleyh bu hâdiseyi ruhanî bir müşahade olarak kabul etmek doğru olur. Sonra İsa'nın babasız doğduğu kanaati umumiyesine karşı Mevlânâ Muhammed Ali şu mutaleada bulunuyorlar : «Meryeme henüz bir insan dokunmamıştı. Fakat onun mânâ âleminde Cibril'den bu müjdeleri aldıktan sonra evlenmediğini gösteren bir şey yoktur. İncillerin anlatışına göre Yusuf, Meryem'i tanıyordu. Yine İncillere göre İsa'nın Yûşâ, Şem'un, Yahuda namında biraderleriyle hemşireleri de vardı. Bunların hepsini de Meryem doğurmuştu.

Muhammed Ali'nin bu mutalealarından şu çıkıyor ki; Meryem'den böyle bir çocuğun doğması mukadderdir ve Cibril ancak bunu müjdelemiştir. Bundan İsa'nın babasız olduğu neticesine varılamaz.

Sonra yine Tanrı Buyruğu'nda Ömer Rıza Bey :

«Meryem, her kadın nasıl gebe kalırsa öylece gebe kaldı.» mealinde bir hadisden bahsediyorlar; fakat hâdisin metni gösterilmemiştir.

Sonra Şemseddin Sami Bey merhum Kamusül'âlâmında şöyle demektedir :

«Hazreti Meryem, Hazreti Davud neslinden Ümran isminde bir zatla Hanne'nin kızı olup Hazreti Musa ile Harun'un hemşiresidir.. Bu münasebetle hepsine birden Âli Umran derler. Meryem onbeş yaşına gelince Hazreti Davud neslinden Yusuf Neccar isminde birine nişanlanmış, henüz takarrüp vuku bulmadan Meryem'in halini görünce Yusuf Meryem'i boşamağa kalkışmışsa da bu hamlin ilâhî bir nefh olduğu Cibril tarafından kendisine ilham olunmuştur. Yusuf bunun üzerine Meryem'i, Yahudilerin tecavuz ve müfteriyatından muhafaza ve himaye ederek kendisiyle birlikte Nâsire kasabasına çekilmişler ve Hazreti İsa orada dünyaya geldiğinde onu oğulluğa kabul etmiştir. Fakat Filistin hâkimi Herod'un, bazı müneccimlerin sözüyle o sırada dünyaya gelen çocukları idama kalkışması üzerine Yusuf Neccar ailesiyle Mısır'a kaçmış ve badehu Filistine gelmiş ve İsa'nın peygamber olarak davetinde beraber bulunmuş ve oğlunun ref'inden sonra bir müddet muammer olmuştur. Bu mutaleadan İsa'nın Yusuf Neccar'ın oğlu olduğu sezilmektedir»

Şimdi bir de Fusus'un «Fassı İsa» bahsinde Şeyhi Ekber'i dinliyelim :

Buyuruyorlar ki : «Cebrail aleyhisselâm, İsayı Meryem'e nefheyledi. Nefhin rutubetinden Meryem'e şehvet sari oldu ve rahmine aktı. Bu nefhde suyun erkânından bazı şey mevcuttur. Binaenaleyh İsa'nın cismi, Meryemde hasıl olan bu hakikî su ile Cibril tarafından nefholunan mütevehhim sudan tekevvün etmiştir »

Yalnız şurasını açıklıyalım ki; Cibril, Meryem'e göründüğü zaman Meryem korkusundan çok sıkkın bir halde Allah'a sığınmıştı. Eğer Cibril kendisine bu haldeyken nefhetseydi, İsa, ahlâkî bir şenaat içinde doğardı. Çünkü çocuk, cima' esnasında ana ve babasının nefsanî ve ruhanî vasıfları üzere tekevvün eder. Bunun için Cibril, Meryem'in inbisat halini bekledi ve kendisinden, âleme rahmet olacak bir erkek çocuğun dünyaya geleceğini tebşir edince Meryem neşelendi ve Cibril o vakit nefhetti.

Sonra yine Şeyhi Ekber Fütuhatı Mekkiyesinde şu mutalaada bulunuyorlar : «Kadın cima' esnasında, bilhassa inzal zamanında bir su-

rete baktığında veya bir sureti tahayyül ettiğinde çocuk, hayale alınan suret üzere zuhur eder. Bunun için hakimler evlerde yüksek zevat'n resimlerini bulundurmayı tavsiye ederler. Zira hayale intiba' eden şey tabiata da tesir eder ve hayal kuvveti meniden tekevvün eden çocukta zahir olur».

Avni Konuk — Mesnevi şerhi cild : 3 cüz : 5
« « — Fusus — Fassı İsa

İşte bazan bir kadının hilkat garibesi dediğimiz doğumlar yapması, esnayı mücamattaki vaziyet ve hayal ile şiddetle alâkadardır. Meselâ; mücamatta iken kadının bir yılan görmesi veya onu tahayyül etmesi veya aş erme zamanlarında bir şeye dikkatle bakması çocuğun o şekilde zuhuruna sebep olmaktadır. İşte bazan bir sâlihten bir fâsık, bir âlimden bir câhil doğması buna hamlolunabilir.

Sonra gelelim, Hazreti İsa'nın babasız doğması meselesine : Tabiat âlimleri bunu sünnetullaha mugayir görürler. Çünkü bunlar doğumun mutlâka bir erkekle bir kadının birleşmesinden zuhur edeceğine ve bunun başka türlü olmasına ihtimal bulunmadığına kanaat etmektedirler. Halbuki insan ruhu, kendi cismini nasıl tasarruf ediyorsa âlemin batını olan Hak'da kendi vücudu zahirisi olan tabiatı külliyyeyi dilediği gibi tasarruf etmektedir. İşte bu cümleden olarak hakikî mutasarrıf olan Allah, insan cismini dört veçhile halketti ki, bir cismin neşeti diğer cismin neşetine muhaliftir. Şöyle ki :

1 — Cenabı Hak, Hazreti Âdem'i salsal (kuru çamur) dan meydana getirmiştir.

2 — Havva ise, Âdem'in cisminin bir inşiabıdır. Âdem'den sıçramıştır. Binaenaleyh Âdem cins, Havva ise o cinsin nev'idir.

3 — İsayı babasız olarak Hazreti Meryem'in vücudunda halketmiştir.

4 — Çocuğun ana ve babadan yani baba nutfesinin ana rahmine sereyanı suretile nutfeden yaratılmasıdır.

Şimdi, Allah, Adem'i ve Havva'yı akılların almıyacağı bir şekilde halketmek suretiyle kudretini gösterince o yüce kudretten, İsa'nın vücuda gelmesindeki tarzı kabul etmemek için hiç bir sebep yoktur. Yani ortada insandan eser yokken kokmuş çamurdan, eşrefi mahlûk olan insan zuhur etti. Halbuki İsa'nın hiç değilse anası mevcuttu.

Hülâsa; insan nev'inde tekevvün mutad hükm üzere beşer suretinde vâkidir. Bunun için İsa'nın anası beşerdir. Cibril de insan suretine girmiştir.

İşte İsa; [كلة القاها الى مريم وروح منه] (Cibril, kelimetullahı Meryem'e nakletti. O, Allah'tan bir ruhtur) âyeti celilesi veçhile Hak'kın ruhu olup, ruh her şeyde ihya kudretini gösterdiğinden İsa da ölüleri

diriltmiştir. Fakat Cibril'in nefhi, nasıl İsa'yı vücuda getirmiş ve nefh arada bir vasıta ise, ölüleri diriltme hususunda İsa'nın nefesi de bir vasıta olup hakikatte ihya Allah'ındır.

İşte bunun gibi Cenabı Peygamber de Kur'anı ümmetine nakletti; Gerçi o söyledi, fakat hakikatte kelâm Allah'ındır.

Hülâsa Allah, İsa'yı; kendi kelimesini, kendi ruhunu Cibril ile naklettiği en yüksek bir mazhariyet ve hilkat nümunesi olarak âleme göstermiştir.

Şuraya kadar verilen izahat ve mutaleadan sonra tekrar Mevlânâmıza dönelim. Cenabı Pir, bu kıssada Cibril'in vasıfları hakkında şu mesnevileri irad buyuruyorlar:

Cibril ve idrâk

1 — جمله ادراكات برخرهاى لنك ـ اوسوار باد پران چون خد نك

2 — كر كريزد كس نيابد كردشه ـ ور كريزد اوبكيرد پيش ره

3 — جمله ادراكاترا آرام نى ـ وقت ميدانست ووقت جام نى

4 — آن يكى وهمى چو بازى مى پرد ـ وان دكر چون تيرمعبر ميدرد

5 — وان دكر چون كشتى با بادبان ـ وان دكر اندر تراجع هرزمان

6 — چون شكارى مى نمايدشان زدور ـ جمله حمله ميفزايندان طيور

7 — چونكه ناپيدا شود حيرانشوند ـ همچو جغدان سوى هرويران شوند

8 — منتظر چشمى بهم يك چشم باز ـ تا كه پيدا كردد آن صيد نياز

9 — چون بماند دير كويند از ملال ـ صيدبود آن خود عجب ياخود خيال

10— مصلحت آنست تايك ساعتى ـ قوتى كيرند وزور ازراحتى

Tercemesi :

1 — Bütün anlayışlar topal eşeklere binmiş.. O, ok gibi uçup giden rüzgâra süvar olmuştur.

2 — Padişah kaçarsa tozunu bile kimse bulamaz. Onlar kaçarlarsa padişah yollarını kesiverir.

3 — Bu âlemde bütün anlayışlar durup dinlenmezler. Meydanda

koşma zamanıdır. Vakti cam değil... (İçkiye dalma zamanı değil)...

4 — Birinin vehmi, doğan gibi uçup geçer. Öbürünün vehmi ise mesafeleri delerek ok gibi uçar.

5 — Öbürünün idraki yelken açmış gemi gibi gider. Bir başkasınınki ise her an gerileyip durur.

6 — Bütün bu vehimler, bütün bu anlayış kuşları, uzaktan bir av gördüler mi, hep birden saldırırlar.

7 — Av ortadan kayboldu mu, şaşırırlar, baykuşlar gibi viranelere dalarlar.

8 — O av tekrar nazlana nazlana salınsın, görünsün diye bir gözünü açıp bir tekini yumarak beklerler.

9 — Av gecikince beklemekten usanır, sıkılırlar da, acaba gördüğümüz av mıydı, hayal miydi, derler.

10 — Biran istirahat ederek kuvvetlenmeleri maslahat icabıdır.

İZAHI : Melekler cismi lâtif, yani insanlar gibi unsurî kesafetten âri olup nuranîdirler. Bunlar feleklerin muhtelif menzillerindedirler. Unsurî bir hayata malik olmadıkları için yiyip içmezler ve her türlü nefsani şehvetlerden azâde ve ehli ismettirler. Adetleri sayılamaz. Bunlardan dördü en yüksek vasıfları haizdir ki onlarda Cebrail, Mikâil, İsrafil, Azraildir. Cebrail yedinci felektedir ve vahiy kâtibî olmasına göre Allah ile Peygamberler ve lüzum hasıl oldukça diğer kullar arasında ilâhî emri tebliğe vasıtadırlar.

Mevlâna, Hak'kın en yüce mukarriplerinden olan Cebrail hakkında şöyle buyuruyorlar : «O, bütün idrâklerin evvelidir. Onun idraki yol almakta, kuvvet ve sür'atte bir rüzgar ise, bütün insanların (İnsanı kâmil müstesna) idrâkleri onun ve yer kutbu zamanın idrâkinin kudreti karşısında bir topal eşek gibidir. İnsan ve kâinat bir cesede benzetilirse, insan bir idrâk kuvvetine sahiptir. Cibril ise bütün mükevvenat cesedinin umumî müdrike kudretidir. Yani Cibril bütün mükevvenatı idare eden akıldır.» Nitekim Cenabı Pir :

چون فرشته وعقل ایشان یك بدند – بهر حکمتهاش دو صورت شدند

(Melek ve akıl bir bedendir. Fakat bazı hikmetler için iki suret arzederler) Mesnevisinde bu hakikati beyan etmektedirler. Şu halde Cibril aklın bir sureti lâtifesidir.

Sonra Cenabı Pir; «bütün idrâklere durup dinlenmek yoktur, daima hareket ve uçuş halindedirler. Bu âlem oturup, zevk ve nuş edecek âlem değildir, bu idrâkler sür'atle merhaleler alması lâzımdır.» buyuruyor.

Hakikî idrâk Hak'ka doğru uruç olmasına göre Miraç, Allah'ı idrake doğru yükseliş demektir. İşte Hak yoluna giren salikte, her an

terakki ve yükselmededir; fakat bu uruç bir noktaya kadardır. Nitekim Cibril'in urucu (Sidretülmünteha) da bittiği halde Hazreti Fahr Risaletin Miraçları bütün idrâklerin münteha noktasıdır.

O, bütün mükevvenatın mukadderatının idare edildiği ve her şeyin asıllarının bulunduğu en yüksek makama erişti. Ve nihayet bütün varlığın sebebi hayatı olan kendi nurunu ve hakikati Muhammediyeyi gördü ki, bu, kemalin son naktasıydı.

Şimdi bu münasebetle Hazreti Pir, insan idrakinin istidat nisbetinde dört sıfat üzere olduklarını beyan buyuruyorlar ve idrâkleri şöyle bir teşbih ile ifade ediyorlar:

Biri, idrâke bir doğan gibi uçar; bir diğeri bir ok gibi gider; bir üçüncüsü, gidişte yelkenli gemiye binmiştir; nihayet dördüncüsü ise bir tereddüt içinde bazan gider, bazan geri döner. İşte bütün bu anlayış avcıları olan sâliklerin bir av gördüler mi, yani önlerinde idrâk şehrahının açıldığını müşahede ettiler mi hep birden hücum ederler; fakat varamamışlardır, av kaybolmuştur. Bunun üzerine hayret içinde baykuşlar gibi kendi viraneleri canibine giderler.

Fakat yine intizardadırlar. Bu defa da tecelli geç kalınca acaba evvelki gördüklerimiz, evvelki idrâklerimiz bir hayalden ibaret miydi, gibi derin bir tereddüt ve melâl içinde kalırlar.

Çünkü insanın daima manevî tarafla muameleye tahammülü yoktur, şaşırır. Bunun için Hak, gâh tecelli eder ve gâh gizlenir. Ta ki sâlik zaman zaman ruhu hayvaniye avdet ederek kuvvet bulsun...

Nitekim mecazî hayatta da Tanrı, insanları gündüzkü mesainin verdiği yorgunluktan dinlendirmek için geceyi halk buyurmuştur. Eğer gece olmasaydı insanlar hırslarından kendi nefislerini yakarlardı.

İşte dünyada gecenin gelmesi bir nevi rahmet ve sebebi rahat ise, sülûk ehline de zaman zaman Hak yolunda tecellinin örtülmesi de ayni hikmettir.

İşte aşağıdaki mesneviler bu hakikati etraflı bir şekilde izah etmektedir :

Iztıraplar insanı salâha götürür

1 — چونکه قبضی آیدت ای راهرو – آن صلاح تست آیس دل مشو

2 — زانکه در خرجی در آن بسط و کشاد – خرج را دخلی باید ز اعتداد

3 — کر هماره فصل تابستان بدی – سوزش خورشید دربستان زدی

4 — کر ترش رویست آن دی مشفقست – صیف خندانست اما محرقست

— چونکه قبض آید تو دروی بسط بین - تازه باش وچین میفکن بر جبین

6 — کودکان خندان ودانایان ترش - غم جگر را باشد وشادی زشش

7 — غم خورونان غم افزایان مخور - زانکه عاقل غم خورد کودك شکر

8 — این دووصف از پنجهٔ دستت بین - بعد قبض مشت بسط آید یقین

Tercemesi :

1 — Ey yolcu.. Sana bir sıkıntı geldimi, o, senin salâhın içindir. Meyus olma.

2 — Çünkü, bast ve neş'e halinde varını harcetmekliğine mukabil birde gelir lâzımdır.

3 — Eğer daima yaz mevsimi olsaydı güneşin harareti bağı, bahçeyi yakar kavururdu.

4 — Kışın yüzü ekşidir amma şefkatlidir. Yaz neş'elidir, gülümser amma yakıcıdır.

5 — Darlık geldi mi, onda genişlik gör ve tazelen!. Alnını kırıştırma!.

6 — Çocuklar gülüp durmaktadırlar amma bilenlerin yüzü ekşidir. Gam kara ciğerden olur, sürur ise kırmızı ciğerdendir.

7 — Gam ye.. Fakat gamını artıranların ekmeğini yeme! Çünkü âkil gam yer, çocuk ise şeker..

8 — Bu iki hali avcunda gör. Yumruğunu sıktıktan sonra muhakkak açarsın.

İZAHI : Bu mesneviler sâliklere hitap ettiği kadar herkese de şamildir. Yani ey sâlik veya dünya işiyle meşgul olan kimse!.. Dünya umurunun verdiği lezzet ve zevkler bir gün senden giderek bir sıkıntı ve ızdırap başlıyabilir. Bundan meyus olma! Çünkü, her an genişlik, zevkler, ömrün mütemadi harcedilmesidir. Her sarfın bir geliri olmak lâzımdır. İşte sıkıntı ve ızdırap halleri inbisatın bir geliridir

Sonra ızdıraplar insanı terbiye eder, salâha götürür; tuğyanın verdiği dağınıklığı toplar ve nihayet Allaha yaklaştırır.

Şimdi Mevlânâ bu genişlik ve sıkıntı hallerini yaz ve kış mevsimlerine benzetiyorlar. Âlemde daima yaz mevsimi hükmünü icra etseydi her şey yanar, kavrulur giderdi. İşte kış zahirde bir sıkıntı ve daralma manzarası göstermekte ise de yazın ateşini tebdil etmekte ve tabiata yeni feyizler vermektedir. Neş'e ve gam da böyledir. Hudutsuz neş'e ve tuğyanlar, zaman zaman ızdıraplarla inkıtaa uğramasa, bu

kallaşlık insanın maddî ve manevî ölümüne sebep olurdu. İşte bunun içindir ki, daralma ve genişleme daimî değildir, birbirini takip eder, biri gelir, diğeri gider. Bu bir ilâhî kanundur. [فان مع العسر یسرا ان مع العسر یسرا] (Muhakkak güçlük kolaylıkla beraberdir) âyeti celilesi buna şahittir.

Sonra Cenabı Pir, bu hakikati birde şöyle bir teşbih ile ifade ediyorlar. Avuçlarımız ne daima yumuludur, ne de açıktır. Bazan yumar, bazan açarız. Eğer yumup açmıyorsak bu bir hastalık işaretidir. İşte bunun gibi manalı manasız daima gülüp şakımak çocuklara mahsus bir hal olup hakikî idrâke sahip insan daima bir tedbir içinde ve ciddî bir tavırdadır.

Bu bahiste Mevlâna gamın karaciğerde, neş'enin ise kırmızı da olduğunu beyan ediyorlar. Şu halde asıl ciğer, gamın yeri olan karaciğer olduğuna göre gam neş'enin, üstündedir.

Nihayet Mevlâna, bahsi şu veçhile neticelendiriyorlar. Gam ye, fakat gamını artıranların lûtfuna boyun eğme!. Âkil gam yer, çocuklarsa şeker.. buyuruyorlar.

Şu Âyeti Celile hudutsuz ve manasız ferah ve neş'enin insanı Hak'dan uzaklaştırdığına bir delildir. [لا تفرح ان الله لا یحب الفرحین] (Ferahlanmayınız. Allah muhakkak olarak ferahta olanları sevmez.)

***

Âşık öldüren mescidi ve ölümünü arayan âşığın pervasızca o mescide misafir olması

Rey şehrinin kıyısında bir bir mescit vardı. Hiç kimse yoktu ki orada gecelesin, yatsın da korkudan ölmesin. O mescide nice çıplak garip gitti, hepsi de sabah çağı yıldızlar gibi battı, mezara girdi.

Herkes; «orada kuvvetli periler var, orada konukluyanları kesip öldürüyorlar» derdi.

Nihayet bir gece vakti mescide bir konuk geldi. Mescidin bu şaşılacak şöhretini o da duymuştu. Bir tecrübe etmek istiyordu. Çünkü bu konuk hem pek yiğitti, hem de canından bezmişti, hayatına doymuştu. Dedi ki : «Bu başa, bu gövdeye pek o kadar aldırış etmem.. tut ki, can hazinesi için bir habbe gitmiş ne çıkar».

Halk, bu adama dediler ki : «Sakın burada geceleme.. yoksa can alıcı seni küspe gibi eziverir. Sen garipsin, bunu bilmezsin.. burada kim yattı, uyuduysa mahvoldu. Bunu biz nice defalar gördük.»

Âşık dedi ki: «Ey öğüt verenler!. Ben hayata doydum. Ben bir tenbelim, amma yiyecek, içecek tenbeli değilim.. ölümünü arıyan bir tenbelim».

Ahali dedi ki : «Babayiğitlik satma, yürü.. bu sevdadan vaz geç.

Nice kimseler vardır ki böbürlenir, fakat ızdırap zamanında yapışacak el arar. Ey kerem sahibi, gel yiğitlik taslama.. mescidimizi de töhmet altında bırakma, bizi de.. Olur ki, bir düşman yarın bize bir ateştir salar.. onu zalimin biri boğdu, mescidi de kurtulmak için bahane yaptı diyebilir».

Konuk dedi ki : «Dostlar.. ben, bir lâhavle ile ürküp kaçacak şeytanlardan değilim. Size bir hikâye söyliyeyim :

Bir çocuk, ekin bekçiliği yapar ve yanındaki defi çalarak kuşları kaçırırdı.

Bir gün kerem sahibi Sultan Mahmud'un yolu oralara düştü; koca otağı o çivara kuruldu; bütün ordusuyla oraya kondu Bir de horoz gibi önde giden esrik bir deve vardı ki, nöbet davulunu sırtına yüklemişlerdi. Ansızın o deve tarlaya giriverdi. Çocuk, ekinleri korumak için o küçücük defi çalmıya başladı. Bir akıllı kişi o çoçuğa dedi ki : def çalıp durma.. o eski deve koca davulun sesine alışmış a çocuk! Senin bu defceğizin ona tesir eder mi? Bu deve kocaman nöbet dav aşıyor.

İşte arkadaşlarım, sizin bu tehditleriniz yok mu?.. Bana ancak bir defceğizin çıkardığı ses gibi gelir. Erler! ben hayallere kapılıp bu yolda duracaklardan değilim. Ben bu mescidde kalacak, uyuyacağım. İsterse mescid bana Kerbelâ olsun, aldırış etmem. Öğüd vermede Cebrail bile olsanız, Hali ateş içinde kimseden medet istemez».

Nihayet âşık, mescidde, suya garkolmuş adam nasıl uyursa öyle uyudu. Gece yarısı korkuç bir sestir geldi. «Ey kendisine fayda dileyen, geleyim mi, geleyim mi!..»

Bu şiddetli ses tam beş kerre geldi, korkudan adamın yüreği param parça oluyordu. O iyi bahtlı konuk, sesi duyunca yerinden bile kıpırdamadı, dedi ki : «Bu ses, bayram davulu sesi.. neden korkacakmışım. Tokmağı yiyen davuldur, o korksun».

Yerinden fırladı, bağırdı : «Ey ulu adam, işte ben buradayım. Haydi, ersen gel».

Tılısım birdenbire bozuldu, her taraftan altın dökülmeğe başladı. Öyle döküldü ki konuk, altın yığınından kapının bile hapanıp açılmıyacağından korktu. Ondan sonra o kuvvetli arslan kalktı, ta seher çağına kadar altını dışarıya taşımakla uğraştı. O canıyla oynıyan er, korkakların rağmine definelere sahip oldu.

Her körün ve hakikatten uzak kalmış, altına tapan her kişinin hatırına, bu hikâyeyi duyunca derhal zahirî altın gelir. Lâkin bu altından murad zahirî altın değildir. Meselâ; çocuklar saksıları kırar, o kırık parçalara altın adını takarak eteklerine doldururlar. Oyun oynarken o parçalara altın adını taktıkları için sen çocuğa ne vakit altın, desen; onun aklına saksı parçaları gelir. Fakat erlerin kastettikleri altın ne o altındır, ne bu altın..

NOT : Burada altından murad meskukât değil, tecelliyatı ilâhiyyedir ki, gönül ve can ondan zenginleşir.

Mevlâna bu kıssada netice itibariyle şeamet adı verilen hurafelerden kaçınılmasını, ölümden endişe edilmemesini, nihayet bu ariyet hayatta, sarıldığımız şeylerin kıssada görüldüğü üzere çocukların eteklerinde altın diye dolaştıkları saksı kırıklarına benzediğini beyan buyuruyorlar.

Ölümden endişe edilmemesi ve onun ebedî hayat olduğu hakkında

— صورت تن کو برومن کیستم ـ نقش کم ناید چو من باقیستم

2 — چون نفخت بودم از لطف خدا ـ نفخ حق باشم ز نای تن جدا

Tercem esi :

1 — Benden ten sureti gitsin; ben o suretten ibaret değilim ki... Ben baki oldukça ruha suret eksik olmaz.

2 — Hüda'nın lutfuyla (ben ona ruhumdan ruh üfürdüm) sırrına mazharım. Kamış gibi olan tenden ayrılırsam, Tanrı nefesi olarak kalırım.

İZAHI : İnsan cism ile değil ruh ile insandır. Ten bir suret ir, bir posttur.O suretin dağılıp gitmesinden neden endişe etmelidir. Ruh baki olduktan sonra ona suret eksik olmaz. Bu cesedden kurtulunca, lâtif olan misalî cesede intikal eder ve onun ahseni takvim olan şeklini alarak misal âleminin neşesiyle neşelenir. Zaten bu kalıp Hak'kın nefhiyle hayat bulmaktadır. Ten kamışı kırılır, mahvolur giderse ona üfürülen rahmanî nefes bakidir. Nitekim : [فاذا سویته و نفخت فیه من روحی] (Biz onu tesviye ettik ve ona kendi ruhumuzdan nefhettik) Âyeti Celilesi bu hakikate işaret buyurmaktadır:

Yine bu bahisle ilgili olarak Cenabı Pir, zan ve yakin hakkında şu mesnevileri irad buyuruyorlar:

Zan, yakin bilgi ve ayanî bilgi hakkında

1 — هر گمان تشنهٔ یقینست ای پسر ـ می زند اندر تزاید بال و پر

2 — زانکه هست اندر طریق مفتتن ـ علم کمتر از یقین وفوق ظن

3 — چون رسد درعلم پس پرپاشود ـ مر یقین را علم او پویا شود
— علم جویای یقین باشد بدان ـ وان یقین جویای دیدست وعیان
5 — اندرالهیکم بخوان این‌را کنون ـ از پس کلا پس لوتعلمون
6 — میکشد دانش بینش ای علیم ـ گریقین کشتی بینندی جحیم
7 — دید زاید ازیقین بی امتهال ـ آنچنان کز ظن می زاید خیال
8 — اندر الهیکم بیان این بین ـ که شود علم‌الیقین عین‌الیقین
9 — از گمان واز یقین بالاترم ـ وزملامت بر نمی گردد سرم

Tercemesi :

1 — Ey oğul.. her şüphe yakine susamıştır. Ona ulaşmak için kol, kanat açar çırpınır.

2 — Çünkü bu sınanmış yolda ilim, yakinden aşağı ve zandan yüksektir.

3 — (Zandan) ilme ulaştımı.. Kanadı ayak kesilir, mutlaka yakine koşar.

4 — Bil ki; ilim yakini arar; yakin de ayan, âşikâr görüşü..

5 — Bu hakikati (Elhaküm) sûresinde (Kella lev ta'lemun) dan sonra heman oku.

6 — Ey bilgi sahibi, bilgi insanı görüşe götürür. Eğer dünyadakiler yakin sahibi olsalardı, Cehennemi görürlerdi.

7 — Şüphe yoktur ki görüş, yakinden doğar. Nitekim hayal de andan doğmaktadır.

8 — (Elhaküm) sûresinde bu beyan olunmuştur. İlmelyakin, aynelyakin olur.

9 — (Bana gelince) Ben şüpheden de yükseldim, yakinden de.. Melâmetten, beni kınamalarından başım dönmez.

İZAHI : Cenabı Pir bu mesnevilerinde (Tekâsür) sûresindeki âyatı celileye işaret buyuruyorlar ki, âyetleri izahdan evvel bilginin muhtelif merhalelerini inceliyelim :

Bilginin muhtelif derecelerini izah için evvelâ şüphe ile zannı inceliyelim :

Şüphe veya şek; bir şeyin bilinmesinde bilg ile bilgisizlik müsavi

olursa ona şüphe veya şek denir. Bu bir bilgi değil bir tereddütten ibarettir.

Zan; iki taraf müsavi olmazsa tercih tarafına zan denilir ki, şekten üstündür; fakat, yine bilgi demek değildir.

Bunun için zan, hiç bir şeyde bizi gerçekten müstağni kılamaz. Fakat her hangi bir meselede kuvvetli bir zan, ilme doğru hareketin bir başlangıcıdır. Zan ilme koşar, fakat elde ettiği bilgi alelâde bir bilgi olup yine yakin ifade etmez. Meselâ, şek ve zan içinde kaldığımız bir şey hakkında, işitme yoluyla hasıl ettiğimiz bilgi tam ve değişmiyen bir bilgi değildir. Bunun için bu bilgi de tatmin etmez, Yakin bilgiyi ister. Şu halde zan; şek ile sathî bilgi arasında, sathî bilgi de zanla yakin bilgi arasında bir bilgidir. Binaenaleyh zan, ilme; ilim, yakine; yakin de ayanî bilgiye müştaktır. İşte bunun için erbabı fikir bilgileri üçe ayırmışlardır.

1 — İlmelyakin bilgi aklî ve tecribî tetkik ve tetebbulara müstenit olup böyle bir inceleme neticesinde bir şey hakkında etraflıca bilgiye sahip olmak demektir.

2 — Aynelyakin bilgi : Etraflıca tedkik ederek yakın bilgi hasıl ettiğimiz bir şeyi bir de gözle görmektir ki bu, kati bilginin de üstündedir.

3 — Hakkalyakin bilgi : Bilinecek şeyin bizzat kendi nefsimizde vukuuyla hasıl ettiğimiz bilgidir.

Avni Konuk merhum, bu bilgileri şöyle bir misalle izah ediyorları

Şecaati kitaptan okumakla onun hakkında hasıl ettiğimiz fikir, ilmelyakin bilgidir. Şeci' insanları meselâ harp saflarında görmekte aynelyakin bilgidir. Şecaati bizzat kendi nefsinde duymakla hasıl olan bilgi de hakkalyakin bilgidir.

Tasavvuf ehli bu üç nevi bilgiyi şu şekilde açıklamaktadırlar:

İlmelyakin bilgi, bir şeyi mahiyetiyle değil, ancak onun tezahuratını tecribe, tedkik ve taharri ile bir hükme varmaktır. Burada hakim olan akıldır. Binaenaleyh aklı cüz'iye dayanan ilm ile eşyanın hakikatine varılamaz.

Aynelyakin bilgi ise bir şeyin hakikatini aynen müşahede etmektir.

Salik riyazat ve mücahede ile bu mertebeye erişir, her şeyin aslını görür.

Hakkalyakin bilgiye gelince; sâlik bu bilgide kendi beşerî sıfatını Hak'kın sıfatında fanî kılarak onunla ilmen ve şuhuden ve halen baka bulmaktır. İşte bunun için diğer bilgilere cehd ve taat ile vasıl olunabildiği halde Hakkalyakin bilgiye ancak Hak'kın cezbelerinden bir cezbe lâzımdır. Bu mertebeye ehadiyet veya cem'ül'cemi' de derler.

Şimdi bilgiler hakkındaki şu mutalaalardan sonra yukarıdaki mesnevilerde işaret buyurulan, (Tekâsür) Suresindeki Âyeti Celilenin izahına geçelim.

Müfessirler bu âyetlerin mealini şu şekilde izah ediyorlar.

Ey tekâsürle yani bir şeyin çokluğuyla iftihar ederek kabirleri sayanlar, yahut diğer bir veçhile malın, evlâdın ilah.. çokluğuyla öğünenler.. Eğer bu fahr ve gururun doğru olmadığını yakin bir bilgi ile Imelyakin) bilseydiniz, Cehennemi görürdünüz. Fakat muhakak onu yine basiretle (Aynelyakin) göreceksiniz. Sonra da dünyada sizi Hak'dan men eden nimetlerden de sorulacaksınız.

Bu Âyeti Celilenin nuzul sebebi şudur: Cenabı Peygamberin davet ettiği kavmin en iftihar ettiği şey çoklukla öğünmekti. Yani müşrikler mal, evlâd çokluğuyla; mevki yüksekliğiyle öğünüyorlardı. İşte Beni Abdi Menaf ile Beni Sehm kabilesi kendi kabilelerinin çokluğunu isbat için mezarları bile saymışlardı. Şöyle ki; her iki kabile hangimiz daha çok diye tefahüre girişmişlerdi. Saydılar; Abdi Menaf oğulları çok geldi. Bunun üzerine Beni Sehm kabilesi «O halde biz hem hayatta bulunanlarımızı, hem de ölenlerimizi sayalım» diyerek mezarlara gittiler. Bunda da Beni Sehm çok geldi. İşte âyeti celiledeki (Zürtümülmekabir) buna işaret buyurmaktadır.

İşte böylece ilim, fazilet, ahlâk ve bütün ruhanî kemâl bu cemiyetin tamamiyle yabancısıydı. Onlarca en büyük meziyet dünya metaına sahip olmaktan ibaretti, ki :

(Dünya hayatı boş bir oyuncaktan ibarettir. Süs ve aranızda mal ve evlâdın çokluğuyla iftihar etmek dahi boş bir öğünüştür) âyeti celilesi de bunu göstermektedir.

İşte Hazreti Peygamberin hitap ettiği cemiyet bu haldeydi,

Eğer bu cemiyet, âyeti celilenin haber verdiği hakikatleri evvelce inceliyerek, derinleştirerek ilmelyakin bilselerdi Cehennemi dünyada görürlerdi. Yani dünyada, kötülüklerimize karşılık kötülüklerin, iyiliklerimize mukabil de iyiliklerin geleceğini bilselerdi bu yakin ilimleri onları müşahedeye götürür ve neticede çektikleri elim azabı teyakkun ederek dünyada Cehennemi müşahede ederlerdi ve zaten Cehennemi yakin gözüyle ahirette müşahede edecekler ve hakikati o vakit anlıyacaklar amma iş işden geçmiş olacaktır.

Sonra kendilerine dünyada verilen nimetlerin şükrünü hakkiyle eda etmiyerek onlardan ancak şehevî lezzetler almak suretiyle kendilerini dinin emirlerinden ve her türlü ilâhî tekliflerden alıkoyanlar mutlaka bu hareketlerinden dolayı soruya çekileceklerdir.

Nitekim âtifler dünyada aynelyakine vasıl oldukları için her şeyin asıllarını, hakikatini dünyada gördüler. İşte Cenabı Pir son beytinde «Ben şüpheden ve yakin bilgiden daha üstün olan aynelyakin bilgiye yükseldim. Artık melâmetten, kınamalardan benim başım dönmez.» «Ben hakikatin içindeyim. Hamlar, ehliyetsizler bana ne kadar taan ederlerse etsinler, bu ayanî müşahededen sonra beni hiç bir şey Tanrı yolundan döndüremez.» buyuruyorlar.

Hülâsa: bu mertebeyi bulanlar kıssada gördüğümüz gibi bir takım hurafelere ve şeametlere kıymet vermezler. Nihayet ölüm onlar için asla kavuşmaktır. Hurafeler tahakkuk ederek bahsolunan mescit kendilerini ölüme sevketse gam yemezler.

Netice itibariyle Mevlânâ bir taraftan da mescidi istismar ederek halkı bu ve buna benzer şeylerle korkutmak suretiyle kendi istifadelerinin yolunu tutanlara, bir tariz de bulunuyorlar.

***

Calinus bu dünya hayatına aşıktı. Çünkü onun hüneri burada geçerdi, orada bir işe yaramazdı. O günde her iş Allah içindir ve Allah için olan kimselerindir. Orada Calinus meşreb olanların emirliği kalmaz,

Calinus dünya hayatına derin bir surette bağlanmıştı. Bu dünya ona çok lâtif görünüyor ve eski bir tabirle âlemden murad alıp murad vermek istiyordu. Hakim bir gün hastalanmış ve kendisinde ölümün eserlerini görmiye başlayınca ondan o kadar korkmuş ve o kadar nefret etmişti ki, bu korkusunu ve hayata bağlılığını şöyle ifade ediyordu : «Ben ölmiyeyim de yarı canlı olarak bir katırın kıçından dünyayı seyretmeğe razıyım.»

Şimdi Mevlânâ; Calinus'un bu ölüm korkusu üzerine şu mesnevileri irad ediyorlar.

Ölüm bir hakikattir; Bu hakikati bilmiyenler derin bir gaflet içindedirler.

1 — گربه می بیندیکرد خود قطار ـ مرغش آبس کشته بودست ازمطار

2 — یاعدم دیدست غیراین جهان ـ درعدم نادیده اوحشری نهان

3 — چون جنین کس میکشد بیرون کرم ـ میکریزد او سپش سوی شکم

4 — که اکر بیرون فتم زین شهروکام ـ ای عجب بنم بدیده این مقام

5 — باچو چشمهٔ سوزنی راهم بدی ـ که ز بیرون رحم دیده شدی

6 — آن جنین هم غافلست از عالمی ـ همچو جالینوسی او نا محرمی

Tercemesi :

1 — Calinus kendi (Ten kafesi) etrafında kedilerin toplandığını gördüğü için, onun ruh kuşu uçmaktan endişe etmiş, meyus olmuştur.

2 — Yahud o, bu cihandan gayri her şeyi yok görmüş, yokluktaki o gizli haşri görememiştir.

3 — Bu, tıpkı ana karnındaki çocuk gibi ki, keremi ilâhî onu dışarıya çeker; o, rahim tarafına kaçar.

4 — Eğer dışarıya düşersem acaba bu yeri aşikâr olarak bir daha görebilecek miyim, diye korkar..

5 — Yahut bir iğnenin yordamı kadar delik olaydı da dışarıdan rahmi seyredebileydim, der.

6 — Ana karnındaki çocukta bu âlemden gafildir. Çünkü o da Calinus gibi namahremdir.

İZAHI : Calinus, eski Yunanistanın en meşhur tabiblerindendir. Kendisi tıbbın mucidi sayılır. 131 Milâdi tarihinde Bergama'da doğmuş ve 200 tarihinde ölmüştür. Eski Roma hükümdarlarından (Mark-Örel) in hususi tabibiydi. Bilhassa tıbba ve teşrihe dair pek çok eserleri vardır.

Şimdi Mevlânâ; Calinus'un hayata olan bu sarılışının sebebini ezcümle şöyle izah ediyorlar: Dünya şehvet ve zevklerine müstağrak olan Calinus'un ruh kuşu, ten kafesinden kurtulup çıkamıyor, aslına ulaşamıyor. O, bunu istemiyor. Çünkü ruhun hapsolduğu bu kafesin etrafı aç gözlü kedilerle, yani derin ihtiraslarla doludur. Yahut Calinus, bir hayalden ibaret olan bu âlemi mevcut, asıl var olan öbür âlemi madum (yok) itikad ettiği için ölmeyi, bir daha dirilmemek üzere ebedî bir mahiv saymıştır. O, her şeyin, her an ölüp tekrar haşredildiğini görememiştir. Yukarıda uzun izah edildiği veçhile cemaddan başlıyarak bin türlü haşirlerle koskoca bir insan vücuda getiren Halık'ın insanı da ölümle daha yüksek bir varlığa haşredeceğini düşünmekten mahrumdur.

Mevlânâ, Calinusun bu itikadını, anasının karnında bulunan çocuğun bu âleme gelmekten korkarak daima rahme doğru kaçmasına benzetiyor. Çocuk; bulunduğu yerden hoşlanmaktadır. Onun için anasının karnı geniş bir âlemdir; Orada besleniyor, orada yetişiyor. Eğer rahmi terkederse mahvolacağı ve bir daha eski makamına gelemiyeceği zannındadır. (Gerçi, çocuğun böyle bir tefekküre kabiliyeti olmadığı tabiî olup bu bir misaldir). Bunun için rahimden zaruri olarak tışarıya çıktığı zaman kendi eski yerini bir iğne deliğinden seyretmeğe razıdır. Çünkü çıkacağı âlemin genişliğini ve daha bin türlü nimetlerle dolu olduğunu bilemiyor. İşte bunun gibi, Calinus'un da maneviyatı idrâk edebilmek kudreti ancak çocuğun idraki kadardır ve bu ölümle tasavvura sığmıyan nice âlemlere intikal edeceğini idrâkten gafildir. Çünkü o âlemi

ancak ona mahrem olanlar bilir.

Mevlânâ bu hakikati diğer bir kaç misalle de şöyle izah ediyorlar:

Kafesteki kuş; suyu ve yemi kafeste buldu. Fakat o su ve dane kafesin içinde hasıl olmadı; bağdan, bahçeden geldi. Yine cenin bilmez ki, onun neşvünemasına hizmet eden rutubetler, rahme dışarı âlemden gelmiştir. İşte bunun gibi, âlemdeki bütün unsurlar, feyz ve hayatını mekânsızlık âleminden almışlardır.

***

Şeytanın kureyş kabilesine, Ahmedle savaşa girin, ben size yardım ederim, ve kendi kabilemi yardıma çağırırım, demesi ve iki saf karşılaşınca kaçması

Bu sürhde Mevlâna Bedr muharebesinden bahsediyor ve bu münasebetle şeytanın, Kureyşileri nasıl iğfal ettiğini anlatıyorlar.

Hicretin ikinci senesiydi. Hazreti Peygamber Mekke eşrafından Ebu Süfyanın reisliği altında bir kervanın Şam'dan geldiğini haber almış ve kafileyi vurmak için derhal hücuma karar vermişti. Ebu Süfyan bu teşebbüsü haber alır almaz Mekkeden imdat istemiş ve Bedr vadisine Kureyşilerden bin kişi gönderilmişti. Fakat Müslümanlar, Kureyşilerden daha evvel hareket ederek Bedr Kuyuları civarına yerleşmişlerdi. Bunun üzerine Ebu Süfyan'ın adamlarından biri, imdat Ordusuna kervanın kurtulduğunu ve geri dönmelerini söylemişse de Kureyşilerin Bedir'de bulunan Beni Kenane kabilesiyle bir zaman aralarında bir mukatele geçmişti. Bundan çekindiler ve nihayet Mekke'ye gitmeği kararlaştırdılar. Fakat tam bu sırada şeytan Süraka Bin Malik Kenane'nin suretine temessül ederek bir çok kalabalıkla geldiler. Şeytan Kureyşilere hitaben : «Sizi kimse mağlup edemez. Ben de Beni Kenanede'nim. Size muavenet için geldim» dedi. Nihayet Kureyşiler razı oldular ve Bedr civarında İslâm Ordusuyla karşılaştılar. Tam bu sırada İslâma yardım için gökten melaike inmeğe başlamış ve bunu şeytan, görmüştü. Çünkü şeytanın hakikati, gaybı görmeğe müsait idi. Bunun üzerine şeytan, kumandan Haris'e hitaben ; «Benim sizinle bir ilişiğim kalmadı. Çünkü ben, sizin görmediklerinizi görüyorum. Allah'tan korkarım. O'nun azâbı şiddetlidir» dedi. Bunun üzerine kumandan Hâris: «Biz de senin sözüne kapılıpta böyle tuzağa düştük.» diye iblise çıkışmağa başlamışsa da, iblis bunları dinlemiyerek savuşup gitti ve Allahın yardımıyla adetçe çok üstün olan düşmana, İslâmlar galebe ettiler ve bu harbin kazanılması müslümanlığın tealisine sebep oldu.

NOT : Şeytanın bu hareketi Enfal süresinde aynen zikir buyurulmaktadır.

واذ زين لهم الشيطان اعمالهم وقال لا غالب لكم اليوم من الناس وانى جار لكم فلما تراءت الفئتان نكص على عقبيه وقال انى برئ منكم انى ارى مالا ترون انى اخاف الله والله شديد العقاب

Âyetin Meâli : (Şeytan onların yaptıklarını süsleyip püsleyerek demişti ki; «Bugün insanlar arasında size galip olacak kimse yoktur. Ben de sizinle beraberim» İki ordu birbirini görünce şeytan ayaklarını çevirerek geri dönüp : «Ben sizden beriyim; sizin görmediklerinizi görüyorum; Allah'tan korkarım, çünkü onun azabı şiddetlidir» dedi.

İşte Mevlânâ bu kıssa üzerine aşağıdaki mesnevileri söylüyorlar.

Şeytan ve nefsi emmare, melek ve akıl

1 — نفس وشيطان هر دو يك تن بوده اند — در دو صورت خويش را بنموده اند
2 — چون فرشته وعقل ايشان يك بدند — بهر حكمتهاش در صورت شدند
3 — دشمنى دارى چنين در سر خويش — مانع عقلست وخصم جان وكيش
4 — در خبر بشنو تو اين پند نكو — بين جنبيكم لكم اعدى عدو
5 — طمطراق اين عدو مشنو كريز — كه چو ابليست در لج وستيز

Tercemesi :

1 — Nefs ve şeytan her ikisi de bir tendedirler; kendilerini iki surette gösterdirler.

2 — Melekle akıl gibi ki, onlar da bir bedendedirler, fakat hikmetlerden dolayı iki suret oldular.

3 — Senin içinde öyle bir düşman var ki; o, akla da manidir, cana ve dine de hasımdır.

4 — Hadisteki şu güzel nasihati dinle : «Düşmanlarınızın en kuvvetlisi içinizdedir».

5 — Bu düşmanın tamtaraklı sözlerini, palavralarını dinleme. Çünkü husumet ve inadda o da şeytan gibidir.

İZAHI : Mevlânâ, nefs ile şeytan ikisi bir tendedir ve içinizdedir, buyuruyorlar. Yani şeytan, nefsi emmarenin temessül etmiş bir sureti olup o kötü nefsin şehvetlerine, hırslarına kapılmamız, şeytana uymamız demektir.

Sonra, Melekle akıl da bir bedendedirler. İlâhî bir hikmet olarak bu sureti almışlardır, buyuruyorlar ki; eğer bu akıl hırsların ve şehvetlerin kuvvetine mağlûp olmazsa, bütün beşerî kuvvetlere hakikî istikametini verir ve bizi daima salâha görürür.

İşte bunun için muaşeret hayatımızda iyi vasıfları haiz insanlara melek dediğimiz gibi; kötülere, daima şer işleyenlere de şeytan diyoruz.

Hülâsa bütün mücerredatın âlemi misalde birer sembolü olmasına göre melek ve şeytan da akıl ve nefsi emmarenin o âlemde birer suretidir.

İşte cenabı Peygamberin; «Düşmanlarınızın en kuvvetlisi içinizdedir» buyurmalarından daha ziyade nefsi emmare kasdedilmiştir ki, bu da şeytan gibi bizi her türlü fenalıklara tahrik etmekte ve bu yüzden nice felâketlere uğramaktayız.

Hülâsa; gerek nefsi emmarenin ve gerekse onun kötü mümessili olan şeytanın iğvasına tabi olmamak selâmetin tek yoludur.

***

Müminin bir belâya uğrayınca sabırsızlık edip kaçması, nohudun ve sair gıda maddelerinin tencerede kaynarken dışarıya çıkmalarına benzer

Bir bak.. nohut, tencerede ateşten zebun oldu mu, yukarıya doğru sıçramıya başlar ve lisanı hal ile «Neden beni ateşe attın, kaynatıyorsun.. Madem ki beni satın aldın niye bu hallere uğratıyorsun» der.

Nohut pişiren kadın da nohuda kepçe ile vurarak der ki : «Yok.. güzelce kayna, tencereden çıkmağa kalkışma. Ben seni sevmediğimden kaynatmıyorum. Böyle kaynıya kaynıya bir çeşniye sahip olda gıda haline gel, yen, cana karış diye kaynatıyorum. Bu imtihan seni horlamak için değil».

«İşte Tanrı'nın rahmeti de kahrından ileridir, kahrından fazladır ve ezelidir. Bu yüzden de bir kimseyi belâya uğratması rahmetindendir.»

Nohut bu sözleri duyunca : «Madem ki iş böyledir hanımcığım, ben de güzel güzel kaynarım. Sen, bu kaynatmada beni yapıp yuğuran bir mimara benziyorsun.. Vur bana kepçeyle., Ne de güzel vuruyorsun».

Hanım nohuda der ki: «Ben de bundan önce senin gibi yer yüzünün cüzü'lerindendim. Ateş gibi mücahedeyi içercesine tadınca makbul oldum. Bir müddet yer yüzünde kaynadım, bir zamanda ten tenceresinin içinde..

Bu iki kaynayışla duygulara kuvvet oldum, ruh kesildim de şimdi seni pişiriyorum.

Nihayet cemaddan insanlığa kadar yükseldim ve daha yüksek ruh sahibi oldum amma bu sefer de diyorum ki, bir kerre daha coş, kay-

na da bu canlı suretten de geç.. Mânanın künhüne, işin ta sonuna eriş. Çünkü çok kişiler Kur'anı anlıyamadılar da yol azıttılar. Bazı kişilerse o ipe sarıldılar amma kuyunun dibine gittiler. A inadcı.. Yücelere çıkmak sevdasında değilsen ipin ne suçu ver.

Cenabı Pir bu kıssa üzerine büyük hikmetler taşıyan aşağıdaki mesnevileri irad buyuruyorlar.

Mecazl varlıktan yükselmede nohudun temsili

1 — ای نخود می جوش اندر ابتلا ـ تانه هستی ونه خود ماند ترا

2 — کر جدا ازباغ وآب وکل شدی ـ لقمه کشتی اندر احیا آمدی

3 — شو غدا وقوت واندیشها ـ شیر بودی شیرشو در بیشها

4 — از صفاتش رستهٔ اندر نخست ـ درصفاتش بازروچالاك وچست

5 — ز ابرو خورشید وز کردون آمدی ـ پس شدی اوصاف کردون برشدی

6 — آمدی در صورت باران وتاب ـ میروی اندر صفات مستطاب

7 — جزؤ خورشید وابروانجمها بدی ـ نفس وفعل وقول فکرتها شدی

8 — هستئ حیوان شد از مرك نبات ـ راست آمد اقتلونی یاثقات

9 — فعل وقول وصدق شد قوت ملك ـ تابدین معراج شد سوی فلك

10— آنچنان كان طعمه شد قوت بشر ـ ازجمادی برشد وشد جانور

11— کاروان دائم زکردون میرسد ـ تا تجارت می کند وامی رود

12— پس بروشیرین وخوش با اختیار ـ نی به تلخی وکراهت دزدوار

Tercemesi :

1 — Ey nohut... belâlara düş, coş, kayna da ne varlığın kalsın, ne de sen kal.

2 — Bağdan, sudan, topraktan ayrıldıysan lokma oldun da dirilerin içine girdin.

3 — Gıda ol, kuvvet ol, düşünce ol.. Evvelce süd idin.. Şimdi de ormanlarda arslan ol.

4 — Sen evvelâ onun sıfatlarından yitip geldin.. çevikleş.. acele et de tekrar onun sıfatına dön.

5 — Buluttan, güneşten, gökten geldin. Onun sıfatlarını aldın mı, yine göklere gidersin.

6 — Evvelâ yağmur ve hararet suretinde geldin; yine Tanrı'nın temiz sıfatına bürünerek gidersin.

7 — Güneşin, bulutun, yıldızların cüzü'leri idin, nefs, iş, söz ve düşünceler oldun.

8 — Nebatın ölümünden hayvan vücuda geldi; o halde (beni öldürün) sözü doğrudur.

9 — İş, söz, doğruluk meleğin gıdası oldu, melek bunlarla göğe doğru ağdı.

10 — Nitekim lokma da insanın kuvveti oldu, cemaddan yüceldi, can oldu.

11 — Kervanda daima gökten gelmekte ve ticaret ederek asli vatanına gitmektedir.

12 — Şu halde tatlı, hoş bir halde ihtiyar ile git; hırsız gibi ister istemez acılıkla, zor gitme.

İZAHI : Mevlâna bu mesnevilerinde yine yukarıda gördüğümüz ölüm ve haşr merhalelerini, temsilî bir şekilde tencerede pişen nohut misaliyle anlatıyorlar. Ey nohut.. kayna, coş. Bu eziyetler, bu cefalar senin izafî varlığını mahvetsin ki hakikate ulaşasın,. sen daha evvel bağda; sular, güller arasında idin. Bu güzel yerden ayrılıp tencereye girdin, kaynadın çoştun amma insanın gıdası oldun, onun vücuduna girerek merteben yükseldi, insan oldun.

Şenin varlığın daha önce bulutta, güneşte idi. Yağmur ve hararet suretinde toprağa inerek bahçede nebat haline istihale ettin. Sonra hayvanın gıdası olunca hayvan oldun ve hayvana ve analara süd oldun, süt çocuğuna gıda oldun, koca bir iman ve marifet ormanına aslan kesildin. Halbuki sen bu kesafet âlemine gelmezden evvel Hakkın sıfatlarından idin. Bu dolaşmadan sonra yine ona intikal edeceksin.. İlk önce yer ile gökbirdi, sen, güneşin, bulutun, yıldızların bir cüzü idin, hararet itibarile güneşten, mayi hasebile buluttan, sair terkipler itibarile yıldızlardan, yani bu günkü mevcudiyetinin aslî nüveleri onlardan iken şimdi tekâmül ederek düşünen, duyan, hareket eden bir insan olдun. Ve nihayet Hak'kın temiz sıfatına bürünerek tekrar semâlara gideceksin.

[اولم یرالذین کفروا ان السموات والارض کانتا رتقاً الخ] inkâr edenler görmezlermiki yer ile gök bitişik idi, biz ayırdık, âyeti bunu göstermektedir.

Sonra Mevlâna sözü meleklere intikal ettirerek lokma, insanın gıdasıdır ve lokmayı insan yiyince cemaddan insanlığa yükseldiği gibi tâât ve doğrulukta meleklerin gıdasıdır ve meleklerin semâlara yükselişi de bu gıda yüzündedir Binaenaleyh sen de o manevi gıda ile ruhunu besle de melekûtiyet mertebesine koş, buyuruyorlar ve bu geliş ve gidişi bir kervana benzeterek: kervan daima ticaret kasdıyla gökten âlemi süfliye, iner, yine asli vatanına döner, Meselâ ruhlar, ulvi âlemden gelir, kesafet âleminde cisimlenerek orada ikamet ederler. Fakat bazıları ticaretlerinde zarar ederler. Yani dalâleti satın alır. Nitekim اولئك الذين اشتروا الضلالة بالهدى فما ربحت تجارتهم وما كانوا مهتدين (o kimseler ki hidayeti vererek delâleti satın aldılar, ticaretlerinde kazanmadılar ve hidayete erişenlerden olmadılar) âyeti buna işarettir.

Bazıları da bu âlemde hidayete ulaşırlar, büyük bir manevî kazanca mahzar olurlar. Sen de bu kazanç yoluna girmek istersen hakikat yoluna kerhî olarak ister istemez değil, ihtiyarlıkla gir. Yani Hakka bağlanarak, Hak'da fanî olarak ihtiyarî ölümle öl. İşte o vakit o âleme büyük bir kazançla, büyük bir manevî sermaye ile gidersin.

* * *

Mustafa aleyhisselâmın «Kur'an'ın zâhiri var, bâtını var, Batınının da yedinci batna kadar bâtını var» hadisinin tefsiri

Hadisi şerif şöyledir : « ان للقرآن ظهراً وبطناً ولبطنه بطناً الى سبعة ابطن »

Mevlânâ bu hadisi şerifi aşağıdaki mesnevîlerinde şöyle tefsir ve izah buyuruyorlar :

Kur'anın zahirî ve batinî manâları hakkında

1 — حرف قرآنرا بدانكه ظاهریست - زیر ظاهر باطنی بس قاهریست

2 — زیر آن باطن یکی بطن سوم - كه درو گردد خردها جمله گم

3 — بطن چارم از نبی خود كس ندید - جز خدای بی نظیر و بی ندید

4 — تو ز قرآن ای پسر ظاهر مبین - دیو آدم را نه بیند جز كه طین

5 — ظاهر قرآن چو شخص آدمیست - كه نقوشش ظاهر و جانش خفیست

6 — مرد را صد سال عم و خال او - یك سر موی نبیند حال او

Tercemesi :

1 — Bil ki, Kur'anı kerimin bir zahiri, zâhir mânanın altında da kahir ve galip bir de iç yüzü vardır.

2 — O bâtının da bir bâtını, onunda bir üçüncü batnı vardır ki, o, akılların üstündedir,

3 — Kur'an'ın dördüncü batnını ise kimse görmemiş' onu kimse idrâk edememiştir.

4 — Oğul.. sen Kur'an'ın dış yüzüne bakma.. şeytan da Âdemin topraktan çamurdan gayrisini görememiş, onun hakikatine erememiştir.

5 — Kur'an'ın zahiri âdemin şahsı gibidir ki, onun nakış ve sureti zahiridir, fakat canı gizlidir:

6 — İnsan, amcasının, dayısının bile — yüz yıl beraber yaşasa — bir kıl ucu kadar iç halini göremez.

İZAHI : Mesnevilerden anlaşıldığı üzere Kur'anı Kerimin bir zâhir, bir de bâtın manası vardır ki, her şeye galip ve hakim olan bu iç yüzü yedi batındır.

Kura'nı Kerimin zâhiri, lûgat ve lâfza ait olan kısmıdır. Bu kısım kanunu İlâhî'nin zâhiri olup halkın muamelâtına taallûk eder.

Bâtın mânâlara gelince; bunlardan birinci ve ikinci batna kadar olan mânayı şerifini ilmî kudretlerinin genişliği nisbetinde derece derece ancak zâhiri ülema idrâk edebilmişlerdir.

Üçüncü batna gelince : Burada akıl durur. Bu hafaya ve esrar, yine derecelerine göre ancak keşf ve yakin sahibi olan ehlullahın yani nebilerin ve velilerin idrâk nuruyla aydınlanan kısmıdır. Burada hâkim olan aklı cüz'i değil vahiy ve ilhamdır.

Dördüncü batından itibaren diğer batınların manası için ancak Tanrı'nın kudret ve tasarrufu altında olup bunu kimse idrâk edememiştir.

Şimdi Mevlânâ Kur'an'ı Kerim'in yalnız dış yüzüne bakan kısa idrâklileri şeytana benzetiyorlar. Şeytan, Âdem'in yalnız unsurî ve cismî varlığına bakarak onun hakikatini görmediği için «Ben ateşten, Âdem topraktan yaratılmıştır; ona secde etmem» demişti. İşte Kuranın yalnız zâhirinde kalarak iç yüzüne nufuz etmeyenler bazan nefsanî bir gurur içinde şeytanı taklit etmektedirler.

Daha sonra Hazreti Pir: «Kur'anın zâhiri insanın zâhirine; manası ise, onun gizli olan ruhuna benzer» buyurmuşlardı. Filhakika, bir şeyin iç yüzüne nüfuz çok müşküldür. Hatta insan kendisine en yakın olan amcasını, dayısını bile senelerce beraber yaşadıkları halde onların bir kıl ucu kadar iç yüzüne nüfuz edemezler.

Şimdi bir âkılın önünde insan bu kadar gizli iken ehlullah gibi gaybın güzide varlığının bâtınına ulaşmak ne kadar müşküldür, düşünelim.

Şimdi Mevlânâ bu hakikati aşağıdaki sürhde daha vazıh bir şekilde östermektedir :

***

Velilerin suretleriyle sözleri, Musa'ın asasıyla, İsa'nın efsununa benzer.

(İnsan, Musa'nın asasına ve İsa'nın füsusuna benzer)

Yani, zahirde alelâde bir sopadan ibaret olan asanın bâtını Musa için meçhuldü. Fakat sahirlere karşı (Onu yere koy) vahyi gelince, o deynek parçasının bâtın itibariyle ne büyük bir hayat kudretine sahip olduğu görüldü. Bir ejderha, etrafında bulunan her şeyi yuttu ve her yere dehşet saldı. Sonra yine o asâ koca denizi iki şak etti, ve büyük bir şehrah açıldı.

İsa'nın efsunu da zahirde lafz ve harflerden mürekkep bir dua idi. Lâkin mâna ve bâtın itibariyle ölüleri diriltecek bir kudrete malikti ki, diğer insanların dualarında bu harikulâde efsun görülmemiştir.

Sonra, dağ da Davud'la beraber yek avaz olarak Hak'kı tesbih etti. O yüce Peygamberin ilâhî aşkına dağ da iştirâk etmişti Halbuki dağ, zahirde bir toprak ve taş yığınından başka nedir ki..

Şu halde her şeyin zâhiri o şeyin hakikati değildir. Bize göre dağdır, bize göre taştır, bize göre asadır.. ilâh.. hakikatte herşey Tanrının tasarrufu altında her türlü kudreti iktisap edebilen bir varlık haline gelebilir. İşte Kelamullahın zahiri de nihayet harflerden, kelimelerden ibarettir. Fakat, bâtınındaki mânanın azameti bütün insanlığı teshir etmiştir Nitekim, onun yalnız zahirini gören dalâlet erbabına bunun Tanrı kelâmı olarak kullara inzal edildiğine şüpheniz varsa onun bir sûresinin mislini g tirin. İns ve cin bir araya toplansa onun mislini getirmeğe muktedir olamazlar. Nitekim Benî İsrail suresindeki:

(قل لئن اجتمعت الانس والجن على ان يأتو بمثل هذا القرآن)

âyeti celilesi bu hakikati göstermektedir.

Şimdi Mevlânâ, cehalet ve gafletleri yüzünden bu yüksek kitaba taan edenlere karşı, Hakim Gaznevi'nin aşağıdaki kıssasını gösteriyorlar :

***

Seyislerin ıslık çalmaları yüzünden tayın ürküp su içmemesi

Hakim Gaznevî buyurmuştur ki : «Tayla anası su içerlerken seyisler, diğer atlar da gelip su içsinler diye ıslık çalıyorlardı. Tay bu ıslık sesinden ürktü ve başını kaldırdı, su içmiyordu. Bunun üzerine anası yavrucuğum, niye ürküyorsun, neden su içmiyorsun, dedi. Tay dedi ki : Bunlar ıslık çalıyorlar, bu ıslıklardan korkuyorum, yüreğim

oynuyor». Anası ; Dünya kurulalıberi abes işlerle uğraşanlar vardır.. bu dünya böyle kurulmuş, böyle gider. Onların kendi saç ve sakallarını yolmaları yakındır.

Sen, abıhayat dolu ırmaktan su içmeğe bak! İçde senden her türlü feyizlerin asılları bitsin.

NOT :

Kur'an'a tariz eden küstah ve gafillerin bütün sözleri nihayet bir ıslıktan, bir hiçten ibarettir. Bu saçma sözlere uyanların akılları ise bir tayın aklından ileri değildir. Dünya kurulalıdanberi böyle dalâlet içinde kalmış, sakalını yolanlar çoktur,

Burada abıhayat tabiriyle sûrei Ra'd'deki şu âyeti celileye işaret olunmaktadır.

انزل من السماء ماء فسالت اودية بقدرها فاحتمل السيل زبدا رابيا ومما يوقدون عليه في النار ابتغاء حلية او متاع زبد مثله كذلك يضرب الله الحق والباطل فاما الزبد فيذهب جفاء واما ما ينفع الناس فيمكث في الارض

(Gökten su indirdi, vadilere istiap derecesine aktılar. Selin üstündeki köpük boşa gider. Hilliyat ve avanı (mâdeni kaplar) yapmak için erittiğiniz madenlerin üstünde de su gibi köpük vardır. Allah size hak ve bâtıl arasında böylece mesel darb eder, Köpük gider, insanlara faydalı olan arzda kalır.)

İşte bunun gibi bir sel zuhurunda veya bir maden eritildiği zaman da hasıl olan köpükler zail olur ve faydalı olan su ve maden kalır Bunun gibi Kur'a'na tariz eden müşriklerin, münkirlerin sözleri de köpüktür. nihayet solar, mahvolur gider. Fekat Kelâmullahın hükmü ve hakikatı, kıyamete kadar bakidir.

Hazreti Pir ; Kur'an lisanından şu iki mesneviyi söylüyorlar :

نور خورشیدم فتاده بر شما - لیك از خورشید نا کشته جدا

(Ben sizin üzerinize düşen güneşin nuruyum; güneşin zatinden ayrı değilim).

Yine diğer bir beyitte :

تك منم ينبوع آن آب حيات - تا رهانم عاشقانرا از ممات

(Ölümden kurtarmak için o hayat suyunun kaynadığı pınar benim).

Şuraya kadar Kur'an'ı Kerimin iç ve dış cephesinin izahına çalışıldı. Şimdi bu Kitabı Mübinin müminleri olan müsliman kavimler, asırlarca yüksek bir medeniyete sahip oldukları ve bu medeniyet, İslâmı ilim ve san'atın en yüksek şahikasına ulaştırdığı halde acaba gittikçe gerilemesinin sebebi nedir?.. Bunun tarihî sebeplerini uzun uzadıya izah etmek mevzumuzun dışındadır. Bu sebebi her şeyi cami' olarak

şu iki kelime ile ifade edebiliriz. Taassub ve hurafe... İşte bünyemizi kemiren bir seretan ki, bu müthiş illete karşı bir tedbir alınmadı. Bununla, yenilik devirlerimizin en mühim bir merhalesi olan tanzimat uğraşmadı uğraşamadı. Bu illetin iç kısmında içtimaî bünyeyi kemirip bitiren kara kuvvet gizli idi. Buna karşı gelmek kimin haddi idi. O belalı kuvvet bir kerre; din gidiyor, şeriat ayaklar altına alınıyor; dedi de bir gürledi mi, saltanatın sahibi bile ayağa kalkar, boyun eğerdi. Bunun için tanzimatın yeniligi nihayet Avrupaya karşı ekalliyetlerin hukukunu emniyet altına almaktan ileri gidememiştir. Meşrutiyet devri de aynı korku içinde tam bir hareket yapamadı. Gerçi o devrin son zamanlarına doğru eski medreselere karşı, Medresei İlmiyye namı altında ulûm ve fünunu içine alan bir müessese açılmıştı. Bu müessese ciddeu lüzumlu ve ehemmiyetli idi. Fakat kapatıldı gitti.

Cumhuriyet devrine gelince: Cumhuriyet ve Atatürk bu noktayı yani terakkimize engel olan bu hastalığı tam keşfetti. Medreseler lağvolunarak tedrisatta birlik yapıldı ve her şekilde içtimaî inkılâplarla memleketin çehresi tamamiyle değişti. Fakat bir noktaya ehemmiyet verilmedi: Yıkılanların yerine daha yeni, daha muasırını koymak...

Bunun için de her şeyden evvel dinî bir reform ile halkın zihniyetini değiştirmek lâzımdı. İşte Atatürk evvelâ, iskolastik zihniyetin mümessili olan medreseleri kaldırdı. Fakat bunu kaldırırken yukarıda dediğimiz gibi diğer teceddüd kaynağı olan Medresei İlmiyyeleri de yok etti. Hurafeleri yıkarken yerine bir şey koymadı. Zihinler boş, kalbler boş bir halde bir bocalama başladı. Bu yeni medreseler kalsaydı, o vakitten şimdiye kadar yarım asra yakın bir zaman içinde bir çok münevver din adamları yetişir ve kafalarda hakiki bir değişiklik olurdu. Çünkü münevver pek az ve halk da ancak hurafeye meyyal olan eski hocalara bağlı bulunduğundan büyük bir ekseriyeti tenvir edebilmek ancak yeni din âlimlerine, yeni vaızlara düşerdi. Çünkü münevverlere inanmıyorlardı, bu incelik anlaşılmadı.

Yalnız şurasını derhal söyliyelim ki; bu hakikatı o büyük adam da elbette sezmiştir. Çünkü yepyeni bir müessese kurulacağı zaman eskisinin baştan aşağı yıkılması şarttır. Yeniden bir bina yapılmak istenirse eskisi tamamiyle ortadan kaldırılır. İşte Atatürk de bu fikre tebean eskiyi yıkmakta idi. Yerine elbette yenisini koyacaktı. Fakat ne çare ki ömürü vefa etmedi. Mevzua dönelim...

İşte bunun için halk eski zihniyete yeni bir şey ilâve etmemişti. Kara kuvvet de fırsat bekliyordu. Nitekim ilk fırsatta Atatürkün heykeline hücum ettiler. Çünkü bütün inkılâplar ve bilhassa eski medreselerin kaldırılması o eski hurafeperestleri tamamiyle kızdırmış, fakat zahiren bir şey sezdirmemeğe çalışıyorlardı. Bunlar fırsat buldukça yine halkı zehirlemekten biran fariğ değildiler. Bunun için bizim felâhı-

mız her şeyden evvel halkı uyandırmakla tahakkuk edecektir. Bu da, onların tamamiyle inandıkları din adamlarını; yeni ilim, yeni san'at, yeni zihniyet ile bezemek ve eskileri sahneden tamamiyle çekmekle mümkündür. Çünkü bir milletin kalkınmasında dinî reform her türlü içtimaî ve iktisadî inkılâplardan evvel gelir.

Şimdi münasebet gelmişken böyle dinî ıslaha girişen iki büyük şahsiyetten bahsedelim:

Lüter (1483 — 1546) ve Lüter'in tesiriyle Fransız papası Kalven (1509 — 1564). Hiristiyanlıkta en büyük inkılâbı yapan iki ıslahcıdır.

Lüter'i dinî reformaya sevkeden en büyük âmil, Hiristiyanların günahını afv için Sen Pier kilisesi inşaatına sarfedilmek üzere (Indulgence) kâğıtları tanzim ettirmiş ve bunları alanların yalnız kendilerinin değil, evvelce ölen âilelerinin de günahları af olunacağını ilân etmişti. Bu kâğıtlardan binlerce satılmış, fakat paralar sui istimal edilmişti. İşte Lüter bunun üzerine Allah ile kul arasına girmiye kimsenin yetkili olmadığını ileri sürerek 95 maddelik bir beyanname neşretti (1517). Bu beyanname Alman münevveeleri tarafından hoş karşılandı, nihayet Lüter, Papa tarafından afaroz edildi. Bunun üzerine mutaassıp Kral Şarlken onu diyet meclisine vererek Lüter'in yakılmasına karar aldı. Nihayet Kral Hanedanından bir kaç zadegânın bu reformu benimsemesiyle Lüter kurtuldu ve reform yol aldı. Diğer tarafından Fransız papası Kalven (1509-1554) de Cenevrede reform hareketlerine girişmiş ve mezhebi bütün Avrupaya yayılmıştır. Hatta bu reform hareketleri mevzii kalmıyarak on altıncı asırda İtalyada başlıyan (Rönesans) hareketlerine de müessir olmuş ve her iki ıslah hareketleri paralel olarak yürümek suretiyle bütün Avrupanın gözlerini açmıştır.

İşte böyle bir reforma bizim de şiddetle ihtiyacımız vardır.

Bunun için fikrimce, bütün kalkınma hareketlerinden evvel Kur-an'ı Kerimi bugünkü dünyanın her cepheden muasır şart ve ihtiyaçlarına göre yeniden tefsir etmek lâzımdır. Şöyle ki: Beynelmilel bütün islâm memleketlerinin en yüksek din ve tasavvuf âlimleriyle, müsbet ve manevî ilimlerde yüksek eserler vermiş profesörlerden mürekkep bir heyet bu vazifeyi deruhte etmelidir. Bu büyük kitabımız, yalnız bulunduğu devri değil, kıyamete kadar bütün asırları kucaklıyan bir görüş, biliş, haber veriş kudretine sahiptir. Bunun için Kur'an hiç bir zaman muayyen bir devrin çerçevesi içinde mahsur kalamaz.

Bunun için zamanlarında hakikî birer rehber olan müfessirlerimizin yaptığı tefsirler bu gün için kâfi değildir. Zamanların tebeddülüyle içtimaî hükümler de değişir, İşte Kur'anı mübin bu şekilde tefsir edildikten sonra dinî kitaplarımız da bu yeni tefsire göre yazılmalı ve Kur'anla hiç bir alâkası olmayan hurafeler, geri fikirler sökülüp atıla-

rak onun yeni nurlu şulesinin ışığı altında yürümeliyiz. Vaızlarımız imamlarımız, hatiplerimiz, hülâsa her türlü din adamlarımız bu hakikî din görüşü içinde halkı tenvire başladı mı, az zamanda bu zeki halkın zihniyeti tamamiyle değişir.

Artık daha fazla izaha lüzum görmüyerek derin bir inançla diyebiliriz ki; böyle bir hareket, bizim bütün dünyaya örnek bir rönesansımız olacak ve felâh bize ancak buradan gelecektir.

***

Azgın, âlemi kahrederken kahrolmuş, üst gelmiş iken esir düşmüş demektir.

Hırsız, ev sahibini kahreder, altın çalar.. Hırsızlıkla meşgulken valinin adamları gelir çatarlar. Eğer o anda ev sahibinden kaçsaydı; vali, ona o adamları yollarmıydı hiç?

Hırsızın kahredişi kahrolmasıdır; çünkü onun kahrı kendi başını kapar. Onun ev sahibine üstün oluşu bir tuzaktır. Nihayet bu suretle vali gelir, hırsızı kısas eder.

Kendine gel de mağlûp olanın ardını bırak, dizginini kas, üzerine pek at sürme.. Sonra sen ezilir, paralanırsın.

İleriyi gören akıl gözü keskindir.

Peygamber : «Cennet ehli olanlar bazı şeyler yüzünden savaşlarda, düşmanlıklarda mağlûp ve zebun olurlar» dedi. İşte bunun için Peygamber Hüdeybiyyede kâfirlere üstün gelmişken gizlice; «İyman etmiş erler olmasaydı» hikmetini işitti. Çünkü bu harpte kadın erkek yetmiş iki kadar kimse iymanlarını saklıyarak müşriklerle muhtelit olmuşlardı. İşte Hak Taalâ bunlardan ötürü bu âyeti buyurmuştur.

İşte cenabı Peygamber; harplerde galebeden dolayı kat'iyyen izharı şetaret etmez, bil'akis mağluplara yardım ederdi. Çünkü onun harpten kastı ne hükümdarlık payesini ileri götürmek ne de mal ve ganimet almaktı. O yüksek idealinin tahakkuku için din namına gaza ediyordu. İşte onun bu hasbiliği, yalnız kendi ideali namına harbetmesi onu muvaffak kıldı.

Şimdi Mevlânâ; hasbiliğin yüksekliği hakkında aşağıdaki mesnevileri irad buyuruyorlar:

Ehlullah muhabbette hasbîdir.

1 — کودکان را می بری مکتب بزور - زانکه هستند از فوائد چشم کور

2 — چون شود واقف بمکتب میدود - جانش از رفتن شکفته می شود

3 — این محبت حق زبهر علتی - وان دگر را بی غرض خود خلتی

4 — این محب دایه لیك ازبهر شیر - وان دگر دل داده بهر این ستیز

5 — پس محب حق بامید وبترس - دفتر تقلید می خواند بدرس

6 — وان محب حق زبهر حق کجاست - کو ز اغراض وز علتها جداست

Tercemesi :

1 — Çocukları zorla mektebe götürürsün; çünkü onların gözleri kördür faydalarını göremez.

2 — Çocuk ne vakit mektebin faydasını anlarsa onun canı ve gönlü mektebe gitmekten açılır, neş'elenir.

3 — Bu, Tanrı'yı bir maksad için sever; diğerinin dostluğunda hiç bir kasıd yokdur.

4 — Bu, dadısını süt için sever; diğeri o görünmiyen güzele hakikaten gönül verdiği için sever.

5 — Şu halde Tanrı'dan bir şey ümit edenler, yahut korktuğu için sevenler taklid defterinden ders okumaktadırlar.

6 — Nerede hak'kı ancak Hak için seven âşık ki; o, bütün garazlardan, illetlerden uzaktır.

İZAHI: Hasbilik yani her şeyde garazsız, ivazsız olmak, sevdiğini bir şey beklemeden sevmek, her ne hizmet yaparsa, hiç bir maksada tabi değil, ancak hizmet olduğu için yapmak. her şeyde vicdanının sesine kulak vermek; işte hasbilik budur ve insan kemali tamamiyle hasbilikte toplanır.

Bunun için ehlullah, her şeyi, hatta Allah'ı bile ne cehennem korkusundan, ne de cennet ümidinden sevmiştir, Onlar Tanrı'ya ancak onun rızasını tahsil için bağlanmışlardır.

Sonra Mevlânâ, hasbiliği şöyle bir teşbihle ifade ediyorlar. Süt emen çocuk dadısını ancak süt için sever. Fakat, hakikî olgun kimsenin aşkı ise hiç bir faydaya matuf değildir ve hakikî bağlılık ta ancak budur.

***

Sivrisineğin Süleyman aleyhisselâma gidip rüzgârdan şikâyet etmesi ve adalet istemesi

Bir sivrisinek çayırlıktan gelip Süleyman'ın huzuruna çıkarak dedi ki : «Ey Süleyman.. şeytanlar, insan oğulları ve periler arasında

adaleti yaydın. Kuş da senin adaletine sığınmış, balık ta.. bize de insaf et, bizim de hakkımızı al.. çok perişanız. bağdan da nasibimiz yok, gül bahçesinden de.. Sen her zaife yetişirsin, imdad et de bizi de gamdan kurtar».

Süleyman: «Ey hak istiyen, kimden şikâyet ediyorsun. Söyle... Sana kim zulmetti. Bizim zamanımızda zalim nerede? şaşılacak şey... Nasıl oluyor da hapsedilmemiş. Bizim doğduğumuz gün zulüm öldü. Nur geldi mi zulmet yok olur» dedi,

Sivrisinek dedi ki: «Benim feryadım rüzgârın elinden. O bize çok zulmediyor. Onun yüzünden kanlar yutmaktayız».

Süleyman: «Ey güzel sesli, Tanrı emrini candan dinlemek gerek. Tanrı bana dedi ki; ey adalet sahibi, hasmı hazır olmakdıkça kimsenin şikâyetini dinleme!.. İki hasım da hazır olmazsa hâkim, hak hangisindedir, bilemez. Birisi yalnız gelsede yüzlerce şikâyette bulunsa, yüzlerce feryad etse bile sakın onun sözünü kabul etme buyurmuştur. Ben, emirden yüz çeviremem. Haydi git, hasmını al, öyle gel» dedi.

Sivrisinek cevaben dedi ki : «Sözün doğru, fakat o da senin emrinde. Siz emredin gelsin».

Bunun üzerine Süleyman: «Ey seher yeli, sivrisinek zülmünden feryad ediyor, gel, haydi geç hasmının karşısına da anlat, ona cevap ver, davasını reddet» dedi.

Rüzgâr bu emri duyunca çabucak esip geldi. Fakat sivrisinek zaruri olarak kaçma yolunu tuttu.

Süleyman: «a sivrisinek, nereye?,. Durda ikinizi de dinleyip hüküm vereyim» dedi.

Sivrisinek dedi ki : «Padîşahım, benim ölümüm onun varlığından O gelince ben nasıl durabilirim. Benim kökümü kazan o.»

Tıpkı bunun gibi Tanrı tapısını arayanda Tanrı geldi mi yok olur. o vuslat ebedilik içinde ebedîliktir amma, o ebedîlik önce yokluk suretinde tecelli eder. Bu huzur ve şuhudda akıl gider; bütün taayyünatın mahv ve müzmahil olduğn bu mertebede kalem kırılır ve bu mertebenin sırlarını yazmağa kadîr olamaz.

Uzun bir ayrılığa düşmüş, çok maceralar geçirmiş bir âşığın hikâyesi

Bir delikanlı kadının birine delicesine âşık olmuştu. Fakat b i r türlü vuslat zamanı gelmiyordu. Aşk, ona yer yüzünde çok işkenceler etmişti. Aşk neden önce âşıka kinlenir de kanlı katil gibi davranır. Bunun sebebi şudur; Hakiki aşık olmıyan kimse kaçsın aşktan vazgeçsin diye...

O delikanlı da kadına birisini yollasa o yolladığı adam, hasedinden zavallının yolunu vururdu. Bir mektup yazıp gönderse, okuyan kimse kelimeleri yanlış okurdu. Hülâsa bir türlü vuslata muvvaffak olamıyordu.

O delikanlı tam yedi yıl sevgilisini aradı durdu; vuslat hayaliyle hayale döndü.

Tanrının gölgesi, kulun başı üstündedir. Arıyan nihayet aradığını bulur. Peygamber dedi ki; «Bir kapıyı çalar durursan, nihayet o kapıdan bir baş çıkar, görünür».

O delikanlı da; ümitle, neş'e ile bir kapıyı çalıp duruyordu, Nihayet bir gün sevgilisini tenhaca buldu. Şöyle ki; bir gece bekçisinin korkusundan kaçıp bir bağa girmişti. Orada sevgilisini mum gibi buldu. Bunun üzerine Tanrı'ya hamdederek dedi ki : «Ya Rabbi.. sen bekçiye rahmet et.. Bilinmez, anlaşılmaz sebebler halketmişsin. Beni cehennem kapısından cennete almışsın. Ayak kırıldı mı, Tanrı kanat ihsan eder, kuyunun dibinden bile bir kapı açar».

Mevlânâ; hikâyenin sonunu dördüncü cilde bırakmıştır.

Ve buyuruyorlar ki : «Kardeşim, bu kikâyenin sonunu istersen, arda kalan kısmını dördüncü cildde ara»!....

Üçüncü Cildin Sonu